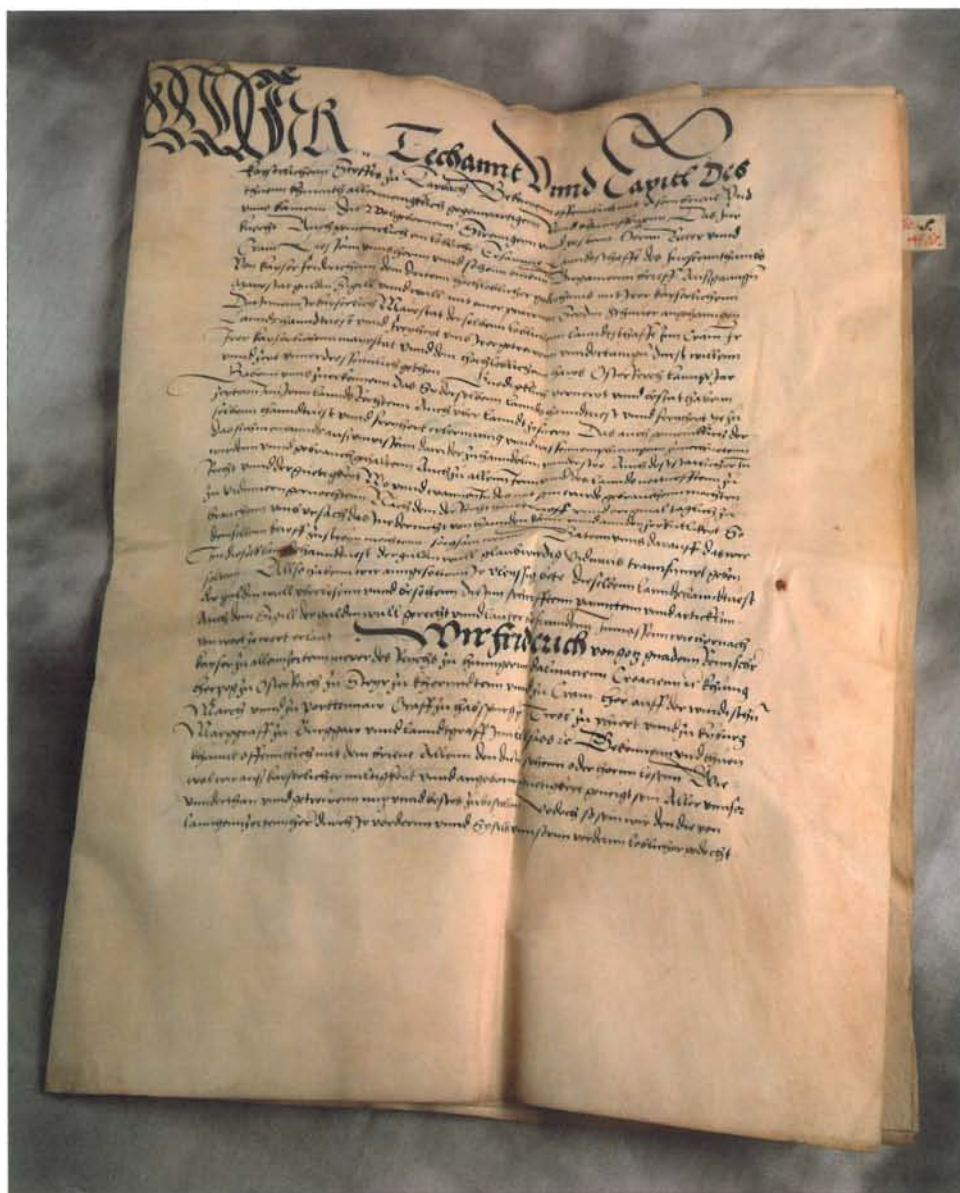

arhivi

*Glasilno Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik 31, št. 1
Ljubljana 2008*

arhivi

UDK 930.25 (497.12) (05)

UDC 930.25 (497.12) (05)

ISSN 0351-2835

Glasiló Arhivskega društva in arhivov Slovenije

Zeitschrift des Archivvereins und der Archive Sloweniens

Gazzetta dell'Associazione archivistica e degli archivi in Slovenia

The Gazette of the Archival Association and Archives of Slovenia

Za znanstveno korektnost člankov odgovarjajo avtorji.

© 2008 Arhivsko društvo Slovenije

Izdalo in založilo Arhivsko društvo Slovenije

Uredništvo: Zvezdarska 1, p. p. 21, SI-1127 Ljubljana

telefon: (01) 241 42 47

telefaks: (01) 241 42 69

e-pošta: jure.volcjak@gov.si

http://www.arhivsko-drustvo.si/publikacije/ads__publikacije.htm

Odgovorni urednik: Jure Volčjak (Ljubljana)

Tehnična urednica: Barbara Žabota (Ljubljana)

Uredniški odbor: Zdenka Bonin (Koper), Igor Filipič (Maribor), dr. Boris Golec (Ljubljana), Andreja Klasinc Škofljanec (Ljubljana), Aleksander Lavrenčič (Ljubljana), Ivan Lovrenčič (Ptuj), dr. Elvis Orbanič (Pazin), dr. Slavica Tovšak (Maribor), Ivanka Uršič (Nova Gorica), dr. Peter Wiesflecker (Gradec), dr. Ivanka Zajc-Cizelj (Celje)

Redakcija te številke je bila zaključena: 20. maja 2008

Revija izhaja dvakrat letno. Cena posamezne številke je 12,50 EUR.

Lektorica: Eva Blumauer

Prevodi: Alenka Hren (angleščina), Wolfgang Zitta (nemščina)

Fotografska dela: Peter Hribar, Roman Marinko

UDK: Alenka Hren

Izdajo so omogočili: Ministrstvo za kulturo, Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS in Arhivsko društvo Slovenije

Poslovni račun: NLB d. d. Ljubljana, 02083-0019446150

Računalniški prelom in oblikovanje: Franc Čuden, MEDIT d. o. o., Notranje Gorice

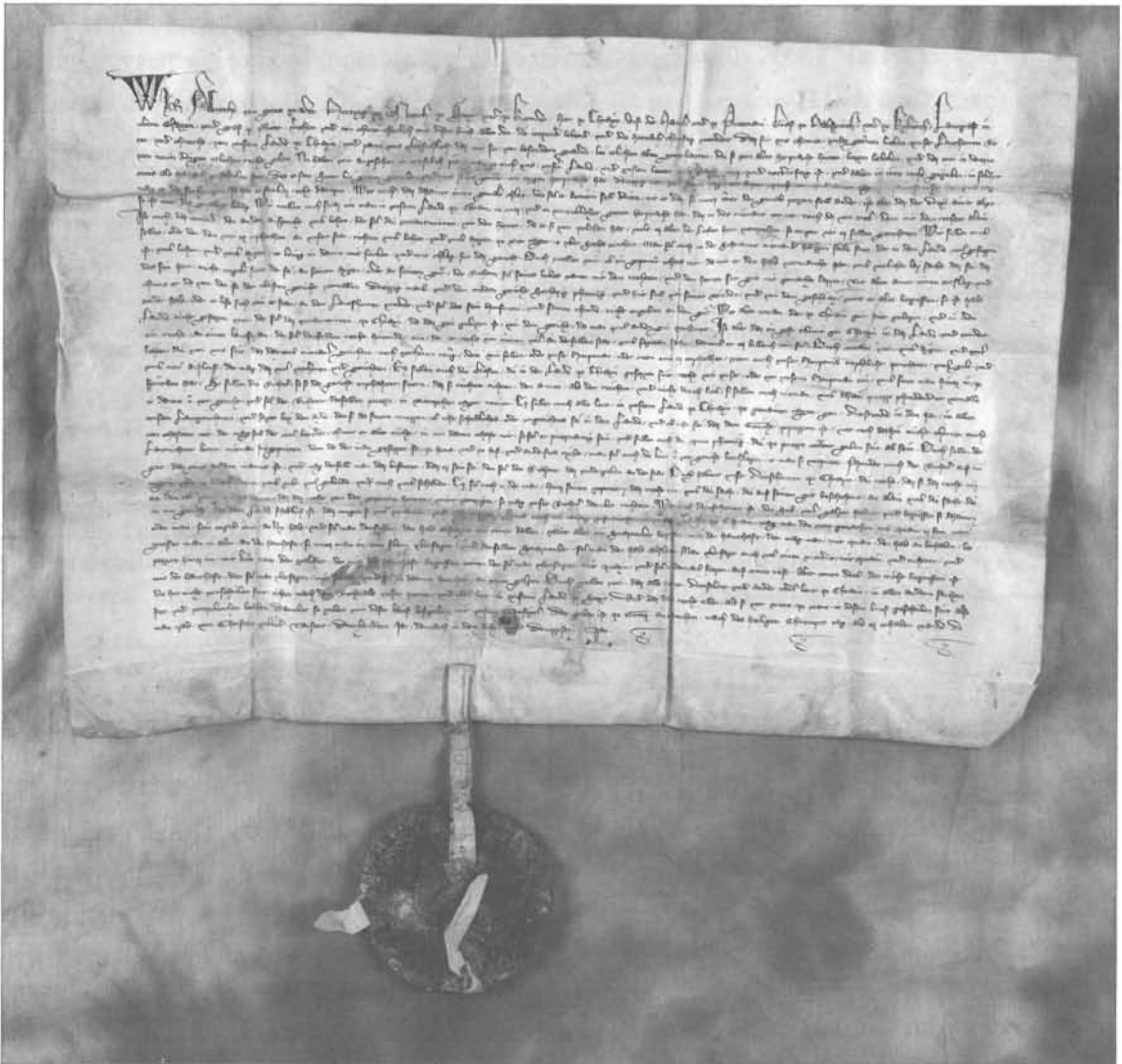
Tisk: Grafika-M s. p.

Naklada: 500 izvodov

Revija Arhivi je vključena v naslednje podatkovne baze: COBISS (Slovenija); Historical Abstracts, America: History and Life, ABC-CLIO (Združene države Amerike); Centro de Información Documental de Archivos (Španija); Institut für Archivwissenschaft der Archivschule Marburg (Nemčija); EBSCO Publishing (Združene države Amerike)

Na naslovnici: Listina 1505 avgust 21., Ljubljana: Ljubljanski stolni dekan, stolni kapitelj in kranjski upravitelj Pavel Rasp vidimirajo gospodom, vitezom, oprodam in deželanom vojvodine Kranjske listino cesarja Friderika III. iz leta 1460 s privilegijem nadvojvode Ernesta Železnega iz 2. avgusta 1414 in vojvode Albrehta II. iz leta 1338 (ARS, AS 1063, št. 1030).

arhivi

Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije
Letnik 31, št. 1
Ljubljana 2008

Na predhodni strani: Listina 1338 september 16., Gradec: Avstrijski vojvoda in kranjski gospod Albreht II. potrjuje deželskim gospodom, vitezom in oprodam dežele Kranjske njihove stare pravice ter jim podeljuje nekatere nove (ARS, AS 1063, št. 5793).

KAZALO

ČLANKI IN RAZPRAVE

- Mateja Jeraj**, Arhivi in njihova vloga v sodobni družbi 9
- Jelka Melik**, Nove poti arhivistike v 21. stoletju 21

IZ PRAKSE ZA PRAKSO

- Natalija Glažar**, Listine o kulturni dediščini ter obletnica UNESCO 31
- Ivanka Uršič**, Arhivsko gradivo iz Goriškega muzeja v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici 53
- Poročilo o delu strokovne skupine za fonde in ustvarjalce
s področja gospodarstva (**Nina Gostenčnik**) 59
- Poročilo o delu Medarhivske strokovne skupine za preučevanje vprašanj s področja zdravstva
in socialnega varstva. Od konstituiranja 30. maja 2007 do konca aprila 2008 (**Marija Grabnar**) 59
- Medarhivska delovna skupina za področje uprave – vloga in pričakovanja (**Hedvika Zdovc**) 61

IZ ARHIVSKIH FONDOV IN ZBIRK

- Boris Golec**, Raspova knjiga obrazcev – mala zakladnica uradovalne slovenščine
17. in prve polovice 18. stoletja 63
- Jure Volčjak**, O t. i. koroških listinah, izročeni Koroškemu deželnemu arhivu v Celovcu 97
- Aleksandra Serše**, Grb in zastava dežele Kranjske upoštevaje zlasti leto 1916.
Deželnostanovske, deželne in narodne barve kranjskega grba in zastave 137

O DELU ARHIVOV IN ZBOROVANJIH

- Württembergška knjiga listin na svetovnem spletu (**Jure Volčjak**) 145
- Mednarodna znanstvena konferenca "150 let od prvega modernega habsburškega
popisa prebivalstva. Študijsko posvetovanje o prebivalstvu Istre in sosednjih dežel".
Pulj, Univerza "Juraja Dobrile", 31. oktober 2007 (**Deborah Rogoznica**) 146
- Sporočilo o zasedanju svetovne konference mednarodne zveze televizijskih arhivov,
Lizbona 12. 10.–15. 10. 2007 (**Aleksander Lavrenčič**) 147

OCENE IN POROČILA O PUBLIKACIJAH IN RAZSTAVAH

PUBLIKACIJE

- Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja (**Leopold Mikec Avberšek**) ... 153
- Jože Mlinarič, Ženski dominikanski samostan v Studenicah skozi zgodovino
ok. 1245–1782 (**Dejan Zadravec**) 159
- Jože Mlinarič, Malteški viteški red na Slovenskem s poudarkom na malteški postojanki
(komendi) v Melju pri Mariboru (**Dejan Zadravec**) 161
- Borut Holcman, Mojca Horvat, Gosposočina Negova: izbor gradiva iz fonda za obdobje
med letoma 1543–1941 (**Jure Maček**) 162
- Zadravec Dejan, Obračun prihodkov in izdatkov Tattenbachove svobodne hiše v Mariboru:
1. julij 1699–9. januar 1700: kritična objava arhivskih dokumentov (**Leopold Mikec Avberšek**) 165
- Jože Mlinarič, Gradivo za zgodovino Maribora, XXXI. zv., Mariborska župnija
sv. Janeza Krstnika, Krstna knjiga 1734–1744 (**Andrej Hozjan**) 166
- Jože Mlinarič, Gradivo za zgodovino Maribora, XXXII. zv., Mariborska župnija
sv. Janeza Krstnika, Krstna knjiga 1745–1757 (**Andrej Hozjan**) 167

Andrej Hozjan, Inventar arhivskega gradiva zemljiškega gospostva Dolnja Lendava/ Alsólendva v arhivu knezov Esterházy, grad Forchtenstein (Dejan Zadavec)	167
Viri za gradbeno zgodovino Maribora po letu 1850 (Leopold Mikec Avberšek)	169
Sabina Lešnik, Prazniki na voščilnicah (Leopold Mikec Avberšek)	170
Emica Ogrizek, Sodni register Okrožnega sodišča Maribor 1898–1941. Trgovski register (Metka Bukošek)	171
Simona Velunšek, Osnovna šola Fram 1854–2000 (Gordana Šovegeš Lipovšek)	173
Anton Trstenjak, Slovenci na Ogrskem, Narodopisna in književna črtica (Gordana Šovegeš Lipovšek)	174
Jure Maček, Korespondenca dr. Lavoslava Gregoréca (Boštjan Zajšek)	176
Tone Kregar, Med Tatrami in Triglavom, Primerjave narodnega razvoja Slovencev in Slovakov in njihovi kulturno-politični stiki 1848–1938 (Bojan Himmelreich)	177
Jure Maček, Človek ne more mimo, ne da bi pustil sled ... (Mojca Horvat)	178
Tovarna avtomobilov Maribor: sledovi mariborskega gospodarstva v arhivskem gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor: 60 let – spominski zbornik (Martin Prašnički)	180
Jure Maček, Metalna Maribor: sledovi mariborskega gospodarstva v arhivskem gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor (Nina Gostenčnik)	182
Ivanka Zajc Cizelj, Občinski komite Zveze socialistične mladine Slovenije Šentjur pri Celju 1960–1991 (Aleksander Žižek)	183
Miroslav Novak, Preslikave vsebin v arhivskih strokovnih postopkih (Slavica Tovšak)	184

TUJI ČASOPISI IN REVIJE

Arhivski vjesnik, št. 50/2007 (Darinka Drnovšek)	187
La gazette des archives, št. 179 (Polona Mlakar)	191

RAZSTAVE

Kranjski deželni privilegiji 1338–1736. Razstava Arhiva Republike Slovenije. Soorganizatorja razstave: Narodna galerija in Festival Ljubljana. Narodna galerija, razstavišče Narodni dom, 3. april–4. maj 2008. Peterokotni stolp Ljubljanskega gradu, 3.–29. april 2008 (Vladimir Kološa) in govor ministra dr. Vaska Simonitija z otvoritve razstave (Vasko Simoniti)	192
Razstavna dejavnost zgodovinskega arhiva in muzeja Univerze v Ljubljani (Tatjana Dekleva)	195
GrenzenLos. Österreich, Slowenien und Ungarn 1914–2004. Ausstellung im Gerberhaus in Fehring (Steiermark) (Mai bis Oktober 2007) (Peter Wiesflecker)	198

INDEX

ARTICLES AND PAPERS

- Mateja Jeraj**, Archives and their role in modern society 9
- Jelka Melik**, New paths of archival science in the 21st century 21

FROM PRACTICE FOR PRACTICE

- Natalija Glažar**, Deeds on cultural heritage and UNESCO anniversary 31
- Ivanka Uršič**, Archival material from the Goriška Regional Museum
at the Regional Archives in Nova Gorica 53
- Report on the work of the expert group for fonds and creators in the field of economy (**Nina Gostenčnik**) 59
- Report on the work of the interarchival expert group for dealing with issues in the field of health
and social security from its establishment on May 30, 2007 to the end of April 2008 (**Marija Grabnar**) 59
- Interarchival work group for the field of administration – role and expectations (**Hedvika Zdovec**) 61

FROM THE ARCHIVAL FILES AND COLLECTIONS

- Boris Golec**, Rasp's book of forms – little treasury of the administrative Slovene language
of the 17th and the first half of the 18th centuries 63
- Jure Volčjak**, On the so-called Carinthian deeds handed over
to the Carinthian Provincial Archives in Klagenfurt 97
- Aleksandra Serše**, The coat of arms and the flag of Carniola with special regard to the year 1916.
Provincial, Estates and national colours of the Carniolan coat of arms and flag 137

ON THE ACTIVITIES OF THE ARCHIVES AND THE CONFERENCES

- Württemberg book of deeds on the World Web (**Jure Volčjak**) 145
- International scientific conference "150 years since the first modern Habsburg census.
Study conference on the population of Istria and neighbouring countries".
Pulj, Juraj Dobrila University, October 31, 2007 (**Deborah Rogoznica**) 146
- Report on the word conference of the International Federation of Television Archives, Lisbon,
October 12–15, 2007 (**Aleksander Lavrenčič**) 147

REVIEWS AND REPORTS OF THE PUBLICATIONS AND EXHIBITIONS

PUBLICATIONS

- Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja (**Leopold Mikec Avberšek**) 153
- Jože Mlinarič, Ženski dominikanski samostan v Studenicah skozi zgodovino
ok. 1245–1782 (**Dejan Zadravec**) 159
- Jože Mlinarič, Malteški viteški red na Slovenskem s poudarkom na malteški postojanki
(komendi) v Melju pri Mariboru (**Dejan Zadravec**) 161
- Borut Holcman, Mojca Horvat, Gosposčina Negova: izbor gradiva iz fonda za obdobje
med letoma 1543–1941 (**Jure Maček**) 162
- Zadravec Dejan, Obračun prihodkov in izdatkov Tattenbachove svobodne hiše v Mariboru:
1. julij 1699–9. januar 1700: kritična objava arhivskih dokumentov (**Leopold Mikec Avberšek**) 165
- Jože Mlinarič, Gradivo za zgodovino Maribora, XXXI. zv., Mariborska župnija
sv. Janeza Krstnika, Krstna knjiga 1734–1744 (**Andrej Hozjan**) 166
- Jože Mlinarič, Gradivo za zgodovino Maribora, XXXII. zv., Mariborska župnija
sv. Janeza Krstnika, Krstna knjiga 1745–1757 (**Andrej Hozjan**) 167
- Andrej Hozjan, Inventar arhivskega gradiva zemljiškega gospostva Dolnja Lendava/
Alsöldendva v arhivu knezov Esterházy, grad Forchtenstein (**Dejan Zadravec**) 167
- Virji za gradbeno zgodovino Maribora po letu 1850 (**Leopold Mikec Avberšek**) 169

Sabina Lešnik, Prazniki na voščilnicah (Leopold Mikec Avberšek)	170
Emica Ogrizek, Sodni register Okrožnega sodišča Maribor 1898–1941. Trgovski register (Metka Bukošek)	171
Simona Velunšek, Osnovna šola Fram 1854–2000 (Gordana Šovegeš Lipovšek)	173
Anton Trstenjak, Slovenci na Ogrskem, Narodopisna in književna črtica (Gordana Šovegeš Lipovšek)	174
Jure Maček, Korespondenca dr. Lavoslava Gregoréca (Boštjan Zajšek)	176
Tone Kregar, Med Tatrami in Triglavom, Primerjave narodnega razvoja Slovencev in Slovakov in njihovi kulturno-politični stiki 1848–1938 (Bojan Himmelreich)	177
Jure Maček, Človek ne more mimo, ne da bi pustil sled ... (Mojca Horvat)	178
Tovarna avtomobilov Maribor: sledovi mariborskega gospodarstva v arhivskem gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor: 60 let – spominski zbornik (Martin Prašnički)	180
Jure Maček, Metalna Maribor: sledovi mariborskega gospodarstva v arhivskem gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor (Nina Gostenčnik)	182
Ivanka Zajc Cizelj, Občinski komite Zveze socialistične mladine Slovenije Šentjur pri Celju 1960–1991 (Aleksander Žižek)	183
Miroslav Novak, Preslikave vsebin v arhivskih strokovnih postopkih (Slavica Tovšak)	184
FOREIGN NEWSPAPERS AND MAGAZINES	
Arhivski vjesnik, Nr. 50/2007 (Darinka Drnovšek)	187
La gazette des archives, Nr. 179 (Polona Mlakar)	191
EXHIBITIONS	
Carniolan Provincial Privileges 1338–1736. An exhibition of the Archives of the Republic of Slovenia. Co-organized by: The National Gallery of Slovenia and Festival Ljubljana. The National Gallery, exhibition grounds Narodni dom, April 3–May 4, 2008. Pentagon Tower of the Ljubljana Castle, April 3–29, 2008 (Vladimir Kološa) and the opening of the exhibition with the speech by Dr. Vasko Simonitti, Minister of Culture of RS (Vasko Simoniti)	192
Exhibition activities of the Historical Archives and Museum of the University of Ljubljana (Tatjana Dekleva)	195
GrenzenLos. Austria, Slovenia and Hungary 1914–2004. An exhibition in the Gerber house in Fehring (Styria) (from May to October 2007) (Peter Wiesflecker)	198

Navodila avtorjem prispevkov za ARHIVE

1. ARHIVI, Glasilo Arhivskega društva in arhivov Slovenije so osrednja slovenska arhivska revija, ki spremlja širok spekter arhivskih vprašanj. V njej objavljamo prispevke s področja arhivistike, (upravne) zgodovine, zgodovinskih pomožnih ved, vede o virih, arhivske teorije in prakse ter vsakdana slovenskih arhivov.
2. Prispevke sprejema uredništvo na naslov: Uredništvo Arhivov, Arhivsko društvo Slovenije, Zvezdarska 1, 1000 Ljubljana; tel. (01) 24 14 247, e-pošta: jure.volcjak@gov.si.

Pri tem prosimo, da se držite sledečih navodil:

- ◊ Prispevki morajo biti oddani v dvojni obliki: v elektronski obliki in odtisnjeni na papir (razmik 1,5 vrstice).
- ◊ Vsi članki gredo pred objavo v recenzijo. Pozitivna recenzija je pogoj za objavo članka.
- ◊ Prispevki za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirke* naj obsegajo do 1,5 avtorske pole (24 standardnih strani), za ostale rubrike pa pol avtorske pole (8 strani).
- ◊ Prispevki za rubrike *Članki in razprave*, *Iz prakse za prakso* in *Iz arhivskih fondov in zbirke* morajo obvezno vsebovati izvleček v obsegu do maksimalno 10 vrstic, ključne besede, primerne za indeksiranje, in povzetek v obsegu do maksimalno 30 vrstic. Pred povzetkom mora biti naveden spisec virov in literature.
- ◊ Avtor naj navede svoj polni naslov, naziv oz. poklic, delovno mesto in naslov ustanove, kjer je zaposlen, tel. številko in e-pošto.
- ◊ Opombe morajo biti pisane enotno pod črto. V opombah uporabljamo krajše navedbe, ki morajo biti skupaj s kraticami razložene v poglavju viri in literature.
- ◊ V poglavju Viri in literature morajo biti sistematično navedeni vsi viri in vsa literature, navedena v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, literaturo, časopise, itd. Gradivo se navaja v abecednem vrstnem redu.
- ◊ Citiranje arhivskih virov: navedemo arhiv, oznako fonda ali zbirke, ime fonda ali zbirke, po potrebi št. fasciklov ali škatel. Primer: ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 1
- ◊ Citiranje literature (monografij): navedemo priimek in ime avtorja: *naslov (in podnaslov) dela (v ležečem tisku)*. Kraj: založba in leto izida. Primer: Merku, Pavle: *Slovenska plemiška pisma*. Trst: Založništvo tržaškega tiska, 1980.
- ◊ Citiranje literature (člankov): navedemo priimek in ime avtorja: *naslov članka. Naslov periodike ali zbornika (v ležečem tisku)*, za periodiko še letnik, leto, številko in stran; za zbornik (ime urednika), kraj in leto izida in strani. Primer za periodiko: Matijevič, Meta: Novomeški mestni arhiv in skrb zanj. *Arhivi* 26 (2003), št. 1, str. 221–226. Primer za zbornik: Bizjak, Matjaž: Gutenberg in briksenska posest vzhodno od Tržiške Bistrice. *Ad fontes. Otoprepčev zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: Založba ZRC, 2005, str. 225–269.
- ◊ Slikovno gradivo (fotografije, mikrofilmski posnetki, skenirano gradivo, izjemoma tudi dobre fotokopije) mora biti obvezno priloženo posebej. Slikovno gradivo naj bo označeno s številko podnapisa. Prispevkom o ocenah publikacij je treba obvezno priložiti fotografijo naslovnice.
- ◊ Uredništvo ima pravico prispevke jezikovno lektorirati; lektorske popravke navadno vnesejo avtorji sami. Korekture načeloma opravi uredništvo.
- ◊ Prispevkov ne vračamo; o zavrženih prispevkih avtorje obvestimo.
- ◊ Avtorje prosimo, da upoštevajo zgornja navodila. Ob morebitnih nejasnostih je uredništvo na voljo za pojasnila.
- ◊ **Rok za oddajo prispevkov za prvo številko je 20. maj, za drugo številko pa 20. oktober!**

Članki in razprave

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 930.25(4)
Prejeto: 20. 5. 2008

Arhivi in njihova vloga v sodobni družbi

MATEJA JERAJ

dr. zgod. znanosti, višja svetovalka – arhivistka
Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: mateja.jeraj@gov.si

IZVLEČEK

Vloga arhivov v družbi bi morala biti odvisna od nalog, ki jih opravljajo, in pooblastil, ki so jim zaupana, a ni povsem tako. Pomen arhivov se je v zadnjih desetletjih precej povečal tako v Evropi kot v drugih razvitih delih sveta. S povečevanjem pomena arhivskih ustanov se spreminjajo tudi njihove naloge. Vendar pa to ne zadošča niti za to da bi jih družba ustrezno cenila niti da bi jim država zagotovila primerne pogoje. Če bo arhivistom z njihovim delom uspelo pridobiti zaupanje in spoštovanje javnosti, bo tudi javno mnenje, kadar bodo potrebovali pomoč in podporo, na njihovi strani. In bolj ko bo javnost spremljala delo arhivov, manjše bodo skomine oblasti, da bi skušale arhive izkoristiti za uresničitev zahtev in želja trenutne politike.

KLJUČNE BESEDE: arhivi, naloge arhivov, dostop do arhivskega gradiva, uporaba arhivskega gradiva, arhivske zgradbe, družba, javnost, politika, Evropska unija

ABSTRACT

ARCHIVES AND THEIR ROLE IN MODERN SOCIETY

The role of archives in the society should conform to their functions and their authority but this is not always the case. In recent decades, archives have gained relevance both in Europe as well as in other developed parts of the world. The increased importance of archival institutions is also leading to changes in their functions. However, this is not enough in order for them to be valued by society or to be assured proper conditions by the state. If archivists with their work succeed in gaining public respect and trust, then the public opinion, when their help and support is needed, will be on their side. The more the public is familiar with the work of the archives, the lesser will be the appetite of the authorities to use archives for the pursuit of the demands and goals of those in political power.

KEY WORDS: archival institutions, archival tasks, access to archives, use of archives, archival buildings, society, public, politics, European Union

Vloga arhivov v družbi bi morala biti odvisna od nalog, ki jih opravljajo, in pooblastil, ki so jim zaupana. Pa je res tako?

Pomen arhivov se je v zadnjih desetletjih precej povečal tako v Evropi kot v drugih razvitih predelih sveta. Arhivi so razumljeni kot ustanove, od katerih je v veliki meri odvisno preživetje človeškega spomina. Zanimanje za gradivo, ki ga hranijo, je vedno večje. Število poklicnih in amaterskih raziskovalcev preteklosti narašča. V preteklosti so arhivsko gradivo uporabljali večinoma zgodovinarji, danes pa je vedno bolj očitno, da je le-to nujno potrebno tudi za druga znanstvena področja, na primer za medicinske raziskave, sociološke študije, raziskovanje okolja ipd. Tudi potrebe državne in javne uprave po dokumentih, ki jih hranijo arhivi, so vedno večje. Arhivsko gradivo pa pridobiva pomen tudi kot demokratična pravica. Dostop do arhivskega gradiva vedno bolj postaja pravica in ne privilegij, še posebej v Evropski uniji, saj je demokracija eno izmed njenih najosnovnejših načel, predpogoj za uspešno demokracijo pa je, da imajo državljani na voljo zadostno količino informacij o dejavnostih in načrtih javne uprave. S povečevanjem pomembnosti arhivskih ustanov se spreminjajo tudi njihove naloge. Te so lahko predvsem skladišča za historično arhivsko gradivo, lahko pa tudi nadzorujejo upravljanje dokumentarnega gradiva pri ustvarjalcih v javnem sektorju.¹

V Sloveniji vlogo javnih arhivov (tako državnega kot regionalnih) ureja Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih.² Med naloge arhivske službe uvršča poleg pridobivanja, varovanja, strokovne obdelave in omogočanja uporabe javnega in zasebnega arhivskega gradiva tudi vrednotenje dokumentarnega gradiva pri javno-pravnih osebah, strokovno usposabljanje njihovih uslužbencev, sodelovanje z lastniki zasebnega arhivskega gradiva, vodenje evidenc javnega in zasebnega arhivskega gradiva, tudi tistega, ki je v tujini in se nanaša na Slovenijo in Slovence, posredovanje kulturnih vrednot v zvezi z arhivskim gradivom, opravljanje raziskovalnih nalog na področju arhivistike, zgodovine in drugih ved, povezanih z arhivskim gradivom. Da pa bi lahko izvajali vse te dejavnosti, je treba, še posebej zaradi hitrega naraščanja elektronskih dokumentov, ki zahtevajo posebno ravnanje, pridobiti tako novo strokovno znanje kot dovolj finančnih sredstev. Dejstvo, da ar-

hivi opravljajo pomembne naloge, namreč ne zadošča, da bi jih družba cenila. Od tega, koliko je v javnosti živa zavest o pomenu arhivskega gradiva, je namreč odvisno, kakšne pogoje, tudi materialne, je država arhivom pripravljena zagotoviti.

Kako pa naj si arhivi pridobijo zaupanje in naklonjenost javnosti?

Problem nikakor ni nov. Že od francoske revolucije dalje, ko so se arhivi postopoma odpirali širšim plastem, so se arhivarji trudili, da bi zbudili zanimanje za arhive in si s tem olajšali pridobitev prostorov, ljudi in finančnih sredstev. Za arhive – že za njihov obstoj – je pomembno, da privabijo ljudi v arhiv, jih seznanijo s svojim delom in vzpodbudijo k uporabi gradiva. Danes se arhivi obračajo tako na državne organe kot na širšo javnost, posebej pogosto iščejo stike z raziskovalci – zgodovinarji, saj pričakujejo, da bodo pri njih najlažje našli zaveznike za uresničitev svojih želja.³ To iskanje stikov pa "ni enostavno in zahteva potrpljenje, vztrajnost, prepričljivost, znanje lobiranja ..."⁴

V Sloveniji so načini komunikacije arhivskih delavcev z javnostjo raznoliki. Osebo se srečujejo z ustvarjalci dokumentarnega gradiva, z obiskovalci predavanj in razstav, uporabnike arhivskega gradiva spoznavajo v arhivskih čitalnicah ali pa prek njihovih pisnih prošenj in zahtev. Posredno nago-varjajo javnost z najrazličnejšimi publikacijami, ki jih izdajajo, in prek sredstev javnega obveščanja.

Stiki z ustvarjalci javnega in zasebnega dokumentarnega gradiva so zelo pomembni, saj je od njih odvisno, katero arhivsko gradivo in v kakšni obliki pride v arhiv. S prvimi sodelujejo pri pripravi navodil za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega, zanje organizirajo različne izobraževalne tečaje, predavanja itd. Javno gradivo priteka v arhiv po ustaljenih poteh, delo z zasebnimi ustvarjalci pa je drugačno. O tem, da njihovo gradivo lahko bistveno obogati poznavanje življenja neke osebnosti, naroda ali celo širše mednarodne skupnosti, ni nobenega dvoma. Tudi zanimanje javnosti za takšno gradivo, še zlasti če zadeva znane in pomembne osebnosti, je precejšnje. Pomislimo samo na slovensko preteklost! Postavlja pa se vprašanje, na kakšen način naj bo urejen dostop do zasebnega arhivskega gradiva in v kolikšni meri lahko država poseže v pravice zasebnikov. Evropski arhivisti, ki so oblikovali Poročilo o arhivih v razširjeni EU so izrazili prepričanje, da zaradi vpliva številnih lokal-

¹ Povzeto po: Gränström: E-uprava in upravljanje z dokumenti, str. 60–61.

² 53. člen Zakona o varstvu arhivskega in dokumentarnega gradiva ter arhivih. Uradni list RS, št. 30/2006.

³ Povzeto po: Wettmann: Arhivski stiki z javnostjo v Nemčiji, str. 9.

⁴ Gränström: E-uprava in upravljanje z dokumenti, str. 61.

Vrsta čakajočih na obisk arhiva v Washingtonu.

nih dejavnikov ni mogoče ustvariti enotnega pristopa do reševanja tega vprašanja v okviru Evropske unije, ampak je pomembno le, da posamezne države ohranijo zasebne arhive in javen dostop do njih.⁵ Ob tem se je treba zavedati, da je tudi od odnosov z zasebnimi lastniki arhivskega gradiva odvisna podoba arhivskih ustanov v javnosti. Za pridobitev tega gradiva se morajo javni arhivi posebej potruditi. Lastnike je treba prepričati, da bo za njihovo gradivo najbolje poskrbel pristojni arhiv, nekaterim je treba nuditi tudi pomoč pri ureditvi in popisu gradiva.

Ta problematika je v Sloveniji postala še zlasti aktualna v zadnjem času, saj je po letu 1991, ko je bila z novo ustavo odpravljena tako imenovana družbena lastnina, število zasebnih ustvarjalcev precej naraslo. Arhiv Republike Slovenije si v zadnjih letih posebej prizadeva, da bi našlo pot v arhiv čim več tistega gradiva v zasebni lasti, ki se nanaša na obdobje demokratizacije in osamosvajanja Slovenije.

Vse delo arhivov je v bistvu delo za javnost, saj je njegov končni cilj čim lažja in čim širša uporaba. Javno arhivsko gradivo je dostopno vsakomur.⁶ Sestava uporabnikov je pestra, "od tistih, katerih mnenje sestavlja tako imenovano javno mnenje, do tistih, ki so dejavno udeleženi pri vodenju in upravljanju države".⁷ Z uporabniki se srečujemo v arhivski čitalnici pa tudi drugače: z njimi se pogovarjamo po telefonu, beremo njihova pisma ipd. Razdelimo jih lahko v 3 skupine. Prvo sestavljajo vsi, ki v arhivu znanstveno raziskujejo, drugo predstavljajo tisti, ki jih zanima arhivsko gradivo zaradi kakšne potrebe, ki je ne moremo šteti za znanstveno (na primer sestavljavci družinskih rodovnikov), v tretjo pa sodijo tisti, "ki potrebujejo arhiv, da bi lahko uveljavili ali zaščitili kakšno svojo pravico, ter državni politiki in uradniki, ki te pravice zagotavljajo in posredujejo".⁸ Poklicni raziskovalci običajno bolj ali manj natančno vedo, kaj hočejo, raziskovalci amaterji so navadno sposobni uporabljati arhivsko gradivo le s pomočjo arhivskih delavcev, stranke, ki iščejo potrdila oziroma dokazila za upravno-poslovne namene pa zahtevajo največ našega dela. Slovenski arhivi so bili dolga leta

⁵ Report on archives in the enlarged European Union, Increased archival cooperation in Europe: action plan, European Communities, Luxembourg, 2005, str. 35–36. Poročilo si je mogoče ogledati na internetu na različnih spletnih straneh, na primer: www.arhiv.gov.si (rubrika Zakonodaja in standardi).

⁶ Zakon o varstvu arhivskega in dokumentarnega gradiva ter arhivih (63. člen). Uradni list RS, št. 30/2006.

⁷ Melik: Arhivi in državljani, str. 51.

⁸ Melik: Arhivi in državljani, str. 51.

navajeni izpolnjevati predvsem zahteve in želje prve skupine. Po spremembi družbenega sistema (1991) pa je število uporabnikov iz tretje skupine izjemno naraslo in njihovo število je znatno preseglo število vseh drugih.⁹ Takrat je namreč prišlo do številnih ukrepov, ki naj bi popravili škodo in poravnali krivice, ki so se marsikomu zgodile v prejšnjem družbenem sistemu. Z Zakonom o denacionalizaciji (1991)¹⁰ so bili oblikovani pravni temelji za vračanje krivično odvzetega premoženja, Zakon o popravni krivic (1996)¹¹ je bivšim političnim zapornikom in svojem po vojni pobitih oseb omogočil pravico do povrnitve škode. Povrniti pa je bilo treba tudi dolg tistim žrtvam 2. svetovne vojne, ki še niso dobili odškodnine. Tako je bil sprejet še Zakon o žrtvah vojnega nasilja (1995).¹² Delavci Arhiva Republike Slovenije so se morali prav kmalu spopasti s tisoči in tisoči pisnih vlog upravnih enot, tožilstev, sodišč in drugih organov pa tudi posameznikov, ki so želeli uveljaviti nove pravice, veliko število pa jih je prišlo osebno ali pa je želelo informacije dobiti po telefonu. Tako je bilo na primer le v letu 1997 izdanih kar 21.970 odgovorov samo tistim, ki so uveljavljali svoje pravice po Zakonu o žrtvah vojnega nasilja.¹³ Pokazalo se je, da so nepogrešljivi tudi dokumenti, ki zagotavljajo pravno varnost, in ne le tisti, ki so pomembni za znanost in kulturo. Številni posamezniki so takrat na lastni koži spoznali, da arhivi ne hranijo le starih, zgolj za zgodovinarje zanimivih listin, ampak da so pomembni prav za vse državljane.

V arhive pa prihajajo tudi tisti, ki želijo spoznati njihovo delo, obiskovalci razstav, predavanj ipd. Za razstavno dejavnost bi lahko rekli, da je dobro razvita. Predstavljeni so bili že številni dokumenti, ki govorijo o pomembnih dogodkih ali osebnostih iz politične, kulturne ali gospodarske zgodovine. Večje razstave običajno spremlja izdaja kataloga, manjše pa vsaj kakšna zgibanka. Z razstavami slovenski arhivi gostujejo tudi v drugih mestih doma in v tujini. Med obiskovalci je precej šolskih skupin, ki tudi sicer večkrat pridejo v arhiv. Zanje, pa tudi za druge zainteresirane skupine, so organizirane predstavitve arhiva z ogledom stavbe, nekaterih najzanimivejših dokumentov in načinom uporabe gradiva. Arhivi organizirajo tudi razna predavanja, Slovenski

filmski arhiv pri Arhivu Republike Slovenije pa ogleda filmov.

Slovenski arhivi se trudijo, da bi jih javnost spoznavala tudi s pomočjo publikacij. Izdajajo strokovne priročnike in učbenike, pripomočke za uporabo arhivskega gradiva (vodnike, inventarje ipd.), splošno informativne arhivske publikacije, arhivske in zgodovinske razprave. Ker založbe večinoma niso zainteresirane za nekomercialne publikacije, večino publikacij vsebinsko pripravijo, založijo in izdajo arhivi sami, včasih tudi v sodelovanju s kakšno drugo znanstveno ali kulturno ustanovo.¹⁴ Omeniti je treba še Arhivsko društvo Slovenije, ki izdaja revijo *Arhivi*, kjer so poleg znanstvenih člankov s področja arhivistike tudi strokovni prispevki, poročila o delu arhivov, predstavitve posebej zanimivih arhivskih fondov in zbirk ter zbirko *Viri*, v kateri so objavljeni za slovensko zgodovino pomembni dokumenti.¹⁵

Seveda pa tako slovenski državni arhiv kot regionalni arhivi skrbijo tudi za internetno komunikacijo z uporabniki arhivskega gradiva, saj je na njihovih spletnih straneh vsak dan mogoče najti več novih, koristnih informacij. V današnji dobi nenehnega tehničnega napredka se včasih morda zdi, da so osebni stiki z javnostjo manj vredni, podrejeni svetovnemu spletu. Le delno. Arhivi namreč lahko ponudijo marsikaj. Omogočijo lahko na primer vzpostavitev nekega javnega prostora, kjer se ljudje lahko srečujejo, razpravljajo, izmenjujejo podatke ipd. Tako lahko arhivi pripomorejo k pospeševanju kritičnega dialoga znotraj civilne družbe¹⁶ in s tem krepijo njeno moč.

K poznavanju arhivov v javnosti pa še vedno, kljub novim informacijskim možnostim, veliko pripomorejo tudi prispevki v dnevnikih, časopisih in revijah, na radiu in televiziji, v zadnjih letih pa je vedno pomembnejše tudi pridobivanje informacij na svetovnem spletu. Vendar pa marsikdo išče podatke na spletnih straneh predvsem takrat, ko je konkretno zainteresiran za določeno opravilo v arhivu ali za ogled določenega gradiva, medtem ko se s pomočjo medijev lahko sreča z arhivi in njihovim delom tudi nehote, povsem slučajno, ob spremljanju drugih vsebin. Kateri dogodki s področja arhivske dejavnosti pa najdejo svoj prostor v

⁹ Povzeto po: Kološa: Delo za javnost in stiki z javnostjo v slovenskih arhivih, str. 6.

¹⁰ Uradni list RS, št. 27/1991.

¹¹ Uradni list RS, št. 59/1996 (1. člen).

¹² Uradni list RS, št. 63/1995.

¹³ Gombač: Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo II, str. 73.

¹⁴ Kološa: Delo za javnost in stiki z javnostjo v slovenskih arhivih, str. 3–4.

¹⁵ Arhivsko društvo Slovenije v letu 2004 – v znamenju jubileja in dela, str. 1 (<http://www.arhivsko-drustvo.si>).

¹⁶ Report on archives in the enlarged European Union, Increased archival cooperation in Europe: action plan, European Communities, Luxembourg, 2005, str. 96 (www.arhiv.gov.si/rubrika/zakonodaja_in_standardi/).

medijih? To je lahko nova zakonodaja, odpiranje novih prostorov, izid publikacij, nove pridobitve arhivskega gradiva, proslave itd. Arhivi si želijo, da bi mediji čim več poročali o teh dogodkih in si prizadevajo, da bi pritegnili njihovo pozornost, kar pa ni vedno lahko. Več zanimanja vzbudijo razne nesreče npr. poplavljeni arhivski skladišča ipd. Tudi za tovrstno poročanje so arhivi običajno zainteresirani, saj lahko z opozarjanjem na ogroženost gradiva vzbudijo pozornost tako tistih, ki jih financirajo, kot tudi širše javnosti. Zanimanje medijev za arhive se je po spremembi družbenega sistema sicer povečalo, vendar pa jim je le redko dana možnost, da bi bili sami pobudniki medijske pozornosti in ne le stranski igralci v političnih igrar. V lanskem letu je bil na primer osrednji državni arhiv v časopisih največkrat omenjen v povezavi z dvema "aferama". Prva je izbruhnila potem, ko so bili na smetišču blizu psihiatrične klinike v Ljubljani najdeni stari dokumenti s pečatom klinike, med njimi tudi poročilo o zdravstvenem stanju obsojenega na političnem procesu izpred šestdesetih let, natančneje mnenje izvedenca, ki je pripomogel k njegovi smrtni obsodbi.¹⁷ Druga zadeva, ki je dvignila še več prahu, je bila povezana s SOVO (Slovensko varnostno obveščevalno agencijo). Slovenska vlada je namreč ustanovila posebno delovno skupino za oceno dela Sove; ta je med drugim ugotovila, da agencija še ni predala vsega arhivskega gradiva nekdanje Službe državne varnosti pristojnemu arhivu (Arhivu Republike Slovenije), čeprav bi ga morala že pred leti.¹⁸ S podobnimi problemi se srečujejo tudi v drugih državah, in to ne le v postsocialističnih. Josee Kirps iz Luksemburga je na sestanku Evropskega biroja nacionalnih arhivov (EBNA) letos na primer opozorila, da je nekdo iz tajne službe v arhivu iskal podatke o bombnem napadu pred nekaj leti, a se je izkazalo, da gradivo še ni bilo izročeno pristojni arhivski ustanovi. Javna pozornost je tako v Sloveniji kot v Luksemburgu pospešila predajo tega gradiva arhivu.¹⁹ O tem, kako pomembni so tovrstni dokumenti, se je pokazalo

tudi v Nemčiji, ko so dokumenti postavili na laž finančnega direktorja podjetja Gazprom Germania, ki je trdil, da nikoli ni bil sodelavec "nekdanjega vzhodnonemškega ministrstva za državno varnost".²⁰

Odmevi in polemike, pozitivne ali negativne, so za arhive koristne. Opozarjajo na pomen arhivov, pripomorejo lahko, da določeno občutljivo gradivo hitreje najde pot v arhiv, spodbujajo državljane k poznavanju in kritičnemu razmisleku o ključnih problemih tako nacionalne kot svetovne zgodovine. Vendar pa zavest raste počasi in s težavo ... Pritegniti bi bilo treba širše plasti prebivalstva. Arhivske publikacije, razstave, predavanja ipd. so še vedno preveč omejene na ozek krog ljudi, ki se s kulturo in znanostjo poklicno ukvarjajo. Šolske skupine sicer dokaj pogosto prihajajo v arhive, a bi bilo treba mladim nameniti še več pozornosti. Na izjemni pomen tesnega sodelovanja arhivskih in izobraževalnih ustanov je na primer takole opozarjala dr. Ljubica Šuligoj: "Raziskovalno delo se pričinja že v moderni šoli, ki naj s svojimi učnimi pristopi in oblikami oblikuje kreativno osebnost. ... Ali ne bi kazalo, da bi se arhivske ustanove širše odprle, da bi bile npr. šole redno seznanjene ne samo z delom in uslugami arhivov, ampak tudi z arhivskimi pridobitvami? Delo v šolah bi sicer moralo teči v povezavi s kulturnimi institucijami v kraju, kar pa še zdaleč ni utečena praksa ... Letna arhivska poročila (morda v krajši sestavi) naj bi našla pot do šolskih ustanov. Vezji med kulturno-izobraževalnimi institucijami bi morale v bodoče doseči kvalitetno raven. Z jasnimi napotki učitelja in ob pomoči arhivista začenjajo mladi raziskovalno pot, čeprav s težavo pri spoznavanju starejših obdobij (nepoznavanje jezika, pomen študija pomembnih zgodovinskih ved). ... Mislim, da bi morali pri sestavi učbenikov sodelovati tudi arhivisti, ki najbolje poznajo "težo" arhivskega gradiva. ... Zgodovinski raziskovalni projekti ne morejo mimo arhivistov. ... Glede na nove izzive, naloge, pričakovanja raziskovalcev ... pa je potrebno kadrovsko in prostorsko vprašanje arhivov bolj naklonjeno reševati. Družbena ozaveščenost o mestu in vlogi arhivov je preskromna, čeprav bi se ozaveščanje o arhivski kulturni dediščini le moralo pričniti v šolskih ustanovah".²¹ Tudi na najmlajše ne bi smeli pozabiti. Dobre vzore imamo med arhivi držav z dolgo arhivsko tradicijo. V državnem arhivu (The National Archives and Record Administration) v Washingtonu na primer lahko najdemo več ljubko ilustriranih publikacij, namenjenih malčkom, pred njegovimi vrati vidimo

¹⁷ Čokl, Zvonar Predan: Ne v arhiv, v smeti?, str. 3.

¹⁸ Po 55. členu zakona o Sovi, sprejetega aprila 1999, bi moralo biti to gradivo predano arhivu že osem let: "Gradivo iz arhiva nekdanje službe državne varnosti se izroča Arhivu Republike Slovenije najkasneje v enem letu po uveljavitvi tega zakona." (Republika Slovenija, delovna skupina za oceno dela Slovenske varnostno obveščevalne agencije: Vmesno poročilo o izločanju arhivskega gradiva nekdanje službe državne varnosti Arhivu Republike Slovenije; s poročilom se je vlada seznanila na seji 19. 4. 2007 / Iz interneta/).

¹⁹ Zahvaljujem se mag. Nataliji Glažar, ki me je seznanila z osnutkom zapisnika o diskusiji, ki je potekala na sestanku EBNE 10. aprila 2008 v Ljubljani.

²⁰ Soban: Razkritja iz arhivov vzhodnonemške tajne službe, str. 28.

²¹ Šuligoj: Opre in vrzeli raziskovalca pri delu v arhivih, str. 78–79.

ob sobotah dolge vrste obiskovalcev, ki potrpežljivo čakajo na ogled arhiva. Toda ostanimo v Evropski uniji. Odličen primer je med drugimi tudi britanski arhiv (The National Archives of the United Kingdom) v Londonu, pri katerem deluje družinski rodoslovni center (The Family Records Centre), ki je del državnega arhiva in najpomembnejši vir za britanske rodoslovce. Spletne strani so urejene tako, da so koristne in zanimive tako za odrasle kot za otroke, ki se lahko z igrami in kvizi seznanijo s svojo kulturno dediščino. Ob dnevu odprtih vrat leta 2003, ki je potekal v znamenju vohunstva, si je bilo na primer mogoče ogledati dokumentarne filme, igrane predstave, poslušati predavanja strokovnjakov, najmlajši pa so se lahko na zabaven način seznanili s ponarejanjem potnih listov, jemanjem prstnih odtisov, dešifriranjem tajnih dokumentov ipd. Seveda si je bilo mogoče ogledati tudi arhivske prostore in zanimivo razstavo, v parku pred arhivom pa potešiti žejo in lakoto. Najbolj osupljiv pa je bil obisk tega dogodka! Prišlo je zelo veliko ljudi vseh starosti, starši z otroki, babice in dedki z vnučki. Izjemno število Londončanov je tisto lepo sončno soboto preživelo v arhivu!

Arhivi so danes v slovenski javnosti sicer bolj navzoči in prepoznavni kot pred nekaj desetletji, a s svojo podobo v javnosti še ne bi smeli biti povsem zadovoljni. Že samo če se ozremo na materialno stanje, lahko ugotovimo, da ne ustreza pomenu arhivskih ustanov.

Republiški inšpektor, zadolžen za arhive, je na arhivskem zborovanju v minulem letu ugotavljal, da slovenski javni arhivi nimajo niti dovolj prostora niti niso vsi prostori ustrezni. Tudi osrednji državni arhiv ni nikakršna izjema, saj hrani gradivo na več bolj ali manj primernih lokacijah. Nedopustno se mu zdi, da arhivi večinoma domujejo v prenovljenih samostanih, vojašnicah in industrijskih objektih, in da so prvi in zadnji povsem na novo zgrajeni objekt dobili pred dobrimi dvajsetimi leti.²² Takšno stanje slovenskih arhivov preseneča, še posebej, če upoštevamo dejstvo, da je skupina arhivskih ekspertov iz držav članic EU in evropskih ustanov gradnjo ustreznih arhivskih stavb (v povezavi z zaščito arhivskega gradiva pred naravnimi nesrečami in drugimi poškodbami) uvrstila med prednostne naloge arhivov v EU.²³ Ni se nam treba pri-

merjati z najrazvitejšimi in najbogatejšimi državami, dovolj je, če se ozremo v nekatere druge s Slovenijo bolj primerljive države. Češka je na primer v obdobju 1990–2002 zgradila 21 novih državnih in mestnih arhivov, 28 stavb je prenovila tako, da so primerne za arhivske namene, leta 2001 pa je v Pragi dokončala enega najmodernejših arhivskih objektov v Evropi.²⁴

Eden izmed slovenskih zgodovinarjev pa je izrazil začudenje, da kljub vedno večji navzočnosti arhivov v širšem evropskem prostoru in razvoju arhivistike, arhivi v Sloveniji še vedno nimajo takšnega pomena, kot bi si ga zaslužili: "*Začuda se arhivov v javnosti še vedno pogosto drži podoba zaprašeni, neurejenosti, težke dostopnosti, za marsikatero nepotrebni branjenosti ipd. ... Nekako v odnosu med "živo" in "neživo" kulturo slednja pogosto potegne krajši konec. Če odpremo kulturne strani slovenskih časopisov, je vse premalo informacij o arhivih in arhivskem gradivu, napisi z navedbo sodelujočih arhivov pri televizijskih oddajah vse prehitro zbežijo prek ekrana*".²⁵ Skratka, predsodkov o arhivih kot skladiščih za zaprašene stare papirje torej nikakor ni tako lahko ovreči!

Zakaj je tako? Deloma se odgovor za slabo stanje slovenskih arhivov gotovo skriva v zakonodaji, ki je veljala v bližnji preteklosti. Posamezni arhivi so se sicer porajali različno, toda arhivi v današnjem pomenu so postali šele takrat, ko so bili sposobni opravljati obe nalogi – biti pravni dokument naroda, države, pokrajine ali mesta na eni strani in vir raziskav za ta območja na drugi. To se mora odraziti tudi v zakonodaji. Če ta poudarja le del arhivske dejavnosti, le kulturno in znanstveno ali samo pravno, arhiv izgubi svojo identiteto, svoj temeljni smisel: "*V prvem primeru postane neka vrsta muzeja – muzej starega papirja, za katerega se zanima le ozek krog kulturnih in znanstvenih delavcev ... V drugem primeru postane odlagališče starih nerabnih papirjev upravnih, zakonodajnih in sodnih organov. Tudi to ni njegova poklicanost*".²⁶ Kar nekaj desetletij (1981–2006)²⁷ je slovenska arhivska zakonodaja določala,

24 Report on archives in the enlarged European Union, Increased archival cooperation in Europe: action plan, European Communities, Luxemburg, 2005, str. 122 (www.arhiv.gov.si /rubrika zakonodaja in standardi/).

25 Drnovšek: Arhivi – zakladnice človeškega spomina, str. 366.

26 Melik: Arhivi in državljani, str. 53.

27 Zakon o naravni in kulturni dediščini. Uradni list SRS, št. 1/1981; Zakon o arhivskem gradivu. Uradni list RS, št. 20/1997. Zakon je določal, da je arhivsko gradivo tisto dokumentarno gradivo, ki je bilo prejet ali je nastalo pri delu pravnih oziroma fizičnih oseb in ima trajen pomen za znanost in kulturo (2. člen) ter da je arhivsko gradivo kulturni spomenik (3. člen).

22 Matič: Arhivski depoji – odraz stanja mentalitete v arhivski javni službi, str. 25–26.

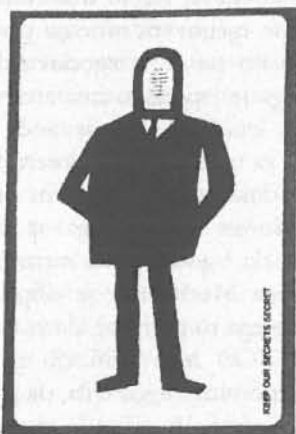
23 Report on archives in the enlarged European Union, Increased archival cooperation in Europe: action plan, European Communities, Luxemburg, 2005, str. 3 (www.arhiv.gov.si /rubrika zakonodaja in standardi/).

A

the national archives

Undercover Archives

Welcome to the National Archives' Open Day 2003

In April 2003 the Public Record Office (PRO) and Historical Manuscript Commission (HMC) joined together to become the National Archives (TNA).

Together, we look after the Government's historic records and also provide advice and access to all archives relating to British history. Our holdings span one thousand years, from the Domesday book onwards.

We are open six days a week and anyone can look at the documents in the archive by registering as a reader in the main entrance. But for one day a year we hold a special Open Day to welcome new visitors and to reveal more of the Archives to those who already use them.

This year we are celebrating the centuries of intrepid spies and ingenious espionage documented in the National Archives. We are also inviting you to delve into your family history to see what secrets you can uncover and to reveal what really goes on behind the scenes at Kew.

Over the page, you will find a full list of all the activities and events happening today. Make sure you don't miss our special guest, Dame Stella Rimington, former Director General of MI5 at 11.30am.

Whether this is your first visit or the latest of many, we hope you have a wonderful day and discover something new at the National Archives.

Please make sure you fill in a visitor evaluation form before you leave. Your comments and suggestions are very valuable to us.

da je arhivsko gradivo le tisto dokumentarno gradivo, ki ima trajen pomen za znanost ali kulturo. Sele zakon o varstvu arhivskega in dokumentarnega gradiva ter arhivih leta 2006 je poudaril tudi pomen arhivskega gradiva za pravno varnost oseb (2. člen).

Državlani namreč ustanovo pogosto cenijo, le če se jim zdi koristna za zadovoljevanje njihovih potreb. Vloga zdravstva, šolstva in sodstva je na primer nesporna, znanost in kultura pa sta za marsikoga obrobne pomena. Potrebni so potrpežljiva razlaga, dolgoletna vzgoja, vztrajno seznanjanje z rezultati dela in njihovimi vplivi na vsakdanje življenje.²⁸ Po sprejetju zakonov o popravni preteklih krivic v devetdesetih letih so Slovenke in Slovenci ob iskanju raznih dokazil spoznali, da se lahko zgodi, da kakšno več desetletij staro gradivo znova postane aktualen, močno uporaben dokument. Mnogi, ki so ostali brez nujno potrebnih dokumentov, so se najbrž zamislili, arhivi pa so dobili priložnost, za uveljavitev svojih interesov, a je morda niso znali dovolj izkoristiti ...

Arhivisti si bomo morali prizadevati, da bi kar najširša javnost bolje spoznala našo dejavnost in njen pomen. Z rednim poučevanjem oziroma nazornim praktičnim predstavljanjem tega pomena bi morali doseči, da bi se v javnosti čim bolj zakoreninila zavest, da je državni arhiv sestavni del mehanizma sodobne države, da so državni arhivi edine ustanove, ki varujejo pomembno nacionalno kulturno dediščino, hkrati pa izpolnjujejo potrebe po dokazih za sodstvo in upravo, zadovoljujejo potrebe raziskovalcev in znanstvenikov ter zagotavljajo pravico do javnega dostopa vsem državljanom (druge ustanove namreč izpolnjujejo le nekatere od zgoraj naštetih nalog; tudi muzeji in nacionalne knjižnice na primer hranijo določeno arhivsko gradivo in omogočajo uporabo le-tega, vendar pa ne hranijo gradiva s področja sodstva in državne uprave); javnost bi morala tudi spoznati, da je poznavanje dokumentov državne uprave predpogoj za pravo demokracijo, saj omogoča državljanom nadzorovanje delovanja države,²⁹ da arhivi s tem, da skrbijo za ohranitev originalnih dokumentov, omogočajo ohranitev resnice za prihodnost, da so torej arhivski dokumenti za vsako državo tako pomembni kot življenje in zemlja – to so v vojnih časih zelo dobro vedele države osvajalke, ki so poskušale uničiti nacionalne arhive napadenih držav, tako med 2. svetovno vojno kot tudi pozneje. O tem so podrobneje govorili udeleženci konference o političnih pritiskih in arhivskih dokumentih, ki jo je

organiziral "Liverpool University centre for Archival Studies" julija 2003. Namen konference je bil predstaviti položaj arhivista v odnosu do državnih oblasti in uporabnikov gradiva ter poiskati rešitve, ki bi omogočale obrambo pred političnimi pritiski. Univerzitetni profesor iz Tokia Masahito Ando je opozoril, da so japonski zavojevalci v 20. stoletju v Aziji in na Pacifiku z uničenjem ali zaplenbo arhivskega gradiva povzročili izgubo oziroma popačenje narodnega spomina. Japonski nacionalistični akademiki, ki zanikajo ali izkrivljajo dejstva o japonskih vojnih zločinih, izkoriščajo prav to spominsko vrzel v japonski zgodovini, ki je nastala zaradi odsotnosti dokumentov. Svoje trditve je ponazoril z zapisi, ki so po njegovem mnenju povsem nesprijemljivi, nahajajo pa se v zgodovinskem šolskem učbeniku, ki ga je japonsko ministrstvo za kulturo potrdilo aprila leta 2001. Vse navzoče je pozval, naj se zavzemajo za mednarodno izmenjavo protipravno odtujenih dokumentov in s tem omogočijo oblikovanje takšnega "svetovnega spomina", ki bo ustrezal dejanski zgodovinski resničnosti. Škotski arhivist George MacKenzie je dopolnil pripoved japonskega kolega in povedal, da je svetovna organizacija UNESCO leta 1996 ob pregledu izgub "svetovnega spomina" ugotovila, da je več kot 6000 ustanov v 105 državah prijavilo izgubo dokumentov, največ v Evropi, Aziji in na Pacifiku.

Vendar pa se arhivsko gradivo ne uničuje, prikriva in prireja potrebam trenutnih političnih oblastnikov le v vojnih časih. Izsledki konference so jasno pokazali, da politični pritiski na arhiviste nedvomno obstajajo in da imajo daljnosežne posledice tako za družbo nasploh kot za posameznike. Avstralski arhivist Chris Hurley je povedal zgodbo o svojem sporu z oblastmi države Victoria zaradi arhivskega statuta, ki se je končal z njegovim odpuštom. Navedel pa je tudi primer nekega drugega uslužbenca avstralskega državnega arhiva, ki je imel velike težave, ker je poizvedoval o sodni preiskavi delovanja nekega državnega uradnika in ugotovil, da je bila preiskava ustavljena, dokumenti pa uničeni. Britanski zgodovinar Chris Williams je opozoril na težko dostopnost policijskih arhivov, saj naj bi bil dostop do dokumentov o delovanju policije v Veliki Britaniji še bolj omejen kot dostop do gradiva tajnih služb. Thomas James Connors iz ZDA pa je povedal, da je ameriški predsednik George W. Bush šest tednov po terorističnih napadih 11. septembra 2001 Nacionalnemu arhivu (National Archives and Records Administration) odvzel pravico do omogočanja dostopa do predsedniških dokumentov. Nekdanji direktor nemškega zveznega arhiva (Bundesarchiv) profesor Friedrich P.

²⁸ Melik: Arhivi in državlani, str. 52.

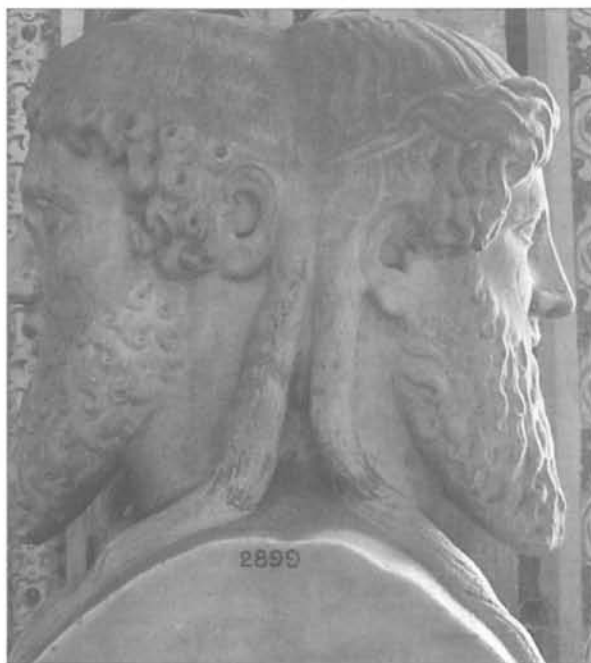
²⁹ Gränström: E-uprava in upravljanje z dokumenti, str. 61.

Kahlenberg je obžaloval, da sporazum o združitvi Nemčij ni razširil pristojnosti zakona o državnih arhivih tudi na arhive nekdanje vzhodnonemške tajne službi (Stasi), potem pa je nadaljeval približno takole: "Po upokojitvi sem se včasih prepustil sanjarjenju o tem, da bi bil "Bundesarchiv" neodvisen od izvršne oblasti, podrejen izključno parlamentu. Kdo ve! Odkar smo dozoreli kot demokratična družba v vedno bolj združeni Evropi 21. stoletja, moramo gledati na spremembe kot na stalen izraz". Verne Harris iz Južnoafriške republike, ki pogosto poudarja vlogo arhivista kot zagovornika človekovih pravic, pa je izrazil prepričanje, da se arhivisti nikdar ne bi smeli sprijazniti z obstoječim stanjem: "V arhivih tako kot v družbi demokracija živi in diha skozi spore, nesoglasja, kritični dialog. Prostor kritičnega dialoga je sveti prostor, prostor, v katerem se zgodi pravica, če se zgodi. Če se arhivisti izogibajo temu prostoru, obrnejo hrbet višjemu klicu in se obsodijo na vlogo navadnih birokratov in izvrševalcev".³⁰

Problem pa nikakor ni nov. Tisti, ki imajo v rokah moč in oblast, če se navežemo na misel francoskega zgodovinarja Jacquesa Le Goffa, namreč že od nekdanj odločajo, kdo ima pravico govoriti in kdo mora molčati. To velja tako za govorjeno kot pisano besedo. Raziskovalke, ki se ukvarjajo z zgodovino žensk, na primer ugotavljajo, da nikakor ni zgolj naključje, da je ohranjenih tako malo podatkov o ženskih dejavnostih. Arhivi so bili torej že od začetka svojega obstoja pomembni dejavniki za pospeševanje legitimnosti tistih, ki imajo moč in marginalizacije ostalih, ki te moči nimajo.³¹ Prav arhivi so namreč tisti, ki odločajo o tem, kateri dokumenti bodo ohranjeni in kateri uničeni. Še več. Ko je dokument varno shranjen v javnem arhivu, še ne sklene svoje "življenjske poti", oziroma kakor pravi znani nizozemski arhivist in profesor Erich Ketelaar, dokumenti se "aktivirajo" šele v arhivu, o tem, kako in kdaj se to zgodi (če se) pa v precejšnji meri odločajo arhivisti. Nadaljnja usoda arhivskih dokumentov je večkrat odvisna od tega, kako so urejeni in popisani. Raziskovalci namreč pogosto hitreje opazijo in raje uporabljajo tisto arhivsko gradivo, ki je hitro prepoznavno v arhivskih inven-

tarjih, vodnikih itd., na katero ga opozorijo arhivisti osebno, tisto, ki je objavljeno na spletu itd. Širša javnost pa navadno najbolj pozna le tiste dokumente, ki so največkrat obravnavani v znanstvenih razpravah, časopisnih člankih, televizijskih oddajah, predstavljeni na razstavah ipd. Prav ti dokumenti potem pustijo najvidnejši odtis v kolektivnem spominu naroda, države. Če javnost ni seznanjena s celotnim arhivskim gradivom o zgodovinskih dogodkih in procesih, se, kakor je ugotovila že omenjena konferenca o arhivih in političnih pritiskih v Liverpoolu, prav lahko zgodi, da trenutne uradne doktrine (ideologije) določenih političnih skupin zavzamejo mesto prave, resnične zgodovine.³²

Veliko arhivskega gradiva še ni raziskanega. V arhivih še vedno tiho čakajo številne še neodkrte zgodbe, tako da se zgodovina nekega arhivskega fonda nikoli povsem ne konča, oziroma, kot je razmišljal Jacques Derrida, arhiv nikakor ni samo zavetišče preteklosti, ampak pričakovanje (slutnja) prihodnosti.³³ Od arhivistov je torej v precejšnji meri odvisno ne le poznavanje preteklosti, ampak tudi razumevanje sedanjosti in do neke mere celo dogajanje v prihodnosti. Torej ni čudno, da arhiv včasih primerjamo s starorimskim bogom vrat in

Kip boga Janusa v Vatikanu.

³⁰ Conference report: Political pressure and the archival record (avtor Mike Steemson) (<http://www.history and policy.org/papers/policy-paper-22.html>). Konferenco je organiziral Univerzitetni center za arhivske študije pri Univerzi v Liverpoolu (Liverpool University Centre for Archive Studies - LUCAS) julija 2003.

³¹ Povzeto po: Terry Cook, What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift (www.mybestdocs.com/cookt-pastprologue-ar43fnl.htm, str. 2, 20. 11. 2007). Prispevek je bil prvotno objavljen v: *Archivaria, the journal of the Association of Canadian Archivists*, 43 (Spring 97).

³² Conference report: Political pressure and the archival record (avtor Mike Steemson) (<http://www.history and policy.org/papers/policy-paper-22.html>).

³³ Povzeto po: Ketelaar: Tacit Narratives: The Meaning of Archives, str. 36–38.

prehodov (pozneje tudi začetka in konca) Janusom, ki so ga upodabljali z dvema glavama ali obrazoma, od katerih je vsak gledal na drugo stran.³⁴ Prav tako naj bi tudi arhivi zrlji v obe smeri – v preteklost in prihodnost.³⁵

Če bo arhivistom uspelo v javnosti vzbuditi zavest o pomembnosti njihovega dela in si bodo s svojim ravnanjem (v skladu z etičnim kodeksom, ki ga je sprejel mednarodni arhivski kongres v Pekingu leta 1996) pridobili zaupanje javnosti, spoštovanje do poklica, če bodo dokazali, da si dejansko prizadevajo za resnico in pravico (kot poudarja že omenjeni južnoafriški strokovnjak za arhive in mislec Verne Harris), bo tudi javno mnenje, kadar bodo potrebovali pomoč in podporo, na njihovi strani – in njihov položaj se bo sčasoma izboljšal. Bolj ko bo javnost spremljala delo arhivov, manjše bodo skomine oblasti, da bi skušala arhive izkoristiti za uresničitev zahtev in želja trenutne politike.

Kratice

EBNA – European Board of National Archivists (Evropski biro nacionalnih arhivov)

EU – Evropska unija

RS – Republika Slovenija

SOVA – Slovenska varnostno obveščevalna agencija

SRS – Socialistična republika Slovenija

UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation (Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo)

Viri in literatura

Viri

Zakon o naravni in kulturni dediščini, Uradni list SRS, št. 1/1981

Zakonom o denacionalizaciji, Uradni list RS, št. 27/1991.

Zakon o žrtvah vojnega nasilja, Uradni list RS, št. 63/1995.

Zakon o popravni krivic, Uradni list RS, št. 59/1996.

Zakon o arhivskem gradivu, Uradni list RS, št. 20/1997.

Zakon o varstvu arhivskega in dokumentarnega gradiva ter arhivih, Uradni list RS, št. 30/2006.

Literatura

Marjan Drnovšek: Arhivi – zakladnice človeškega spomina (Slavnostni govor na podelitvi Aškerčeve nagrade in Aškerčevih priznanj, Ljubljana, 18. 10. 2006). *Arhivi* 29 (2006), št. 2, str. 366–367.

Metka Gombač: Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo II Arhiva Republike Slovenije in njegovo prilagajanje potrebam in zahtevam zakona o žrtvah vojnega nasilja. *Arhivi in arhivsko gradivo v času tranzicijskih sprememb, Infoarb. 21. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Koper, 2003* (ur. Mija Mravlja, Andrej Nared). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2003, str. 71–75.

Claes Gränström: E-uprava in upravljanje z dokumenti – zahteve, problemi in rešitve. Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. *Zbornik referatov z dopolnilnega izobraževanja. Maribor 4* (2005), št. 1, str. 56–63.

Eric Ketelaar: Tacit Narratives: The Meaning of Archives. *Archival Science* 1 (2001), str. 131–141.

Vladimir Kološa: Delo za javnost in stiki z javnostjo v slovenskih arhivih. *Arhivi* 18 (1995), št. 1–2, str. 1–7.

Leksikon Cankarjeve založbe. Ljubljana: Cankarjeva založba, 2004, str. 430.

Dragan Matič: Arhivski depoji – odraz stanja mentalitete v arhivski javni službi. *Razmere v arhivskih depojih. (Ne)znano v arhivskih fondih in zbirkah. Mednarodno sodelovanje. 23. zborovanje Arhivsko društvo Slovenije, Velenje, 2007*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007, str. 20–26.

Jelka Melik: Arhivi in državljani. *Arhivi in uporabniki. Arhivi in zgodovinopisje. 20. zborovanje Arhivskega društva Slovenije, Ptuj, 2001* (ur. Miran Kafol, Mija Mravlja, Andrej Nared). Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2001, str. 51–55.

Ljubica Šuligoj: Opre in vzeli raziskovalca pri delu v arhivih. *Arhivi in zgodovinopisje. 20. zborovanje. Arhivsko društvo Slovenije, Zgodovinski arhiv Ptuj, Ptuj, 2001*, str. 78–79.

Andrea Wettmann: Arhivski stiki z javnostjo v Nemčiji – težišče strokovne diskusije in nove zasnove v strokovnem izobraževanju. *Arhivi* 18 (1995), št. 1–2, str. 8–12.

³⁴ *Leksikon Cankarjeve založbe*, str. 430.

³⁵ Nič nenavadnega torej ni, da je ime Janus prevzela arhivska revija (Janus – archival review, International Council on Archives, Paris, ICA, periodical), da se tako imenuje spletna stran, ki omogoča dostop do 1800 katalogov arhivskega gradiva in rokopisnih zbirk, ki jih hrani univerza v Cambridgeu, in še marsikaj bi lahko našli.

Časopisi

Vanessa Čokl, Darka Zvonar Predan: Ne v arhiv, v smeti? *Večer*, 4. 8. 2007, str. 3.

Branko Soban: Razkritja iz arhivov vzhodnonemške tajne službe: Agenta Stasi v vrhu nemškega Gazproma. *Delo*, 13. 5. 2008, str. 28.

Internet

Arhivsko društvo Slovenije v letu 2004 – v znamenju jubileja in dela. <http://www.arhivsko-drustvo.si>.

Conference report: Political pressure and the archival record (avtor Mike Steemson) (<http://www.historyandpolicy.org/papers/policy-paper-22.html>).

Terry, Cook, What is Past is Prologue: A History of Archival Ideas Since 1898, and the Future Paradigm Shift. www.mybestdocs.com/cookt-past-prologue-ar43fnl.htm, str. 2, 20. 11. 2007. /Prispevek je bil prvotno objavljen v: *Archivaria*, the journal of the Association of Canadian Archivists, 43 (Spring 97)/

Report on archives in the enlarged European Union, Increased archival cooperation in Europe: action plan, European Communities, Luxemburg, 2005. www.arhiv.gov.si (rubrika zakonodaja in standardi) /poročilo je dostopno tudi n: različnih drugih spletnih straneh/.

Republika Slovenija, Delovna skupina za oceno dela Slovenske varnostno obveščevalne agencije: Vmesno poročilo o izločanju arhivskega gradiva nekdanje službe državne varnosti Arhivu Republike Slovenije (s poročilom se je vlada seznanila na seji 19. 4. 2007).

<http://www.vlada.si/?Ing=slo&vie=d&id=2007051616485204>

Zusammenfassung

ARCHIVE UND DEREN ROLLE IN DER MODERNEN GESELLSCHAFT

Die Rolle der Archive sollte in der modernen Gesellschaft von den zu erfüllenden Aufgaben und eingeräumten Befugnissen abhängen, doch dem ist nicht ganz so. Die Bedeutung der Archive ist in den vergangenen Jahrzehnten sowohl in Europa als auch in den anderen zivilisatorisch entwickelten Regionen der Welt beträchtlich gestiegen. Mit der zunehmenden Bedeutung ändern sich auch die Aufgaben. Die Archive können so vor allem Lagerräume für historisches Archivgut sein, sie können aber auch die Verwaltung des Schriftgutes bei den öffentlichen Körperschaften kontrollieren. Um aber all diese Aufgaben wahrnehmen zu können, müssen sie vor allem aufgrund der raschen Zunahme der elektronischen Dokumente, die eine besondere Behandlung erfordern, sowohl neues Fachwissen als auch ausreichende finanzielle Mittel erhalten. Die Tatsache, dass die Archive wichtige Aufgaben erfüllen, reicht nämlich weder dafür, von der Gesellschaft respektiert zu werden, noch dafür, dass der Staat entsprechende Arbeitsbedingungen sichern würde. Wenn es den Archivaren gelingt, die Bedeutung ihrer Tätigkeit in der Öffentlichkeit bewusst zu machen und mit ihrem Verhalten das Vertrauen der Öffentlichkeit und die Achtung ihres Berufs zu gewinnen, dann wird auch die öffentliche Meinung, wenn deren Hilfe und Unterstützung nötig ist, auf ihrer Seite sein und sich ihre Lage mit der Zeit verbessern. Und je mehr die Öffentlichkeit die Tätigkeit der Archivare verfolgen wird, desto weniger wird die Regierungsgewalt versucht sein, die Archive zur Realisierung der Forderungen und Wünsche der momentanen Politik auszunutzen.

Avtorja razstave "Kranjski deželni privilegij 1338–1736" dr. Andrej Nared in Jure Volčjak, v njuni sredini oblikovalec kataloga in razstave Dane Petek (foto: Roman Marinko).

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 930.25-051(100)

378:930.25(497.4)

Prejeto: 22. 10. 2007

Nove poti arhivistike v 21. stoletju

JELKA MELIK

doc., dr., višja svetovalka – arhivistka

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana

e-pošta: jelka.melik@gov.si

IZVLEČEK

Pot, ki je arhivistiko pripeljala do statusa samostojne vede, je bila dolga. Sprva je bila v pomoč pri pravnih in upravnih zadevah, kasneje pomožna zgodovinska veda. Danes naj bi bila v razvitem svetu samostojna, moderna in kompleksna veda, uvrščena med historične, pravne, upravne in informacijske vede. Je izrazito interdisciplinarna veda. Za njen obstoj v prihodnosti je potrebno nenehno novo delovanje, preverjanje starih vzorcev, razvoj v koraku s časom. Dokumenti spreminjajo svojo podobo in prav tako se spreminja način komunikacije, način izmenjave in posredovanja zapisov.

KLJUČNE BESEDE: *arhivistika, arhivska znanost, demokratizacija, spomin, zgodovina, pravo, interdisciplinarnost, informacijsko-komunikacijske tehnologije, internacionalizacija*

ABSTRACT

NEW PATHS OF ARCHIVAL SCIENCE IN THE 21ST CENTURY

The evolution of archival science into an independent branch of science took a long time. At first, it was used as supplementary field of law and administration, and later it evolved into auxiliary science to history. Today, archival science in developed parts of the world is an independent, modern and complex science of distinctly interdisciplinary character and is classified among sciences of history, law, administration and information technology. Its future existence requires continuous new actions, checking old paradigms and keeping pace with development. As documents change in their design, so do methods of communication, exchange and transmission of records.

KEY WORDS: *archival science, democratization, memory, history, law, interdisciplinarity, information-communication technologies, internationalization*

Arhivistika kot znanstvena disciplina se je razmeroma pozno razvila v samostojno vedo. Rojstvo moderne arhivistike največ arhivistov postavlja šele v drugo polovico 20. stoletja. K temu so pripomogli predvsem veliko povečanje dokumentarnega gradiva, povečano število arhivov, nove zahteve zgodovinopisja, nove vrste zapisov, vse večja potreba po vrednotenju in odbiranju arhivskega gradiva, razvoj arhivskega prava, mednarodno povezovanje arhivskih strokovnjakov in podobno. Osamosvojitve arhivske vede se je pokazala tudi v izrazu. V Franciji je nastal okoli leta 1950 izraz "archivistique". V Španiji in na Portugalskem je "archivística" zamenjala termin "archivología" oziroma "arquivología". V anglosaškem svetu se je pojavil izraz "archival science" namesto prejšnjega "archives administration". Manj uspešen je bil v Nemčiji izraz "Arhivistik" namesto "Archivkunde".

Povsod so začele izhajati arhivske poklicne in znanstvene revije, med njimi tudi mednarodne. Poleg revij Mednarodnega arhivskega sveta /Archivum, Janus, Comma/¹ je posebej pomembna "Archival Science", ki izhaja na Nizozemskem. Kakor je znanost na splošno sistematično spoznavanje predmeta, s katerim se ukvarja, tako je arhivska znanost sistematično spoznavanje arhivske dejavnosti v najširšem pomenu besede. Raziskave segajo vse od raziskav arhivskega gradiva kot tistega dokumentarnega gradiva, ki ima trajno vrednost, prek arhivov kot institucij, njihovih pristojnosti in organizacije vse do arhiviranja, ki vključuje predvsem strukturo, odbiranje, vrednotenje in strokovno obdelavo arhivskega gradiva.² Znanost lahko opredelimo kot sistem metodično zagotovljenih objektivnih spoznanj o določenem predmetnem področju. V tem smislu stopa v najnovejšem času kot osrednji predmet arhivske znanosti v ospredje informacija, ki ima v vsebinskem smislu trajen značaj v povezavi s procesom, ki je povzročil njen nastanek in strukturo. Njena metodologija je zbirka metod, ki se uporabljajo za odbiranje, vrednotenje, strokovno obdelavo ter ohranitev dokumentov.³ Seveda pa arhivska znanost še vedno sodi med praktične znanstvene discipline, ki morajo ne le prinašati spoznanja, ampak morajo biti tudi uporabne, podobno kot na primer pravna znanost.

Kakor je prejšnje stoletje pripeljalo arhivistiko v samostojno znanstveno vedo, tako nam novo stoletje prinaša nove izzive, ki jo lahko obogatijo in dvignejo na višjo raven, poklic arhivista pa močno spremenijo in mu prinesejo veliko večjo in pomembnejšo vlogo. Ob koncu dvajsetega stoletja je namreč prišlo do velikih, lahko bi brez strahu zapisali revolucionarnih sprememb, ki so že in bodo tudi v najbližji prihodnosti vplivale na arhivistiko kot znanstveno disciplino in s tem na poklic arhivista.

Švedski arhivski strokovnjak Claes Granström poudarja štiri dejavnike, ki po njegovem mnenju najmočneje vplivajo na dramatične spremembe v arhivski stroki:

- dosežki informacijsko-komunikacijskih tehnologij,
- razvoj demokracije,
- internacionalizacija in
- hitro spreminjajoče se družbene strukture.⁴

Našteti dejavniki vsekakor odločilno vplivajo na arhive in njihovo delovanje ter arhivistiko kot znanstveno disciplino v Evropi, pa tudi širše. Poleg teh splošnih značilnosti nove dobe moramo upoštevati tudi posebne okoliščine, s katerimi so se soočile nekdanje socialistične oziroma komunistične države. Te morajo še dodatno, in to ne neznatno, vplivati na razmišljanja o poklicu arhivista v prihodnosti.

Nastale so nove oblike arhivskega gradiva, saj so se in se še spreminjajo oblike dokumentarnega gradiva, s tem pa tudi pisarniško poslovanje v vseh treh vejah oblasti, predvsem v upravi in sodstvu. Vedno več je poslovanja v elektronski obliki, posledica pa so spremembe delovnih postopkov in organizacijske strukture. Kot oblika elektronskih zapisov sta se razvila dva koncepta, in sicer tekstualni elektronski dokument ter računalniške zbirke podatkov. Vse to spreminja informacijsko vrednost dokumentov ter način shranjevanja in uporabe arhivskega gradiva.⁵

Ena izmed posledic vse večje demokratizacije družbe se izraža v vse večjih zahtevah in željah po prostem dostopu do javnih informacij; v precejšnjem obsegu se je že prelila tudi v zakonodajo (Freedom of Information Legislation) tako na nacionalni kot na nadnacionalni ravni. Med temeljne pravice državljanov v Evropski uniji sodi pravica dostopa do dokumentov (člen 42. Listine o te-

¹ Glažar: Tuji časopisi in revije, str. 181–185.

² Več o tem Rumschötel: The Development of Archival Science, str. 143–155; Košir: Arhivistika, str. 295–302; Vilfan in Žontar: Arhivistika, str. 16–19.

³ Glej tudi: Thomassen, *The development of archival science*. <http://www.daz.hr/arhol/thomassen.htm>

⁴ Granström: E- uprava in upravljanje z dokumenti, str. 56–63.

⁵ Žontar: *Arhivska veda v 20. stoletju*, str. 69–71.

meljnih pravicah evropske unije), Svet Evrope pa je sprejel tudi stališče, da država ni demokratična, dokler njeni prebivalci nimajo možnosti na objektivni način spoznati vseh prvin svoje zgodovine. Prost dostop do informacij javnega sektorja predstavlja neizogibno pravico demokratične in odprte družbe. Pri tem gre predvsem za spodbujanje zaupanja v državno upravo in preprečevanje korupcije. Dostop do dokumentov javnega značaja omogoča, da se državljani seznanijo tako s sprotnim dogajanjem, kot s tistim iz bližnje in daljne preteklosti ter bolj dejavno sodelujejo pri javnih razpravah. Seveda dostopnost do informacij javnega značaja še daleč ni enaka v vseh državah. Internacionalizacija, na primer združitve v okviru Evropske unije, je pripeljala do oblikovanja naddržavne zakonodaje oziroma direktiv, ki jih morajo posamezne države vključiti v svoje zakonodaje. Vsem je v zvezi z dostopom do javnega arhivskega gradiva naročeno oblikovati predpise tako, da bo na eni strani izpolnjena zahteva po transparentnosti in na drugi omočeno varovanje tajnosti ter pravic posameznika.⁶

Arhivistika je bila še do nedavno vezana na nacionalne in regionalne danosti. Danes meje počasi, a vztrajno izginjajo. V dvajsetem stoletju so nastale mednarodne povezave in začelo se je sodelovanje držav na področju arhivistike. 9. junija 1948 so arhivski strokovnjaki iz osmih držav na posvetu v pariški zgradbi Unesca sklenili, da ustanovijo Mednarodni arhivski svet – MAS (International Council on Archives – ICA). Ta se je nato dve leti pozneje, na prvem mednarodnem arhivskem kongresu, prav tako v Parizu, formalno tudi konstituiral. To je bilo obdobje po koncu druge svetovne vojne, ko je obstajalo upanje, da bo mogoče z različnimi oblikami sodelovanja priti do mirnega sožitja med narodi. Posvet je nastal na ameriško pobudo, potem ko so zastopniki ZDA že na prvi generalni konferenci Unesca v Parizu leta 1946 predlagali ustanovitev mednarodne poklicne organizacije arhivistov. Mednarodni arhivski svet je torej že od ustanovitve tesno povezan s to organizacijo Združenih narodov. Po sestavi je mešanica zveze institucij in oseb. Poleg mednarodnih kongresov, ki so organizirani vsaka štiri leta, prireja v letih med kongresi mednarodne konference Okrogle mize arhivov. Okrogla miza arhivov je bila ustanovljena leta 1953. Pozneje so nastajale regionalne enote (CARBICA, ESARABICA, ARBICA, CENARABICA, EUR-

BICA itd.). Na podlagi skupnega poklicnega interesa ali poklicnih dejavnosti podobne narave se arhivi ali arhivisti združujejo v sekcije. Kot prvi so svojo sekcijo ustanovili arhivska poklicna združenja in arhivisti mednarodnih organizacij. Leta 1988 so jim sledili mestni arhivi, nato so bile ustanovljene še sekcije za arhivsko šolanje, za arhive gospodarstva in dela, za arhive cerkva in verskih skupnosti, za arhive parlamentov in političnih strank, za arhive univerz in raziskovalnih institucij itd. Strokovno delo Mednarodnega arhivskega sveta je potekalo ne le v regionalnih enotah in sekcijah, marveč so bili za to ustanovljeni tudi različni komiteji, delovne skupine in projekti.⁷

Proti koncu stoletja so se začeli procesi znotraj Evropske unije. Tako kot so države članice EU sodelovale na drugih področjih, je prihajalo do povezovanja tudi na kulturnem in arhivskem. Prav od začetka so različne institucije in organi evropskih skupnosti menili, da morajo kljub določenim specifičnim nalogam arhivske službe teh skupnosti sodelovati ne le med seboj, ampak tudi z arhivi držav članic. Dejavnosti nacionalnih arhivov se zelo razlikujejo med seboj, saj imajo države članice EU različno zgodovinsko, upravno in arhivsko tradicijo. To je vidno tako ob primeru osrednjih državnih arhivov kot pri arhivih regionalnih in lokalnih oblasti. Države imajo različne zakonske okvire za opravljanje arhivske dejavnosti, zato je med arhivi posameznih evropskih držav obstajala in še vedno obstaja precejšnja raznolikost. Pri pravilnem razumevanju sodelovanja evropskih arhivov in arhivistov ne gre pozabiti osnovnih idej, ki so vodile k nastanku Evropske unije. Takole je zapisal Robert Schuman, eden najpomembnejših "ustanovnih očetov" nove Evrope: "*Politične meje so plod zavidljivega zgodovinskega in narodnostnega razvoja, dolgotrajnega prizadevanja za narodno zedinjenje; niti pomisliti ni mogoče na to, da bi jih izbrisali ... Danes bo zadoščalo, če jim ne pripisujemo nekdanje vrednosti. V Evropi bodo morale naše meje biti čedalje manjša ovira za izmenjavo idej, oseb in blaga. Čut solidarnosti med narodi bo zmagal nad posledj preseženim nacionalizmom. Prav ta je posamezne države obdaruil z izročilom in s trdno notranjo strukturo. Na teh starih temeljih pa je treba zgraditi novo nadstropje: naddržavno naj počiva na nacionalnih temeljih ... Ne gre za spojitev držav, za ustvarjanje neke naddržave. Naše evropske države so zgodovinsko dejstvo ... Njihova raznovrstnost je celo zelo posrečena; nočemo jih ne izravnati ne izenačiti. Toda potrebne so enotnost, kohezija, koordinacija ..."*⁸ Te

⁶ Glej: Križaj: Dostop do javnega arhivskega gradiva, str. 71–82.

⁷ Žontar: Sto let provinienčnega načela, str. 1–5.

⁸ Schuman: *Za Evropo*, str. 15, 16.

vizije nove Evrope so pomembne tudi pri nastajanju skupne arhivske službe. Ni poudarek na brisanju nacionalnih dosežkov, temveč v izmenjavi idej in praks, v povezovanju in nadgraditvi.

Odločitev o tesnejšem sodelovanju arhivov evropskih držav je bila sprejeta leta 1991, ko je Nizozemska predsedovala EU oziroma svetu EU. Resolucija Sveta in kulturnih ministrov glede arhivov, sprejeta na srečanju Sveta 14. novembra 1991,⁹ je poudarila potrebo po večji medsebojni povezanosti v skrbi za arhivsko gradivo med državami članicami in institucijami EU, saj je arhivsko gradivo skupna evropska dediščina in nepogrešljiv instrument za pisanje ne le zgodovine posameznih narodov, ampak celotne evropske celine, dostopnost tega gradiva javnosti pa pomembna podpora demokraciji. Na tej osnovi je Evropska komisija oblikovala skupino arhivskih strokovnjakov, ki naj bi preučili stanje državnih arhivskih služb in ugotovili možnosti za večje sodelovanje v arhivski politiki in praksi v Evropi. Skupina osemindvajsetih strokovnjakov iz dvanajstih držav je napisala poročilo z naslovom Arhivi v Evropski uniji.¹⁰ Objavil ga je sekretariat Evropske komisije v vseh takratnih uradnih jezikih Unije. Znano je tudi pod imenom Črna knjiga, in sicer zaradi črne barve platnic knjižne izdaje poročila. Obravnava več tem, pomembnih za usklajevanje in sodelovanje med arhivi v Evropi: upravljanje z zapisi, valorizacijo in izločanje, materialno varstvo arhivskega gradiva, nacionalne zakonodaje in dostop do arhivskega gradiva, upravljanje in hranjenje računalniško oblikovanega arhivskega gradiva, izmenjavo arhivskih informacij in računalniške mreže, usposabljanje arhivistov in priznavanje kvalifikacij, zasebno arhivsko gradivo, arhivsko gradivo EU. Svet EU je potem 17. junija 1994 sprejel sklepe o boljšem sodelovanju na arhivskem področju,¹¹ ki so spodbudili organiziranje več evropskih multidisciplinarnih forumov, kot na primer o elektronskih arhivih (DLM je okrajšava za francoski izraz "données lisibles par machine" ali v slovenščini "strojno berljivi podatki". Na sestanku foruma DLM v Barceloni leta 2002 je bil pomen krstice spremenjen v "Document Lifecycle Management" – upravljanje

življenjskega ciklusa zapisa) in nastanek INSAR (Information Summary on Archives); njegovo glasilo so Evropski arhivi (European Archives). V letih, ki so sledila "Črni knjigi" in sklepom Sveta o boljšem sodelovanju arhivov, so se v Evropi zgodile številne spremembe, ki se kažejo tudi na arhivskem področju – od uporabe novih orodij informacijsko-komunikacijske tehnologije do uvajanja večje preglednosti delovanja javne uprave, posodobitve arhivskih služb v skladu z zahtevami informacijske družbe in seveda razširitve EU z novimi državami. Zato so v prvih letih 21. stoletja nastale nove resolucije in izjave v zvezi s sodelovanjem evropskih arhivistov. Šestega maja 2003 (v času grškega predsedovanja EU) je bila na seji Sveta v Bruslju sprejeta nova resolucija o arhivih v državah članicah EU.¹² Poudarila je, da dobro hranjeni in dostopni arhivi pripomorejo k demokratičnemu delovanju evropske družbe, zlasti v obdobju velikih sprememb, da je treba posebno pozornost posvetiti upravljanju arhivov v obdobju, ko se ti ob širitvi EU srečujejo z novimi izzivi in da je treba tudi arhivsko področje prilagoditi nadaljnemu razvoju orodij informacijsko-komunikacijske tehnologije. Resolucija tudi narekuje pospeševanje ukrepov za preprečevanje škode v arhivih zaradi naravnih nesreč, restavriranje dokumentov in obnovo arhivov, skratka, arhivi EU bi se morali lotiti cele vrste ukrepov za dolgoročno varovanje, restavriranje in dostopnost evropske arhivske dediščine ter graditve novih sodobnih arhivskih zgradb (ali posodobitve starih). Resolucija omenja še krepitev sodelovanja po vsej Evropi v zvezi z verodostojnostjo in dolgoročno hrambo elektronskih dokumentov ter arhivskega gradiva, tako da bi še bolj spodbudili interdisciplinarno evropsko omrežje za upravljanje elektronskih dokumentov in arhivov. Na podlagi resolucije je Evropska komisija imenovala skupino arhivskih strokovnjakov iz držav članic in pridruženih članic, da bi pripravila nov pregled stanja arhivskih služb v EU. Poročilo o arhivih v razširjeni EU, ki ga je Evropska komisija obravnavala in sprejela 18. februarja 2005, je bilo objavljeno v elektronski in knjižni obliki in je rezultat dela številnih strokovnjakov iz vse Evrope. Zajelo je predvsem organizacijo arhivov v Evropi, arhivsko službo kot del javne uprave, arhivsko pravo oziroma zakonsko zaščito arhivskega gradiva, odbiranje in vrednotenje dokumentarnega gradiva,

⁹ Resolution of the Council and the Ministers of Culture, meeting within the Council of 14. November 1991 on arrangements concerning archives, Uradni list Evropske skupnosti, No. C 314, 5/12/1991.

¹⁰ Archives in the European Union. Report of the Group of Experts on the Coordination of Archives.

¹¹ Council conclusions of 17 June 1994 concerning greater co-operation in the field of archives, Uradni list Evropske unije, C 235, 23/08/1994.

¹² Council Resolution of 6. May 2003 on archives in the Member States, Uradni list Evropske unije, C 113/2, 13/5/2003.

strokovno obdelavo arhivskega gradiva in izdelavo arhivskih pripomočkov, zasebno arhivsko gradivo, materialno varstvo arhivskega gradiva, uporabo arhivskega gradiva, izobraževanje arhivistov in oblikovanje arhivskega poklica za 21. stoletje, avdiovizualne in še posebej elektronske arhive. Iz poročila je razvidno, da se države članice EU med seboj v vseh pogledih močno razlikujejo, a tudi, da obstajata močna potreba in želja po sodelovanju ter skupnem iskanju najboljših rešitev. V ospredje so za zdaj postavljene te dejavnosti: zaščita evropskih arhivov pred naravnimi in drugimi katastrofami ter tatvinami, vzpostavitev evropskega programa za restavracijo poškodovanih dokumentov, povečanje evropske kooperacije v zvezi z elektronskimi dokumenti oziroma arhivi, vzpostavitev in vzdrževanje internetnega dostopa do arhivov v EU, pospeševanje dostopa do arhivskega gradiva ob pomoči nacionalnih zakonodaj.

Prav zato je bilo skoraj v istem času pripravljeno tudi "Priporočilo Sveta EU o prednostnih dejavnostih za boljše sodelovanje na področju arhivov v Evropi".¹³

EU je veliko upanje za razvoj in osamosvajanje arhivistike. V Ljubljani je bila v okviru predsedovanja 17. KONFERENCA EBNA (European Board of National Archivists) 10. in 11. aprila 2008.

Od srede devetdesetih let do danes so institucije Evropske unije sprejele vrsto pravnih aktov o arhivskem gradivu in arhivih, a žal so to večinoma neobvezujoče resolucije ali priporočila. Uredbe, direktive kot obvezujoči del evropskega prava, zgolj deloma ali posredno segajo na arhivsko področje,

saj obravnavajo širše vsebine, kot na primer izvoz predmetov kulturne dediščine, uporabo javnih dokumentov za komercialne namene, varstvo osebnih podatkov, usklajevanje avtorskih in sorodnih pravic itd.

EU je veliko upanje za razvoj in osamosvajanje arhivistike. V Ljubljani je bila v okviru predsedovanja 17. KONFERENCA EBNA (European Board of National Archivists) 10. in 11. aprila 2008.

Upravljanje z dokumenti v današnji družbi ima po mnenju že omenjenega švedskega arhivista tri temeljne cilje:

- dostop do dokumentov kot dela nacionalne kulturne dediščine ne glede na njihovo obliko, lokacijo in starost,
- zadovoljevanje potreb javne uprave in sodstva ter
- zadovoljevanje raziskovalnih in znanstvenih potreb.

Vse to seveda še kako vključuje arhive in arhiviste ter jih hkrati vse bolj vabi, da zapustijo tradicionalno vlogo pasivnih varuhov spomina. Dolgo časa je bilo predmet arhivistike predvsem pisno gradivo od trenutka, ko je prestopilo prag javnega arhiva, oziroma od takrat, ko ga je ustvarjalec želel ali moral predati. Arhivist je bil predvsem določevalec, prevzemnik in ohranjevalec pomembnih dokumentov. Na nastanek in oblikovanje zapisov ni imel vpliva. Danes se tudi na tem področju vloga arhivista spreminja. Vse potrebnejši in nujnejši je arhivistov prispevek v prvi fazi življenja dokumenta, poudarja nizozemski strokovnjak svetovnega slovesa Eric Ketelaar.¹⁴ Na ta način bi arhivisti

¹³ Več o tem glej Glažar: Sodelovanje arhivskih služb v Evropski uniji, str. 259–264; ista: Arhivi v Evropski Uniji, str. 235–252.

¹⁴ Ketelaar: Archivist Research Saving the Profession, str. 322–340.

omogočili lažje odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega, večjo izpovedno moč oziroma zgradbo za trajno hrambo primernih dokumentov in s tem lažjo uporabo oziroma enostavnejši dostop do pomembnih javnih informacij. Predmet arhivistike postaja tako vse širši, vse bolj celovit in vsestranski.

V zadnjem času smo torej priča velikim spremembam v pomenu arhivov in arhivistike, slediti pa jim mora preoblikovanje poklica arhivista in zato tudi preoblikovanje šolanja. Pri tem je treba upoštevati nekaj misli pomembnih arhivskih strokovnjakov, ki opozarjajo na nujen prelom z nekaterimi napačnimi in škodljivimi tradicijami. Prvi je škotski arhivist, nekdanji direktor škotskega arhiva Patrick Cadell,¹⁵ ki je zapisal, da je treba v urejenih demokracijah poudarjati pomen arhivov za upravne namene tudi zato, da praktični vidiki arhivov ne bi bili pozabljeni. Arhivi, trdi pisec, bodo potem dostopni tudi za kulturne namene. Sviri pred škodljivo navado – poudarjanjem zgolj kulturnega pomena javnih arhivov – in kaže na primere nekdanjih socialističnih držav; v teh je bilo namreč to poudarjanje ustaljena praksa, in sicer zato, da se je arhivska služba lahko otresla vsake odgovornosti za ohranitev določenih političnih, sodnih in drugih upravnih dokumentov. Na arhive in njihovo dejavnost, ugotavlja, se še vedno daleč preveč gleda kot na nekakšno kulturno dopolnilo, skoraj nepotreben zgodovinski dodatek k dejavnostim, ki sodijo v prosti čas; podoben je pogled na muzeje in galerije. Nobeno presenečenje ni torej, da sodijo v večini evropskih držav arhivi v pristojnost kulturnega ministra.

Še mnogo ostrejša sta v svojih izvajanjih kanadska arhivista Joan M. Schwartz in Terry Cook.¹⁶ Njune ugotovitve z izzivalnim naslovom *Arhivi, zapisi in moč oblikovanja modernega spomina* (ARCHIVES, RECORDS, AND POWER: THE MAKING OF MODERN MEMORY), ki sta jih objavila v mednarodni reviji *Archival Science*, pa vsekakor veljajo tudi za naš prostor. Poudarjata, da je v preteklosti veljal poklic arhivista za bolj ali manj uslužnostnega, hlapčevskega. Njegova naloga se je prikazovala kot zgolj nevtrarno sprejemanje dokumentov od ustvarjalcev in potem njihovo podajanje raziskovalcem. Prav tako so tudi arhivisti sami sebe občutili kot objektivne, nepristranske zbiralce, urejevalce in hranitelje starih zapisov. Iz obeh perspektiv torej, poudarjata, se je zdelo, da

arhivisti in njihovo gradivo predstavljajo pravo nasprotje moči. Sodobni pisci so se le redko dotaknili tudi močnega vpliva arhivov na kolektivni spomin in človeško identiteto v nasprotju z vlogo muzejev, zgodovinskih spomenikov, knjižnic in galerij. V resnici so seveda arhivisti tisti, ki imajo v rokah preteklost. Nekateri dogodki so ohranjeni, drugi izgubljeni. Nekateri zgodbe poudarjene in povzdignjene, druge skrite, pozabljene. Prezreti mnoge dejavnike, ki vplivajo na dokumente, še preden pridejo in da sploh pridejo v arhiv – ni dobro. Omalovaževanje moči arhivov nad zgodovino, nad spominom je lahko usodno. Zato je poklic arhivista nevarno dajati v isti koš kot poklic knjižničarja ali muzealca.

Postsocialistične evropske države se prav gotovo ne morejo primerjati z zahodnoevropskimi državami tako po ureditvi in vodenju arhivov kot tudi po šolanju arhivistov in razvijanju arhivistike kot znanstvene discipline. Vendar pa lahko danes prav zaradi svoje zgodovinske izkušnje bistveno prispevajo k oblikovanju tako arhivistike kot tudi akademskega arhivskega poklica in organizaciji arhivov.

Zakaj in kako? Poglejmo kar v Slovenijo. Slovesnost ob svetovnem dnevu človekovih pravic 10. decembra 2007 je bila posvečena političnim zapornikom v Sloveniji 1945–1990 (scenarij in izbira besedil: Drago Jančar) in je imela pomenljiv naslov: "Izginuli spomin". Začela se je z besedami: "*Spomladi leta 2007 so v kleti ministrstva za pravosodje v Ljubljani našli omaro, polno kartotek s podatki o političnih obsojencih. Več kot 5475 listov z imeni in priimki, s podatki o bivališčih, političnih deliktih in kaznih, na katerih so bili obsojeni in ki so jih tudi prestali. Zapornikov in tistih, ki so jim bile kršene človekove pravice pa je še mnogo več, sedaj jih je do odškodnine države upravičenih že 18000.*"

Kdo so bili ti ljudje? Česa so bili krivi? Kaj se je zgodilo z njimi? Kje so danes? Kdo se jih sploh še spomni?

Od njihovih življenj so ostale kartoteke, založene v neki omari v neki kleti sredi Ljubljane. V kleti slovenskega zgodovinskega spomina, v njeni temni podzavesti je molk. Kartoteke ne govorijo o človeških usodah, o strahu in ponižanjih. Umrli molčijo, a tudi tisti, ki so še živi, o tem neradi govorijo ..."

Besedilo je zelo zgovorno in nam razkriva več na prvi pogled kontradiktornih stvari. V državi je močno živa zavest, da arhivsko gradivo daleč presega pomen, ki ga ima kulturna dediščina, da je veliko več kot le kulturni spomenik, za kar ga razglša slovenski zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih. Marsikateri arhiv-

¹⁵ Cadell: *Access and Information*, str. 3–13.

¹⁶ Schwartz in Cook: *Archives, records, and power*, str. 1–19.

ski dokument je ne le zanimiv star zapis, ne le nema priča preteklosti, temveč pomemben dokaz in torej veljaven dokument. Še posebej pa je treba omeniti, da so arhivsko gradivo nekdanje Uprave za izvrševanje kazenskih sankcij s kartotekami zapornikov, ki je bilo najdeno v arhivu Ministrstva za pravosodje in o katerem govori besedilo proslave, šele leta 2007 "odkrili" zaposleni v sektorju za popravno krivic in narodno spravo, ki deluje v okviru ministrstva za pravosodje, čeprav bi moralo biti že dlje časa na varnem v Arhivu Republike Slovenije. Ob tem primeru, ki pa v zadnjih letih nikakor ni osamljen, saj so bili številni dokumenti, ki bi morali biti spravljani v javnih arhivih, najdeni celo na smetiščih in drugih neprimernih odlagališčih, se vse bolj kaže, da arhivska služba ne deluje povsem ustrezno. To je seveda le ugotovitev in ne kaže na vzroke takega stanja.

Pogled v klet sodne palače, kjer so bili vse do leta 2007 shranjeni dokumenti enega najpomembnejših državnih organov po letu 1945 – Javnega tožilstva.

Poglejmo na zadevo še z druge strani. Za arhivsko znanost so nepogrešljivi izobraževalni centri, ki morajo doktrino povezati z raziskavami. Pri zadevanja, da bi organizirali šolanje za potrebe arhivov, imajo v Sloveniji za seboj že dolgo pot.¹⁷ Najprej so propadli poizkusi, da bi uvedli enotno izobraževanje za vso nekdanjo Jugoslavijo, in sicer zaradi prevelikih razlik v jeziku, pisavah, predvsem pa v zgodovinskem razvoju. Obstajali so več ali manj le priložnostni tečaji in seminarji, pozneje tudi individualno usposabljanje ljudi, ki so delali v arhivih. Leta 1978/79 so se začela predavanja iz arhivistike, in sicer na oddelku za zgodovino v okviru enopredmetne ali nepedagoške smeri. Od nasled-

njega študijskega leta je bil možen tudi samostojen podiplomski študij arhivistike: magisterij in doktorat. V študijskem letu 2004/2005 je bil vpeljan predmet arhivistika tudi na mariborski univerzi, in sicer na pedagoški, kasneje filozofski fakulteti, prav tako v okviru nepedagoške smeri na zgodovinskem oddelku. V nasprotju z ljubljanskim primerom tukaj arhivistiko podajajo širše. Študij poleg osnovnih znanj o arhivih, arhiviranju in arhivskem gradivu obsega tudi zgodovino arhivske stroke ter institucij in prav tako sodobno arhivsko zakonodajo, temelje prava in države. Profesorji arhivistike morajo imeti naziv visokošolski profesor za arhivistiko in ne za zgodovino, kot je trenutno urejeno v Ljubljani. Žal v Mariboru magisterij in doktorat še nista mogoča. Taka ureditev nikakor ne ustreza potrebam in onemogoča napredek stroke. Vsi poskusi, da bi arhivistiko vključili kot predmet na pravne, upravne ali druge družboslovne ali humanistične fakultete za zdaj niso bili uspešni.

Arhivistika je vsekakor bila in je danes še vedno interdisciplinarna znanost. Ta njena lastnost postaja vse bolj poudarjena. Skokoviti razvoj znanosti na vseh področjih vse bolj narekuje razdelitev vlog. V arhivih potrebujemo tako informatike kot pravnike in zgodovinarje. Daleč večja in bolj smiselna kot potreba po arhivistih, ki bi dobro obvladali vsa ta področja, je potreba po dobrem sodelovanju med arhivisti z različno visokošolsko izobrazbo. Potrebno bi torej ustrezen podiplomski študij, ki bi omogočil dobro medsebojno komuniciranje, dopolnjevanje in ustvarjalno delovanje. Tako bi posredno tudi povečali ugled arhivistov v družbi, še posebej, če bi nam uspelo pritegniti tudi strokovnjake, ki delajo v upravi in sodstvu, da bi se odločali za ta študij in pomagali pri dobrem pisarniškem poslovanju v javni upravi. Pravniki bi morali pridobiti znanje zgodovine in informatike, informatiki prava in zgodovine, zgodovinarji pa znanje prava in informatike. Hkrati pa bi bilo seveda treba predmet arhivistika vključiti na fakultete, da bi iz njih prihajali diplomanti v arhive oziroma javne službe, to je predvsem na fakultete pravne, upravne, informacijske in zgodovinske smeri. Pravo namreč s svojimi normami oziroma pravili opredeljuje državo kot organizacijo. Določa njen ustroj in način delovanja, a ne le države, temveč tudi drugih ožjih družbenih skupnosti, raznovrstnih organizacij v okviru države na eni strani in širših skupnosti oziroma organizacij na drugi. Pravo je sredstvo za organizacijo in oblikovanje človeške družbe ter za socialni nadzor. Pravo oziroma pravni red je zgodovinski pojav, ki je kot del družbene stvarnosti pod vplivom njenih socialnoekonom-

¹⁷ Več o tem glej Žontar: Arhivsko šolanje v Sloveniji, str. 111–117.

skih, kulturnih in civilizacijskih dejavnikov. Pravo je tudi skupek pravil, ki opredeljuje zunanje vedenje in ravnanje članov določene družbene skupnosti med seboj in v razmerju do nadrejenih nosilcev oblasti ter omogoča mirno sožitje med njimi tako, da določa način reševanja medsebojnih sporov. Arhivist, ki mora ohraniti kar najzvestejšo podobo določene družbene skupnosti v določenem času in prostoru, mora poznati pravo, saj se sicer ne more ustrezno znati in še manj ovrednotiti dokumente, ki ob delovanju in poslovanju organizacij in organov te družbe nastajajo. Brez prava si države ni mogoče zamisliti. Brez poznavanja prava zato ni mogoče poznati države in prav tako ne ožjih družbenih skupnosti oziroma organizacij. Pravo pa mora arhivist poznati tudi zaradi ustreznega in uspešnega varstva arhivskega gradiva. Slabe izkušnje prav na tem področju arhivskega prava narekujejo izobrazbo arhivistov v smeri, ki bo zagotovila večjo dejavnost in vključevanje arhivskih delavcev v proces varovanja dokumentov od njihovega nastanka pa vse do uporabe v arhivih.

V prid tem trditvam govori tudi dejstvo, da pomembni dokumenti v postsocialističnih državah nikakor niso le tisti, ki so nastali pri oblastnih organih in bi morali priti v arhive po redni poti, temveč tudi tisti, ki so jih ustvarili drugi organi v obdobju prehoda iz ene družbene ureditve v drugo. Treba jih je določiti, najti in pridobiti. Valorizacija dokumentov ni in ne more biti le rutinsko opravilo, temveč zahteva temeljito poznavanje družbenih razmer.

Pomembna slovenska značilnost, kar zadeva arhive, je tudi velika prostorska stiska, ki jo občutijo domala vsi slovenski arhivi.¹⁸

Sklenimo naša razmišljanja. Pot, ki je arhivistiko pripeljala do samostojne vede, je bila dolga. Sprva je bila v pomoč pri pravnih in upravnih zadevah, pozneje pomožna zgodovinska veda. Danes naj bi bila v razvitem svetu samostojna, moderna in kompleksna veda, uvrščena med historične, pravne, upravne in informacijske vede. Je izrazito multidisciplinarna veda, ki bi morala uporabljati metode različnih znanosti. Najprej tistih, za katere je bila sprva pomožna veda, v najnovjšem času pa tudi informacijskih in podobnih znanstvenih disciplin. Za njen obstoj v prihodnosti bodo potrebna nenehno nova prizadevanja, preverjanje starih vzorcev, razvoj v koraku s časom. Dokumenti spreminjajo svojo podobo in prav tako se spreminja način komunikacije, način izmenjave in posredovanja

zapisov. Vse pomembnejše postaja varstvo človekovih pravic. Arhivistika se prav tako iz izrazito nacionalne vede – tako ustvarjanje dokumentov kot določitev tistih, ki imajo trajno vrednost, je namreč odvisno od kulturnih, političnih in ekonomskih razmer – počasi spreminja v nad- in mednacionalno vedo. Prestopa meje, ki so se do najnovjšega časa zdele smiselne in normalne. Arhivistika postaja komparativna znanost. Vse to seveda lahko pripomore k novim, uspešnejšim načinom ohranitve in uporabe dokumentov, saj so tuje izkušnje vedno obogatitev za domačo prakso. Količnik si bodo arhivi pridobili pomembno, nepogrešljivo in nenadomestljivo mesto v družbi in ohranili kar najbolj avtentično podobo preteklosti, bo postala arhivistika tudi v praksi interdisciplinarna veda in delo v arhivih ne bo več rezervirano in privlačno le za zgodovinarje, temveč tudi za druge, še zlasti pravnike in informatike.¹⁹

Za konec še nekaj misli, ki jih je v Eseju o sodobnem evropskem spominu (*An Essay on Modern European Memory*) zapisal Tony Judt.²⁰ Opozarja, da je treba ločiti spomin in zgodovino. Prvega nam ohranjajo spomeniki in muzeji, bolj ali manj zadovoljivo: *"Spomin je sam po sebi sporen in pristranski: kar bo en človek priznal, bo drugi spregledal. Razen tega je spomin slab vodnik po preteklosti ... Za razliko od spomina, ki se potrjuje in utrjuje, zgodovina prispeva k razočaranju sveta ... Vendar se je zgodovine treba naučiti – in občasno na novo naučiti ... pa ne samo v totalitarnih družbah. Vestno preiskovanje in izpraševanje med seboj tekmujočih preteklosti Evrope – in mesto, ki so ga te preteklosti zasedale v kolektivnem občutku Evropejcev glede samih sebe – je bilo tudi eno izmed nepriznanih dosežkov in virov evropske enotnosti v nedavnih desetletjih. Vendar je to dosežek, ki bo zagotovo minil, če ga ne bomo neutrudno obnavljali ... Če naj bi si v prihodnjih letih zapomnili, zakaj je bilo videti tako pomembno, da smo iz krematorijev Auschwitz zgradili neko vrsto Evrope, nam lahko pri tem pomaga samo zgodovina. Nova Evropa, ki jo povezujejo znaki in simboli strašne preteklosti, je izjemen dosežek; vendar ostaja za vekomaj dolžnica preteklosti."*²¹

¹⁸ Matic: Arhivski depoji, str. 20–26.

¹⁹ Rumschöttel: *The Development of Archival Science*, str. 143–155; Wallin, *The multidisciplinary character of archival science*, <http://www.info.uta.fi/tutkimus/regim/seminars/Wallin.pdf>; Košir: *Arhivistika*, str. 295–302.

²⁰ Judt: *Povojna Evropa*, str. 909–940 (*Postwar: A history of Europe Since 1945*, 2005).

²¹ Judt: *Povojna Evropa*, str. 939–940.

National Archives – London, Kew. Zmotno pa bi bilo prepričanje, da so dostopni vsi dokumenti, ki zadevajo Slovence po letu 1945.

Slovenska izkušnja vsekakor pritrjuje tem ugotovitvam. Če je zgodovina preteklost, vse kar se je zgodilo, potem ji spomin, vpleten v to preteklost, vedno le delno in nepopolno stoji nasproti. Prav zato politika tako rada uporablja pojme, kot je kolektivni spomin ali celo zgodovinski spomin v želji, da bi jih zamenjali z zgodovino. Spomin ima pravico domnevati o preteklosti na osnovi kasnejših zahtev ali želja, zgodovina tega ne sme. In kako se lahko dokopljemo do resnične zgodovine? To nam lahko omogočijo predvsem arhivi z dobro ohranjenimi in pravilno odbranimi dokumenti. Arhivi morajo postati varuhi preteklosti in ne le spominov te ali one politične skupine. Potrebujemo torej odprte, dostopne in čim bolj neodvisne arhive, potrebujemo vsestransko izobražene in samostojno misleče arhiviste. Arhivistika se mora v novem stoletju še odločneje postaviti na svoje noge in si zagotoviti položaj samostojne in pomembne znanstvene discipline, ki bo pripomogla k večji demokratizaciji in spoštovanju človekovih pravic in s tem k pravičnejši družbi.

Okrajšave

EU – Evropska Unija

Viri in literatura

Viri

Council Resolution of 6. May 2003 on archives in the Member States, Uradni list Evropske unije, C 113/2, 13/5/2003.

Resolution of the Council and the Ministers of Culture, meeting within the Council of 14. November 1991 on arrangements concerning archives,

Uradni list Evropske skupnosti, C 314, 5/12/1991.

Council conclusions of 17 June 1994 concerning greater co-operation in the field of archives, Uradni list Evropske unije, C 235, 23/08/1994.

Literatura

Cadell, Patrick: Access and Information European Attitudes and Anxieties. *Archives* 28 (2003), št. 10 str. 3–13.

Glažar, Natalija: Arhivi v Evropski Uniji. *Arhivi* 29 (2006), št. 2, str. 235–252.

Glažar, Natalija: Sodelovanje arhivskih služb v Evropski uniji. *Arhivi* 26 (2003), št. 2, str. 259–264.

Glažar, Natalija: Tuji časopisi in revije. *Arhivi* 25 (2002), št. 2, str. 181–185.

Granström, Claes: E- uprava in upravljanje z dokumenti – zahteve, problemi in rešitve. *Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja. Zbornik referatov z dopolnilnega izobraževanja* 4 (2005), št. 1, str. 56–63.

Judt, Tony: *Povojna Evropa*. Druga knjiga, Ljubljana: Mladinska knjiga, 2007.

Ketelaar Eric: Archivistics Research Saving the Profession. *American Archivist* 63 (2000), str. 322–340.

Košir, Matevž: Arhivistika – pot do samostojne znanstvene discipline. *Arhivi* 25 (2002), št. 1, str. 295–302.

Križaj, Marjana: Dostop do javnega arhivskega gradiva v nekaterih državah Evropske unije. *Arhivi* 30 (2007), št. 1, str. 71–82.

Matić, Dragan: Arhivski depoji – odraz stanja mentalitete v arhivski javni službi. *Razmere v arhivskih depojih. (Ne)znano v arhivskih fondih in zbirkah Medarhivsko sodelovanje / 23. zborovanje [Arhivskega društva Slovenije], Velenje, [10. do 12. oktober] 2007.* – Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 2007, str. 20–26.

Rumschötel, Hermann: The Development of Archival Science as a Scholarly discipline. *Archival Science* 1 (2001), št. 2, str. 143–155.

Schuman, Robert: *Za Evropo*. Celje: Mohorejva družba, 2003.

Schwartz, Joan M. in Cook, Terry: Archives, records, and power: the making of modern memory. *Archival Science* 2 (2002), str. 1–19.

Thomassen, Theo: *The development of archival science and its European dimension*. <http://www.daz.hr/arhol/thomassen.htm>

Vilfan, Sergij in Žontar, Jože: *Arhivistika*. Ljubljana: Arhivsko društvo Slovenije, 1973.

Wallin, Patrik: *The multidisciplinary character of archival science*: <http://www.info.uta.fi/tutkimus/regim/seminars/Wallin.pdf>,

Žontar, Jože: *Arhivska veda v 20. stoletju*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2003.

Žontar, Jože: Arhivsko šolanje v Sloveniji. *Arhivski vjesnik* 40 (1997), str. 111–117.

Žontar, Jože: Sto let provinienčnega načela – petdeset let Mednarodnega arhivskega sveta. *Arhivi* 21 (1998), str. 1–5.

Archivaren erst in die zweite Hälfte des 20. Jahrhunderts gestellt. So wie das vorige Jahrhundert die Archivistik zu einer selbstständigen Wissenschaft führte, so bringt das 21. Jahrhundert neue Herausforderungen mit sich, die sie bereichern und auf ein höheres Niveau heben und den Beruf des Archivars stark verändern und ihm eine viel größere und wichtigere Rolle bescheren können. Im ausgehenden 20. Jahrhundert war es nämlich zu großen, fast könnte man sagen revolutionären Änderungen gekommen, die sich auf die Archivwissenschaft und damit auf den Beruf des Archivars schon ausgewirkt haben und sich auch in nächster Zukunft auswirken werden. Es sind dies vor allem die Errungenschaften auf dem Gebiet der Informations- und Kommunikationstechnologie, die Entwicklung der Demokratie, die Internationalisierung und die sich rasch ändernden Gesellschaftsstrukturen.

Zusammenfassung

NEUE WEGE DER ARCHIVISTIK IM 21. JAHRHUNDERT

Die Archivistik hat sich als Disziplin relativ spät zu einer selbstständigen Wissenschaft entwickelt. Der Beginn der Archivistik wird von den meisten

Iz prakse za prakso

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 719:061.1(100)UNESCO

Prejeto: 25. 4. 2008

Listine o kulturni dediščini ter obletnica UNESCO

NATALIJA GLAŽAR

mag. komunikologije, višja svetovalka I, članica Slovenske nacionalne komisije za UNESCO

Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana

e-pošta: natalija.glazar@gov.si

IZVLEČEK

Članek prikazuje kratek opis organizacije UNESCO in njene 60. obletnice, prav tako pa tudi pregled 15-tih UNESCO dokumentov – to so konvencije, priporočila, sklepi in listine za področje kulturne dediščine.

KLJUČNE BESEDE: UNESCO, konvencije, priporočila, sklepi, kulturna in naravna dediščina, varstvo svetovne dediščine, digitalna dediščina, filmska dediščina

ABSTRACT

DEEDS ON CULTURAL HERITAGE AND UNESCO ANNIVERSARY

The paper gives a short presentation of UNESCO, its 60th anniversary and a review of 15 of its documents, mostly conventions, recommendations, resolutions and charters relating to cultural heritage.

KEY WORDS: UNESCO, conventions, recommendations, resolutions, cultural and natural heritage, protection of world heritage, digital heritage, film heritage

V letu 2005 je UNESCO (The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organisation) slavil 60-letnico svojega delovanja, organizacija je bila namreč ustanovljena 16. novembra 1945 v Londonu, ob podpisu 37 predstavnikov držav UNESCO Statuta,¹ ki je stopil v veljavo 4. novembra 1946 (z ratifikacijo 20 držav). Center UNESCO je v letu 1958 postal Pariz z ustanovitvijo tamkajšnjega stalnega sedeža. Med prvimi priporočili državam članicam je bilo v letu 1948 Priporočilo za obvezno brezplačno osnovnošolsko izobraževanje, v letu 1952 pa je bila med prvimi Konvencija o avtorskih pravicah.²

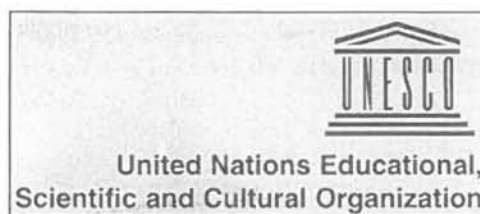

Otvoritev prve Generalne skupščine UNESCO na Sorbonski univerzi v Parizu, 20. nov. – 10. dec. 1946
©UNESCO/Eclair Mondial

Pomembnost UNESCO-a ob njegovi obletnici 60. letnici ni treba posebej poudarjati, ker zanj govorijo sami njegovi dosežki v celotni paleti raznolikih dejavnosti, kar odraža tudi bogastvo njihove spletne strani.

Tudi Slovenska nacionalna komisija za UNESCO³ (delujoča v okviru Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo RS) ima v tej organizaciji pomembno vlogo, je namreč članica izvršnega odbora UNESCO pa tudi izvajalka mnogih projektov predvsem na področju izobraževanja ter naravoslovnih znanosti. Ob visokem jubileju je bilo organiziranih več dogodkov (v letu 2006 in 2007),

tako je bilo delovanje te organizacije osvetljeno na simpoziju "UNESCO: šestdeset let normativnih instrumentov v izobraževanju, znanosti in kulturi" ("UNESCO: Sixty Years of Standard-Setting in Education, Science and Culture"), ki ga je v Parizu 9. in 10. marca 2006 organizirala Pisarna za mednarodne standarde in pravne zadeve. *Od ustanovitve do danes je UNESCO v več kot 60 letih sprejel 35 konvencij, 31 priporočil ter 13 deklaracij (izjav) na področju izobraževanja, znanosti in kulture.* UNESCOv Odbor za konvencije in priporočila je 9. marca 2007 objavil dokument "Spremljanje izvajanja Unescovih normativnih sredstev",⁴ ki daje tudi usmeritve za enoten način spremljanja in poročanja o izvajanju sprejetih dokumentov.

UNESCO pozna tri vrste normativnih sredstev oz. dokumentov: konvencije, priporočila ter deklaracije (izjave).⁵ Mednarodne konvencije, ki jih sprejme Generalna skupščina UNESCO, države članice ratificirajo, sprejmejo ali se jim pridružijo. Države članice pa določijo lastna pravila, s katerimi izpolnjujejo te mednarodne obveze. Konvencije in dogovori so lahko pod pokroviteljstvom UNESCO sprejeti ločeno ali skupaj z drugimi mednarodnimi organizacijami. Države članice, ki jo podpišejo oz. z njo soglašajo, so dodane na seznam držav pogodbenic-udeleženk. Za pripravo mednarodne konvencije obstajajo ustaljeni postopki s predhodno študijo tehničnih in pravnih vidikov določenega vprašanja, ki bi bil urejen na mednarodni ravni. Študijo preuči izvršni odbor UNESCO, Generalna skupščina pa odloči o ustreznosti zadeve ter določi

1 "UNESCO Constitution" je v šestih jezikih na <http://www.unesco.org> (pod 'legal instruments').

2 Konvencija je v tem pojavnem obdobju bila osnova za širitev zaščite avtorskih pravic na tiste države, ki do tedaj niso bile članice Bernske konvencije o varovanju literarnih in umetniških del iz 1886 ("Berne Convention for the Protection of Literary and Artistic Works, 1886).

3 Nova spletna stran Slovenske nacionalne komisije <http://www.unesco.si>

4 "Monitoring of the implementation of unesco's standard-setting instruments", 23. 2. 2007, 176, EX 33 <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001498/149861e.pdf#page=7>

5 Vsi dokumenti so objavljeni na spletu v več jezikih (običajno ang., franc., špan., rus., kitaj., arab.) <http://www.unesco.org> (pod 'legal instruments').

normativno obliko neke regulacije (konvencija ali priporočilo). Konvencije so torej za podpisnice zavezujoče in za področje kulture trenutno poznamo pet konvencij (opis v nadaljevanju).⁶

Priporočila so instrumenti, s katerimi se urejajo načela ali norme določenega vprašanja z mednarodno regulacijo, ter s katerimi se vabi države članice, da sprejmejo kakršnekoli zakonodajne ali druge korake, ki so potrebni za uresničitev zadevajajočih načel in pravil, v skladu z zakonodajno prakso vsake države ter na njenem ozemlju. Glede na mednarodno avtoriteto, ki jo UNESCO ima, poskušajo priporočila vplivati na razvoj nacionalnih zakonov in praks. To so torej norme, ki niso predmet ratifikacije, pač pa so države članice povabljene k njihovem uresničevanju. Postopek oblikovanja priporočila je enak postopku za konvencijo. Velja pa pravilo, da četudi priporočilo, ki ga je sprejela generalna konferenca, ni predmet ratifikacije, že samo dejstvo, da je bilo sprejeto, nalaga obveznosti celo tistim državam članicam, ki zanj sploh niso glasovale ali ga potrdile. Enako velja za mednarodne konvencije v primerih, ko jih države članice niso ratificirale ali tega ne nameravajo storiti – to določa 8. člen UNSCOvega statuta.

V članku ponujam pregled aktualnih oz. sprejetih dokumentov, pa tudi starejših še veljavnih listin, ki se nanašajo na področje kulturne dediščine. Zaradi obsežnosti števila dokumentov pa bo članek objavljen v dveh delih (nadaljevanje v naslednji številki Arhivi). Listine UNESCA se kot pravni instrument ločijo glede na obveznost članic ali s priporočilnim značajem, tako so konvencije za članice obvezujoče (ob podpisu izrazijo pristop h konvenciji, lahko pa od nje tudi odstopijo), drugi dokumenti kot so resolucije (sklepi) in priporočila pa so usmerjujočega značaja. Vsi dokumenti UNESCA so dostopni na njihovi spletni strani v rubriki "pravni instrumenti" (Legal Instruments).⁷

V nadaljevanju dajem pregled *prvega sklopa veljavnih listin, konvencij in priporočil UNESCA za področje kulturne dediščine*.

⁶ 1.) Konvencija o varstvu kulturnih dobrin v primeru obožnega spopada, prvi protokol 1954 in drugi protokol 1999, 2.) Konvencija o načinih prepovedi in preprečevanja nezakonitega uvoza, izvoza in prenosa lastništva kulturnih dobrin, 1970, 3.) Konvencija o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine, 1972, 4.) Konvencija za varovanje neopredmetene dediščine, 2003 ter 5.) Konvencija o varstvu in promociji raznolikosti kulturnih izrazov, 2005. Poleg tega obstaja tudi 'Universal Copyright Convention' (iz let 1952 ter 1971) vendar ni v neposredni povezavi s kulturno dediščino, zato je ne opisujem.

⁷ http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=12024&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Varstvo premičnih kulturnih dobrin

1. Priporočilo za varstvo premičnih kulturnih dobrin, sprejeto 28. novembra 1978 (Recommendation for the Protection of Movable Cultural Property)⁸

Priporočilo se nanaša na raznoliko premično dediščino od muzejskih, etnoloških in arheoloških predmetov, pa do umetniških del. V uvodnem delu definicij je opis opredelitve premične kulturne dobrine, ki zajema predmete, našete v enajstih kategorijah, med njimi naj naštejem predvsem tiste, ki se kakorkoli nanašajo na arhivsko področje (člen 1):

- predmeti, ki se nanašajo na zgodovino, vključno z zgodovino znanosti in tehnologije, vojaške in socialne zgodovine, ki se nanašajo na življenje ljudi in nacionalnih voditeljev, mislecev, znanstvenikov in umetnikov ter v zvezi z dogodki nacionalnega pomena;
- umetniško zanimivi predmeti: med drugimi naštetimi tudi originalni tiski, posterje in fotografije kot tudi medij originalne kreacije;
- rokopisi in inkunabule, kodeksi, knjige, dokumenti ali publikacije posebnega pomena;
- arhivsko gradivo, vključno z besedilnimi dokumenti, zemljevidi in drugo kartografsko gradivo, fotografije, kinematografski filmi, zvočni zapisi in strojno berljivi zapisi.

⁸ http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13132&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

Priporočilo predvideva dve vrsti varovanja in zaščite:

- a) "preventiva za tveganje" pomeni, znotraj splošnega sistema zaščite, izvajati vse zahtevane ukrepe za zavarovanje premične kulturne dobrine pred vsakim tveganjem, ki mu je taka dobrina lahko izpostavljena, vključno s tistimi tveganji, ki so rezultat oboroženega spopada, izgredov ali javnega nereda.
- b) "pokriti tveganje" pomeni zagotoviti odškodnino v primeru povzročene škode, splošnega poslabšanja stanja (poškodb), sprememb ali izgube premične kulturne dobrine, ki je odraz vsakršnega tveganja (vključujoč oboroženi spopad, izgred in javni nered), in sicer če se pokritje tveganja izvaja prek vladnih garancij in zavarovanj.

Vsaka država naj bi sprejela potrebne kriterije, ki jih ocenjuje kot najbolj primerne za določanje predmetov premične kulturne dobrine na svojem ozemlju, zaradi arheološke, zgodovinske, umetniške ali tehnične vrednosti (člen 2).

Tako določene premične kulturne dobrine zajemajo predmete, ki so tako v lasti države ali javnih ustanov, kot tudi v lasti zasebnih ustanov ali posameznikov. Ob naraščajočem tveganju za tovrstno dediščino naj bi v državah članicah vse ustanove, odgovorne za varovanje, izvajale svojo vlogo z različnimi pristojnostmi:

- a) spodbujati *načrtno inventarizacijo in katalogizacijo kulturnih dobrin, čim bolj natančno in skladno z razvitimi metodami in standardi* (po možnosti z barvnimi fotografijami in mikrofilmi); *zelo natančni registri in inventarji so pomembni predvsem kot dokazna dokumentacija, ki služi za oceno narejene škode v primeru uničenja ali poškodb kulturnih dobrin v naravnih ali drugih nesrečab*. Poleg tega natančna dokumentacija (posredovana nacionalnim ali mednarodnim organom) pripomore k boju proti nele-

galni trgovini, krajam in kroženju ponaredkov (člen 12, a),

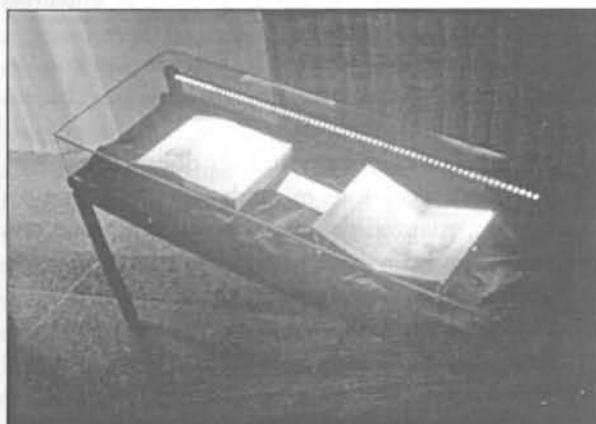
- b) zahtevati od muzejev in podobnih ustanov, da vzpostavijo vsestranski sistem varnostnih ukrepov s tehnično podporo, ki bo zagotavljal da se dobrine hranijo, razstavljajo in prevažajo na ustrezen način brez poškodb; ter hkrati muzejem in podobnim ustanovam zagotoviti zadostna finančna sredstva za ta namen,
- c) zagotoviti, da se konservacija premičnih kulturnih dobrin izvaja po tradicionalnih tehnikah, primernih kulturnim dobrinam, ter z uporabo najnaprednejših znanstvenih metod in tehnik; v ta namen pa je potrebno tudi *vzpostaviti sistem usposabljanja in izobraževanja za pridobitev strokovnih kvalifikacij pa tudi ustanovitev regionalnih centrov za konzerviranje in restavriranje*. Oblikovanje potrebnih smernic za delo, standardov in usposabljanj naj bo zagotovljeno za osebje odgovorno za materialno varstvo, konservacijo in varnost. *Celotno osebje v muzejih in podobnih ustanovah naj bo tudi usposobljeno za primere naravnih in drugih nesreč*,
- d) spodbujati objave in širjenje zadnjih tehničnih in znanstvenih informacij o vseh vidikih materialnega varstva, konservacije in varnosti premičnih kulturnih dobrin (če je potrebno tudi v zaupni obliki),
- e) izdajati standarde za vso varnostno opremo za muzeje ter javne in zasebne zbirke ter spodbujati njihovo uporabo.

Pomoč in svetovanje naj bi se zagotovilo tudi lastnikom zasebnih zbirk, tako za varnostne ukrepe⁹ kot za strokovna vprašanja – izdelavo inventarjev, zagotavljanje dostopa, obveščanje pristojnih ustanov za dediščino o vsebini zbirk. Poskrbeli naj bi tudi za možne finančne ugodnosti v primeru donacij ali zapuščin muzejem ali drugim podobnim ustanovam.

Posebni zaščitni in varnostni ukrepi se predvidevajo za arheološka nahajališča in cerkvene objekte – s poudarkom na oceni vrednosti ter stopnje tveganja (člen 15). Pri mednarodnih izmenjavah (za razstavne in podobne namene) so premične kulturne dobrine še posebej izpostavljene nevarnostim. *Potrebni so posebni varnostni ukrepi, poleg ustreznih pogojev med prevozom in razstavo (skladno z najvišjimi standardi) je potrebo tudi ustrezno pokritje tveganja, ki je določen in dogovorjen v po-*

⁹ Svetuje se celo ustanoviti neko telo (pri muzeju ali policiji) za svetovalne storitve zasebnim lastnikom za varnostne naprave in druge ukrepe, vključno s požarno varnostjo.

godbi med strankama. Strokovnjaki naj bi določili najustreznejšo obliko pakiranja, vrsto in čas prevoza, spremstvo muzejskega kustosa ali drugega strokovnjaka, ki nadzoruje stanje objekta, pošiljateljica naj bi izdelala popisni list z fizičnim opisom objekta, prejemnica pa naj bi z njim preverila končno stanje objekta po transportu. Vlade tistih držav, preko katerih potuje določena kulturna dobrina, pa naj bi na zahtevo nudile tudi določeno pomoč. Objekti so izpostavljeni tudi na razstavah – tako naj bi ustanova preprečila neposredne ali posredne poškodbe, ki nastanejo ob začasni ali kontinuirani gneči obiskovalcev ali zatrtanosti razstavnih prostorov. Dogovorjene morajo biti tudi metode za merjenje, zapisovanje in reguliranje stopenj vlažnosti. Za svetlobno občutljive objekte pa je treba določiti ustrezne preventivne ukrepe (odločitve glede dnevne svetlobe, vrste osvetlitve, določitev maksimuma osvetlitve v luksih in njihov nadzor).

Znameniti piranski Coppov kartografski kodeks, nastal v letih med 1524 in 1526, na razstavi v Pomorskem muzeju "Sergej Mašera" v Piranu, leta 2001 (Foto: dokumentacija Pomorski muzej "Sergej Mašera" Piran). Iz zbornika "Svetloba in kulturna dediščina", interdisciplinarni posvet ob 50. letnici Centra za konserviranje in restavriranje pri Arhivu Republike Slovenije, Ljubljana, 2006.

Poleg olajšanja administrativnih formalnosti se državam priporoča tudi ureditev čim krajših in enostavnih carinskih formalnosti v primernih prostorih (posebno v primeru "tranzitne" države), poleg tega pa tudi obveščanje diplomatskih in konzularnih predstavništev, ki lahko ustrezno pospešijo urejanje carinskih postopkov (člen 16). Za ustrezno pokritje tveganj ob prevozih in začasnih razstavah (kjer je tveganje najbolj povečano) se poleg zavarovalnih pogodb, svetuje tudi polno ali delno garancijo vlade (člen 10). Z racionalnim managementom muzejev in podobnih ustanov ter s polnim upoštevanjem vseh možnih tveganj pa je mogoče stroške zavarovanj za tveganja znižati.

V izobraževalnih in informacijskih programih naj bi si članice prizadevale za čimširše obveščanje celotne populacije o vrednosti kulturnih dobrin in potreb za njihovo varstvo, zaradi ohranitve lastne kulturne identitete. Pristojne ustanove naj bi na vseh ravneh (nacionalni, regionalni, lokalni) posredovale znanja o premičnih kulturnih dobrinah tako otrokom, kot mladini in odraslim – ob čemer je izpostavljen pomen dobrin, in ne le njihova komercialna vrednost. Za boj proti krajam, nelegalnim izkopavanjem, vandalizmu ali uporabi ponaredkov naj države članice ustanovijo in okrepijo službe odgovorne za preprečevanje tovrstnih kaznivih dejanj. Zagotovile naj bi se sankcije ali ustrezni ukrepi v okviru kazenskega ali civilnega zakonika, lahko pa tudi z administrativnimi ukrepi. V primeru kraje, plenjenja, sprejemanja, nelegalnega prilaščanja premičnih kulturnih dobrin ali namernega povzročanja škode, naj bi sankcije imele teže kaznivih dejanj. Zagotoviti bi bilo treba tudi boljšo koordinacijo vseh odgovornih organov in različnih vpletenih sektorjev, kot so muzejski kustosi ter trgovci z umetninami in antikvitetami – z namenom preprečevanja kaznivih dejanj v zvezi s premičnimi kulturnimi dobrinami, ter hkrati organizirati sistem hitre informiranosti o takih primerih (člen 19, c). Prav tako naj bi zasebni zbiratelji ter trgovci z umetninami in antikvitetami obveščali odgovorne organe v primerih pojave ponaredkov.

Za tveganja, ki so jim kulturne dobrine izpostavljene med prevozom in začasno razstavo, se priporoča (z zakonodajno ali drugo predpisno obliko) uvedbo vladnih garancij ali delni prevzem tveganj s strani države oz. zadevajoče skupnosti, kar v nekaterih državah že obstaja. Vendar pa se vladne garancije ne dajejo v primeru, če se kulturne dobrine uporabljajo v komercialne namene (člen 22).

Priporočilo tudi svetuje, da naj bi muzeji in podobne ustanove obvezno uvedle načela upravljanja tveganj ("risk management"), vključujoč določitev,

klasifikacijo in oceno tveganj, kot tudi nadzor in financiranje vseh možnih tveganj. Ob tem bi morale vse tovrstne ustanove pripraviti interni priročnik za ukrepanje, izvesti občasno oceno vseh možnih tveganj in največjo možno izgubo, opraviti analizo obstoječih pogodb in njihovih vrednosti, izvesti analizo tržišča (ter se odločiti za nova povabila) (člen 24).

Zadnji 25. člen opredeljuje oblike mednarodnega sodelovanja med članicami na tem področju. Priporoča se sodelovanje z medvladnimi in nevladnimi organizacijami, ki so pristojne za tveganja in njihovo preprečevanje. *Na mednarodni ravni se priporoča krepitev sodelovanja odgovornih organov za preprečevanje kraje in nelegalnega trgovanja s kulturnimi dobrinami, pa tudi za odkrivanje ponaredkov – predvsem pa medsebojno hitro širjenje uporabnih informacij o nelegalnih aktivnostih, preko obstoječih kanalov za te namene.* Po potrebi se lahko sklepajo tudi sporazumi o sodelovanju glede pravne pomoči in preprečevanja kaznivih dejanj. Priporočena so redna mednarodna usposabljanja specializiranega osebja s področja konzerviranja in restavriranja premičnih kulturnih dobrin ter s področja ocene tveganj. V sodelovanju s specializiranimi mednarodnimi ustanovami se priporoča izdelava etičnih in tehničnih standardov za varstvo premičnih kulturnih dobrin, prav tako pa tudi izmenjava znanstvenih in tehničnih informacij ter inovacij za materialno varstvo in konzervacijo premičnih kulturnih dobrin.

2. Priporočilo o varovanju ogroženih kulturnih dobrin, ki jih ogrožajo javna ali zasebna dela, sprejeto 19. novembra 1968 (Recommendation concerning the Preservation of Cultural Property Endangered by Public or Private works)¹⁰

Priporočilo poskuša zaščititi ogrožene kulturne dobrine zaradi povečane industrializacije in intenzivnega urbanističnega razvoja, zato nalaga vladam zakonodajne obveznosti, s katerimi bi le-te zavarovali v postopkih ustreznega načrtovanja. Navezuje se na Deklaracijo o načelih mednarodnega kulturnega sodelovanja, iz leta 1966 (opis spodaj) z namenom ohranitve kulturnih dobrin ter zagotavljanja njihove dostopnosti in predstavitve – z namenom promoviranja nacionalnega in mednarodnega turizma ter izobraževanja. Definicija "kulturne dobrine" zajema tri kategorije: a) nepremič-

nine (arheološka najdišča, zgodovinska prizorišča in etnološke strukture, ipd.), b) *premične dobrine kulturnega pomena* in c) še neodkrita in nekatalogizirana najdišča ter preostanki preteklosti, ki so umetniško ali zgodovinsko pomembni. Našteti so devet kategorij urbanističnih posegov,¹¹ ki lahko ogrozijo kulturne dobrine. *Določa se nujnost natančnih registrov in pregledov kulturnih dobrin, ker je izključno to lahko osnova za njihovo zakonsko zavarovanje (nacionalno ali mednarodno, op. N. Gl.).* Ukrepi zavarovanja morajo zajeti celotno strukturo, prioriteta pa je rešitev ohranitve "in situ",¹² da se ohranijo zgodovinske povezave in kontinuiteta. Le v primeru prevlade ekonomskih in socialnih razlogov se lahko kulturno dobro (ob vseh potrebnih študijah, objavah, ipd.) premakne, ponovna postavitve pa mora biti enaka prvotni. Ukrepi in sredstva, ki naj bi jih zagotovile države zajemajo poleg sprejetja ustrezne zakonodaje tudi:

- finančne ukrepe (davčne stimulacije in omejitve, proračunska sredstva),
- administrativne ukrepe (odgovornost, koordinacija pri interesnih sporih, ustrezno kadrovanje, načini odločanja),
- postopke za rešitev kulturnih dobrin (vnaprejšnja zaščita celotnih mestnih jeder, označba teritorija, vnaprejšnja določitev stopnje obnove in namenov uporabe, vnaprejšnja *predkupna pravica države ali razlastitev*),¹³
- kazni in globe (pri namerni škodi ali zane-marjanju določene s kazenskim zakonikom, obnova na stroške povzročitelja, zaplemba dobrine brez nadomestil v primeru prikrievanja nje-nega obstoja),
- obnovitvena in restavratorska dela (se zahtevajo od lokalnih oblasti ali zasebnikov z možno tehnično in finančno pomočjo),
- nagrajevanje (ustanovam za dosežke in finančna nagrada posameznim državljanom za prijave in novosti),
- svetovanje (manj razvitim članicam),
- izobraževalne programe (objave, javni prikazi v muzejih, razstave o poškodbah in dosežkih, vse-splošno izobraževanje, mednarodno sodelovanje).

¹¹ Poleg novogradenj in obnovitvenih del tudi rečne regulacije, jezovi, komunalne napeljave, ipd.

¹² Latinsko – na kraju samem, na originalni lokaciji.

¹³ Pri premični kulturni dobrini (kar velja tudi za arhivsko gradivo), ki bi bila ogrožena, določa 26. člen pridobitev dobrine s predkupno pravico države (na nacionalni ali lokalni ravni), v skrajnih primerih pa je možna tudi razlastitev.

¹⁰ http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13085&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

3. Priporočilo o mednarodnih načelih, uporabljenih pri arheoloških izkopavanjih, sprejeto 5. decembra 1956 (Recommendation on International Principles Applicable to Archeological Excavations)¹⁴

Ker arhivsko gradivo običajno ni predmet izvajanja arheoloških izkopavanj, dajem tu le osnoven opis, ker se priporočilo nanaša na kulturno dediščino v širšem pomenu. Poleg definicije kaj to je arheološko izkopavanje so določila o primernem zavarovanju vseh vrst spomenikov (premičnih in nepremičnih objektov) arheološkega pomena. Vsaka članica-podpisnica pa naj bi sprejela širša določila glede obveznosti prijave najdenih objektov arheološkega pomena. Namen priporočila je varstvo arheološke dediščine, ki naj bi jo zagotovila vsaka država članica, na različne načine, vključno s kaznimi, razlastitvami objektov, določanjem pravnega statusa arheološkega zemljišča ter z razvrščanjem zgodovinskih spomenikov. Kljub raznolikim tradicijam držav se priporoča, da se v sklopu centralne državne uprave določi osrednji organ varstva tovrstne dediščine, oz. organizacija, ki ima zakonske možnosti ukrepanja. Ta služba naj bi sodelovala z raziskovalnimi instituti in univerzami pri tehničnem usposabljanju osebja za izkopavanja. Zagotovljena naj bi bila tudi finančna sredstva za njegovo delo (člen 6). Vsaka članica naj bi tudi izvajala nadzor za restavriranje arheoloških najdb in objektov; za vsako odstranitev spomenikov *'in situ'* pa je potrebno dovoljenje pristojne ustanove (člen 7 in 8). Predstavitev arheoloških najdb in znanstvenih odkritij javnosti je še posebej poudarjena – v ta namen ustanovitev stalnih osrednjih in regionalnih arheoloških zbirk ter muzejev na lokacijah pomembnejših najdišč. Zaželeno je tudi sodelovanje študentov pri izkopavanjih, prikaz rezultatov v znanstvenih objavah, ponudba organiziranih ogledov, priprava razstav in predavanj o izkopavanjih (člen 12). Mednarodno sodelovanje predvideva skupne mednarodne misije znanstvenikov iz tujih ustanov, še posebej v primeru pomanjkanja tehničnih in drugih virov iz same države članice. Tu so določeni koncesijski pogoji, ki določajo tudi moralne in finančne garancije v koncesijski pogodbi, omogočen mora biti dostop tujih ekspertov tudi v času izkopavanja, ter posebne določbe glede začasnega izvoza za študijske ali konservatorske namene. Zagotovljene morajo biti znanstvene pravice (pravice in dolžnosti teama za izkopavanje), potrebna dokumentacija in znanst-

vene objave o izkopavanjih (z izvlečki v tujih jezikih). Ob tem so zaželeni tudi znanstvene razprave in regionalna srečanja. Obstaja pa tudi določilo o potrebnosti zakonskega nazora vsake države članice pri trgovini antikvitet, z namenom zaščite arheološke dediščine in nahajališč. Za objekte, ki so izven tega varstva pa velja, da jih tuji muzeji lahko pridobivajo za svoje znanstveno in izobraževalno nalogo. Poudarjeni pa so preventivni ukrepi vsake države za preprečitev skrivnih izkopavanj ter poškodb spomenikov (člen 29). Mednarodno sodelovanje pri izvajanju teh ukrepov naj bi pripomoglo k učinkovitosti ter k vrnitvi objektov odtujenih in izvoženih s skrivnimi izkopavanji. V primeru obo-roženih spopadov naj ne bi izvajali arheoloških izkopavanj (člen 32). Med državami članicami se lahko sklepa posebne bilateralne dogovore za izvajanje tega priporočila. Želela bi dodati, da četudi arheologija ni v neposredni povezavi z arhivsko stroko, pa so v svetovnem okviru pomembni tudi ostanki pisne dediščine (papirusi – Egipt, ipd.)

Mednarodno sodelovanje

4. Deklaracija o načelih mednarodnega kulturnega sodelovanja, sprejeta 4. novembra 1966 (Declaration of Principles of International Cultural Co-operation)¹⁵

Izhaja iz idej (zapisanih v statut UNESCO) široke razširjenosti kulture in izobraževanja človeštva (za pravico, svobodo in mir), ki so za dostojanstvo človeka nepogrešljiva in častna dolžnost, izpolnjujejo pa naj jo vsi narodi v duhu vzajemne pomoči in skrbi. Temeljna načela deklaracije so: a) da ima vsaka kultura svoj ponos in vrednost, ki morata biti spoštovana in ohranjena, b) vsak narod ima pravico in dolžnost razvijati lastno kulturo in c) ob bogati raznolikosti ter z vzajemnim vplivom druga na drugo, tvorijo vse kulture skupno kulturno dediščino, ki pripada vsemu človeštvu. Mednarodno sodelovanje naj bi zajelo vse vidike intelektualnih in ustvarjalnih dejavnosti v izobraževanju, znanosti in kulturi. Načini 'kulturnega sodelovanja' so lahko bilateralni, multilateralni, regionalni ali univerzalni, ob čemer je to pravica in dolžnost vseh narodov, ki naj bi si izmenjevali znanja in veščine, z lastnim promoviranjem ter ob spoštovanju raznolikosti in značilnosti vsake kulture.

¹⁴ <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001145/114585e.pdf#page=40>

¹⁵ http://portal.unesco.org/en/cv.php-URL_ID=13147&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
<http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001140/114048e.pdf#page=82>

Sodelovanje Arhiva RS z Upravo kitajskih državnih arhivov; razstava v Ljubljani "Biseri kitajskih arhivov" v letu 2005.

Poudarek je na idejah in vrednotah, ki vodijo v ustvarjanje prijateljskega in mirovnega razpoloženja – izogibali naj bi se vsakega sovražnega odnosa in izražanja teh mnenj. Izmenjava dosežkov za dosego obojestranske koristi naj temelji na širokogrudni vzajemnosti in naj bo osnova za stabilne in dolgoročne odnose med narodi. Sodelovanje naj bi še posebej zajelo etično in intelektualno izobraževanje mladine v duhu prijateljstva, mednarodnega razumevanja in miru ter naj bi promoviralo šolanje doraščajoče generacije. V kulturnih odnosih naj bi države upoštevale načela Združenih narodov – spoštovanje suverenosti držav in nevmešavanja v zadevah, ki so dejansko v nacionalni zakonodajni pristojnosti. Deklaracija naj bi se prav tako uresničevala v skladu s človeškimi pravicami in temeljnimi svoboščinami.

5. Priporočilo o mednarodni izmenjavi kulturnih dobrin, sprejeto 26. novembra 1976 (Recommendation concerning the International Exchange of Cultural Property)¹⁶

Izhaja iz temeljne predpostavke, da je kulturna dobrina osnovni element civilizacije in nacionalne kulture, zaželeno pa je vzajemno poznavanje drugih kultur in njihova promocija. Priporočilo se loti reševanja praktičnih problemov tega področja, kot so na primer revnejše države in institucije – kajti mednarodni promet kulturnih dobrin je močno odvisen od aktivnosti iščočih držav (oz. ustanov). Posledično, vrednost take dobrine narašča in postaja za revne države nedostopna, posredno pa to spodbuja tudi nelegalno trgovino. Poleg tega so

se običajne aktivnosti izmenjave kulturnih dobrin pojavljale večinoma v unilateralni obliki, s kratkotrajnimi izposojami, srednje ali dolgoročnimi depoziti, ali donacijami. Pa tudi te oblike so bile številčno ter po obsegu omejene (celo s prepovedjo), zaradi mnogih ne le stroškovnih ovir pač pa tudi kompleksnosti zakonodaj in praks – prizadevanja zatorej gredo v smeri odstranjevanja ovir ter promoviranja vzajemnega zaupanja ustanov obeh strani. Naslednji problem, ki ga skuša priporočilo reševati je področje izmenjave kulturnih dobrin – predvsem tistih, ki so duplikati ali so sekundarne vrednosti za neko ustanovo, medtem, ko lahko za drugo kulturo (v drugi državi) predstavljajo pravo bogastvo.¹⁷ Boljša izraba mednarodne skupnosti kulturne dediščine naj bi šla v smeri sistematične politike izmenjav med kulturnimi ustanovami, ki bi sodelovale s svojimi "predmeti-presežki", v zameno za objekte, ki jih sama potrebuje. Taka politika izmenjav je že bila priporočena v različnih mednarodnih sporazumih, ki so bili rezultat Unesovega dela.

Izmenjava arhivskega gradiva z Avstrijo – med Arhivom Republike Slovenije in Koroškim deželnim arhivom iz Celovca; Ljubljana, 12. 6. 2001.

Učinki teh instrumentov so žal ostali omejeni, praksa izmenjave med nepristranskimi kulturnimi ustanovami ni bila široko razširjena ter dejansko izpeljani tovrstni postopki so običajno ostali zaupni in neobjavljeni.

Definicije priporočila so:

- a) kulturna ustanova je vsaka stalna ustanova javnega pomena za hrambo, raziskovanje ter pridobivanje in širjenje zbirk kulturnih dobrin, ki si

¹⁶ http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13132&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

¹⁷ Tu so mišljene kulturne dobrine, ki so v lasti države, hranjene v kulturnih ustanovah ter so zadostno dokumentirane – gre pa za kulturne objekte neizpodbitne kakovosti in izvora ter jih imajo vse kulturne ustanove, ne glede na njihovo finančno zmogljivost.

- prizadeva za njihovo javno dostopnost ter jo je pooblastila pristojna javna oblast države,
- b) kulturne dobrine so predmeti, ki so izraz in dokaz človeške dejavnosti in razvoja narave, ter imajo po mnenju pristojnih državnih teles zgodovinske, umetniške, znanstvene ali tehnične vrednosti (kategorije navedene spodaj),
- c) mednarodna izmenjava je vsak prenos lastništva, uporabe ali skrbništva kulturne dobrine med državami ali kulturnimi ustanovami različnih držav, bodisi v obliki izposoje, depozita, prodaje ali donacije, izvedene pod dogovorjenimi pogoji obeh strani.

Za kulturno dobrino veljajo naslednje kategorije:

- zoološki, botanični ali geološki primerek,
- arheološki objekti,
- objekti ali dokumentacija etnološkega pomena,
- dela upodablajoče umetnosti in druge uporabne umetnosti,
- literarna, glasbena, fotografska in kinematografska dela,
- arhivsko gradivo in dokumenti.¹⁸

Vsaka država nosi odgovornost ne le do svoje nacionalne pač pa tudi do celotne mednarodne skupnosti, kajti njene kulturne dobrine so sestavni del kulturnih dobrin vsega človeštva, zato tudi morajo države sprejeti določene ukrepe, bodisi s prilagoditvijo obstoječe ali s sprejemom nove zakonodaje za namen izmenjave kulturnih dobrin (npr. za dedovanja, obdavčitve, carinske dajatve, ipd.). Namen ukrepov je olajšati mednarodne izmenjave med kulturnimi ustanovami, bodisi za trajni ali začasni izvoz ali uvoz kulturne dobrine, kot tudi za prenos lastništva ali opustitev obvez za kulturno dobrino, ki je pripadala javnim ali kulturnim ustanovam. *Taka dejanja naj bi se izvajala neposredno pod državno avtoriteto ali preko kulturnih ustanov, s pisnimi zahtevki ter ponudbami mednarodnih izmenjav kulturnih dobrin. Ob čemer je zelo pomembno, da je pravni status zadevnih dobrin usklajen z nacionalno zakonodajo in da ima ponujajoča ustanova pravno osnovo za ta namen. Ponudbe za izmenjavo morajo vsebovati popolno znanstveno, tehnično in po potrebi tudi pravno dokumentacijo, za zagotovitev najugodnejših pogojev za uporabo dobrine, konzerviranje in po potrebi restavriranje določenih predmetov. Sporazum o izmenjavi mora zajeti navedbo, da je prejemna ustanova pripravljena izvesti konzervatorske ukrepe za ustrezno varstvo zadevne kulturne dobrine. Da se omogoči mednarodna izmenjava, je potrebno dodeljevanje dodatne finančne pomoči kulturnim ustanovam ali rezerviranje dela obstoječe finančne ravni. Posebna pozornost bi morala biti namenjena problemom kritja tveganj, ki so jim izpostavljene kulturne dobrine v času izposoje in prevoza, pa tudi vladnim garancijam in sistemu kompenzacij za izposajo objektov velike vrednosti (ki že obstajajo v določenih državah). V skladu z zakonodajno prakso naj bi države raziskale tudi možnost za zaupanje izvedbe koordinacije mednarodne izmenjave ustreznim specializiranim organizacijam.*

Organizirati je tudi potrebno obširno informacijsko ter spodbujevalno kampanjo,¹⁹ namenjeno vsem kulturnim ustanovam, v vseh državah, za strokovno osebje vseh kategorij (administrativno, akademsko, znanstveno) na področju nacionalne kulturne dediščine. *Kulturne ustanove, ki že imajo sklenjene sporazume o mednarodni izmenjavi kulturnih dobrin, naj bi objavile vsa splošna določila,²⁰ ki lahko služijo kot model.* Pristojne organizacije kot je ICOM morajo pripraviti in razširiti

¹⁹ Ob pomoči regionalnih, nacionalnih, mednarodnih, medvladnih ter nevladnih organizacij.

²⁰ Ne pa tudi določil o točno določenih predmetih, njihovem ovrednotenju ter tehničnih podrobnostih.

¹⁸ Podčrtala avtorica članka.

priročnik z opisom vseh možnih oblik kroženja kulturnih dobrin, z modeli pogodb in zavarovalniškimi pogodbami. Za lažjo izvedbo predhodnih študij za sklenitev sporazumov o izmenjavi, naj bi v vsaki državi spoštovali sledeče: a) ustanove vseh držav, ki izvajajo varstvo kulturnih dobrin, morajo izdajati različne publikacije (knjige, periodiko, muzejske in razstavne kataloge, fotografsko dokumentacijo), b) v vsaki državi je treba vzpostaviti evidenco z vlogami ponudb in zahtevkov. V primeru tehničnih problemov pri izvedbi tovrstne izmenjave, se lahko zaprosi za mnenje ekspertov, imenovanih na osnovi konzultacije z Generalnim direktorjem UNESCO. Na ta način se omogoča kulturnim ustanovam, da povečajo svoje zbirke s kulturnimi dobrinami neizpodbitnega izvora, skupaj z dokumentacijo o njihovem celotnem kulturnem pomenu. S spodbujanjem tovrstnih izmenjav pa se posredno vpliva tudi na preprečevanje vseh oblik nelegalnega trgovanja kulturnih dobrin.

Temeljne listine

6. Konvencija o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine, sprejeta v Parizu 16. novembra 1972 (Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, 1972),²¹ ki jo je SFRJ sprejela v letu 1974 (Uradni list SFRJ, št. 56/1974).

Za zaščito svetovne dediščine izrednega pomena ter hkrati za vzpostavitev obveznosti mednarodne skupnosti je bila sprejeta ta temeljna konvencija, ki pomeni osnovo za vzpostavitev *mednarodno poznega seznama svetovne dediščine*. Potrebna je bila predvsem zaradi spreminjajočih se družbenih in ekonomskih pogojev, ob katerih je nastala ogroženost obeh zvrsti dediščine, naravne in kulturne, ter zaradi pojavov 'morbidnega fenomena uničevanja'. Pomanjkanje finančne podpore za ohranitev dediščine pa tako stanje samo še poslabša. *Z konvencijo se vzpostavlja učinkovit sistem kolektivnega varstva dediščine svetovne vrednosti, organiziran na trajni osnovi ter z upoštevanjem modernih znanstvenih metod*. Uvodni člani določajo tri definicije za naravno dediščino (naravne oblike, geološke in fiziografske formacije ter naravne lege) in tri za kulturno dediščino (spomeniki, skupina objektov, nahajališča). *Obveznosti varstva do dediščine na lastnem teritoriju pripadejo samim državam članicam, v najboljši meri ter*

skladno z lastnimi možnostmi, brez mednarodne pomoči, predvsem glede finančnih, znanstvenih, umetnostnih in tehničnih virov. Vsaka članica naj bi poleg sprejetja politike za vključevanje kulturne in naravne dediščine v življenje skupnosti in dolgoročnega načrtovanja, zagotovila tudi delovanje potrebnih služb za njihovo varstvo oz. jih ustanovila – omenjene službe naj bi izvajale znanstvene in tehnične raziskave o možni ogroženosti dediščine. Potrebni ukrepi za identifikacijo in varstvo dediščine zajemajo pravne, znanstvene, tehnične, administrativne in finančne ukrepe. Zaželen je tudi razvoj nacionalnih in regionalnih centrov za usposabljanje.

Do danes je še vedno edini vpis Slovenije v seznam svetovne dediščine za Škocjanske jame.

Notranjost Škocjanskih jam, vpis v UNESCO seznam svetovne dediščine 28. 11. 1986, poleg ostalih odločujočih meril gre tu za največji doslej znani podzemni kanjon na svetu (<http://www.park-skocjanske-jame.si/>).

Konvencija opozarja, da je ob polnem spoštovanju suverenosti vsake države, na teritoriju katere se dediščina nahaja, le-ta sestavni del svetovne dediščine – varstvo le-te pa je dolžnost celotne mednarodne skupnosti in na temelju sodelovanja. Omogočena je tudi medsebojna pomoč članic. Predvidena je ustanovitev "Odbora za svetovno dediščino" pri UNESCO, s petnajstimi članicami, ki naj bi enakovredno zastopale kulture različnih svetovnih regij, strokovni člani pa so tudi

²¹ <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001140/114044e.pdf#page=134>

iz treh mednarodnih organizacij: Centra za študije varstva in restavriranja kulturnih dobrin (v Rimu), ICOMOS-a, in Mednarodnega združenja za ohranjanje narave in naravnih virov (IUCN). Odbor ima lahko tudi dodatna posvetovalna telesa, lahko pa povabi tudi širšo javnost, zasebne organizacije oz. posameznike k razpravi. Glede postopkov za vpis v mednarodno poznani "Seznam svetovne dediščine" velja, da naj bi vsaka država-članica pripravila svoj neobširen seznam primerne kulturne in naravne dediščine z vso potrebno dokumentacijo ter ga posredovala 'Odboru za svetovno dediščino' v preučitev. Veljaven "Seznam svetovne dediščine" mora biti stalno objavljen ter dopolnjen s spremembami vpisane dediščine izjemnega svetovnega pomena po posebnih kriterijih in pod že opisanimi pogoji. Posledično to pomeni, da se mora vsaka država strinjati z vpisom dediščine, ležeče na njenem teritoriju. Dopolnjen seznam mora biti objavljen vsako drugo leto (člen 11, odstavek 1 in 2).

Arhivi se lahko na svetovni ravni vključujemo v program za varstvo dokumentarne oz. pisne dediščine, namenjen knjižnicam in arhivom, imenovan "Memory of the World Program". V letu 2007 je bilo 38 novih vpisov pisne dediščine na seznam "Spomin sveta", ki ima skupno od leta 1997 (z začetkom programa) skupno 158 vpisov iz celega sveta. Med njimi so svetovno poznani dokumenti: Francija – Deklaracija o pravicah človeka in državljana (1789), Avstrija – Končni dokument Dunajskega kongresa (1815), Nemčija – Beethovnova 9. simfonija (1770–1827), Poljska – Kopernikovo delo "De revolutionibus libri sex" (iz 1520, hranjeno v knjižnici Krakova), Danska – rokopisi in korespondenca Hans Christian Andersena, Švedska – arhiv družine Nobel (1840–1900), Srbija – arhiv Nikole Tesle, (1856–1943, v Srbiji rojeni državljan ZDA), ipd.²²

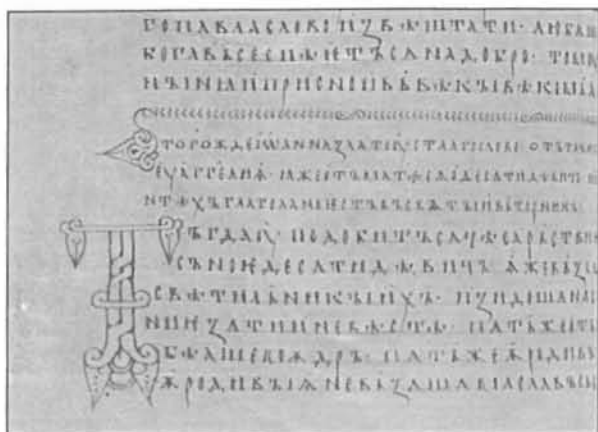
Deklaracija o pravicah človeka in državljana, končno različico je 26. avgusta 1789 sprejela francoska konstituenta; zaradi univerzalne narave zapisanih pravic, je imela velik vpliv na poznejše podobne dokumente.²³

Slovenija je sodelovala v "Evropski nominaciji", treh držav Poljske, Rusije in Slovenije z rokopisom Codex Suprasliensis (iz 10. stol.), to je najobsežnejši rokopis (285 pergamentnih folij) v starocerkveni Slovanščini, ki se hrani v treh državah (v Sloveniji v Narodni in univerzitetni knjižnici) in je zelo pomemben za raziskave slovanskih jezikov. V letu 2007 je bil kodeks vpisan v seznam "Spomin sveta".

²² Celoten seznam je na: <http://portal.unesco.org/> (Memory of the World Register) http://portal.unesco.org/ci/en/ev.php-URL_ID=24786&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

²³ Francosko: *La Déclaration des droits de l'Homme et du citoyen*, slovenski prevod celotnega besedila deklaracije na <http://sl.wikipedia.org>.

Codex Suprasliensis – Mineia četia, Mart (The Suprasl Codex – Menology, March), foto Nacionalna knjižnica v Varšavi.

UNESCO konvencija o varstvu svetovne dediščine določa tudi "Seznam ogrožene dediščine". Ta zajema že vključene dobrine in objekte v "Seznam svetovne dediščine", ki pa so iz različnih razlogov ogroženi, ter za obranitev potrebujejo pomembnejše posege – in s tem namenom je zaprosena mednarodna pomoč (po določilih konvencije). Vzroki za resno ogroženost so lahko različni: izginotje zaradi pospešenega slabšanja stanja dediščine, širok rang javnih ali zasebnih projektov ter pospešenega urbanega in turističnega razvoja, uničenje zaradi spremembe namembnosti uporabe ali lastništva zemljišča, bistvene spremembe iz nepoznanih razlogov, zapuščenost iz kakršnega koli razloga, nevarnost oboroženega spopada, katastrofe, potresi, večji požari, vulkanski izbruhi, poplave, udori, sprememba vodne gladine ter valovi plimovanj. Države članice konvencije morajo za svojo dediščino izdelovati tovrstne študije. 12. člen konvencije pa opozarja, da četudi kulturna ali naravna dobrina ni vpisana v omenjena seznama, še ne pomeni da le-ta nima izjemne svetovne vrednosti. Države članice lahko posredujejo zahteve za mednarodno pomoč "Odboru za svetovno dediščino", ki jih preuči, določi vrsto in obseg pomoči ter sklene pogodbo z vlado določene članice (členi, 13, 19–26) – v njej so določeni pogoji programa mednarodne pomoči ter odgovornosti države za nadaljnje varstvo dediščine. Vse odločitve Odbora temeljijo na poročilih strokovnjakov. Določi se prioritete dela, urgentnost potrebnega posega ter preuči se vire in lastna sredstva članice – do kakšne mere lahko sama zagotovi zaščito dediščine. Velja splošno pravilo, da se za potrebno delo zagotovi le del mednarodne finančne pomoči, precejšen pa naj bi bil tudi delež same članice (razen v primeru pomanjkanja lastnih virov).

Za namen mednarodne pomoči je ustanovljen poseben "Sklad za varovanje svetovne kulturne in naravne dediščine", katerega porabo določa omenjeni Odbor. Viri sklada so obvezni,²⁴ možni pa so tudi prostovoljni prispevki članic te konvencije, darila in volila (članic in drugih držav, organizacij in posameznikov). Seznam dediščine, ki je prejela mednarodno pomoč, je z dopolnitvami stalno objavljen. Ob tem je pomembno, da ne smejo biti, ob finančnem prispevku za sklad, postavljeni nobeni politični pogoji (člen 15/4). Članice konvencije pomagajo tudi pri organizaciji mednarodnih kampanj za zbiranje prispevkov.

Primer take mednarodne pomoči je bil značilen za obnovo Dubrovnika po vojnih poškodbah, konec 90-tih let.

Obnova Dubrovnika zaradi vojnih poškodb je trajala do 2003 tudi z mednarodno pomočjo in UNESCA.²⁵

Konvencija določa tudi stalno obveščanje javnosti o pretečih nevarnostih za dediščino ter o vseh dejavnostih povezanih z varstvom in obnovo. Ta naloga naj bi bila izpostavljena tudi v izobraževalnih programih. Tako odbor kot tudi članice konvencije naj bi v poročilih stalno obveščale Generalno Skupščino UNESCA o izvajanju teh dejavnostih ter o pravnih in administrativnih ukrepih na tem področju. Tudi ne-članice UNESCA lahko pristopijo in sprejmejo konvencijo. Prav tako se lahko vsaka država-pristopnica konvenciji naknadno odpove.

²⁴ Članice konvencije redno prispevajo skladu, vsako drugo leto, procent sredstev, določen na osnovi njihovih virov (generalna skupščina UNESCA).

²⁵ Do leta 2003 je bilo za obnovo zaščitene dediščine preko Zavoda za obnovo Dubrovnika porabljenih preko 19 milijonov dolarjev in še dodatno približno enak znesek iz drugih in lastnih virov. Ocena UNESCO strokovnjakov pa je, da je bila obnova izvedena z upoštevanjem vseh mednarodnih standardov (vir: "Visoke ocjene obnovi grada", Slobodna Dalmacija, 28. 10. 2004)

7. Priporočilo o varstvu kulturne in naravne dediščine na nacionalni ravni, sprejeto 16. novembra 1972 (Recommendation concerning the Protection, at National Level, of the Cultural and Natural Heritage)²⁶

Definicije kulturne in naravne dediščine so zelo podobne definicijam navedenim v Konvenciji o varstvu svetovne dediščine (zgoraj), s to razliko, da ne gre za dediščino svetovnega pač pa nacionalnega pomena (iz vidika znanosti, zgodovine, arheologije oz. ohranitve naravne lepote). Osrednja v priporočilu je *nacionalna politika*, ki naj bi jo vsaka država, skladno z lastno jurisdikcijo, oblikovala, razvila in uresničevala kolikor je v njeni moči za učinkovito zaščito, ohranitev in predstavitev kulturne in naravne dediščine, z uporabo znanstvenih, tehničnih in drugih virov. Na ta način se državam dodeli odgovornost do dediščine na njenem ozemlju, tako v odnosu do nacionalne kot tudi do mednarodne skupnosti. Kulturna in naravna dediščina mora biti zajeta kot homogena celota, ne zgolj nekega dela z izjemno lastno vrednostjo, pač pa tudi skromnejših predmetov, ki tekom časa pridobijo kulturno ali naravno vrednost.

Ob tem je poudarjen *pomen naravne in kulturne dediščine kot razvojni faktor* – ki naj bi bil pomemben vidik pri načrtovanju regionalnega razvoja na nacionalni, regionalni ali lokalni ravni. *Tovrstna politika naj bi kulturni in naravni dediščini dodelila prostor v življenju neke skupnosti, vsak del dediščine naj bi bil sestavni del družbenega, ekonomskega, znanstvenega in kulturnega življenja danes in v prihodnosti.*

Pretorska palača v Kopru – namembnost dediščine od leta 2001: mestna hiša, županstvo in sedež občinskega sveta, poročna dvorana, turistična informativna točka (TIC).

Iz tega razloga narašča pomen finančnih virov, ki naj bi jih zagotovile javne institucije za varstvo in predstavitev dediščine. Splošna javnost pa bi morala biti ustrezno obveščena ter (s predlogi) sodelovati pri izvajanju ukrepov za varstvo in predstavitev dediščine – *upoštevala naj bi se tudi možnost finančne podpore iz zasebnega sektorja.*

Poleg pravnih določil in ukrepov v okviru nacionalnih možnosti so posebne zahteve za usposabljanje in izobraževanje znanstvenega, tehničnega in administrativnega osebja zadolženega za identifikacijo dediščine, njeno materialno varstvo, konzervacijo ter izvedbo raznih programov. *Priporočila se organizirano sodelovanje med strokovnjaki različnih disciplin ob študiju tehnično-konzervatorskih problemov ter uporaba laboratorijev oz. njihovih ustanovljanje za reševanje znanstvenih problemov.*

Tečaj za restavratorje v Arhivu RS pod vodstvom prof. Christopherja Clarksona iz Oxforda oktobra leta 2005.

Specializirane službe naj bi (v prizadevanjih za ohranitev in predstavitev dediščine) enakopravno sodelovale z drugimi javnimi službami, odgovornimi za načrtovanje regionalnega razvoja ter za najpomembnejša javna dela, okolje, gospodarsko in družbeno načrtovanje. Potrebno je skrbno načrtovanje turističnega razvoja, vključujoč kulturno in naravno dediščino z brez okrnitve njenih bistvenih značilnosti ali pomena. Pri velikih projektih se pričakuje kontinuirano sodelovanje in koordinacija dogovorov, skladnih z raznolikimi interesi. Potrebna je tudi razdelitev pristojnosti na organe federalne, regionalne in lokalne ravni. Reden nadzor ohranjanja dediščine naj bi dosegli s periodičnimi inšpekcijami. Z restavriranjem naj bi ohranili prejšnjo funkcijo dediščine ali ji dodelili ustrezno novo, brez zmanjšanja kulturne vrednosti. Prav tako naj bi bila ohranjena, s časom dosežena, harmonija spomenika z okolico in človeškim faktorjem. Dediščina naj bi bila obvarovana pred škodljivimi

²⁶ <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001140/114044e.pdf#page=145>

učinki tehnološkega razvoja, pred vibracijami in udarnimi učinki, varovana naj bi bila pred onesnaženjem in možnimi naravnimi nesrečami.

Robbov vodnjak (iz leta 1751) pred Mestno hišo v Ljubljani, restavratorska dela so pričela v letu 2005, postavitve kopije 16. novembra 2006, postavitve restavriranega originala v Narodno galerijo pa se pričakuje v letu 2008.²⁷

Ker so pogoji za rehabilitacijo objekta ali spomenika po državah zelo različni, naj bi se izvedla družboslovna raziskava o družbenih in kulturnih potrebah določene skupnosti. Poleg tega naj bi študije upoštevale razvoj prometa, komunikacij, avdiovizualne tehnike, avtomatske obdelave podatkov ter drugih tehnologij kot tudi razvojne trende kulture in rekreacije, zato da bi lahko javnost uživala kulturno ali naravno dediščino, skladno z nje-

nim prostorom. Posvetovanje je zaželeno ne le z lokalnimi oblastmi pač pa tudi s predstavniki prebivalcev.

Pravni ukrepi vsake države-članice naj bi z zakonodajo in uredbami zajeli tako varstvo dediščine v javni lasti (javne ustanove) kot tudi pri zasebnih lastnikih. V primeru nujnih konservatorskih posegov na zasebni lastnini, lahko pristojne ustanove zahtevajo povrnitev stroškov, v skrajnih primerih pa so tudi pristojne za razlastitev zaščitenega objekta ali naravne dediščine pod pogoji določenimi v nacionalni zakonodaji. Kakršna koli sprememba lastništva pa ne spremeni varstva in izvajanja ukrepov za zaščito dediščine. V primeru prodaje zaščitenega dediščine (objekta ali dela narave) naj bi bil kupec informiran, da je le-ta pod zaščito. Administrativne in kazenske sankcije za kršenje varstva dediščine naj bi bile skladne z nacionalnimi zakonskimi pristojnostmi. Potrebna je tudi zagotovitev finančnih ukrepov. Poleg ustreznih finančnih virov (proporcionalno glede na pomembnost zaščitenega dediščine) se priporočajo davčne olajšave za investiranja v dediščino in v primeru donacij, priporočena pa so tudi bančna posojila pod ugodnejšimi pogoji za zasebne lastnike dediščine. Vendar ob upoštevanju odobrenih standardov za varstvo in prezentacijo dediščine – za dobrobit javnosti: omogočanje ogleda, dostopa, vodenih obiskov, fotografiranja, ipd. Nekatere nacionalne zakonodaje (kot je npr. v Italiji) omogočajo ne le investiranja zasebnega sektorja, pač pa tudi zasebni odkup kulturne dediščine (za ustrezno, domnevam, dogovorjeno namembnost).

²⁷ Razstava ZVKDS Restavratorskega centra o kopiji Robbovega vodnjaka: <http://www.rescen.si/index.php?id=15>

Primer zasebnega odkupa zaščitene dediščine v Italiji – Castello di Montegridolfo (Emiglia Romagna) z namembnostjo luksuznega hotela in manjših prodajaln-lokalov v sklopu grajskega kompleksa, v lasti modne oblikovalke Alberte Ferretti, (<http://www.albertaferretti.com>); <http://www.hotelphilosophy.net/palazzoviviani.htm>

V nacionalnem okviru naj bi bil ustanovljen tudi poseben fond za ogrožene predmete in objekte kulturne in naravne dediščine, priporoča se tudi ustanovitev posebnih skladov za dediščino "Cultural and Natural Heritage Funds" kot javnih agencij za povečanje namenskih finančnih virov. Možna pa je tudi ustanovitev "Posojilnega sklada" ("Loan Funds"), ki ga podpirajo tako javne ustanove kot zasebna kreditna podjetja (člena 55 in 59).

Pri nacionalnem varovanju dediščine je izobraževalna in kulturna dejavnost zelo pomembna. Univerzam in drugim podobnim ustanovam se priporoča organiziranje stalnih tečajev, seminarjev in predavanj v povezavi z zgodovino umetnosti, arhitekturo, okoljem in urbanističnim načrtovanjem. *Izobraževalne kampanije naj bi širile interes javnosti v zvezi z nacionalno dediščino ter obveščale, kaj je bilo narejeno in kaj se lahko naredi za zaščito nacionalne dediščine. Vključeni naj bi bili vsi mediji, ob tem pa ne sme biti prezrt velik ekonomski in družbeni pomen kulturne in naravne dediščine. V javno delovanje naj bi bile vključene tudi prostovoljne organizacije za vzpodbujanje dela nacionalnih in lokalnih oblasti (le-te jih lahko tudi financirajo), sodelovanje naj zajame tudi lokalna zgodovinska društva, ter društva za prostočasne dejavnosti, in turistične organizacije (obiski, vodeni ogledi, ipd.).*

heraldica slovenica

Ljubljana

Heraldica Slovenica, Ljubljana; predhodno "Slovenski ščit"
<http://www.heraldica.si/index.php>

Slovensko rodoslovno društvo:

<http://www2.arnes.si/~rzjtopl/rod/rod.htm>

Informacijski centri (muzeji, razstave) ipd. pa naj imajo vlogo razlagalca opravljenih del. Mednarodno sodelovanje predvideva sodelovanje članic, kot tudi mednarodnih in nevladnih organizacij glede varovanja, konservatorskih posegov, predstavitev ipd. naravne in kulturne dediščine. Multi- in bilateralno sodelovanje obsega: izmenjavo informacij in tehničnih publikacij, organizacijo seminarjev, zagotavljanje štipendij za študij, usposabljanje tehničnega ter operativnega osebja, omogočanje znanstvenega in tehničnega usposabljanja v tujini (prisotnost mladih strokovnjakov v velikih projektih); potrebna pa je tudi koordinacija znotraj držav članic pri dolgoročnih in velikih projektih.

8. Konvencija o varstvu kulturnih dobrin v primeru oboroženih spopadov, sprejeta v Haagu 14. maja 1954 (Convention for the Protection of Cultural Property in the Event of Armed Conflict with Regulations for the Execution of the Convention)²⁸ ter Drugi protokol, sprejet v Haagu 1999 (Second Protokol).²⁹ FLRJ je konvencijo sprejela v letu 1956 (Uradni list FLRJ, št. 4/1956), drugi protokol pa Republika Slovenija v letu 2003 (Uradni list RS, št. 102/2003).

Konvencija je najpomembnejši mednarodni dokument s tega področja. Zahteva zakonsko opredelitev kulturnih dobrin oz. premične in nepremične dediščine ter vključuje pripravo zavarovanja kulturne dediščine in izvedbo potrebnih ukrepov zavarovanja pred oboroženim spopadom že v mirnem času.

Znak organizacije "Modri ščit", ki skrbi za izvajanje Haaške konvencije, ki je tudi znak za oznako in zaščito kulturne dediščine v primeru oboroženega spopada. (<http://www.ifla.org/blueshield.htm>)

Države naj bi se izogibale sovražnih dejanj v povezavi s kulturno dediščino. Konvencija tudi prepoveduje in preprečuje kraje, ropanje ali odtujevanje kulturne dediščine ter vandalska dejanja. Drugi protokol (1999) konvencijo dopolnjuje z opredelitvami varstva in zaščite kulturne dediščine, uvaja nove ukrepe, določa nove kategorije kulturnih dobrin s posebno zaščito (s pomenom za vse človeštvo) in ustanavlja medvladni odbor odgovoren za spremljanje izvajanja obeh protokolov

konvencije ter mednarodni Sklad za varovanje kulturne dediščine. Obširneje je Haaška konvencija opisana v ARHIVI, let. 29, št. 2, 2006, str. 269–273.³⁰

Irak: 'Židovski arhiv' v zabojih za zmrzovanje Foto: Blueshield.

Odstranjevanje 'Židovskega arhiva' v Iraku iz poplavljene kleti Mukhabahrat-a, maj 2003, foto: Blueshield

Poročilo o Iraku je dostopno na:
<http://oi.uchicago.edu/OI/IRAQ/mela/IraqiJewishArchiveReport.htm>

²⁸ http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15391&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

²⁹ http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=15207&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

³⁰ Natalija Glažar: "Drugi protokol haaške konvencije in Modri ščit", ARHIVI, let. 29, št. 2, 2006, str. 269–273.

Filmska in digitalna dediščina

14. Priporočilo za varstvo in zaščito filmov, sprejeto 27. oktobra 1980 (Recommendation for the Safeguarding and Preservation of Moving Images)³¹

Izhaja iz osnovne predpostavke, da so filmi izraz nacionalne kulturne identitete ter da so, zaradi svoje izobraževalne, kulturne, umetniške, znanstvene in zgodovinske vrednosti, sestavni del nacionalne kulturne dediščine. Dokument je bil potreben predvsem zaradi zagotovitve varstva občutljivega filmskega gradiva pred poškodbami, zaradi polnega upoštevanja avtorskih in sorodnih pravic,³² ter za mednarodno sodelovanje in nadalje za pomoč državam z omejenimi finančnimi viri. Definicija zajema tri pojme:

- a) "film" pomeni katerokoli zaporedje posnetkov na različne nosilce (ne glede na metodo zapisa ali vrste nosilca kot so film, trak ali disk) z ali brez zvoka, ki ob projekciji daje občutek gibanja, namenjeni pa so posredovanju in distribuciji javnosti ali narejeni za dokumentarne namene. In sicer v sledečih kategorijah:
 - kinematografska produkcija,
 - televizijske produkcije (ki jih ustvarijo televizijske hiše),
 - video produkcija.
- b) 'pred-kopija' (ang. "pre-print material") oz. original negativ filma je nosilec za zapis gibljivih slik; gre za negativ ter intermediat (sestavljen iz internegativa ali interpozitiva), v primeru avdiovizualnega gradiva pa gre za master (pri analognem in digitalnem gradivu). Omenjena original in intermediat sta namenjena izdelavi kopij,
- c) "projekcijska kopija" je filmska kopija, ki je namenjena za prikazovanje v kinematografih.

Delovni in skladiščni prostori Slovenskega filmskega arhiva (SFA) v Arhivu Republike Slovenije.

Nacionalna produkcija so filmi, filmski ustvarjalci ali vsaj eden soustvarjalec, ki ima sedež ali stalno bivališče na teritoriju zadevne države. *Zaradi občutljivosti filmske dediščine ter zaradi potrebne fizične zaščite je potrebno, da se filmi hranijo v uradno priznanih filmskih in televizijskih arhivih (če ne obstajajo pa prizadevati si za njihovo ustanovitev na nacionalni ali regionalni ravni), ter da se s filmi ravna skladno z najvišjimi arhivskimi standardi.*

³¹ <http://unesdoc.unesco.org/images/0011/001140/114029e.pdf#page=153>

³² Universal Copyright Convention (UNESCO, 1952, revised 1971), Bern Convention for the Protection of Literary and Artistic Works (World Intellectual Property Organization, 1971), The International Convention for the Protection of Performers, Producers of Phonograms and of Broadcasting Organizations (1961).

Zagotovljen bi moral biti dostop do vseh del in informacijskih virov o filmskem gradivu,³³ ki ga hranijo javne ali zasebne neprofitne organizacije; *poleg tega bi morali doseči sodelovanje vseh subjektov vključenih v filmsko ustvarjanje, distribucijo ter hrambo filmov. Državam članicam se zato, med najpomembnejšimi ukrepi, priporoča zagotovitev ustreznih kadrovskih virov, opreme in finančnih virov za učinkovito varstvo in ohranitev filmske dediščine.*³⁴

Plakat filma *Ljubljana je ljubljena* (režiserja Matjaža Klopčiča).

V nacionalni filmski produkciji (ne glede na fizične lastnosti, nosilec zapisa ali namen izdelave) naj bi bila deponirana vsaj ena kompletna kopija filma najboljše kakovosti, po možnosti v obliki original negativ ('pre-print material' oz. original

negativ). Uradno priznani arhivi morajo zagotoviti, da sta dostop in uporaba filmskega gradiva v skladu z določili nacionalne zakonodaje o avtorskih pravicah in ob upoštevanju zaščite igralcev, producentov zvočnih zapisov in televizijskih programov. V tem kontekstu je v prostorih uradno priznanih arhivov dovoljen ogled projekcijske kopije omejenemu številu oseb za izobraževalne in raziskovalne namene, ob pogoju da to ne sproža poškodb materiala.³⁵ Uradno priznani arhivi lahko za stroške svojih storitev uporabnikom zaračunajo upravičeni strošek. Vsaka država pa določi valorizacijske kriterije, na osnovi arhivske stroke, za določanje filmov, ohranjenih za zanamstvo, vključno s kratkotrajnimi posnetki, če imajo izjemni dokumentarni značaj.³⁶ Posebna so tudi določila za tuje producente o prostovoljnem depozitu v uradnih arhivih, če je bil film tam javno distribuiran ter v jeziku dotičnega naroda.

Ustanove zadolžene za hrambo filmske dediščine morajo:

- vzpostaviti in narediti dostopno nacionalno filmografijo, kataloge vseh kategorij filmov in njihovih opisov ter, kjer je možno, vzpostaviti standardizacijo kataložnega sistema,
- zbirati, ohranjati ter za raziskovalne namene omogočati dostop do gradiva ustanov, osebnih in drugih dokumentov, ki dokazujejo izvor, produkcijo, distribucijo ter projekcijo filmov,
- ohranjati v dobrem stanju opremo, ki ni več v splošni uporabi (vendar je potrebna za reprodukcijo in projekcijo ohranjenega filmskega gradiva), obenem pa zagotavljati prenos filmov na nove nosilce, ki omogočajo njihovo reprodukcijo in projekcijo,
- zagotavljati strogo izvajanje standardov za hrambo (skladiščenje), varovanje, materialno varstvo in kopiranje filmov,
- kolikor je mogoče izboljševati tehnično kakovost in pogoje za dolgoročno ohranitev filmov (za hrambo in reprodukcijo).

Zaželeno je tudi svetovanje zasebnim ustanovam in zasebnikom za zagotovitev ustreznih tehničnih pogojev za hrambo oz. spodbujanje za predajo filmov v hrambo uradno priznanim arhivom. Poudarjene so tudi dejavnosti za javno informiranje, predvsem tistih, ki so vključeni v snemanje in

³³ Med vire običajno sodijo scenarij, snemalna knjiga, fotografije, scenografija, "resti", članki, kritike, propagandni material, itd.

³⁴ Med ukrepi se priporoča tudi npr. prostovoljne sporazume z lastniki pravic za depozit filmov, pridobivanje filmov z nakupom ali donacijo ali s predpisanim sistemom obveznega depozita z ustrežno zakonodajo.

³⁵ Filmski material v depozitu se ne sme uporabljati v noben drug namen.

³⁶ Medtem, ko filmi z izobraževalno, kulturno, umetniško, znanstveno in zgodovinsko vrednostjo, morajo biti hranjeni na prioriteten osnovi (selekcija pa mora temeljiti na najširšem možnem soglasju).

distribucijo filmov – nujnost zavedanja o potrebnem sodelovanju vseh vključenih za (materialno) varstvo in ohranjanje filmov. Širšo javnost pa je potrebno seznanjati z izobraževalnim, kulturnim, umetniškim, znanstvenim in zgodovinskim pomenom filmov. Organiziran naj bi bil izobraževalni program za materialno varstvo in restavriranje filmov. Pristojne mednarodne in nevladne organizacije naj bi stimulirale mednarodno sodelovanje z namenom opisanih prizadevanj.

61. mednarodni FLAF kongres v Ljubljani 2005
(<http://www.flafcongress.org/>)

Običajna je izmenjava informacij o metodah in tehnikah za varstvo filmskega gradiva ter ugotovitve raziskav, kot tudi organizacija nacionalnih in mednarodnih izobraževalnih tečajev, prizadevanja za standardizacijo metod katalogizacije ter določanje pooblastil v zvezi z urejanjem avtorskih pravic (skladno z mednarodnimi in nacionalnimi zakonskimi določili) in izposojajo filmskih kopij drugim arhivskih ustanovam, izključno za raziskovalni in izobraževalni namen. Sodelovanje omogoča deželam v razvoju, da sodelujejo pri mednarodnih programih za vzpostavitev infrastrukture za varstvo filmske dediščine, še posebej se izpostavlja tehnično sodelovanje. Z mednarodnim sodelovanjem se omogoča dostop tudi do tistih filmov, hranjenih v priznanih arhivih ali kot depozit, ki se nanašajo na zgodovino kulture druge države (možna je tudi izročitev izdelanega originala ali projekcijske kopije). Podobno se spodbujata tudi zasebnike ter ustanove, da izročijo filmsko gradivo v depozit priznanim arhivom (bodisi original ali projekcijske kopije). Izdelavo kopij financira organizacija, ki jih želi imeti. Za dežele v razvoju pa je za filme o njihovi kulturi posebej poudarjena ustrezna, znižana, cena kopiranja v javnih arhivih drugih držav.

Posebno sodelovanje je potrebno tudi v primeru izgube dediščine v kakršnih koli okoliščinah, še posebej kolonialne ali tuje okupacije države.

15. Listina o varstvu digitalne dediščine, sprejeta 15. oktobra 2003 (Charter on the Preservation of Digital Heritage)³⁷

Nastala je ob zavedanju, da dokumentarna dediščina, informacijski viri in kreativno izražanje vedno bolj nastajajo, se širijo, so dostopni in ohranjeni v digitalni obliki – in s tem nastaja nova "digitalna dediščina". Skupna platforma za razpravo o teh problemih pa sta UNESCO programa 'Informacija za vse' ("Information for All") ter 'Spomin družbe' ("Memory of the World"). Dostop do tovrstne dediščine bo nudil širše možnosti za ustvarjanje, širjenje ter izmenjavo znanj med vsemi narodi. Zaradi rizika ohranitve za sedanje in bodoče generacije pa je treba urgentno izpostaviti problem digitalne dediščine v svetovni razsežnosti. Ta namreč zajema edinstvene vire človeškega znanja ter izraznosti, tako s področja izobraževanja, znanosti, upravnih virov, kot tudi tehničnih, pravnih, medicinskih in drugih vrst informacij, ustvarjenih v digitalni obliki ali spremenjenih iz analogne v digitalno obliko. Digitalna gradiva zajemajo besedila, podatkovne zbirke, fotografije in filme, zvočne posnetke, grafike, spletne strani in programske opreme – in sicer, v širokem obsegu raznolikih formatov. Mnogi tovrstni viri imajo trajno vrednost in pomen, zato tvorijo dediščino, ki jo je potrebno ohraniti za bodoče generacije. Obstajajo lahko v različnih jezikih, kjerkoli na svetu, na katerem koli področju človeškega znanja in izražanja (člen 1). Digitalna informacija se ohranjanja zaradi javne dostopnosti, iz tega razloga naj bi bilo gradivo digitalne dediščine (še posebej s področja javne domene) dostopno brez nepotrebnih omejitev. Istočasno pa bi morale biti občutljive in osebne informacije varovane. Izraženo je tudi želena sodelovanje držav članic z ustreznimi organizacijami in institucijami pri pobudi za tvorbo pravnih in praktičnih okolij, ki v največji meri omogočajo dostopnost digitalne dediščine. Prizadevali naj bi si za uveljavitev pravičnega ravnotežja med, na eni strani, legitimnimi pravicami ustvarjalcev ter drugih nosilcev pravic in, na drugi strani, interesa javnosti za dostop do digitalne dediščine (člen 2). *Faktorji, ki prispevajo k tveganju za izgubo digitalne dediščine so: hitro zastaranje strojne in pro-*

³⁷ http://portal.unesco.org/en/cv.php-URL_ID=17721&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html

gramske opreme, pomanjkanje razpoložljivih virov, odgovornosti in metod za obranjanje in varstvo digitalnih zapisov ter pomanjkanje potrebne zakonodaje. V vladah (tj. državnih upravah) in drugih institucijah je bil do sedaj digitalni razvoj prebiter in predrag, da bi lahko hkrati pravočasno razvili tudi strategije varstva. Poleg tega ni bila v celoti zajeta ogroženost ekonomskih, družbenih, intelektualnih in kulturnih potencialov dediščine – ki so 'gradbeni stebri prihodnosti' (člen 3). UNESCO listina ugotavlja, da je evidentna potreba po akciji in ukvarjanju s temi vprašanji, drugače bo izguba digitalne dediščine neizogibna in pospešena. Digitalna dediščina naj bi bila ohranjena in bila dostopna tako, da bi predstavljala vse narode, kulture in jezike (člen 7). Potrebno je spodbujanje pravnih, ekonomskih in tehničnih ukrepov, kot tudi dvig zavesti in informiranje, alarmiranje ustvarjalcev politik ter povečanje občutljivosti splošne javnosti – in sicer, tako s strani potencialnih tvorcev digitalnih medijev, kot s strani izvajalcev hrambe. Člen 5 v listini izpostavlja pomembnost celotnega življenjskega cikla informacije – za ohranitev digitalne dediščine morajo biti ukrepi v celem ciklu od nastanka do dostopa. *Dolgoročna hramba začne z oblikovanjem zanesljivega sistema in postopkov, ki bodo ustvarili verodostojne in nespremenljive digitalne objekte. Razvoj strategij in politik bi moral upoštevati: raven urgentnosti, lokalno stanje, razpoložljiva sredstva ter bodoče projekte. Pri postavitvi skupnih standardov, kompatibilnosti ter delitvi virov naj bi sodelovali nosilci avtorskih pravic in sorodnih pravic ter drugi deležniki (oz. zainteresirani).* Glede vprašanj kaj trajno ohraniti je jasno podana usmeritev, da ima 'digitalno nastalo gradivo' prednost, odločitve za valorizacijo pa morajo temeljiti na določenih načelih, politikah, postopkih in standardih. Med državami obstajajo sicer razlike v načelih valorizacije, glavno merilo za ohranitev digitalnega gradiva pa je njihov pomen in trajna kulturna, znanstvena, dokazna ali kaka druga vrednost (člen 7). Članice potrebujejo ustrezen pravni in institucionalni okvir – nacionalna politika varstva naj bi zajela arhive, knjižnice (depozit), muzeje in druge javne zbirke. *Potreben je pravni in tehnični okvir za zagotovitev verodostojnosti, ker je bistveno da se preprečijo manipulacije ali namerne spremembe digitalne dediščine. Oba zahtevata, da so vsebina, funkcionalnost datotek in dokumentacija vzdrževani do take mere, da lahko zagotovijo verodostojen dokument.* Države članice bodo določile eno ali dve agenciji (oz. ustanovi) pristojni za koordinacijo, z namenom ohranitve digitalne dediščine. Delitev nalog in odgovornosti naj bi te-

meljila na obstoječih vlogah in strokovnemu znanju. Ukrepi naj bi zajemali naslednje:

- za ohranitev digitalne dediščine je treba vplivati na razvijalce strojne in programske opreme, raznolike ustvarjalce, založnike, tvorce in distributerje digitalnega gradiva, kot tudi druge partnerje zasebnega sektorja, da sodelujejo z nacionalnimi knjižnicami, arhivi, muzeji in drugimi organizacijami za dediščino,
- razvijati usposabljanje in raziskovanje ter izmenjavo izkušenj in znanj med ustanovami ter strokovnimi združenji s tega področja,
- spodbujati univerze in druge raziskovalne organizacije – javne in zasebne, da zagotovijo ohranitev raziskovalnih podatkov.

V členu 11 je poudarjeno sodelovanje – obrnitev digitalne dediščine namreč zahteva vztrajna prizadevanja s strani vlad, ustvarjalcev, založnikov, ustreznih industrij in dediščinskih ustanov. Poleg tega se urgentno zaproša različne industrije, založnike in medije množičnega komuniciranja, da pripomorejo k promoviranju in delitvi večšin ter tehničnega strokovnega znanja. Danes soočeni s trenutno digitalno delitvijo v svetu naj bi okrepili tudi mednarodno sodelovanje in solidarnost, da bi s tem omogočili vsem državam ustvarjanje, širjenje, ohranitev in kontinuiran dostop do njihove digitalne dediščine. S pospeševanjem izobraževanja, usposabljanja, dogovorov za delitve virov in s širjenjem raziskovalnih rezultatov ter dobre prakse se bo vsem omogočil dostop do tehnik digitalne hrambe. Odgovornosti, ki jih prevzema UNESCO pa so sledeče: a) vključiti načela listine v delovanje organizacije in svoje programe ter promovirati uresničevanje listine v sistemu Združenih narodov ter v medvladnih in mednarodnih nevladnih organizacijah, b) delovati kot referenčno mesto in prostor za razpravo o teh problemih med državami članicami, medvladnimi organizacijami, mednarodnimi nevladnimi organizacijami, civilno družbo in zasebnim sektorjem, c) utrjevati sodelovanje, dvigati zavest, predlagati etične, pravne in tehnične usmeritve in d) po obdobju šestih let izkušenj in uresničevanja listine odločiti, ali so potrebni nadaljnji pravni instrumenti za ohranitev digitalne dediščine (člen 13).

V drugem delu članka, objavljenim v naslednjih Arhivih, bodo predstavljene UNESCO konvencije in priporočila za izvoz in uvoz, za nesnovno kulturno dediščino in kulturne izraze ter za zgodovinska območja in muzeje.

Viri in literatura

UNESCO Legal Instruments; Standard-Setting Instruments na: <http://portal.unesco.org/>

Memory of the World Programme and Register na: <http://portal.unesco.org/>

61. FIAF kongres v Ljubljani 2005

(<http://www.fiafcongress.org/>)

Natalija Glažar: "Drugi protokol haaške konvencije in Modri ščit". *Arhivi* 29 (2006), št. 2, str. 269–273.

Blue Shield Organisation

(<http://www.ifla.org/blueshield.htm>)

"Visoke ocjene obnovi grada", *Slobodna Dalmacija*, 28. 10. 2004.

(<http://arhiv.slobodnadalmacija.hr/20041028/kultura04.asp>)

<http://www.park-skocjanske-jame.si/>

Zusammenfassung**URKUNDEN ÜBER DAS KULTURERBE UND UNESCO-JUBILÄUM**

Anlässlich des 60-jährigen UNESCO-Jubiläums wird in dem Beitrag die Tätigkeit der Organisation und ein Überblick über die wichtigsten, in diesem Zeitraum von der UNESCO ausgestellten Dokumente dargestellt. Das Hauptgewicht liegt auf Dokumenten des Weltkulturerbes (insgesamt 15), somit auf Konventionen, Empfehlungen, Beschlüssen und Urkunden, die den Schutz des Filmerbes, des digitalen Erbes, des beweglichen Kulturguts und der bedrohten Kulturgüter als auch Grundsätze der internationalen kulturellen Zusammenarbeit und den internationalen Austausch von Kulturgütern umfassen. Außerdem wird auch die Konvention zum Schutz des Kultur- und Naturerbes der Welt aus dem Jahr 1972 und die Empfehlung zum Schutz des Kultur- und Naturerbes auf nationaler Ebene beschrieben. Knapp dargestellt wird auch die Haager Konvention zum Schutz von Kulturgut bei bewaffneten Konflikten (1954) und deren zweites Protokoll (1999). Wegen des großen Umfangs umfasst die Übersicht jedoch nicht alle bestehenden UNESCO-Urkunden zum Schutz des Kulturerbes. In einem künftigen Beitrag werden nämlich noch Dokumente über Export und Import des Kulturerbes, über das immaterielle Kulturerbe und kulturelle Ausdrucksformen sowie über historische Stätten und Museen behandelt.

*Utrinek z otvoritve razstave "Kranjski deželni privilegij 1338–1736"
(foto: Roman Marinko).*

1.04 Strokovni članek

UDK 930.253:069(497.4Nova Gorica)

Prejeto: 19. 5. 2008

Arhivsko gradivo iz Goriškega muzeja v Pokrajinskem arhivu v Novi Gorici

IVANKA URŠIČ

arhivska svetovalka

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, Trg E. Kardelja 3, SI–5000 Nova Gorica

e-pošta: ivanka.ursic@pa-ng.si

IZVLEČEK

V prispevku je predstavljen potek izročanja in prevzemanja arhivskega gradiva – Goriški muzej ga je izročil Pokrajinskemu arhivu v Novi Gorici. Avtorica se dotika zgodovine Goriškega muzeja in s tem poskuša odgovoriti na vprašanje, zakaj je muzej hranil arhivsko gradivo. Sledijo predstavitev prevzemanja arhivskega gradiva, opis vsebine in količine posameznih zbirk ter načrt dela s prevzetim gradivom.

KLJUČNE BESEDE: *Goriški muzej, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici, izročanje in prevzem arhivskega gradiva, zbirke, muzealije*

ABSTRACT

ARCHIVAL MATERIAL FROM THE GORIŠKA REGIONAL MUSEUM AT THE REGIONAL
ARCHIVES IN NOVA GORICA

In the paper, the procedure of transfer and acquisition of archives from the Goriška Regional Museum to the Regional Archives in Nova Gorica is discussed. The author touches upon the history of the Goriška Regional Museum and tries to provide an answer as to why the archives were kept by the museum. The author describes the transfer of the archives from the museum to the Regional Archives and continues by describing the contents of the transferred archival records, size of the individual collections and the plan for work that has been or is yet to be done on the records that have been transferred to the Regional Archives in Nova Gorica.

KEY WORDS: *Goriška Regional Museum, Regional Archives in Nova Gorica, transfer and acquisition of archives, collections, museum objects*

Dogovor arhiva in muzeja o izročitvi oz. prevzemu arhivskega gradiva

Že pred dvajsetimi leti so potekali pogovori med ustanovama o predaji arhivskega gradiva. Arhiv je takrat pripravil dopis, v katerem je predlagal, da bi skupaj pregledali gradivo in se dogovorili za prevzem. Arhivski delavci so menili, *"da bi uresničitev te pobude glede na ustrezne skladiščne prostore, s katerimi so razpolagali, omogočila optimalno ohranitev gradiva, kot tudi dostopnost, uporabo v znanstvene in kulturne namene, kar je naš skupni cilj in poslanstvo"*.¹

Dopis je doživel v Goriškem muzeju odpor in pogovori so zastali.

Na 5. seji sveta Goriškega muzeja 27. februarja 2003 na gradu Kromberk so razpravljali o problematiki arhiva NOB in menili, da je potrebno arhivsko gradivo oddati ustanovi, ki se s tem strokovno ukvarja. Rečeno je bilo, da Pokrajinski arhiv v Novi Gorici ustrezno skrbi za arhivsko gradivo.

Na omenjeni seji je bil sprejet sklep s to vsebino: *"Načeloma izročimo Pokrajinskemu arhivu vse originalno arhivsko gradivo, pri čemer so izločene muzejalije. Glede spominskega gradiva se Goriški muzej in Pokrajinski arhiv v Novi Gorici dogovorita."*²

Omenjeni sklep je bil tako za naš arhiv kot za arhivsko stroko nasploh pomemben, saj pomeni dodatno potrditev, da mora za arhivsko gradivo, ki je pomemben del naše kulturne dediščine, skrbeti le strokovno usposobljena in za to organizirana služba.

15. maja 2003 smo se na pobudo Goriškega muzeja sestali predstavniki obeh ustanov in se dogovorili o poteku izročanja in prevzemanja arhivskega gradiva.³

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici je nato v obdobju od leta 2003 do 2007 prevzel od Goriškega muzeja približno 86 metrov arhivskega gradiva. Prevzetega gradiva je precej več, kot je bilo najprej dogovorjeno.

Zakaj je Goriški muzej hranil arhivsko gradivo

Za pojasnitev tega, za arhiv zelo pomembnega dogodka, je potrebno poseči nekoliko nazaj.

Po vojni so na našem območju najprej prevzeli skrb za arhivsko gradivo organi goriškega okrožja.

V letih od 1945 do 1947 je vodil referat za arhive in kulturno dediščino Ludvik Zorzut in s svojim delom poskušal nadaljevati prizadevanja nekdanjega Muzejskega društva v Gorici. Že na 5. zborovanju slovenskih zgodovinarjev v Novi Gorici 8. in 9. oktobra 1948 je bila izražena želja, da bi v Novi Gorici ustanovili podružnico zgodovinskega društva za Slovenijo ter tudi študijsko knjižnico in muzej z arhivom. Željo so slovenski zgodovinarji ponovili tudi na zborovanju v Celju (od 2. do 4. aprila 1950). Okrajni ljudski odbor Gorica je z odločbo dne 5. septembra 1952 ustanovil okrajni muzej, njegova naloga pa je bila zbirati arheološki, narodopisni, prirotopisni, zgodovinski in umetniški material ter druge predmete in gradivo iz NOB.⁴

1. januarja 1952. leta je dobil okrajni muzej tudi svojega prvega upravnika, Ludvika Zorzuta, ki je že od leta 1949 kot referent za muzej pri oblastnem odboru za Goriško vodil priprave za ustanovitev muzeja – sprva za celotno Primorsko, potem pa za takratni okraj Gorica.⁵

Zakonska določila so preprečevala združevanje muzejske in arhivske službe, vendar je muzej v začetnem obdobju kljub temu deloval tudi na arhivskem področju; to dokazuje takratno ime Okrajni muzej in arhiv. Muzej je poleg muzejskega zbiral tudi arhivsko gradivo. V prvi muzejski topografiji Goriške avtorja Ludvika Zorzuta najdemo skupaj evidentirane materialno kulturo in pisane vire.

Po novem arhivskem zakonu (iz leta 1966) je za arhivsko dediščino skrbel arhivski oddelek pri občinski skupščini v Novi Gorici. Arhivsko gradivo se je iz gradu Kromberk preselilo na sedež novogoriške občinske uprave. Muzej je obdržal še gradivo iz druge svetovne vojne. Kljub veljavni zakonodaji so muzejski delavci nadaljevali zbiranje arhivskega gradiva. Opravili so nekaj topografskih terenskih raziskav: zbiranje podatkov za topografijo NOB Krasa od leta 1957 do leta 1960, referat za spomeniško varstvo, ki je od 1957 do konca 1961 deloval pri Goriškem muzeju je z rednimi raziskovanji na terenu ustvaril spomeniško topografijo na območju delovanja Goriškega muzeja, hkrati pa je ta referat skupaj z referatom NOB v obdobju od leta 1960 do leta 1963 izdelal topografijo NOB na območju občin Ajdovščina, Idrija, Nova Gorica in Tolmin.⁶

¹ Dopis Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, poslan Goriškemu muzeju, Nova Gorica, 18. 4. 1988.

² Zapisnik 5. seje sveta Goriškega muzeja, 27. 2. 2003.

³ Zapisnik o sestanku in dogovoru predstavnikov Goriškega muzeja in Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici, Solkan, 15. 5. 2003.

⁴ Marušič: Srebrni jubilej Goriškega muzeja, str. 19.

⁵ Marušič: Goriški muzej, str. 89.

⁶ Marušič: Goriški muzej, 1968, str. 92.

Najobsežnejše pa so bile zbirke gradiva iz druge svetovne vojne ter zbirka spominov za obdobje med obema vojnama in druge svetovne vojne. Posebno zbirko je predstavljalo gradivo, ki ga je začel zbirati dr. Branko Marušič, dolgoletni ravnatelj muzeja. Muzej je oblikoval tudi bogato zbirko razglednic in fotografij, zbirko plakatov, zemljevidov, tiska, vabil, izkaznic ...

Goriški muzej je imel najprej štiri muzejske zbirke: v gradu Kromberk, v Tolminu, rojstno hišo Simona Gregorčiča na Vrsnem ter v Trenti. Z leti so nastale še druge muzejske zbirke: na Dobrovem v Brdih, na Sveti gori, v Štanjelu, Lipici, Tomaju ...

Ustvarili so tudi obsežno zbirko fotokopij različnega gradiva; te predstavljajo pomemben vir informacij.

Za goriški prostor je bilo dolgo časa značilno, da je bil muzej bolj znan kot arhiv in tudi zato se je tam zbiralo, zlasti gradivo iz obdobja druge svetovne vojne, ki so ga obiskovalci prinašali v dar ali ponudili v odkup.

Kronologija prevzemanja arhivskega gradiva in opis njegove vsebine

Na prvem sestanku je bilo dogovorjeno, da Goriški muzej priskrbi arhivu fotokopijo dela popisa gradiva t. i. Marušičeve zbirke. Fotokopija večjega dela popisa te zbirke je že bila v arhivu.

Dogovorjeno je bilo tudi, da bodo v muzeju postopoma pripravljali arhivsko gradivo za izročitev, arhiv pa bo to prevzemal po fazah, glede na količino pripravljenega gradiva.

V mesecu avgustu 2003 je arhiv poslal predlog seznama arhivskega gradiva iz t. i. Marušičeve zbirke, ki bi prišel v poštev za prevzem.

Izročanje oz. prevzemi gradiva so nato potekali v več fazah. Začelo se je konec leta 2003. Takrat smo prevzeli del *Zbirke gradiva NOB*, ki vsebuje gradivo oblastnih organov, političnih organizacij, vojaških enot ter zapuščine posameznikov iz obdobja 1942–1947, posamezni dokumenti segajo tudi do leta 1981. Zbirka obsega nekaj več kot 7 metrov dokumentov.

Zbirka je že bila natančno popisana. Ob kontrolnem pregledovanju prevzetega arhivskega gradiva pa smo ugotovili in zabeležili nekatere razlike glede na obstoječi popis.

V juliju 2006 je muzej izročil nov del arhivskega gradiva. Prevzet je bil preostali del gradiva zbirke NOB. Predano je bilo vse arhivsko gradivo, ki so ga hranili v depoju v Solkanu. Med prevzetim gradivom je bilo tudi veliko popolnoma neurejenega in nepopisanega; to bo potrebno strokovno obdelati.

V arhivu smo pridobili tudi zbirko arhivskega gradiva, ki vsebuje dokumente upravnih in pravosodnih organov, zemljiških gospodstev, šolskih ustanov, gospodarstva, društev, oseb, družin in rodbin. Poimenovali smo jo *Zbirka arhivskega in dokumentacijskega gradiva*, v muzeju in arhivu je znana kot *"Marušičeva zbirka"*; obsega 14 metrov gradiva in sega v glavnem v 19. in 20. stoletje, posamezni dokumenti pa so tudi iz 18. in 21. stoletja. Tudi ta zbirka je v celoti popisana. Na začetku je popis zelo sistematičen in temu je primerna tudi ureditev gradiva; v nekaterih primerih je gradivo le delno popisano. Po vsebini je zbirka zelo pestra. Za ponazoritev del seznama arhivskega gradiva:

Škatla I

1. *Proglas Pokrajinskega odseka Narodnega sveta v Gorici, 8. 11. 1918*
2. *Volitve v Trstu 1873: poročilo o volilnem shodu v Rojanu, popravljene volilne liste, dodatek k volilnim listam*
3. *Vabila na prireditve goriške čitalnice (iz zapuščine dr. Franca Kosa)*
4. *Vabilo na Gregorčičevo slavje v Prvačini leta 1885 (iz zapuščine dr. Franca Kosa)*
5. *Padarska knjiga*
6. *Del urbarja (izvor: Žvanut, Lorzice)*
7. *Dva rokopisa Jurija Grabrijana*
8. *Odmera tlake rihemberškega gospostva iz leta 1845*
9. *Lepak za otvoritev briškega vodovoda*
10. *Plakat za 100-letnico sežanskega tabora*

V celoti je bila izročena tudi *Topografija NOB*, ki obsega 8,4 metra gradiva. Zajema zapise o dogajanju med NOB, ki so nastali v letih 1948–1954 in govorijo o dogodkih in osebah obdobja druge svetovne vojne po posameznih krajih, pokrajinah, vojaških enotah. Zbirko smo tehnično opremili v škatle, izdelane po naročilu za ustrezen polovični format A4. Znotraj škatel je gradivo urejeno po abecednem redu poimenovanih enot.

Zbirka spominov in drugega dokumentarnega gradiva obsega dobrih 21 metrov gradiva. Vsebuje zapise spominov iz obdobja med vojnama, zlasti pa iz druge. Zbirko so v muzeju natančno popisali in obsega 26.077 inventarnih enot. Inventarna enota vsebuje inventarno številko, zapis avtorja, opis enote, signaturo, datum prejema in vpisa, dobavitelja, način dobave, opombe.

V *Zbirki fotokopij gradiva NOB* je večinoma gradivo iz nekdanjega arhiva Inštituta za zgodovino delavskega gibanja. Tedanja kustosinja Slavica Plahuta je naročila fotokopije iz različnih fondov iz obdobja NOB. Gradivo je bilo verjetno namenjeno zbiranju podatkov za njeno publikacijo *Srednje primorsko okrožje 1941–1945*, Nova Gorica, 1981.

Nekaj fotokopij je tudi iz Vojnega arhiva v Beogradu, arhiva Ministrstva za notranje zadeve, Zgodovinsko-diplomatskega arhiva ministrstva za zunanje zadeve Republike Italije. Ob prevzemu je bilo gradivo spravljeno v 69 različno obsežnih škatel. Po strokovni obdelavi, pri kateri je šlo v tem primeru le za tehnično opremljanje in preureditev zaradi varčevanja s prostorom na arhivskih policah, se je obseg gradiva zmanjšal za 5 arhivskih škatel. Pripravljen je tudi okviren popis gradiva z navedbo fondov, iz katerih je bilo gradivo, ki je bilo fotokopirano.

Dela arhivskega gradiva, ki smo ga prevzeli, ni bilo mogoče brez strokovne obdelave uvrstiti v nobeno od prej naštetih zbirk, zato smo obsežni sklop poimenovali kar *Razno gradivo*. Tega je za 16 metrov.

Med prevzetim gradivom je bilo tudi 10 neurejenih škatel gradiva, ki je nastalo na Tolminskem, Idrijskem in Cerkljanskem – *Tolminsko gradivo iz Goriškega muzeja*. Po dogovoru s Tolminskim muzejem je bilo tudi to izročeno arhivu. Gradivo je sedaj že urejeno in popisano. Vsebuje številne enote, med njimi so gradivo vojaških enot, političnih in oblastnih organizacij, komisij, zbirke gradiva posameznikov, zbirke spominov, kronike NOB in šol. Časovno sega gradivo v obdobje od leta 1936 (karabinjerska postaja Slap ob Idrijci) do leta 1979 (Občinska konferenca SZDL Tolmin), glavnina gradiva pa je iz obdobja druge svetovne vojne.

V prostorih Goriškega muzeja v Ajdovščini so konec leta 2006 odkrili še novo količino arhivskega gradiva. Za del je bilo mogoče že vnaprej približno določiti nekatere fonde: *Marija Kenda – Majda, Stipe Štekar, Svetozar Križaj, Cvetka Mrak, dr. Klement Jug, Lavo Čermelj, Zveza rezervnih vojaških starešin Ajdovščina, gradivo Jugoslovanske ljudske armade in Teritorialne obrambe, Okrajni odbor nekdanjih aktivistov Osvobodilne fronte Ajdovščina*. Za večino preostalega pa je bilo ugotovljeno, da je bilo vzeto iz posameznih zbirk, ki jih je ustvaril Goriški muzej in ni bilo vrnjeno na mesto, na katero bi po razporeditvah in popisih spadalo. To je gradivo, s katerim bo treba dopolniti vrzeli v posameznih zbirkah, ki jih je naš arhiv že prevzel.

V Ajdovščini prevzetega gradiva je bilo za 16,6 metrov.

Načrtovano delo na zbirkah iz Goriškega muzeja

Že med prevzemanjem smo sproti opravljali kontrolni pregled tistega gradiva, ki je bilo popisano in zabeležili vsa odstopanja.

Del gradiva smo tehnično uredili, spravili v posebne škatle in opremili z naslovom.

Že v minulem letu smo začeli pregledovati obsežen sklop z naslovom *Razno gradivo*. Ugotovili smo, da je v njem zelo raznovrstno gradivo, tudi tisto, ki smo ga pri kontrolnem pregledu pogrešali. Strokovna obdelava na tej stopnji ne vključuje podrobnega urejanja gradiva, ampak le tehnično opremljanje in evidentiranje v obliki določanja fondov, ko gre za raznovrstno gradivo.

Natančen pregled vsega prevzetega arhivskega gradiva bomo lahko imeli šele po strokovni obdelavi, in tega se resnično veselimo. Ker del prevzetega gradiva še nima ustreznih pripomočkov za uporabo, bo potrebno izdelati popise, da bo gradivo lažje dostopno raziskovalcem in drugim uporabnikom.

Prevzeto arhivsko gradivo pomeni obogatitev za naše fonde in zbirke, saj vsebuje številne dragocene dokumente, ki bodo zanesljivo pritegnili raziskovalce in ljubitelje zgodovine, ki sicer v vedno večjem številu obiskujejo naš arhiv. S pridobljenim gradivom bomo lahko dopolnili vrzeli v nekaterih fondih, ki jih hranimo v arhivu, a so bili osiromašeni za dokumente, ki so bili iz fondov izvzeti kot muzealije.

Potrebno je opozoriti, da predstavlja izročeno gradivo glavnino celotnega arhivskega gradiva muzeja. V muzeju pa ostaja še bogata zbirka razglednic krajev, fotografij, izkaznic, plakatov, časopisov in drugih tiskov ...

Že ob prevzemanju, posebej pa ob pregledovanju in strokovni obdelavi gradiva iz muzeja se zastavlja vprašanje, kako določiti, kaj je arhivsko gradivo in kaj muzealija. Na to vprašanje je poskušala že večkrat odgovoriti tako muzejska kot arhivska stroka, a dokončnega odgovora še nimamo.

Zadovoljstvo izročitelja in prevzemnika

Goriškemu muzeju lahko izrečemo priznanje, ker nam je izročil večino arhivskega gradiva; upamo, da bo to zgled tudi drugim ustanovam zunaj arhivov, ki še hranijo arhivsko gradivo.

Gradivo sva prevzemala Jurij Rosa in Ivanka Uršič. Za sodelovanje se zahvaljujeva Andreju Malničju, direktorju Goriškega muzeja, in zgodovinariki in kustosinji Nataši Nemec.

Viri in literatura

Viri

Pokrajinski arhiv v Novi Gorici:

Zbirka dokumentarnega gradiva Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici,

Marko Vuk, tehnična enota 1, arhivska enota 5.

Literatura

Marušič, Branko: Srebrni jubilej Goriškega muzeja. *Primorska srečanja* (1977), št. 5, str. 19.

Marušič, Branko: Goriški muzej. *Goriški zbornik*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1968, str. 89.

Zusammenfassung

ARCHIVGUT AUS DEM MUSEUM GORICA IM REGIONALARCHIV VON NOVA GORICA

In dem Beitrag wird der Ablauf der Übergabe und Übernahme des Archivguts aus dem Museum Gorica in das Regionalarchiv von Nova Gorica dargestellt.

Die Verhandlungen über die Übergabe des Archivguts hatten bereits vor 20 Jahren begonnen, zu einer Vereinbarung war es am 15. Mai 2003 auf der Grundlage eines Beschlusses des Fachrats des

Museums Gorica gekommen. Das Museum übergab sodann von 2003 bis 2007 dem Regionalarchiv in Nova Gorica ungefähr 86 Laufmeter Archivgut.

Für den Raum von Gorica war lange Zeit bezeichnend, dass das Museum bekannter war als das Archiv und dass sich im Museum auch deshalb von Besuchern geschenktes oder zum Kauf angebotenes Material vor allem aus der Zeit des Zweiten Weltkriegs angesammelt hatte.

Das übernommene Archivgut enthält folgende Sammlungen: Materialsammlung des Volksbefreiungskampfes, Sammlung von Archiv- und Schriftgut, Topografie des Volksbefreiungskampfes, Sammlung von Erinnerungen und sonstigem Schriftgut, Sammlung von Fotokopien des Volksbefreiungskampfes und Diverses. Ein genaues Verzeichnis des übernommenen Archivguts wird erst nach dessen fachlichen Bearbeitung angefertigt.

Das übernommene Archivgut bedeutet eine Bereicherung der Archivbestände und Sammlungen. Mit ihm werden Lücken in einigen Beständen des Regionalarchivs ergänzt, in denen Dokumente fehlten, die als Museumsstücke aus den Archivbeständen ausgenommen waren.

Für das übergebene Archivgut ist dem Museum Gorica zu danken und der Hoffnung Ausdruck zu verleihen, dass dies auch von anderen Institutionen außerhalb der Archive, die noch Archivgut aufbewahren, zum Vorbild genommen wird.

*Utrinek z otvoritve razstave "Kranjski deželni privilegij 1338–1736"
(foto: Roman Marinko).*

Poročilo o delu strokovne skupine za fonde in ustvarjalce s področja gospodarstva

Strokovno skupino za fonde in ustvarjalce s področja gospodarstva sestavljajo arhivisti vseh slovenskih regionalnih arhivov in Arhiva Republike Slovenije:

- Borut Batagelj, Zgodovinski arhiv Celje,
- mag. Nada Čibej, Pokrajinski arhiv Koper,
- Nina Gostenčnik, Pokrajinski arhiv Maribor,
- Aleksandra Mrdavšič, Arhiv Republike Slovenije; Aleksandro Mrdavšič je zaradi odsotnosti na sestankih nadomeščala Alenka Starman (ARS),
- Brane Oblak, Zgodovinski arhiv Ptuj,
- Aleksandra Pavšič Milost, Pokrajinski arhiv v Novi Gorici,
- Barbara Pešak Mikec, Zgodovinski arhiv Ljubljana.

Skupina se je sestala na treh sestankih. Ustanovni sestanek je bil 31. maja 2007 v prostorih Pokrajinskega arhiva v Novi Gorici. Na njem je skupina opredelila svoj program dela: priprava in usklajevanje enotnega strokovnega navodila za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega, sodelovanje in izmenjava izkušenj pri hrambi in obdelavi gradiva v zvezi z gospodarstvom ter sodelovanjem z javnopravnimi osebami.

Prva naloga, ki si jo je skupina zadala, je bila izdelava enotnega strokovnega navodila za javnopravne osebe s tipskim seznamom arhivskega gradiva.

Skupina je kmalu začela uporabljati dopisno listo; ob pomoči te so si člani izmenjali primere navodil javnopravnim osebami.

Na naslednjem sestanku (29. novembra 2007) je bil izdelan tipski seznam arhivskega gradiva, ki nastaja v gospodarskih organizacijah. Na drugem sestanku so se člani dotaknili tudi problema klasifikacije gospodarskih fondov.

Na zadnjem sestanku, 20. marca 2008, je skupina soglasno sprejela predlog o oblikovanju enotnega strokovnega navodila s tipskim seznamom arhivskega gradiva, ki ga bodo člani uporabljali pri delu z javnopravnimi osebami. Za enotno navodilo s tipskim seznamom so se člani skupine odločili, ker ima vsaka gospodarska organizacija svoje posebnosti; te se dodajajo tipskemu seznamu.

Skupina je na zadnjem sestanku pripravila tudi pripombe k navodilom za delo delovnih skupin. Te so bile obravnavane na sestanku delovne skupine za strokovno koordinacijo delovnih skupin v okviru slovenskih arhivov 3. aprila 2008 na posve-

tovanju z naslovom Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja v Radencih.

Nina Gostenčnik

Poročilo o delu Medarhivske strokovne skupine za preučevanje vprašanj s področja zdravstva in socialnega varstva Od konstituiranja 30. maja 2007 do konca aprila 2008

Skupina se je konstituirala na pobudo direktorjev slovenskih arhivov 30. maja 2007 v celjskem arhivu in se tako pridružila podobnim strokovnim komisijam, ki delujejo že dalj časa.

Doslej smo imeli štiri sestanke, dva v letu 2007 (13. novembra in 18. decembra) in dva v tem letu (20. februarja in 29. aprila). Člani, arhivisti slovenskih arhivov, ki pokrivamo to področje, smo izbrali vodjo ter določili okvirni obseg in smernice delovanja. To je skladno tudi z navodilom o delu delovnih skupin, priporočenim na koordinacijskem sestanku delovnih skupin v Radencih 3. aprila 2008. Postopoma naj bi celostno obdelali posamične javne zavode te silno razvejene dejavnosti. Začeli smo z obravnavo centrov za socialno delo po vsej Sloveniji. Z njimi so posamezni regionalni arhivi v preteklosti že navezali stike, v pripravi pa je bil že tudi nov klasifikacijski načrt zanje.

Skupina (občasni nadomestni člani so navedeni v oklepaju) odtlej deluje v naslednji sestavi:

- člani Bojana Aristovnik (dr. Ivanka Zajc Cizelj) iz Zgodovinskega arhiva Celje,
- Vladimir Drobnjak iz Pokrajinskega arhiva Koper,
- Gordana Lipovšek Šovegeš iz Pokrajinskega arhiva Maribor,
- Nataša Majerič Kekec (Ivan Lovrenčič) iz Pokrajinskega arhiva Maribor,
- Judita Šega (mag. Janez Kopač) iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana,
- Ivanka Uršič iz Pokrajinskega arhiva Nova Gorica in
- vodja, Marija Grabnar iz Arhiva Republike Slovenije.

V želji po kar najboljši obveščenosti oz. osvetlitvi obravnavane problematike smo na sestanke pogosto vabili še predstavnike Skupnosti centrov za socialno delo Slovenije, Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve oz. centrov samih.

Tako smo se na novembrskem sestanku s pomočjo Sendi Murgel, pravnice Skupnosti centrov za socialno delo Slovenije, seznanili s pripravo enotnega načrta klasifikacijskih znakov, na podlagi katerega naj bi 1. januarja 2008 Skupnost in vsi centri v Sloveniji začeli razvrščati dokumente po vsebini.

Posebna strokovna komisija pri Skupnosti, sestavljena iz strokovnih delavcev posameznih centrov in strokovnjakov ljubljanske Univerze, ga je pripravljala skoraj štiri leta. Septembra 2007 ga je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve v soglasju Ministrstva za javno upravo dokončno potrdilo.

Arhiv Republike Slovenije je kot arhiv, pristojen za Skupnost centrov za socialno delo, na podlagi tega načrta določil arhivsko gradivo. Po mnenju članov medarhivske skupine, ki so že prevzemali gradivo centrov, bi ga lahko več, zlasti tisto, ki je za razumevanje stanja socialne varnosti pomembno, pa je v načrtu označeno kot trajno.

Uvrstili ga bodo na seznam arhivskega gradiva, ki bo sestavni del pisnih navodil za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega za posamezne centre, pri čemer jim bo enotni klasifikacijski načrt vsekakor v pomoč.

V decembru smo na enodnevnem seminarju s Skupnostjo v njenih prostorih v Ljubljani na Samovi 9 klasifikacijski načrt predstavili še več kot 60 predstavnikom Centrov iz vse Slovenije, da bi jim olajšali prehod na začetek uporabe.

Mag. Darja Kuzmanič Korva, sekretarka Skupnosti CSD, jih je seznanila s potekom priprav na sprejetje klasifikacijskega načrta, prvič enotnega za vse centre.

Marija Grabnar iz ARS-a je opozorila na pove-zavo (ne)urejenega poslovanja z ohranjeno pisno kulturno dediščino.

Mag. Janez Kopač iz Zgodovinskega arhiva Ljubljana je povzel bilanco opravljenih obveznosti pristojnih arhivov in centrov samih pri varstvu arhivskega in dokumentarnega gradiva. Pri dobri tretjini centrov v Sloveniji (26 od skupno 64) se je oprl na izkušnje matičnega arhiva, ki skrbi zanje s svojimi delovnimi enotami v Ljubljani ter obljublanski, novomeški, gorenjski, škofjeloški in idrijski regiji. Preostale informacije so mu posredovali regionalni arhivi v obliki odgovorov na vprašalnik, ki smo ga prej oblikovali. Po njegovih izsledkih (podrobno so predstavljeni v prispevku Arhivska zakonodaja in centri za socialno delo v Zborniku Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Maribor 2008, str. 83–93) položaj ni najboljši, zagotovo pa bo uporaba enotnega klasifikacijskega načrta razmere izboljšala.

Dr. Vladimir Žumer iz Arhiva Republike Slovenije je kot predsednik komisije, ki je izdala pisno navodilo za odbiranje arhivskega gradiva centrov in Skupnosti iz dokumentarnega, predstavil klasifikacijski načrt. Poudaril je pomen resne priprave nanj, saj naj bi veljal dalj časa. Klasifikacijski znaki so samo številčni, in sicer tri-, le izjemoma petmestni, in so zapisani kot zaporedje številčk, brez vmesnih znakov, ni jih dovoljeno deliti s črkami, ne smejo pa biti označeni npr. z rimskimi številkami. Dokumente iste zadeve je treba v fizični obliki vlagati v ovoje po datumih prejetja oz. nastanka kljub možnim prostorskim težavam, saj količine dokumentov ni mogoče načrtovati.

Vprašanja udeležencev so nakazala naši skupini dve smeri delovanja v letu 2008. Prevzeli naj bi čim več arhivskega gradiva centrov po Sloveniji, prej pa naj bi jim posredovali enotna navodila o načinu prevzemanja. Zato smo na februarjem, zlasti pa na aprilskem sestanku obravnavali tipsko navodilo za odbiranje starejšega arhivskega gradiva za obdobje od začetkov do leta 1992, ko je ustanoviteljska pravica zanje prešla z občin na državo. Na podlagi izkušenj ob prevzemu gradiva Centra za socialno delo Radovljica v marcu 2008 in nekaj štajerskih centrov v prejšnjih letih smo določili merila za določanje arhivskega gradiva in okvirni seznam gradiva. Druga smer našega delovanja pa bo priprava enodnevnega tečaja za delavce centrov, ki so zadolženi za varstvo lastnega gradiva. Na februarjem sestanku nas je predstavnica mariborskega centra opozorila na pomanjkanje tovrstnih znanj. To izobraževanje, ki naj bi ga organizirali v septembru, ne bo le informativno, ampak predvsem delavnica, na kateri bomo udeležencem nazorno prikazali dobre prakse pri ravnanju z dokumentarnim gradivom, ki smo jih že opazili. Predstavili jim bomo poslovanje v skladu z uredbo o pisarniškem poslovanju, jih opozorili na posledice nepravilnega materialnega varstva gradiva. Predvsem pa jih bomo opozorili na prednosti in slabosti elektronskega poslovanja. Po besedah gospoda Ljuba Lekića z Ministrstva za delo, družino in socialne zadeve, ki je bil na našem februarjem sestanku, naj bi ga vse glavne pisarne centrov v Sloveniji uvedle – na podlagi enotnega programa – v treh letih.

Pri hranjenju arhivskega gradiva v digitalni obliki se bodo srečali z mnogimi novimi vprašanji, a upajmo rešljivimi tudi znašo pomočjo.

Marija Grabnar

Medarhivska delovna skupina za področje uprave – vloga in pričakovanja

S sklepom direktorjev in direktoric javnih arhivov v Republiki Sloveniji so bile v letu 2007 ustanovljene strokovne komisije za posamezna področja (upravo, šolstvo, zdravstvo, gospodarstvo). Namen ustanovitve delovnih skupin je bil skupno in konkretno reševanje različnih strokovnih vprašanj, ki se pojavljajo pri delu z ustvarjalci arhivskega in dokumentarnega gradiva, kakor tudi pri samem delu v arhivih.

Za člane strokovne skupine za upravo so direktorji in direktorice arhivov imenovali:

- Suzano Čeh (Pokrajinski arhiv Maribor),
- Katjo Zupanič (Zgodovinski arhiv Ptuj),
- Tatjano Šenk (Zgodovinski arhiv Ljubljana),
- Jurija Roso (Pokrajinski arhiv Nova Gorica),
- Deborah Rogoznico (Pokrajinski arhiv Koper),
- Vesno Gotovino (Arhiv Republike Slovenije),
- mag. Hedviko Zdovc (Zgodovinski arhiv Celje).

Naša skupina je imela prvi sestanek 30. maja 2007 v Celju. Najprej smo izvolili vodjo delovne skupine; njegova naloga je sklicevanje sestankov in koordinacija dela skupine.

Že na prvem sestanku so bile določene okvirne teme, ki bodo v prihodnje obravnavane v delovni skupini. Tako smo si za nalogo zadali izdelavo pisnih navodil za odbiranje arhivskega gradiva za davčne urade in davčno upravo, se dogovorili, kaj in kako z gradivom krajevnih skupnosti, pripravili bomo pregled stanja gradiva ukinjenih samoupravnih interesnih skupnosti v arhivih in na terenu, verjetno pa nam bo kar nekaj časa vzelo določanje arhivskega gradiva, ki nastaja v geodetskih službah, zavodih za gozdove, ali pri specifičnih ustvarjalcih (npr. raznih komisijah, zavod za napredek gospodinjstva ...), delo z občinami, dajali bomo predloge za priprave izobraževanj za delavce, ki delajo z dokumentarnim gradivom itd. Ker z gradivom s področja uprave delajo tudi sodelavci, ki sicer niso člani naše delovne skupine, bodo pri obravnavanju posameznih tem povabljeni k sodelovanju.

Prvi pogoj za uspešno reševanje žgočih problemov in iskanje rešitev v okviru delovnih skupin, je seveda sodelovanje med Arhivom Republike Slovenije in pokrajinskimi arhivi, pri tem pa se moramo otresti občutka večvrednosti na eni strani in premajhne cenjenosti in na drugi strani.

Še nedavno, smo skušali določena strokovna vprašanja reševati samo v okviru "Arhivskega centra za strokovni razvoj", kjer je vodilno vlogo prevzel Arhiv Republike Slovenije. Da delo, vsaj kar zadeva upravo ni bilo kvalitetno opravljeno, je

bilo vzrok tudi dejstvo, da v delovne skupine, ki so se formirale ob reševanju določenih strokovnih vprašanj, niso bili vključeni tudi predstavniki pokrajinskih arhivov.

Kot primer slabe prakse naj navedem postopek, ki je potekal ob določitvi rokov hrambe v "Enotnem klasifikacijskem načrtu znakov \approx roki hrambe za upravne enote v Republiki Sloveniji". Pri določanju kategorij arhivskega gradiva je sodeloval v delovni skupini samo predstavnik Arhiva Republike Slovenije. Ker gre za arhivsko in dokumentarno gradivo, ki nastaja na nižji državni ravni, so pri določitvi gradiva, ki ima arhivsko vrednost nastale tudi napake.

Prav zato je Zgodovinski arhiv Celje že novembra 2005 organiziral kolokvij za uslužbence upravnih enot, za katere je pristojen. Osrednja tema kolokvija je bila seveda "Enotni klasifikacijski načrt za upravne enote". Na kolokviju so sodelovali dr. Vladimir Žumer iz Arhiva Republike Slovenije, Ernest Mencigar iz Upravne enote Ljubljana (bil je sicer tudi član delovne skupine) in mag. Hedvika Zdovc iz Zgodovinskega arhiva Celje. Temeljna ugotovitev kolokvija je bila, da je potrebno klasifikacijski načrt dodelati in natančno določiti nekatere roke hrambe. Tako smo dali pobudo, naj Ernest Mencigar (Upravna enota Ljubljana) zbira pripombe in predloge za dopolnitev novega klasifikacijskega načrta v imenu posameznih upravnih enot, potem pa jih ustrezno predstavi na ministrstvu za javno upravo. O vseh dejavnostih je sproti obveščal tudi mag. Hedviko Zdovc.

Kot nadgraditev tega kolokvija je bil organiziran še en seminar decembra 2007; na njem je bilo v ospredju obravnavanje sprememb in dopolnitve rokov hrambe v "Enotnem klasifikacijskem načrtu za upravne enote": Na seminarju sta sodelovala dr. Vladimir Žumer in mag. Hedvika Zdovc.

Kolikor bodo spremembe in dopolnitve pozitivno sprejete tudi na ministrstvu za javno upravo in bo klasifikacijski načrt ustrezno popravljen, smo izpolnili pričakovanja delavcev, ki delajo z arhivskim in dokumentarnim gradivom v upravnih enotah.

Kot primer vzornega in dobrega sodelovanja med ARS-om in regionalnimi arhivi pa je bilo konec leta 2007 izdelano pisno strokovno navodilo za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva za davčno upravo RS, ki ga bodo uporabljali tako davčni uradi kot tudi glavni in posebni davčni urad. Ker bomo gradivo davčnih služb sprejemali tako v pokrajinskih oz. zgodovinskih arhivih kot tudi v ARS-u, so bili v delovno skupino za izdelavo pisnega strokovnega navodila iz ARS-a imenovani Vesna Gotovina, dr. Vladimir Žumer,

Žarko Štrumbl, iz regionalnih arhivov mag. Hedvika Zdovc (ZAC), Tatjana Šenk (ZAL), z DURS-a pa vodja glavne pisarne Irma Majerle.

Tudi v tem letu bo delovna skupina za upravo večino časa namenila pripravi pisnih strokovnih navodil za odbiranje arhivskega gradiva iz dokumentarnega gradiva za upravo. Že v aprilu smo začeli s pripravo pisnih strokovnih navodil za GURS, za jesen tega leta pa imamo v načrtu še pripravo navodila za Zavod za šolstvo.

Pri nekaterih javnih arhivih so zavodi (npr. šolstvo, sociala ...) razvrščeni v druga področja in ne k upravi, vendar naša delovna skupina meni, da bi morali biti uvrščeni k upravi, saj gre v večini primerov za upravno gradivo. Seveda pa bi pri pripravi pisnih strokovnih navodil za odbiranje arhivskega gradiva sodelovali tudi tisti arhivisti, ki s temi imetniki arhivskega in dokumentarnega gradiva na terenu sodelujejo.

Tako kot na vseh drugih področjih je tudi v zvezi z javno upravo, pomembno sodelovanje z ustvarjalci arhivskega in dokumentarnega gradiva. Verjetno mi ni treba posebej poudarjati, da je dobro sodelovanje z ustvarjalci arhivskega in dokumentarnega gradiva na terenu pogoj za uspešno prevzemanje arhivskega gradiva v javne arhive in potem delo v arhivih nasploh. Glede na svoje osebne izkušnje, ki jih imam pri delu na terenu, želim poudariti dejstvo, da arhivisti dobimo velikokrat vprašanja (delavcev, ki delajo z arhivskim in dokumentarnim gradivom pri imetnikih), ki presegajo okvir ozkega arhivističnega področja. Kolikor takih vprašanj po pravilu ne odklanjamo in nanje odgovarjamo, pri imetnikih arhivskega in dokumentarnega gradiva pridobimo še večje zaupanje.

Najdejavnejše in neposredno je sodelovanje z ustvarjalci arhivskega in dokumentarnega gradiva ob prevzemanju arhivskega gradiva v javne arhive. Na osnovi podatkov, ki smo jih dobili od članov skupine za upravo, vidimo, da je stanje prevzetega arhivskega gradiva odvisno od prostorskih zmožnosti posameznih arhivov.

Gradivo upravnih organov (KLO, ObLO – ukinjeni so bili do leta 1962 in OLO do leta 1965), je v celoti prevzeto v javne arhive.

Arhivsko gradivo skupščin občin je bilo prevzeto v nekaterih arhivih že do leta 1994, v določenih pa se prevzemanje sploh še ni začelo zaradi prostorske stiske; v PAK imajo celo prevzeto arhivsko gradivo upravne enote Izola za obdobje od leta 1995 do leta 2004.

Gradivo ukinjenih samoupravnih interesnih skupnosti je v javnih arhivih različno ohranjeno. Tisti arhivi, ki so imeli možnost prevzeti gradivo ob ukinitvi, imajo to gradivo veliko boljše ohranjeno (npr. PANG, PAM) kot tisti, ki v tem času še nismo imeli prostorskih možnosti za prevzem. Zato je bilo kar nekaj gradiva na terenu uničenega.

Nekateri arhivi imajo prevzeto tudi gradivo krajevnih skupnosti do leta 1990, inšpekcij do leta 1993, skupna akcija vseh javnih arhivov pa je bilo prevzemanje arhivskega gradiva APP do leta 2002.

To je le kratek povzetek stanja fondov uprave v javnih arhivih, kolikor pa se bo pokazala potreba po natančni statistiki, jo bo naša skupina vsekakor pripravila.

Hedvika Zdovc

Iz arhivskih fondov in zbirk

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 342.725(=163.6)"16/17"

Prejeto: 21. 4. 2008

Raspova knjiga obrazcev – mala zakladnica uradovalne slovenščine 17. in prve polovice 18. stoletja

BORIS GOLEC

doc., dr. zgodovinskih znanosti, višji znanstveni sodelavec
Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Novi trg 2, SI–1000 Ljubljana
e-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

Raspova knjiga obrazcev je bila namenjena prepisovanju raznih listin kot vzorcev za sestavljanje podobnih dokumentov. Poimenovana je po dveh članih kranjske plemiške rodbine Rasp. V knjigo so poleg številnih nemških in latinskih dokumentov prepisali štirinajst slovenskih besedil, ki pripadajo petim vrstam uradnih besedil. Dve od teh vrsti, razglas cerkvenega izobčenja in prisege v zvezi z zadržki za sklenitev zakonske zveze, doslej v slovenskem jeziku še nista bili dokumentirani. Knjiga kot takšna predstavlja malo zakladnico slovenskih uradovanih besedil 17. in prve polovice 18. stoletja, saj so uradovani zapisi v slovenskem jeziku za to obdobje velika redkost. V knjigi se tudi nazorno zrcali nabor maloštevilnih vrsti uradovanih besedil, ki so tedaj sploh nastajala v slovenskem jeziku in so bila skoraj izključno namenjena le javni ustni rabi, tj. priseganju in razglašanju. V jezikovnem in črkopisnem pogledu kažejo besedila neenotnost, značilno za čas nastanka.

KLJUČNE BESEDE: slovenščina, knjiga obrazcev, uradovani jezik, prisežna besedila, rodbina Rasp, Škofja Loka, Kamnik

ABSTRACT

RASP'S BOOK OF FORMS – LITTLE TREASURY OF THE ADMINISTRATIVE SLOVENE LANGUAGE OF THE 17TH AND THE FIRST HALF OF THE 18TH CENTURIES

Rasp's book of forms was intended for transcripts of deeds that were to be used as samples for the later drawing up of similar documents. It was named after two members of the Carniolan noble family Rasp and included a number of German and Latin documents as well as 14 texts in Slovene. The Slovene texts may be divided into five categories of administrative texts and two of these categories, i. e. proclamation of excommunication and an oath in relation to reasons against entering into marriage, have up to now never been documented in the Slovene language. Thus, the book as such is a treasury of the Slovene administrative texts of the 17th and the first half of the 18th centuries since Slovene administrative records for that particular period are very rare. The book clearly demonstrates narrow choice of the categories of the administrative texts that at the time were created in Slovene and were almost exclusively meant for public oral use such as taking oaths and making public announcements. As to their linguistic and alphabetic characteristics, the texts display disunity typical for the time of their creation.

KEY WORDS: the Slovene language, book of forms, administrative language, oath texts, Rasp family, Škofja Loka, Kamnik

Glede na maloštevilnost ter zvrstno in vsebinsko skromnost uradoválnih besedil v slovenščini, nastalih v stoletjih pred sredo 19. stoletja in še posebej do druge polovice 18. stoletja, bi najdbo tovrstnih besedil v Raspovi knjigi obrazcev¹ lahko označili za dokaj pomembno odkritje. Bera 14 slovenskih uradnih zapisov iz 17. in prve polovice 18. stoletja je namreč tako po številu kakor tudi po obsegu in zvrstni pestrosti redkost, ki ji bomo težko našli podobno. Po številu, ne pa vedno tudi po obsegu slovenskih uradoválnih besedil, je od Raspove bogatejša le peščica rokopisnih knjig. Takšne so knjiga prisežnih obrazcev ljubljanskega mesta s 17 slovenskimi obrasci iz obdobja od prve polovice 17. do prve polovice 18. stoletja,² ki je edina tudi glede na čas primerljiva z Raspovo, ter štiri mlajše knjige sodnih protokolov gospostva Bled iz 18. stoletja s 15 do 30 krajšimi sodnimi prisegami.³ Med navedenimi knjigami je Raspova glede na zastopnost zvrsti slovenskih dokumentov najbolj raznolika, saj drugače kot ljubljanska ne vsebuje le prisežnih obrazcev niti samo podložniških sodnih priseg kakor blejski protokoli, ampak najdemo v njej pet različnih zvrsti uradoválnih besedil. Dve sta poduk pričam pred priseganjem s prisežnim obrazcem za priče, eno besedilo je razglas o cerkvenem izobčenju, v enajstih zapisih pa gre za individualne prisege, med temi so tri sodne, osem pa je povezanih z zadržki za sklenitev zakonske zveze. Večina teh vsebuje izpovedbo o samskem stanu – štiri so za prisežnika oziroma prisežnico in dve za drugo osebo –, preostali dve se nanašata na druge zadržke (očitano prešuštvo in sorodstveno povezanost). Kolikor je znano, v slovenskem jeziku niso bili izpričani ne razglas o izobčenju ne prisege v zvezi s sklenitvijo zakonske zveze, tako da prinaša Raspova knjiga odkritje dveh še neznanih zvrsti slovenskih uradoválnih besedil.

Da besedila iz Raspove knjige kljub številu in raznovrstnosti doslej niso bila objavljena, omenjena niti širše znana, je posledica njihovega poznega odkritja. Do knjige me je pred časom privedel dopolnjeni popis Zbirke rokopisov Arhiva Republike

Slovenije, ki ga je leta 1992 sestavil Drago Trpin. Pri "knjigi obrazcev", kot jo je poimenoval in jo s pridržkom, z oznako "domnevno", datiral v prvo polovico 18. stoletja, je namreč med tremi jeziki rokopisa navedel za nemščino in latinščino tudi slovenščino ter kot posebnost pripisal: "slovenska prisega str. 10, 11".⁴ Natančen pregled celotnega, okoli 500 strani obsegajočega folianta, je pokazal, da je knjiga dejansko starejša – nastajati je začela globoko v drugi polovici 17. stoletja – in da omenjena slovenska prisega še zdaleč ni edino slovensko besedilo, saj predstavlja knjiga skupaj s priloženo polo pravo malo zakladnico zgodnjenevoveške uradoválne slovenice tako svetnega kakor cerkvenega izvora. Ugotovljeno je, da so rokopisno knjigo vodili v Škofji Loki in Kamniku, a ni izključeno, da so vanjo vpisovali tudi kje drugje.

Namen integralne objave odkritih slovenskih besedil je predvsem seznanitev strokovne javnosti z doslej neznano, po obsegu in vsebini nezanemarljivo starejšo uradoválno slovenico. Njene črkopisne in jezikovne podobe se kot nejezikoslovec zgolj dotikam, nasprotno pa večjo pozornost posvečam osvetlitvi zgodovinskih okoliščin nastanka posameznih besedilnih enot.

I) Avtorstvo, časovni okvir in vsebina knjige

Foliant s signaturo I–109r je v arhivskem zapisu Zbirke rokopisov ARS označen z naslovom "Rasp H. G., Formular" in z opredelitvijo vsebine: "knjiga obrazcev za pisanje raznih uradnih dokumentov, kot so poročna in odpovedna pisma, zadolžnice, oporoke, prisege, tožbe, poravnave ipd."⁵ Izvirni naslov, ki ga je knjiga dobila v drugi polovici 17. stoletja, najdemo na pagini 1 in odkriva tako lastnika in prvega avtorja Janeza Jurija Raspa kot tudi vsebinsko zasnovo rokopisa: "Formular / Mein Hannß Georgen Raspen / Erstlichen folgen die Heÿrath= Verzicht= Testament= Schuldt= Brüeffen, vnd Vergleichs Concepten". Foliant velikega formata s pergamentnim ovitkom iz neznanega kodeksa⁶ je po vsebini tipična rokopisna knjiga prepisov po zvrsti in vsebini različnih dokumentov, zlasti listin, kakršne so si uradniki oziroma pisarji sestavljali kot predloge ("šimelje") za svoje poslovanje.⁷ Vsebinsko obravnavanega folianta je bila

¹ ARS, AS 1073, I–109r.

² ZAL, ZAL LJU 505, Cod. XXIII, št. 49, knjiga priseg ljubljanskih meščanov in uradnikov (stara signatura Manuscripta II 385). Prim. objavi: Simonič, *Prisege Ljubljanskega mesta*, str. 196–220; Oblak, *Trije slovenski rokopisi iz prve polovice XVII. stoletja*, str. 260–289.

³ Največ slovenskih podložniških priseg vsebujejo naslednje knjige blejskih sodnih protokolov: ARS, AS 721, knj. 37 (30 priseg iz obdobja 1738–1743), knj. 41 (15 priseg iz let 1751–1756), knj. 49 (22 priseg za čas 1777–1779) in knj. 50 (15 priseg za leta 1779–1781). Prim. objavo: Ribnikar, *Slovenske podložniške prisege*, str. 47 sl.

⁴ ARS, Popis Zbirke rokopisov, zap. št. 407.

⁵ Kot v op. 4.

⁶ Dimenzije trdih platnic so 32,5 x 20 cm, listov v foliantu 31,7 x 20 cm, debelina hrbtna knjige pa približno 5,5 cm.

⁷ O tovrstni praksi na Slovenskem v 17. stoletju: Dolenc, *Ljubljanska rokopisna zbirka pravnih obrazcev*, str. 24–25. V Zbirki rokopisov ARS (AS 1073) sta še dve taki knjigi,

pri poznejšem pisarniškem urejanju in številčenju povsem ustrezno zajeta v strnjem naslovu "Raznovrstni pisni sestavki", zapisanem na prvi strani pergamentnih platnic: "Nr. 6 Aller Gattungen Schriften Aufsätze". Pisava razkriva, da je bil avtor tega pozneje dodanega naslova Maksimilijan Leopold Rasp, sin prvega lastnika knjige, ki je po očetovi smrti nadaljeval vpisovanje in je knjigo tudi paginiral ter opremil s kazalkami in geselskim registrom; tega najdemo na prvi od prvotno nepopisanih strani pred naslovom. Rasp mlajši je foliant oštevilčil z ločenima paginacijama strani 1–320 in 1–158, saj gre v resnici za dva vsebinska sklopa.⁸ V pričujoči razpravi razlikujemo strani prvega in drugega dela z navajanjem rimske številke I oziroma II. Prvi del, del z obsegom 160 listov (320 strani), je zasnoval in mu dal naslov oče Janez Jurij Rasp, ki je vanj skladno z naslovom prepisoval najrazličnejše dokumente pravne narave: poročne pogodbe, oporoke, odpovedna, zakupna in dolžniška pisma in drugo. Drugi del je poznejši in je bil sprva namenjen samo dokumentom normativne narave. V njem kar 122 strani zaseda kranjski sodni red s svojimi 71 poglavji (pag. II/1–122), sledijo pa mu deželnoknežji ukazi in instrukcije iz časovnega razpona med letoma 1550 in 1568 (pag. II/131–138). Ti se na sodni red navezujejo tudi vsebinsko, nekateri pa so "zašli" v nadaljevanje pozneje, prejkone samo zaradi praznega prostora: prepis listine o pozakornitvi (pag. II/139–140), seznam davčne narave (pag. II/159–165) in latinski izreki (pag. II/166).

Vsa besedila v knjigi – izjema so morda samo zadnje strani (pag. II/159–166) – so poznejši prepisi predlog, zato je pri vsakem treba razlikovati med časom nastanka in zapisa. Med obema je od primera do primera zelo različen časovni razpon, pri dokumentih iz obdobja od 1550 do 1575 tudi več kakor celo stoletje.⁹ Pri vpisovanju dokumen-

tov ni sicer nikakršnega vsebinskega ali kronološkega reda, ampak si prepisi preprosto sledijo tako, kakor so predloge prihajale piscem pod roke. S tem je oteženo ugotavljanje, kdaj je bil kak prepis vpisan, saj določeni dataciji neredko sledi tudi več desetletij starejši datum. Analiza individualnih rokopisov v knjigi je odkrila, da je vanjo pisalo vsaj pet rok, največji del oče Janez Jurij in sin Maksimilijan Leopold Rasp. Očetu s pridržki pripisujemo rokopis, s katerim je njegovo ime skupaj s svojilnim zaimkom zapisano v naslovu knjige (*Formular Mein Hannß Georgen Raspen*),¹⁰ identifikacija sinovega rokopisa pa je nedvoumna, saj je preverljiva z več referenčnimi viri.¹¹ Za knjigo kot celoto je zato tudi ustrežnejši naslov Raspova knjiga, in ne le poimenovanje po Janezu Juriju, ki je knjigo začel voditi in svoje ime ovekovečil na prvi strani.

O okoliščinah nastanka in pisanja knjige ter o njenih namenih po svoje zgovorno pričata že kratka življenjepisa lastnikov in glavnih piscev, očeta in sina Raspa, prvega – zemljiškega gospoda in uradnika, drugega – župnika in arhidiakona. Pripadala sta znani kranjski plemiški rodbini, ki je na Kranjskem živela od začetka 16. stoletja do izumrtja v 19. stoletju. Raspi so se priselili z Bavarskega in pridobili plemiški predikat "zum Osterberg und Lusthal" šele v novi domovini. Tu jim lahko do 18. stoletja sledimo v službah pri deželni upravi, pozneje pa so bili zaslužni za dvig šolstva, gospodarstva, umetnosti in kulture.¹²

Prvi lastnik in pisec knjige obrazcev **Janez Jurij Rasp** (1624–okoli 1690) ni sodil med vidnejše članke rodbine in ni izstopal ne po premoženju ne po svojem javnem delovanju. Izhajal je iz tiste od treh

prva ima naslov "Formularbuch" in domnevno izvira iz prve polovice 18. stoletja (I–101r), druga z letnico 1739 pa "Formulare Variarum litterarum" (219r).

⁸ V prvem delu knjige so 320 paginiranih stranem (1–214 oštevilčenim s črnilom, 215–320 s svinčnikom) pozneje v arhivu dodali še paginacijo treh popisanih strani na zadnjih dveh listih (pag. 321–324). Praznih strani v tem delu knjige skoraj ni (pag. 136, 141, 142, 248 in 256). V drugem delu knjige, ki sledi neposredno prvemu, je paginiranih praznih strani nekoliko več (pag. 122, 141–154), zadnji prvotno paginirani strani 158 sledi pet nepaginiranih folijev, tem pa pozneje v arhivu oštevilčene strani folianta 159–166 ter dve priloženi poli s prav tako sekundarno, arhivsko paginacijo 167–172 in 173–176. V arhivu je bilo pozneje z ločeno paginacijo oštevilčenih tudi pet strani na treh listih pred naslovno stranjo (paginacije 1a, 2a, 3a, 4a in 5a).

⁹ Časovni razpon med nastankom predloge in prepisom v

knjigo poznamo najbolje za slovenski razglas cerkvenega izobčenja (pag. I/221). Prepis je glede na datacijo dokumenta pred njim (pag. I/220) nastal kmalu po 4. septembru 1700, predloga pa je bila zapisana v ljubljanske škofijske protokole dobrih šest let prej, 3. septembra 1694 (NŠAL, ŠAL, Škofijski protokoli, fasc. 10, knj. 18, 1694–1695, pag. 164–167).

¹⁰ Vprašanje, ali je Janez Jurij Rasp res svojeručno popisal prvo petino svoje knjige obrazcev, ostaja deloma še odprto. Ni bilo namreč mogoče najti Raspovega podpisa in primerljivega rokopisa, ki bi bil brez dvoma njegov in bi ga lahko uporabili kot neizpodbitno referenco. Težava je tem večja, ker ima kot "moj urbar" naslov tudi urbar njegove posesti za obdobje 1666–1694, a rokopis ne ustreza tistemu v knjigi obrazcev (ARS, AS 730, knj. 5, urbar posesti Janeza Jurija Raspa 1666–1694: "Mein Vrbarium Hanß Georgen Raspen zu Osterberg Vnd Lusthal 1666").

¹¹ Prim. zlasti tri vsebinsko sorodne knjige z Raspo pisavo, svojeručnimi podpisi in značilnimi obrobni kazalkami (NŠAL, ŽA Kamnik, Razne knjige, fasc. 7, stare signature Ž 554, Ž 354 in Ž 211).

¹² *SBL III*, str. 29.

vej kranjskih Raspov, ki se ni dokopala do baronskega in grofovskega naslova, ampak je do zadnjega pripadala viteškemu stanu.¹³ Na svet je prišel kot sin Viljema in Elizabete Rasp v Škofji Loki (tam so ga krstili 1. maja 1624)¹⁴ in je vse življenje ostal "mestni plemič". Pred njegovim rojstvom je družina sicer imela v lasti graščino Stara Loka, ki sta jo oče in stric odprodala, a tudi potem so Raspi ostali zemljiški gospodje, saj so na Škofjeloškem obdržali marsikatero zemljišče in desetino.¹⁵ Janez Jurij je bil torej Škofjeločan s plemiških naslovom, manjši zemljiški gospod¹⁶ ter član viteške klopi kranjskih deželnih stanov.¹⁷ Maks Miklavčič ga označuje kot zvestega gojenca ljubljanskih jezuitov;¹⁸ pri njih je vsekakor dobil tudi izobrazbo, ustrezno za opravljanje uradniških poslov. Poleg tega, da je vodil lastno posest, je bil pred letom 1666 v službi podglavarja loškega gospostva in mesta (*gewesten Vicehaubtmann der Herrschafft vnd Statt Laghkeh*)¹⁹ ter v letih 1672–1682 kot loški žitničar.²⁰ Oženil se je pri tridesetih, leta 1654 v Ljubljani, z rosno mlado, še ne petnajstletno Marijo Lucijo Kunstl iz tedaj napredujoče plemiške družine poznejših baronov Polhograjskih²¹ in imel v zakonu z njo dvanajst otrok.²² Kje in kdaj natanko se je

njegova življenjska pot sklenila, ostaja odprto.²³ Po doslej znanih podatkih je bil še živ leta 1689,²⁴ preminil pa je najpozneje zgodaj jeseni 1693; takrat je namreč njegova žena izpričana kot vdova.²⁵

S smrtjo Janeza Jurija je nastopila tudi največja prelomnica v vodenju Raspove knjige obrazcev. Prevzel jo je sin **Maksimilijan Leopold Rasp** (1673–1742) ter jo odnesel s seboj na svoje službeno mesto v Kamnik. Rasp mlajši je drugače kot oče znana osebnost, doktor teologije, duhovnik, v slovenski kulturni zgodovini zasidran kot "operoz", mecen in pospeševalec ljudske izobrazbe. Luč sveta je tako kakor oče Janez Jurij zagledal v Škofji Loki, kjer je bil krščen 19. novembra 1673.²⁶ Po končani jezuitski gimnaziji v Ljubljani je v Gradcu študiral filozofijo, kot gojenec Germanika v Rimu prejel tam duhovniško posvečenje in kot duhovnik oglejske škofije leta 1697 na Sapienzi dosegel doktorat iz teologije. Z namenom, da si izpopolni izobrazbo, je naslednji dve leti bival na Dunaju ter po raznih evropskih mestih, po vrnitvi v domovino leta 1699 pa je prosil za župnijo Kamnik in tam v marcu 1700 nastopil svojo prvo in tudi edino službo. Kamniški župnik je namreč ostal vse do smrti dobrih 42 let pozneje ter večji del svojega župnikovanja opravljal še funkcijo oglejskega arhidijakona za Gorenjsko. Čeprav ni bil duhovnik ljubljanske škofije, je že leta 1699 pristopil k odboru za gradnjo nove ljubljanske stolnice, leta 1702 pa ga je z naslovom Indefessus (Neutrudljivi) sprejela med svoje člane tamkajšnja "Academia Operosorum". Z vsestransko izobrazbo je Maksimilijan Leopold združeval solidno umetnostno prizadevanje, kar se

¹³ *SBL III*, str. 31–32.

¹⁴ NŠAL, ŽA Škofja Loka, rojstna matična knjiga 1623–1634, s. p., 1. 5. 1624. Prim. tudi *SBL III*, str. 31.

¹⁵ Blaznik, *Škofja Loka in loško gospostvo*, str. 167.

¹⁶ Kot "Hannß Geörg Rasp zu Altenlackh vnd Osterberg etc." je leta 1657 v kranjski imenjski knjigi nasledil umrlega očeta Viljema z 22 goldinarji, 41 krajcarji in 1 denaričem imenjske rente (ARS, AS 173, št. 5 (1619–1661), fol. 89). Obseg njegove posesti je kazal manjša nihanja do leta 1669; takrat se je ustalil pri 24 goldinarjih, 19 krajcarjih in 1 denariču (prav tam, št. 6 (1662–1756), fol. 145). Urbar Raspove posesti za obdobje 1666–1694 prča, da so bili njegovi podložniki (okoli 30) raztreseni po širšem škofjeloškem območju, k urbarju pa so sodile tudi razne desetine in zemljišča (ARS, AS 730, knj. 5, urbar posesti Janeza Jurija Raspa 1666–1694).

¹⁷ ARS, AS 2, šk. 528, fasc. 306a, pag. 560, ad 3. 6. 1673; šk. 539, fasc. 308b, pag. 1360, 3. 9. 1681; prav tam, pag. 1384, 5. 12. 1681; šk. 544, fasc. 310, pag. 1273, 12. 3. 1687; prav tam, pag. 1365, 30. 6. 1687.

¹⁸ *SBL III*, str. 31.

¹⁹ ARS, AS 2, šk. 522, fasc. 304c, pag. 583, 27. 9. 1666.

²⁰ *SBL III*, str. 31.

²¹ NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, poročna matična knjiga 1651–1682, pag. 30; prim. Schiviz von Schivizhoffen, *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*, str. 148; prim. tudi *SBL III*, str. 31, vendar je naveden napačen kraj poroke Škofja Loka. – Marija Lucija Kunstl je bila krščena v Ljubljani 10. decembra 1639 (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, rojstna matična knjiga 1638–1643, pag. 85).

²² Osebni podatki o otrocih: *SBL III*, str. 31–32; ARS, AS 730, fasc. 138, Genalogica, Rasp družina, rodovnik 15.–18. stol., pag. 15; ARS, AS 1075, št. 208, Rasp. – V škof-

jeloških krstnih matičnih knjigah je zaslediti samo krste osmih otrok: Erasma Sigfrida 25. 10. 1656, Marije Cecilije 9. 1. 1660, Jožefa Ignaca 7. 7. 1664, Kordule 28. 10. 1668, Katarine Maksimile 6. 1. 1670, Maksimilijana Leopolda 19. 11. 1673, Antona Ignaca 21. 7. 1677 in Jurija Jožefa 23. 1. 1680 (NŠAL, ŽA Škofja Loka, indeks rojstnih matičnih knjig 1623–1736). Preostalih štirih otrok ni ne v krstnih maticah starološke župnije ne v maticah ljubljanske stolne župnije (NŠAL, ŽA Stara Loka, indeks rojstnih matičnih knjig 1613–1790; ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, indeks rojstnih matičnih knjig 1653–1692).

²³ Njegova smrt ni vpisana ne v mrliško matico župnije Stara Loka, v katero so v tem času še vpisovali umrle Škofjeločane, ne v mrliško knjigo ljubljanske stolne župnije sv. Nikolaja (NŠAL, ŽA Stara Loka, indeks mrliških matičnih knjig 1678–1789; ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, mrliška matična knjiga 1658–1735).

²⁴ *SBL III*, str. 31, navaja, da je po listini z dne 31. julija 1689 še prevzel neke fevde in bržkone umrl v Škofji Loki okoli leta 1690.

²⁵ Raspova knjiga obrazcev, pag. I/195, 9. 10. 1693.

²⁶ NŠAL, ŽA Škofja Loka, rojstna matična knjiga 1673–1683, s. p., 19. 11. 1673. Prim. *SBL III*, str. 34.

je odrazilo zlasti v predelavi in umetnostni opravi cerkva v Kamniku in okolici. Podobno žilavo dejavnost je razvil na področju splošnega izobraževanja, saj je že kmalu po prihodu v Kamnik odprl šolo, v kateri je s pomočniki sam poučeval, proslavil pa se je tudi s svojo versko vnemo ter kot pisec. Maksimilijan Leopold Rasp je umrl 12. decembra 1742 v Kamniku, kjer je v "svoji" novi župnijski cerkvi na Šutni tudi pokopan.²⁷

Čas okoli njegove smrti predstavlja hkrati konec "življenjske dobe" Rasповe knjige obrazcev. Razen nekaj praznih listov je bila že nekaj časa domala polna, zato po letu 1725 vanjo skorajda ni bilo novih vpisov.²⁸ Najmlajši datum v knjigi, 31. december 1738, je pripis k nekemu dokumentu in ga je osebno prepisal Maksimilijan Leopold (pag. II/140), na priloženi poli pa najdemo še leto dni mlajši datum 23. december 1739, ki ga je zapisala druga, za zdaj neznana roka (pag. II/176).

Precej manj natančno kot konec vodenja knjige lahko opredelimo čas njene nastavitve. Janez Jurij Rasp je namreč drugače kot njegov sin in drugi "pisici" knjige dosledno izpuščal datume prepisanih dokumentov. V prvem delu, namenjenem vpisovanju različnih spisov za vzorčne obrazce, zasledimo prvo datacijo – zgodnji datum 3. 10. 1575 – šele na pagini 113, in to izpod peresa neidentificiranega nadaljevalca Rasповega dela. Ta neznani prepisovalec, katerega rokopis srečamo na straneh 111–119, ni le prekinil z Rasповo prakso, ampak je k posnemanju spodbudil tudi naslednje prepisovalce, saj postanejo datumi dokumentov odtlej skoraj pravilo.

Celotno prepisovalsko delo Janeza Jurija Raspa, ki se konča sredi strani 111, torej zapolnjujejo nedatirani prepisi dokumentov, kar močno otežuje ugotavljanje časa nastanka folianta. Kdaj je prvi lastnik knjigo nastavil in kdaj vanjo sam prenehal vpisovati, tako ostaja neznanka, a je v obeh primerih ugotovljiv vsaj približen čas. Omenjeni prvi dataciji iz leta 1575 (pag. I/113) sledi datacija dokumenta, nastalega v Ljubljani 7. februarja 1681 (pag. I/121), in tej do pojava rokopisa Maksimilijana Leopolda Raspa (pag. I/173) kronološko pomešane datacije z letnicami med 1668 in 1685. Ugotovitve niso posebej povedne, saj ne vemo, s

kolikšnim časovnim zamikom od datacij so dokumente prepisali v knjigo. Malo opore za določitev časa nastanka knjige nudijo tudi datumi in letnice, ki jih pred prvim datiranim dokumentom srečujemo v samih besedilih. Večinoma so namreč pre zgodnje (med 1600 do 1642) in le enkrat samkrat, 4. februarja 1671 (pag. I/99), gre za čas, v katerem je bil Janez Jurij v aktivni dobi. Tudi siceršnja vsebina ni v pomoč pri identificiranju časa nastavitve knjige. V prepisanih listinah so zastopani vsi družbeni sloji od podložnikov in meščanov do duhovnikov, plemičev in deželnih funkcionarjev, pogosto je naveden kraj izstavitve listine, večinoma na Kranjskem, precejkrat tudi na Koroškem, časovno oprijemljivi podatki pa so redki. Najbolj povedno dejstvo, s pomočjo katerega lahko za začetek vodenja knjige določimo leto "ante quem non", so prepisi listin na prvih straneh folianta, ki se nanašajo na Rasповega tasta, ljubljanskega župana Gregorja Kunstla († 1639).²⁹ Janez Jurij si je torej v knjigo obrazcev najprej prepisal dokumente svoje bližnje priženjene okolice, do katerih gotovo ni prišel pred poroko z Marijo Lucijo Kunstl spomladi 1654. Ta letnica pomeni tako najzgodnejši možni začetek vodenja knjige in je hkrati tudi izhodišče za določanje nastanka prepisa prvega slovenskega dokumenta v njej, ki sledi neposredno zadnji od treh Kunstlovih listin (pag. I/10–12). Če upoštevamo znana dejstva o delovanju Janeza Jurija Raspa in njegove s tem povezane poslovne potrebe, je tovrstne obrazce potreboval najpozneje od druge polovice petdesetih let 17. stoletja. Dve leti in pol po poroki, jeseni 1656, mu je namreč umrl oče Viljem Rasp;³⁰ Janez Jurij ga je nasledil kot dedič in bil naslednje leto kot tak vpisan v kranjsko imenjsko knjigo.³¹ Potrebe po predlogah za pisanje uradnih dokumentov pa so se samo povečale, ko je opravljal funkcijo loškega podglavarja. Kdaj natančno je to mesto zasedel, ni ugotovljeno, a vsekakor vsaj nekaj let pred letom 1666, ko je bil omenjen že

²⁷ *SBL III*, str. 34; prim. tudi Kemperl, Maksimilijan Leopold Rasp, str. 86–88.

²⁸ Najmlajša datacija dokumenta v prvem delu knjige je 31. julij 1725 (pag. I/314). V drugem delu se v davčnem seznamu vrstijo leta do 1728 (pag. II/163), popis vojaških obveznosti avstrijskih dežel (*Proposition*) pa nosi letnico 1734 (pag. II/164).

²⁹ Prva listina je ženitni dogovor med Kunstlom in Marijo Stemberg, glede na rojstva otrok sklenjen najpozneje leta 1626 (pag. I/2–4), druga je njegova oporoka že iz časa županovanja 1638–1639 (pag. I/4–8), tretja pa neka Kunstlova potrdilna prisega (pag. I/10). Gregor Kunstl (Kunstelj) je umrl leta 1639 sredi županskega mandata (Fabjančič, *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov 1269–1820*, str. 167; več o njem prav tam, str. 111–116). O rojstvih njegovih otrok v drugem zakonu med letoma 1627 in 1639 gl. NŠAL, Ljubljana – Sv. Nikolaj, indeks rojstnih matičnih 1621–1653.

³⁰ ARS, AS 730, fasc. 138, Genealogica, Rasp družina, rodovnik 15.–18. stol., pag. 15.

³¹ ARS, AS 173, št. 5 (1619–1661), fol. 89'.

kot nekdanji podglavar.³² V tej ali kakšni drugi gosposki službi je bil že leta 1660 in 1665, ko mu je deželna oblast naložila določene časovno omejene obveznosti v zvezi z vojsko in cestami na Škofjeloškem.³³

Na nastavitev folianta kmalu po letu 1654 kažejo predvsem poslovne potrebe in čas poroke Janeza Jurija Raspa, le malo natančneje pa lahko opredelimo čas, ko je ta sam prenehal vpisovati v knjigo. Pri koncu drugega, normativnega dela folianta, v katerem nikjer več ne srečamo njegovega rokopisa, je sin Maksimilijan Leopold nad nedatiranim davčnim seznamom zapisal: "Hoc Notata Circiter Ao. 1680 usque ad 1685" (pag. II/165). Sklepamo lahko torej, da je Janez Jurij prenehal vpisovati najpozneje v tem času, v prvi polovici osemdesetih let.³⁴

Obdobju očeta Janeza Jurija Raspa, v katerem je bila popisanih 110 strani in pol od skupaj okoli 500 strani knjige, po vmesni dobi drugih, neidentificiranih zapisovalcev (pag. I/111–172), sledi prepisovalsko obdobje sina Leopolda Maksimilijana (od pag. I/173 dalje). Kot že rečeno, ju ločuje tudi geografsko okolje vodenja. Rasp starejši je večinoma deloval v Škofji Loki,³⁵ a tudi v Ljubljani,³⁶ njegov sin pa le kratek čas v Škofji Loki in deželni prestolnici;³⁷ potem je več kakor štiri desetletja preživel kot župnik v Kamniku. Knjigo je tja prenesel ob začetku službovanja, spomladi 1700, ali zelo

kmalu potem. Tudi začetek njegovega vpisovanja sodi v ta čas. To zelo verjetno pomeni, da je med prejšnjimi prepisovalci in njim preteklo nekaj let. Kronološko pomešani dokumenti izpod peresa njegovih predhodnikov nosijo namreč letnice 1668 do 1685, prvi datirani dokument, ki ga je prepisal Maksimilijan Leopold Rasp, pa ima datum 10. avgust 1698 (pag. I/179). Poleg tega Raspa mlajšega pred letom 1699 vrsto let skorajda ni bilo na Kranjskem.³⁸ Ko je knjigo prevzel, je nekaj let vanjo marljivo vpisoval vsebine raznih dokumentov, zato si datacije prepisov, napisanih z njegovo roko, sledijo skorajda v kronološkem zaporedju. Prve so po večini še zgodnejšega datuma (med 1660 in 1670), sledi vrsta ljubljanskih iz let od 1693 do 1700, na pagini 220 pa je v dokumentu z dne 4. septembra 1700 kot lokacija izstavitve prvič navedeno kamniško župnišče (*Pfarrhoff Stain*), posreden dokaz, kje se je knjiga znašla na prelomu 17. v 18. stoletje.

Z nekaj krajšimi prekinitvami, ki jih izdajajo rokopisi drugih oseb, je nato župnik Rasp popisal vse strani do konca prvega dela folianta. V tem delu lahko konec njegovega prepisovanja časovno opredelimo z najmlajšo datacijo (31. julij 1725). Nanaša se na latinski dokument, ki ga je izdal Rasp sam kot kamniški župnik in prepis je skoraj povsem pri koncu prvega dela folianta (pag. I/314). V drugem delu knjige, namenjenem vpisovanju dokumentov normativne narave, je Raspor prispevek občutno manjši, saj je bilo tu ob nastopu Maksimilijana Leopolda na voljo precej manj praznih listov. Popisal jih je s štirimi seznammi, ki so zadevali davčne vsebine (pag. I/159–164), z najmlajšima letnicama 1728 (pag. I/163) in 1734 (pag. I/164), sicer pa prepoznamo njegov rokopis v tem delu knjige samo pri dveh vrinjenih dokumentih iz leta 1738 (pag. I/139–140). Kot je bilo že povedano, najdemo na priloženi poli še datum 23. december 1739 (pag. II/176), ki ga je zapisala druga roka in predstavlja najmlajšo datacijo v knjigi.

"Življenjsko dobo" Rasporve knjige obrazcev lahko tako razmejimo z dvema letnicama "ante quem non": začetek vpisovanja ne pred letom 1654 (poroka Janeza Jurija Raspa z Marijo Lucijo Kunstl)

32 ARS, AS 2, šk. 522, fasc. 304c, pag. 583, 27. 9 1666.

33 Prav tam, šk. 514, fasc. 303a, pag. 1251, 27. 8. 1660, pag. 1261–1262, 28. 8. 1660; šk. 521, fasc. 304b, pag. 751, 29. 9. 1665.

34 Posredno potrjuje, da je v osemdesetih letih še imel opraviti s knjigo, ponuja tole dejstvo. Pri prepisu neke poravnalne pogodbe je letnico, navedeno v besedilu, najprej pomotoma zapisal kot 1681 in jo nato popravil v 1671 (pag. I/99). Težko si namreč predstavljamo, kako se lahko prepisovalec zmoti tako, da zapiše desetletje, ki bo šele sledilo.

35 V knjigi obrazcev se na škofjeloško okolje nanaša le malo zadev iz časa Janeza Jurija Raspa (pag. I/105, I/181). Poleg Rasporve službene navezanosti na Škofjo Loko je v tem mestu potrjeno tudi bivanje njegove družine, saj je bilo v Škofji Loki med letoma 1656 in 1680 krščenih osem njegovih otrok (NŠAL, ŽA Škofja Loka, indeks rojstnih matičnih knjig R 1623–1736), sin Maksimilijan Leopold Rasp pa je kot 15-letnik 19. februarja 1689 tu svojeroko podpisal neko listino (pag. I/235).

36 Med prvimi dokumenti, ki jih je v knjigo prepisal Maksimilijan Leopold Rasp, je odkupno pismo Janeza Jurija Raspa, izdano v Ljubljani nekemu rojenjaku (pag. I/175).

37 V Škofji Loki je Maksimilijan Leopold izdal omenjeno listino (pag. I/235) in nedatirano patrimonialno rzsodbo (pag. I/193), v Ljubljani pa dva dokumenta, prvega 15. decembra 1697 (pag. I/209) in drugega 10. februarja 1699 (pag. I/189).

38 O času študija in vrnitvi na Kranjsko prim. *SBL III*, str. 34. – Njegov najzgodnejši podpis v knjigi ("Max Leopold Rasp zu Altenlagkh") ima prepis dokumenta, datiranega 19. februarja 1689 v Škofji Loki (pag. I/235), ko mu je bilo komaj dobrih petnajst let in se je še vadal v pisarskih poslih. Kot priča je nato podpisan pod oporoko neimenovalne oporočnice, datirano v Ljubljani 26. novembra 1697 (pag. I/202).

ter konec vodenja ne pred 1739 (najmlajši datirani dokument).

Usoda folianta po smrti župnika Maksimilijana Leopolda Raspa leta 1742 je zavita v temo. Knjiga se je neznano kdaj ločila od vsebinsko sorodnih knjig, ki so prav tako pripadale župniku Raspu in so do novejšje dobe ostale v kamniškem župniškem arhivu, danes pa so deponirane v fondu župnije Kamnik v Nadškofijskem arhivu Ljubljana.³⁹ Tako ali drugače se je, morda že kmalu po imetnikovi smrti, znašla na gradu Krumperk pri Dobu. Ko je namreč leta 1950 prišla iz Narodnega muzeja v Arhiv Republike Slovenije, jo je spremljal podatek: "iz graščine Krumperk".⁴⁰

II) Pregled slovenskih besedil in načela objave

Štirinajst slovenskih besedil je raztresenih na štirih mestih folianta: skoraj na samem začetku (pag. I/10–12), v drugi polovici prvega dela (pag. I/221 in I/249–250) in povsem na koncu, na treh listih priložene pole (pag. II/173–175). Pisalo jih je četrto roko v širokem časovnem razponu od dobe vpisovanja Janeza Jurija Raspa po letu 1654 do časa

po letu 1739. Le prvi dve sta izpod peresa očeta in sina Raspa in samo prvo besedilo, delo Janeza Jurija Raspa, je bilo zapisano še v 17. stoletju. Za drugo vemo, da je nastalo leta 1694 v Ljubljani in ga je Maksimilijan Leopold Rasp zapisal v knjigo leta 1700 ali malo pozneje. V prvih letih 18. stoletja, leta 1704 ali takoj potem, se jima je pridružilo tretje slovensko besedilo, delo neznanega prepisovalca, enajst priseg na posebni poli pa je po letu 1739 prepisala četrta, prav tako neidentificirana roka, in sicer iz predlog, nastalih v Kamniku v dvajsetih in tridesetih letih 18. stoletja. Glavnina besedil (11) je torej vsebinsko vezanih na Kamnik in tam jih je bilo kar 13 od skupno 14 tudi prepisanih. Samo najzgodnejše, prisežni poduk in obrazec, ni povezano s Kamnikom, ampak lahko zanj z veliko verjetnostjo sklepamo, da ga je Janez Jurij Rasp prepisal v knjigo v Škofji Loki, kjer je takrat živel in deloval.⁴¹

Preglednici ločeno podajata pregled slovenskih besedil v vezanem delu knjige in na priloženi poli. O okoliščinah nastanka in prepisa posameznih besedil bomo govorili v nadaljevanju v komentarju k objavam.

Slovenska uradovalna besedila v vezanem delu knjige

zap. št.	pagina	zvrst besedila	izvirni naslov	čas in kraj nastanka ter zapisa
1	I/10–12	poduk prisežnikom in promisorni prisežni obrazec o resničnosti izpovedbe	Slouenska persega	čas in kraj nastanka neznana; čas zapisa po letu 1654, Škofja Loka
2	I/221	razglas cerkvenega izobčenja zaradi napada na duhovnika	Excommunicationis Formula Carniolica	nastanek 3. 9. 1694 v Ljubljani; v knjigo prepisan po 4. 9. 1700 in morda pred 13. 2. 1701, Kamnik
3	I/249–250	poduk prisežnikom–pričam in promisorni prisežni obrazec o resničnosti izpovedbe	Slouenska Prizhna Perfsega	čas in kraj nastanka neznana; zapisano po 5. 6. 1704 in morda pred 18. 6. 1704, Kamnik

³⁹ Dve knjigi z naslovom Memorabilia vsebujeta zgodovinske zapiske, cerkvene in vladne odloke, knjiga formularjev pa prepise listin, pravnih uredb, pisem in obrazcev (NSAL, ŽA Kamnik, Razne knjige, fasc. 7, stare signature Ž 554, Ž 354 in Ž 211). Prim. tudi *SBL III*, str. 34.

⁴⁰ ARS, Akcisijska knjiga 1945–1974, tek. št. vpisa 262, 18. 4. 1950. – Vsebina je v akcisijski knjigi opredeljena kot: "Raspova kopijska knjiga listin z beleškami 1702."

⁴¹ O Škofji Loki kot kraju njegovega bivanja ne pričajo le poslovna in službena razmerja, ampak tudi krsti Raspovih otrok.

Slovenske prisege na priloženi poli

zap. št.	pagina	zvrst besedila	izvirni naslov	čas in kraj nastanka ter zapisa
1	II/173	prisega ženina o samskem stanu (Primož Sirk)	Formula Juramenti Super Statu libero	26. 11. 1726, Kamnik; prepisana po 23. 12. 1739, Kamnik
2	II/173	prisega ženina o samskem stanu (Ožbolt Štrikar)	Juramentum Super Statu Libero	19. 01. 1728, Kamnik; prepisana po 23. 12. 1739, Kamnik
3	II/173	prisega tožnika (Janez Klander)	Formula Juramenti contra Andrea Roshiz 7 oves per 2 annos in educatione à Joanne Klander habuerit	okoli 1730, Kamnik; prepisana po 23. 12. 1739, Kamnik
4	II/173	prisega ženina v zvezi z očitanim prešuštvovanjem (morda Jurij Kessel)	P. Duobus Sponsis ratione Impedimenti Criminis	domnevno 8. 2. 1736, Kamnik; prepisana po 23. 12. 1739, Kamnik
5	II/173	prisega ženina o samskem stanu (najbrž Franc Kolb)	ni naslova	najbrž 8. 2. 1735, Kamnik; prepisana po 23. 12. 1739, Kamnik
6	II/174	prisega priče o samskem stanu ženina (Andrej Koželj)	De Credibilitate Testis.	malo pred 25. 2. 1732, Kamnik; prepisana po 23. 12. 1739, Kamnik
7	II/174	prisega priče o samskem stanu neveste (Jurij Koželj)	ni naslova	16. 2. 1732, Kamnik; prepisana po 23. 12. 1739, Kamnik
8	II/174	prisega neveste o samskem stanu in prejšnjih lažnih navedbah (Barbara Žagar)	ni naslova	16. 2. 1732, Kamnik; prepisana po 23. 12. 1739, Kamnik
9	II/174	prisega neveste o zadržku za sklenitev zakonske zveze (neznana oseba)	ni naslova	okoli 1730, Kamnik; prepisana po 23. 12. 1739, Kamnik
10	II/175	prisega tožnika (Hanže Orehek)	Juramentum Calumniae	1724 ali 1725, Kamnik; prepisana po 23. 12. 1739, Kamnik
11	II/175	prisega obdolženca (Gašper Majdič)	Juramentum purgatorium de non oblata pecunia	1724 ali 1725, Kamnik; prepisana po 23. 12. 1739, Kamnik

V nadaljevanju bodo vsa besedila objavljena v **dveh oblikah**, levo v transkripciji in desno za lažje razumevanje vsebine še transliterirana v sodobni slovenski črkopis. Transkripcija vključuje tudi razlikovanje med veliko in malo začetnico,⁴² ne upo-

števa pa vrstic izvornika.⁴³ Besede, deljene zaradi konca vrstice, je mogoče prepoznati po znaku za deljenje = (*Sou*=*Rasttua*) oziroma : (nebes:Kiga). Vzporedno, prečrkovano besedilo, je poskus go-

⁴² Največ težav sta pri transkripciji povzročala veliki K in Z, saj je marsikdaj nemogoče ločiti med veliko in malo črko, zato ju na začetku besede enotno zapisujem kot inicialko. V nekaj primerih se je bilo težko odločiti tudi med raz-

ličnimi tipi črke s; zanjo po presoji uporabljam nabor teh znakov: s, S in ſ.

⁴³ Če bi upoštevali vrstice izvornika, vzporedna postavitev transkribiranega in transliteriranega besedila zaradi prevelike dolžine vrstic pogosto tehnično ne bi bila izvedljiva.

vornega zapisa; tudi zanj je bilo treba vnaprej določiti nekatera pravila. Besedila so pravopisno posodobljena, postavljena so ustrezna ločila, izpuščen je polglasnik e (npr. prsega), nemško in latinsko zapisana osebna imena pa so slovenjena z dodanim govornim zapisom nemške oziroma latinske oblike imena: npr. Uršula [Ursula]. Največ težav je povzročalo šumniki zapisovanje nekaterih sičnikov (npr. *pershega*, *Nosheza*) in nasprotno: znak za sičnik namesto pričakovanega dvočkja za šumnik (*Pershesete*). V takih primerih se je prečrkovanje ravnalo po običajni sičniški oziroma šumnikiški izgovorjavi, čeprav bi bilo zapis mogoče izgovarjati na oba načina, tako z glasovno vrednostjo sičnika kakor šumnika (npr. slišou/šlišou, pršežem/pršežem, skrino/škrino, žakl/zakl). Vse latinske okrajšave so razvezane, latinsko povezovalno besedilo pa pri transliteraciji prevedeno v sodobno slovenščino. Redke nemške besede in deli besed, zapisani v izvorniku v gotici, so v prepisu ponazorjeni v kurzivi (npr. *frei*).

III) Slovenska besedila v vezanem delu knjige

Tri prisežna besedila v sami knjigi so po obsegu sicer najdaljša, po vsebini pa manj povedna od priseg na priloženi poli. Pri prvem in tretjem gre za splošna formularja brez konkretnih časovnih, geografskih ali personalnih elementov – ti so po večini zakriti pri drugem besedilu. Po zvrsti se prvo in tretje besedilo uvrščata med pravne poduke prisežnikom. Obema sledi prisežni obrazec o resničnosti izpovedbe, ki ga je v prvi osebi izgovarjal prisežnik. Vsebinsko sta oba poduka sorodna ljubljanskemu za krivoprisežnike, znanem v zapisu iz leta 1777, le da je ta napisan v prvi osebi, daljši ter precej mlajši od obeh besedil v Raspovi knjigi.⁴⁴ Ti sta po strukturi, vsebini in po času zapisa bliže dvodelnima promisorinima prisegama za priče, ohranjenima v knjigi obrazcev iz koroškega Pliberka, nastalima v drugi polovici 17. stoletja.⁴⁵ Nasprotno ne predstavljata nič doslej neznanega njuni nadaljevanji, promisorna prisežna obrazca o resničnosti izpovedbe, ki jo bo prisežnik dal pod prisego. Znanih je namreč kar nekaj slovenskih obrazcev te vrste, in to iz obdobja vse od druge polovice 16. stoletja; kot najstarejša se je ohranila prisega za priče iz Velike Nedelje (1570).⁴⁶ Drugo slovensko besedilo

v Raspovi knjigi je primerek razglašena cerkvenega izobčenja za osebo, ki se je fizično spozabila nad duhovnikom. Kolikor je znano, gre za doslej še neznan zvrst uradovalnega besedila v slovenščini. Dokumentiran je le po vsebini sorodni poduk, obrazec grožnje z izobčenjem za osebe, ki bi na novo sprejeto redovnico odtegnile zaobljubam ali odtujile njeno imetje.⁴⁷ Primer iz Raspove knjige je drugačne narave, saj govori o konkretnem, že storjenem kaznivem dejanju.

O okoliščinah in natančnejšem času nastanka prvega slovenskega besedila v Raspovi knjigi (pag. I/10–12) je malo oprijemljivih dejstev. Z veliko verjetnostjo lahko nastanek zapisa postavimo v Škofjo Loko, glede na njegovo mesto v knjigi pa skorajda na sam začetek pisanja knjige, to je po letu 1654. Časa in kraja nastanka predloge ne poznamo, če pa upoštevamo, da je Rasp starejši prevzel del Kunstlovega arhiva in iz njega v knjigo prepisal tudi prve listine, bi šlo lahko za ljubljansko okolje.

Prvo slovensko besedilo je med skupaj štirinajstimi po obsegu drugo najdaljše, sestavljeno tako kot najdaljše tretje iz dveh komplementarnih delov: daljšega poduka prisežnikom z obveznim svarilom o pogubljenju zaradi krive prisege in krajšega prisežnega obrazca, s katerim se prisežnik v prvi osebi zavezuje, da bo pričal resnico. Oba dela imata skupen slovenski naslov "Slouenska Persega". To za naslove tovrstnih zgodnjenovoveških besedil ni bilo nekaj običajnega, so bili naslovi praviloma nemški ali latinski. Pozornost pritegne tudi poimenovanje jezika "slovenski". Morda ni izpričan v naslovu nobenega drugega uradovalnega besedila iz tako zgodnjega obdobja.⁴⁸

⁴⁴ Prim. objavo poduka: Golec, Ljubljansko škofijsko gospostvo (Pfalz), str. 254–256.

⁴⁵ Objava: Domej, Pliberška prisega, str. 256–257.

⁴⁶ O naboru tovrstnih prisežnih besedil gl. zlasti: Košir, Pri-sege v slovenščini, str. 7–8.

⁴⁷ Prim. komentirane objave štirih različic obrazca iz 17. in 18. stoletja: Rupel, Prispevki k protireformacijski dobi, str. 187–189; Golia, Slovenica 1, str. 136–137; Golec, Iz zgodovine pisarniške slovenščine, str. 100–104.

⁴⁸ Pred tem srečujemo nemška in latinska poimenovanja: "krainisch", "windisch" ipd. Približno iz istega časa, druge polovice 17. stoletja, nosi slovensko ime ("Ena Slouenska Prisega") nedatirani dvodelni prisežni obrazec, zapisan v rokopisni knjigi iz Pliberka na Koroškem. Objava: Domej, Pliberška prisega, str. 256–257. Faksimile prvega dela prisege: Ogris, Slovenica v Koroškem deželnem arhivu, št. 2, str. 298.

Besedilo je bilo vsekakor namenjeno ljudem brez znanja nemščine. Iz nagovora jasno izhaja, da gre za podložnike, ki jih je njihovo zemljiško gospostvo poslalo k pričanju: "Vi, moji prijatele, kir ste /.../ skuzi vašo gruntno gosposino /.../ h pričvanju zašafani". Pričanje je potekalo pred komisarji, imenovanimi za vodenje pravnega postopka: "pred nas koker od tega višiga v le-ti tekoči pravde (Ime N.) postavljeni komisarji". Ti so pričam najprej predstavili vse potrebne okoliščine in pravne posledice prisežnega dejanja, zato so v prvi osebi. Zaradi napačne rabe sklona se sicer na prvi pogled zdi, kot da so prisežniki enako kakor komisarji, vendar pa bi bilo to v popolnem neskladju s sobesedilom. Do rabe nominativa ("postavljeni komisarji") namesto akuzativa ("postavljene komisarje") je prišlo bodisi že v izvorniku s prevajanjem iz nemščine bodisi pri prepisovanju iz predloge. Enako napačno rabo sklona srečamo ob koncu poduka: "vsak tri prsti gori vzignil". Da obrazec ni bil zapisan v knjigo neposredno kot prevod iz nemške predloge, pa potrjujejo očitni prepisovalski spodrsrljaji: *uacho* za svojilni zaimek vašo, *pued* za predlog pred in *delli* za telo ali telu.

Navajanje svojilnega zaimka vaš – "skuzi vašo gruntno gosposino" – ne pomeni nujno, da komisarji niso bili uradniki istega zemljiškega gospostva, ki so mu pripadali prisežniki. Tudi navedba "od tega višiga v le-ti tekoči pravdi postavljeni komisarji" morda ni izraz določenega specifičnega primera, temveč ustaljene prakse. Formulacija "Ime N." je v prepisanem obrazcu nadomestila konkretno ime iz predloge in je pri nadaljnji uporabi obrazca rezervirana za vsakokratno poimenovanje pravdne zadeve oziroma oseb, ki v njej sodelujejo: npr. tekoča pravda o tej osebi ali tej stvari. Osrednja vsebina obrazca je standardna za vse vrste sodnih priseg: prisežnik je bil z njo natančno poučen o pomenu prisege z nazorno razlago, kaj simbolizira vsak posamezni prst na roki, s katero prisega, in kakšne so ob morebitni krivi prisegi posledice za njegovo dušo. Temu sledi drugi del, kratek prisežni obrazec v prvi osebi, da bo prisežnik na zastavljena vprašanja odgovarjal samo z resnico in molčal o tem, česar ne ve.

V knjigi je raztresenih še nekaj zvrstno podobnih besedil. Nanje je Rasp mlajši pozneje opozoril s kazalkami (*vide*), s katerimi je povezal sorodna besedila. Tako kazalka pri prvem slovenskem besedilu opozarja na tretje (pag. I/249–250) in narobe, pri obeh pa najdemo tudi kazalko na nemški prisežni obrazec, zapisan na prvih, neoštevilčenih straneh knjige: "Aÿdtschwur Teutsch" (poznejša arhivska

pagina 2a).⁴⁹ Kazalka pri tem obrazcu edina opozarja na vsa tri sorodna besedila v knjigi, tj. na obe slovenski in na nemški obrazec za krivoprisežnike, zapisan skoraj na začetku knjige (pag. I/8–9) malo pred prvim slovenskim besedilom. Vsa štiri besedila, dve slovenski in dve nemški, se med seboj po vsebini nekoliko razlikujejo in drugo drugemu niso mogli biti predloga. Razlikujejo se tudi od nemškega poduka prisežnikom na posebni poli ob koncu knjige (pag. II/176), na kateri je zapisanih enajst slovenskih priseg.⁵⁰

49 Pri prvem slovenskem besedilu (pag. I/10) se kazalka glasi: "Vide Formulam Germanicam Juramenti pagina ante primum folium supra in principis". Kazalka pri tretjem besedilu (pag. I/249) pravi: "Vide die teütsche Formulam des Aÿdtschwurs auf paginam primam."

50 Pri tem besedilu ni kazalke, ker je celotna pola nastala pozneje, morda celo že po smrti Maksimilijana Leopolda Raspa.

Besedilo št. 1 – Poduk prisežnikom in prisežni obrazec o resničnosti izpovedbe
(čas in kraj nastanka predloge neznan, zapis nastal po letu 1654, najverjetneje v Škofji Loki)

Slouenska Persega.

Vi moy Priatele Potehmal Kir ste na Donashni dan Skusiuacho grunto Gosposhino pued nas Kakor od tega vishiga uleti tekozi praude, Ime N. postauleni Com : mifsary hprizhuanu Sa Schaffani, toku boste nar Po : prei Sa Schlishali, Kai ta persega usebi dershí, inui Kar leti perstie, Kateri Se upersegi gori usdigneio pomenio.

Ta perui perst palz pomeni Gospodi Boga Ozheta nebes: Kiga.

Ta drugi perst sinu Boshýga.

Ta Tretti perst S: Duha, tu ie ta Sueta troýza, Koker ta sama praua Refsniza, te isti vi oblubiti inu Pershesete, De io ui ozhete lubiti Skusi uasho pouedano Prauo Samo bogu depadaiezho resnizo, inu ne ozhete nistar Super taisto resnizo Kai Kriuiga pouedati, ni Salubesni inu Sa Sourashtua, ni fa priasni, ali Sa mittou volo, Denuz de bode praua ni refniza prou na dan postaulena utaki uishi, Koker da tudi ui morete na Sodni dan per tih Shiuih inui mertueh od tiga oistriga Richtaria, tiga Sinu Bosiega Kateriga biui radi Deleshni billi, inui ta iste resnize inu prauize Sufemi isuolenimi, inu uso nebesco drushino uekomai ushivati, to use pomenio te iste terie perstie.

Ta Zhetterti perst pomeni tu meihenu delli v Katerim ie ta Dusha Skrita inu Shranena.

Ta Roka pak pomeni to nebesko Kralestuu, inu uso nebesko Drushino, Kateri uso resnizo poudo ta Sa ie Sturil inu prdruhil htim boshym nebescim Vudam, Inu mo bode ta ista pouedana Resniza od Gospodi Boga guisnu Dobru plazhana, Kateri pak Kriuu persheshe, ima uerieti ali vedeti hperuimo De Se ie od te vezhne res-nize ali prauize tu ie od Gospodi Boga inu use ne-beske drushbe ali Suetnikou od Lozhil, taku per teh istih nikar le nima ta nar manshi dellesh Jemetti, temutsh od neh vekomai od lotshen, inu na dna tiga pakla pahnan biti tudi tankai, Ker uso Kriuizo inu lusche terdio uto vezhnu ferderbane priti, tega nekuli Khonza ni temuz veden teh Sob Scripaine ima jemeti, na bodete use na uashe uboge Dushize Spomilili usak tri persti gori usignil, inu fa mano Taku Govorili.

Jest N. perseshem per tem Jemeni Gospodi Boga, inu te Sute Troýze, de jest hozhem te prauie Boshye Resnize, Kar ie meni uedezhe, inu Bodem Sa nih uprashan, pouedati inu Kar ie meni nauedezhe, Samouzhati, ni fa obeno mitto danu, Sou=rashtua, ali Sa lubesne uolo, Koker meni bog Pomagai na Moi posledni Dan, Kadar Se bode moia dusha od tega Telefsa Lozhila Amen.

Slovenska prsega.

Vi moji prijatele, potehmal kir ste na donashni dan skuzi vašo⁵¹ grunto gosposhino pred⁵² nas kakor od tega višiga v le-ti tekoči pravde, ime N. postavljeni komisarji h pričvanu zašafani,⁵³ toku boste narpoprej zaslišali, kaj ta prsega v sebi drži, inuj kar le-ti prstje, kateri se v prsegi gori vzdignejo, pomenijo.

Ta prvi prst palc pomeni Gospodi Boga Očeta nebeškiga.

Ta drugi prst sinu Božjiga.

Ta tretji prst Sv. Duha, tu je ta Sveta Trojica, koker ta sama prava resnica, te isti vi oblubiti inu prsežete, de jo vi očete lubiti skuzi vašo povedano pravo samo Bogu depadaječo resnico inu ne očete ništar zuper taisto resnico kaj kriviga povedati, ni za lubezni inu za sovraštvu, ni za prijazni ali za mitov volo, tenveč de bode pravda in⁵⁴ resnica prov na dan postavljena v taki

viži,⁵⁵ koker da tudi vi morete na sodni dan pr tih živih inuj mrtveh od tiga ojstriga rihtarja, tiga Sinu Božjega, kateriga bi vi radi deležni bili, inuj ta iste resnice inu pravice z vsemi izvolenimi inu vso nebeško družino vekomaj uživati, to vse pomenijo teiste t(e)rije prstje.

Ta četrti prst pomeni tu mejhenu telo/telu,⁵⁶ v katerim je ta duša skrita inu shranena.

Ta roka pak pomeni to nebeško kralestvu inu vso nebeško družino, kateri vso resnico povdo, ta sa je sturil inu prdružil h tim Božjim nebeškim vudam,⁵⁷ inu mu bode ta ista povedana resnica od Gospodi Boga gvišnu dobro plačana, kateri pak krivu prseže, ima verjeti ali vedeti h prvimo, de se je od te večne resnice ali pravice, tu je od Gospodi Boga inu vse nebeške družbe ali svetnikov odločil, taku pr teh istih nikar le nima ta narmanši delež jemeti, temuč od neh vekomaj odločen, inu na dna tiga pakla pahnan biti tudi tankaj, ker vso krivico inu luže trdjo v to večnu frderbane⁵⁸ priti, tega nekuli konca ni, temuč veden teh zob škripajne ima jemeti, na bodete vse na vaše uboge dušice spomislili vsak tri prsti gori vzignil inu za mano taku govorili.

Jest N. prsezem pr tem jemeni Gospodi Boga, inu te Svete Trojice, de jest hozhem te prave Božje resnice, kar je meni vedeče, inu bodem za nih vprašan, povedati inu kar je meni na vedeče, zamoučati, ni za obeno mito danu, sovraštvu ali za lubezni volo, koker meni Bog pomagai na moj posledni dan, kadar se bode moja duša od tega telesa ločila. Amen.

⁵¹ V izvorniku pomotoma *uacho*.

⁵² V izvorniku pomotoma *pued*.

⁵³ *Zaşafati* = ukazati, zapovedati, iz nem. verschaffen.

⁵⁴ V izvorniku pomotoma *ni*.

⁵⁵ *Vižga* = način, iz nem. Weise.

⁵⁶ V izvorniku pomotoma *delli*.

⁵⁷ Udom.

⁵⁸ *Frderbane* = poguba, pogubljenje, iz nem. Verderbnis.

Črkopis zgornjega besedila jasno kaže vplive slovenske knjižne norme. Ti so še posebej opazni pri rabi dvočrkja *zh* za šumnik č. Sicer srečujemo tudi zapisa *z* (*tekozi, Denuzj*) in *tsh* (*temutsh, lotshen*). Glede na dobo nastanka ni mogoče pričakovati razlikovanja pri pisanju drugih dveh šumnikov, ki ju največkrat ponazarja isti sestavljeni grafem *sh*. Fonem š je poleg tega zapisan še kot nemški *sch* (*Schaffani, Schlishali*), v kombinaciji s fonemoma *k* in *t* pa tudi kot *s* (*nebes=Kiga, nistar, nebesco, nebesko*). Šumnik ž je pisan najbolj dosledno, praviloma kot *sh*, a tudi kot *s* (*Bosiega*) in *sch* (*lusche*). Pri sičnikih je najdoslednejše pisanje grafema *z* za glas *c* (*trojzja*), *s* in *z* pa sta največkrat zapisana enako, kot *s* (*Skusi*), a tudi kot *f* (*finu, Sufemi, fa obeno*), *s* pa še podvojeno kot *fs* (*Refsniza*).

V zvezi z jezikovnimi značilnostmi gre najprej poudariti, da je besedilo prevod iz nemške predloge; o tem priča že njegova skladnja. Vokalna redukcija *palc* pri samostalniku *palec* kaže na nastanek prevoda v 17. stoletju, čeprav ni izključeno, da je navedeni primer šele redakcija zadnjega prepisovalca. Tudi mešanje dolenskih prvin z gorenjskimi je zelo verjetno posledica prepisovalskega posega. Dolenski, tedanji knjižni elementi so v takem primeru starejši, saj jih je več kot gorenjskih, npr. *skuži, tu, zuper, ojstriga, inuj, mejhenu, gvišnu, dobru, škeripajne, taku, vudam*. Sekundarni gorenjski, bodisi delo Janeza Jurija Raspa bodisi že koga pred njim, so manj številni: *h pričvanu, Bog, koker, shranena, frderbane, mrtveh*. Za dolensko-gorenjsko mešanico kot posledico prepisovalske redakcije pa gre verjetno pri besedni zvezi *nebeško kralstvu*.

O drugem slovenskem besedilu Raspove knjige (pag. I/221), razglasu o cerkvenem izobčenju laika, je znanega največ. Le za to besedilo je namreč na voljo tudi predloga, ugotovljena sta identiteta prepisovalca in zelo natančno čas prepisa. Prepisovalca Maksimilijana Leopolda Raspa razkriva pisava, Kamnik kot kraj nastanka pa je ugotovljen prek njega in zlasti iz navedbe kraja izdaje prejšnjega dokumenta. Besedilo se je znašlo v knjigi v času Raspove največje prepisovalske vneme, kmalu potem, ko je (spomladi 1700) postal kamniški župnik. Zapisano je neposredno za dokumentom, datiranim v kamniškem župnišču 4. septembra 1700 (pag. I/220), naslednji prepisi, preden se začne druga pisava (pag. I/241–244), pa si sledijo skoraj dosledno kronološko, začeni z dokumentom, nastalim 13. februarja 1701 prav tako v kamniškem župnišču (pag. I/222). Tako lahko čas prepisa v knjigo opredelimo kot: kmalu po 4. septembru 1700.

Vsebina besedila je reducirana na vseh mestih, na katerih gre za osebne podatke. Navedek, da je N. N. fizično napadel kranjskega kaplana, kaže na Kranj kot zelo verjetni kraj nastanka predloge. Toda iskanje teh ali kakršnih koli podatkov o opisanim dogodku ni obrodilo nikakršnih sadov. Razlog je razkrila šele poznejša naključna najdba predloge razglasa v škofijskih protokolih ljubljanske škofije. V resnici je šlo namreč za napad na kaplana v Krašnji,⁵⁹ nato pa je pri prepisovanju besedila v Raspovo knjigo iz pridevnika "krašenjski" pomotoma postal "kranjski". Do dogodka je prišlo 21. avgusta 1694, kaplan Primož Sivec je storilca, mlinarja Lukeža Lavriča, štiri dni pozneje tožil pred sodiščem ljubljanske škofije, razglas o izobčenju storilca, zapisan v škofijskih protokolih, pa ima datum 3. september istega leta.⁶⁰ Da je novi kamniški župnik Maksimilijan Leopold Rasp približno šest let pozneje prepisal v knjigo obrazcev svojega pokojnega očeta prav to besedilo, je jasno vidno iz uvodnega dela, v katerem sta datum in kratek opis dejanja. Manj gotovo pa je, ali je bil sam obrazec izobčenja preveden iz latinske predloge res šele konec 17. stoletja. Po dosedanjih ugotovitvah se slovensko besedilo v škofijskih protokolih ne pojavlja pred tem iz leta 1694, potem pa v istem in naslednjih devetih letih še trikrat.⁶¹

Kamniški župnik Rasp je zlahka prišel do besedila izobčenja iz leta 1694. Ker je bil blizu krogom okoli ljubljanske stolnice, mu ga je priskrbel nekdo s škofije, lahko pa tudi sosednji krašenjski župnik. Takšno besedilo v slovenščini je Maksimilijan Leopold kot novi kamniški župnik potreboval zaradi pričakovanih podobnih primerov cerkvenega izobčenja v svoji župniji in gorenjskem arhidiakonatu.

⁵⁹ Pojasnitev celotnega primera je omogočila analiza slovenskih prisežnih besedil v ljubljanskih škofijskih protokolih, na katera me je opozorila umetnostna zgodovinarica Ana Lavrič. Dr. Lavričevi se za prijaznost najlepše zahvaljujem in pripominjam, da ni nikakršne povezave med njo in Lukežem Lavričem, leta 1694 izobčenim napadalcem krašenjskega kaplana.

⁶⁰ NŠAL, ŠAL, Škofijski protokoli, fasc. 10, knj. 18, 1694–1695, pag. 164–167, 3. 9. 1694.

⁶¹ Pri prvem obrazcu, datiranim 5. novembra 1694, gre samo za prepis prvega, vsebinskega dela, namesto nadaljevanja pa sledi sklicevanje na prejšnji obrazec z dne 3. septembra istega leta (NŠAL, ŠAL, Škofijski protokoli, fasc. 10, knj. 18, 1694–1695, pag. 200, 5. 11. 1694). Druga dva obrazca sta v celoti, razen imen storilcev in navedbe dejanja, enaka prvemu (prav tam, fasc. 11, knj. 19, 1696–1697, pag. 58–59, 13. 3. 1698; fasc. 12, knj. 22, 1702–1703, pag. 333–334, 23. 2. 1703).

Besedilo št. 2 – Razglas o cerkvenem izobčenju laika

(predloga nastala 3. 9. 1694 v Ljubljani, zapis kmalu po 4. 9. 1700 v Kamniku)

Excommunicationis Formula Carniolica

N. N. je ta eden inu dveifsetti dan Vnega Mefsezha fkofo hudizovo notre Dajanie Gospuda N. N. Crankega Coplana Koker eno duhouno Bogu ifrozeno Schegnano perfono fe podstopou isroko popafti, per laffech Vlezhe inu na tla Vrezhi. Satega vola je fkufi pravizno fodbno vifsoke Dohoune Gospofke fposnano bilu de je on N. N. vto Veliko grofno pano Padou, jenu je meni fa De ga vola gore nalofero de jefst imam Vam ofnanit, jenu oklizat, de ga fe imate bati, Koker enega Pananega jenu Strupovitnega Prekle=tega Zloveka, f katerem nobeden fe nima podstopet Go=vorit, fnim piti alle jefte, ale druge perjafnosti derfate. Sakai fzer Kateri be leto fturil, ima vedet, de on tude u to malo pano pade fa vola Ka=tere nalfme teh fveteh facramentou prejemati, Dokler na mefti Bojhjem jenu ad Kristuffa Jefufa Dani oblasti vu jemeni fvetiga Papefcha inu Furfstove Gnade nafchega Gnadelvega fkoffa je on N. N. unKai fbriffan jenu ven verfen od vfega Tovarftva Kerfchanskiga ferda=man if hudizam inu if uffo niegovo drufbo V vezhne Peklenfke ogen. Preklet bode uu Valli, jenu Na polli, preklet uu Hische inu funei hische, preklet Kader fpi alle nafpi, preklet Keder je alle pie, preklet Ker gre jenu fedy, prekleto bode niegovo meffo jenu Kofti od noh do glave Buh mo na dai fravia inu bode ferdaman na ta dan bofie fodbne ta vezne peklenfky ogen ga pofry Koker hudiza inu niegovo ferdamano Drufbo, oku nabo Pokure fturou, jnu fe Pobolffchou. Amen. Amen. Toku fe fgoti Toku fe ifgoti.

[Obrazec izobčenja v kranjščini]

N. N. je ta eden inu dvejetiti dan unega meseca skoze hudičovo notredajanje⁶² Gospuda N. N., kranškega koplana, koker eno duhovno, Bogu izročeno žegnano persono⁶³ se podstopou iz roko popasti, pr laseh vleče inu na tla vreči. Za tega vola je skuzi pravično sodbo visoke dohovne gosposke spoznano bilu, de je on N. N. v to veliko grozno pano padou, jenu je meni za tega vola gore naloženo, de jest imam vam oznanit jenu oklicat, de ga se imate bati koker enega pananega⁶⁴ jenu strupovitnega⁶⁵ prekletega človeka, s katerem nobeden se nima podstopet govorit, z nim piti ale jeste ale druge prjaznosti držate. Zakaj scer, kateri be le-to sturil, ima vedet, de on tude v to malo pano⁶⁶ pade, zavola katere na sme teh sveteh zakramentov prejemati, dokler na mesti Božjem jenu ad Kristusa Jezusa dani oblasti vu jemeni svetiga papeža inu furštove gnade⁶⁷ našega gnadelvega⁶⁸ škofa je on N. N. unkaj zbrisan jenu ven vržen od vsega tovarštva kršanskiga, frdaman⁶⁹ iz hudičam inu iz vso njegovo družbo v večne peklenfke ogen. Preklet bode vu vasi jenu na polji, preklet vu hiše inu zunej hiše, preklet, kader spi ale na spi, preklet, keder je ale pije, preklet, ker gre jenu sedi, prekleto bodi njegovo meso jenu kosti od noh do glave Buh mo na dai zdravja inu bode frdaman na ta dan Božje sodbne, ta večne peklenfki ogen ga požri koker hudiča inu njegovo frdamano družbo, oku na bo pokure sturou, jnu se pobolffou. Amen. Amen. Toku se fgoti. Toku se izgoti.

Razglas o izobčenju se po svoji črkopisni podobi opazno odmika od nekaj desetletij starejšega prisežnega obrazca. Zadnji je namreč v precejšnji meri upošteval knjižno normo, čeprav je bil zapisan in je najverjetneje tudi nastal prav v več kot pol stoletja trajajočem obdobju 17. stoletja, v katerem ni izšla nobena slovenska knjiga. Razglas o izob-

čenju pa je, nasprotno, v črkopisu v glavnem sledil drugi, latinski normi. Šumnik č je tako praviloma zapisan kot *z* (*hudizovo, pravizno, Zloveka*), a tudi kot *zh* (*Vlezhe, vezhne*), pri tem pa dvočrkje *zh* enkrat ponazarja sičnik *c* (*Mefsezha*). Zaman bomo iskali sestavljeni grafem *sh* za šumnika *š* in *ž*, saj ju je zapisovalec pisal kot *sch* (*hische, Schegnano*), *fch* (*Ker-*

⁶² Navdih, kalkirano iz nem. Eingebung.

⁶³ *Žegnana persona* = posvečena oseba, duhovnik.

⁶⁴ *Panan* = izobčen, iz nem. verbannt (prim. Striedter–Temps, *Deutsche Lehnwörter*, str. 188).

⁶⁵ *Strupovit* = strupen, pogubljen; izraz so v obliki strupovit uporabljali že slovenski protestantski pisci. Prim. ZRC SAZU, Sekcija za zgodovino slovenskega jezika, Listkovna kartoteka; Kastelec-Vorenčev slovar (1680–1710) ga razlaga kot: pogubljen, smrten, strupovit, škodljiv (Stabej, *Slovensko-latinski slovar*, str. 423).

⁶⁶ *Pana* = izobčenje, iz nem. Bann (prim. Striedter–Temps, *Deutsche Lehnwörter*, str. 188).

⁶⁷ *Furštova/furštova gnada* = knežja milost.

⁶⁸ *Gnadelv, gnadljiv* = milosten, iz nem. gnädig (prim. Striedter–Temps, *Deutsche Lehnwörter*, str. 129).

⁶⁹ *Frdaman* = preklet, iz nem. verdammt (prim. Striedter–Temps, *Deutsche Lehnwörter*, str. 117).

schanskiga, Poboljšou, Papešča), šb (Božji) in f (naloženo, pošty). Soglasniški skupini št in šk se tudi tu pojavljata kot st (Furstove) in sk (škoffa), pogost je podvojeni šš oziroma fs za sičnik s (dveifseti, usfo), sicer pa f glasovno ustreza dvema sičnikoma: s in z (škusfi, Ješusa).

Primerjava z ljubljansko predlogo iz škofijskih protokolov je pokazala, da je prepisovalec zapisovanje sičnikov in šumnikov močno prilagodil svojemu občutku, saj je predloga neprimerno bližje knjižni bohoričici kakor njen kamniški prepis. Kdo je bil "krivec" za črkopisno predrugačenje, ni zanesljivo potrjeno, saj bi med Raspom in pisarjem škofijskega protokola lahko obstajal še tretji pisec, vmesni prepisovalec. Zelo verjetno namreč Rasp ni prepisoval neposredno iz protokola, temveč iz ene nje-

govih kopij. Ker drugih Rasповih slovenskih besedil ne poznamo, tudi ne moremo soditi o njegovi siceršnji rabi črkopisa za slovenska besedila. Bržkone je prilagoditev latinski normi zakrivil kar sam, če upoštevamo, da se je šele malo prej vrnil s študija v Rimu in da nemara dotlej ni imel zadostnega ali sploh nikakršnega stika s pisano slovenščino.

Poleg črkopisnih razlik so med ljubljansko predlogo in kamniškimi prepisom občutne tudi jezikovne razlike. Začeniši z latinskim naslovom ni stavka, ki se v prepisu ne bi vsaj malo razlikoval od predloge. Ker imamo redko možnost primerjati dve različici istega starejšega slovenskega uradovnega besedila, sta v nadaljevanju vzporedno objavljene obe transliteraciji, jezikovne razlike med njima pa so označene s poudarjenim tiskom.

Predloga v škofijskih protokolih 3. 9. 1694	Prepis v Rasповi knjigi obrazcev po 4. 9. 1700
<p>Excommunicationis promulgatio in Carniolica idiomate.</p> <p>Lukež Lavrič sicer mlinar je ta eno inu dvejseti dan uniga mešca skuzi hudičovo notredajne Gospoda Primoža Sivca krašenskega koplana, koker eno duhovno Bogu zročeno žegnano persona⁷⁰ se postopol z roko popasti, pr laseh vleče inu na tla vureče, Za tega vola je skuzi pravično sodbo vsoke duhovne gosposke spoznanu bilu, de je on Lukež Lavrič v to veliko grozno pano padel, inu je meni za tega vola naloženo, de jest imam vam oznanet inu oklicat, de ga imate se bati koker eniga paneniga strupovitega prekletega človeka, s katerem nobeden se nima podstopet govoriti, z nim piti, ali jesti, ali druge prjaznoste držati, zakaj sicer kateri bi le-tu sturil, ima vediti, de on tudi v to malo pano pade, zavole katere na sme teh sveteh zakramentov prejemate, dokler na mesti Božjem inu od Kristusa Jezusa⁷¹ danj oblasti v jemeni svetiga papeža inu firštave⁷² gnade našega gnadlovega škofa je on Lavrič unkej zbrisan inu ven vržen od vsega tovarštva kršanskega, frdaman s hudičam inu vso negovo družbo v večne peklenske ogen. Preklet bodi v vase inu na poli, preklet v hiši inu zunej hiše, preklet keder spi inu na spi, preklet keder je inu pije, preklet keder gre inu sedi, preketu bodi negovo mešu inu kosti od noh notre do glave, Buh mo na dej zdravje inu bodi frdaman na ta dan Božje sodbe, ta večni pehlenski ogen ga požre koker hudiča inu negovo frdamano družbo, oku na bo pokure sturil inu se na bo pobulšal. Amen Amen. Taku se zgodi, taku se zgodi.</p>	<p>Excommunicationis Formula Carniolica</p> <p>N. N. je ta eden inu dvejseti dan unega meseca skoze hudičovo notredajne Gospoda N. N., kranškega koplana, koker eno duhovno, Bogu izročeno žegnano persono se podstopou iz roko popasti, pr laseh vleče inu na tla vreči. Za tega vola je skuzi pravično sodbo visoke dohovne gosposke spoznanu bilu, de je on N. N. v to veliko grozno pano padou, jenu je meni za tega vola gore naloženo, de jest imam vam oznanit jenu oklicat, de ga se imate bati koker enega pananega jenu strupovitega prekletega človeka, s katerem nobeden se nima podstopet govorit, z nim piti ale jeste, ale druge prjaznosti držate, zakaj scer, kateri be le-to sturil, ima vedet, de on tudi v to malo pano pade, zavola katere na sme teh sveteh zakramentov prejemati, dokler na mesti Božjem jenu ad Kristusa Jezusa danj oblasti vu jemeni svetiga papeža inu furstove gnade našega gnadlovega škofa je on N. N. unkaj zbrisan jenu ven vržen od vsega tovarštva kršanskiga, frdaman iz hudičam inu iz vso njegovo družbo v večne peklenski ogen. Preklet bode vu vasi jenu na poli, preklet vu hiše inu zunej hiše, preklet, kader spi ale na spi, preklet, keder je ale pije, preklet, ker gre jenu sedi, preketu bodi njegovo meso jenu kosti od noh do glave, Buh mo na daj zdravja inu bode frdaman na ta dan Božje sodbe, ta večne peklenske ogen ga požri koker hudiča inu njegovo frdamano družbo, oku na bo pokure sturou, jnu se pobolšou. Amen. Amen. Toku se zgodi. Toku se zgodi.</p>

⁷⁰ Zapis *persbona* bi lahko brali tudi kot *peršona*.

⁷¹ Zapis *Christusha Jesusha* je mogoče brati tudi kot Kristuša Jezusa.

⁷² Zapis *Firstave* bi lahko brali tudi kot *firstave*.

Glavna ugotovitev o jezikovnih razlikah med različicami besedila je, da je narečna osnova nenakana. Ljubljanska predloga ima več dolenskih elementov kot prepis, saj je prepisovalca rado zaneslo v gorenjščino, vendar ne vedno in dosledno. Enkrat je, denimo, predlog *skuzji* popravil v *skeže*, drugič pustil nespremenjenega. Pri kamniškem besedilu kaže posebej opozoriti na opustitev končnega -l pri opisnem deležniku, ki je bil naslonjen še na protestantsko knjižno tradicijo. Knjižni -l v ljubljanski predlogi (*postopol*, *padel*, *sturil*, *populšal*) zamenjuje v prepisu fonetični -u (*podstopou*, *padou*, *sturou*, *popolšou*), le v enem primeru je zapis ostal nespremenjen (*sturil*). Podobno prilagoditev je doživela nedoločniška oblika glagolov govoriti in držati, saj se v prepisu glasita *govorit* in *držate*. Transformacija dolenske oblike v gorenjsko ali v vmesno različico je opazna tudi na drugih mestih: *na puli* – *na poli*, *mesu* – *meso*, *taku* – *toku*, *zročeno* – *izročeno*, *z roko* – *iz roko*. Iz pridevnika *strupovit* je med prepisovanjem nastal *strupoviten*, sicer pa srečamo več gorenjskih vokalnih redukcij: *ali* – *ale*, *bodi* – *bode*, *sicer* – *scer*, *bi* – *be*, a tudi obrnjene primere: npr. *mesca* – *meseca*, *požre* – *požri*, *dane* – *dani*. Tradicionalni dolenski refleksi za nenaglašeni prvotni jat je v prepisu praviloma pršel iz ia v ea: *paneniga* – *pananega*, *uniga* – *unega*, *eniga* – *enega*, a tudi narobe: *kršanskega* – *kršanskiga*. Zanimivo je, da je izvorni *dej* postal v kamniški redakciji *daj*. Poleg tega so v prepisu tri besede dodane (*gore*, *jenu*, *izj*) in tri izpuščene (*notre*, *na bo*), enkrat je zamenjan vrstni red besed (*imate se* – *se imate*), opaziti pa je še več drugih manjših razlik med različicami besedila.

Ugotovljene razlike so posledica adaptacije besedila drugemu narečnemu okolju oziroma prepisovalčevemu lastnemu idiomu. Ker je bilo besedilo namenjeno javni razglasitvi vernikom, je priredba toliko bolj razumljiva; vodili so jo predvsem praktični razlogi. In če sta bila prepisovalca dva, poleg Raspa še nekdo pred njim, je lahko h končni podobi besedila vsak od njiju prispeval lastno noto.

Tretje slovensko besedilo je, kot že rečeno, zvrstno enako prvemu. Na to je pri obeh opozoril s kazalkama že Maksimilijan Leopold Rasp. Ta sicer ni bil prepisovalec, čeprav je bilo besedilo zapisano v času njegovega župnikovanja, le malo za razglasom o izobčenju, ki mu lahko edinemu pripišemo rokopis Raspa mlajšega. Čigav je rokopis tretjega besedila, ostaja neugotovljeno.⁷³ Leta 1704 ali

kmalu po njem je Raspovo pisavo dvakrat za krajši čas zamenjal rokopis neznanega prepisovalca, ki se odlikuje po zelo lepi in skladni pisavi (pag. I/241–244 in 249–254). Najmlajša datacija pred zapisom tega slovenskega besedila je 5. junij 1704 v Ljubljani (pag. I/246), sledi poznejši vrinek z Raspovo pisavo in datacijo 29. december 1723 (pag. I/247), potem pa za slovenskim besedilom (pag. I/249–250) kronološko zaporedje prepisov dokumentov, datiranih od 18. junija 1704 dalje (pag. I/252). Teoretično bi torej prepis slovenskega dokumenta lahko nastal v zelo kratkem časovnem razponu med 5. in 18. junijem 1704. Prav verjetno ga je neznančeva roka izdelala še v istem letu, vsekakor ne veliko pozneje.

Predloga ni znana in izvira gotovo še iz 17. stoletja. Da utegne biti mlajša od predloge prvega besedila v knjigi, je soditi po napredujoči vokalni redukciji *palc* – *pauc*, bržkone pa tudi po obliki *člouk*, kolikor ne gre v obeh primerih že za sekundarni, prepisovalski element. Po obsegu je to besedilo najdaljše, po vsebini pa močno spominja na prvo. Naslov je tudi tu v slovenščini, a določnejši: "Slovenska prična prsega". Prisežni poduk in obrazec sta torej izrecno namenjena pričam, ne kateremu koli prisežniku v pravdni zadevi. To besedilo je enako kot prvo razdeljeno na dva dela: na poduk ter obrazec prisege. Drugače kot pri prvem besedilu poduk zdaj prisežnikov ne nagovarja neposredno, v drugi osebi, temveč v tretji. V tej uvaja tudi tiste dele besedila, ki se nanašajo na krivo prisego in so jih prisežniki glasno ponavljali. Drugi del, promisorni prisežni obrazec, s katerim prisežnik obljublja, da bo govoril resnico, je v tem primeru precej daljši in ima poseben nemški podnaslov: "Windischer äydt".

⁷³ Gotovo je le, da pisava ne pripada nobenemu duhovniku, ki so v tem času pustili pisne sledove v kamniških župnijskih matičnih knjigah. Prim. NŠAL, ŽA Kamnik, rojstni matični knjigi 1700–1710 in 1710–1727, poročna matična

knjiga 1673–1711, mrliški matični knjigi 1671–1707 in 1707–1731.

Besedilo št. 3 – Poduk prisežnikom in prisežni obrazec o resničnosti izpovedbe

(čas in kraj nastanka predloge neznana, zapis nastal kmalu po 5. 6. 1704 v Kamniku)

Slouenska Prizhna Perfsega

Perfsega, Keteria ima enimu Slehernimo, preiden on Perfseshe, naprei dershana biti.

Ta parui perst, ali pauz pomeini Boga ozheta. Ta drugi Boga s̄ynu, ta Treiti Boga suetiga Duha. Ta dua druga doli nagnena ali polloshena parsta, ta parui doli obernen parst pomeni to dusho, Kir ie ona Skriuna notre⁷⁴ v tem tellefsu, Mifinz pomeini tu tellu, Kateru ie pershlu ste semle: ienu supet v to semlo poide: satega Volla tu tellu pruti ti dushi maiheno more shtimano biti, per ti Roki se pa sastopit more en sam edini Buh stuar=nik Nebefs ienu semle:

1.

Kateri Zhlovak taku Naurednu parfseshe, ienu ie niemu samimu toku saurash, de eno Keruizhno perfsego stur̄y, taisti parfseshe U take vishe, taku on prau, oku iest Keruizhnu parfseshem, taku profsem iest Boga Ozheta, S̄ynu, Jenu suetiga duha, to sueto Zeillo Trojzo Boshio, de iest odlozhen bodem od gmaine, ienu dobrute Suete Karshanske Zerkue, od gmaine Vfsih suetnikou, inu od Zeilliga Karshanstua, Jenu de taista dobruta meni bode Kenimu sgubleinu Moje Boge Dushize, tellefsa, ienu Kerūy.

2.

Ta na prauizhni Zhlovak parfseshe, Koker bi on dial, oku iest donefs Keruizhnu parfseshem, taku pomagaj Buh Ozhe, s̄yn, Jenu Sueti Duh, de taisti meni nigdar htroshtu napridi v tim Zhafsu ienu Vrri, Kader she bode moia Boga Dushiza od Moiga tellefsa lozhilla.

3.

Kateri naprauizhnu parfseshe, taisti prau, oku iest donefs folsh parfseshem, toku iest profsem Boga ozheta, s̄ynu, Jenu suetiga Duha, de tu suetu reishnu tellu Nashiga Gospuda Jefsufsa Christufsa, niega na isrezhena Milost, niega nadolshnost, sueti Keruau puth: niega Britkust, terpleine, teska smert, Jenu nadolshna Martra bodi na meni Bugimu Greishniku Sgublena, ienu odlozhena vfselei, ienu vekumai.

4.

Leta, Kir folsh parfseshe, taifti prau, oku iest donefs folsh parfseshem, toku bodi moia dusha, Katera se sastopi p tem Zhetartim parstu, ienu moie tellu/:

Kateru se pak sastopi per tim Mallimu mefinzu vekumai ukopp fardamanu na sodni dan, Kader iest naprauizhin Zhlovak stau bodem pred tim Ostrim Jenu tardim Rihtariam, Katerimo nishter Skriuunu nei, Jenu iest bodem oduershen, ienu od lozhen od tih prauizhnih, Jenu obropan tiga pogleda, ali oblizhia Bolh̄yga, Nafsigia Isuelizharia Jefsufsa Christufsa Vfselei, ienu Nimer.

Slovenska prična prsega

Prsega, keteria ima enimu slehernimo, prejden on prseže, naprej držana biti.

Ta parvi prst ali pauc pomejni Boga Očeta, ta drugi Boga Sinu, ta trejti Boga Svetiga Duha, ta dva druga doli nagnena ali položena parsta, ta parvi doli obrnen parst pomeni to dušo, kir je ona skrivna notre v tem telesu. mizinc pomejni tu tellu, kateru je pršlu s te zemle jenu zupet v to zemlo pojde, za tega vola tu tellu pruti ti duši majheno more štimano biti, pr ti roki se pa zastopit more en sam edini Buh stvarnik nebes jenu zemle.

1.

Kateri člouk taku navrednu parseže jenu je njemu samimu toku savraš, de eno krvično prsego sturi, taisti prseže v take viže, taku on pravi, oku jest krvično prsežem, taku prosem jest Boga Očeta, Sinu jenu Svetiga Duha, to Sveto cejlo Trojico Božjo, de jest odločen bodem od gmajne jenu dobrute svete karšanske Cerkve, od gmajne vsih svetnikov inu od cejliga karšanstva, jenu de taista dobruta meni bode k enimu zgublejnu moje boge dušice, telesa jenu krvi.

2.

Ta napravični člouk prseže, koker bi on djal, oku jest donefs krvično prsežem, taku pomagaj Buh Oče, Sin jenu Sveti Duh, de taisti meni nigdar h troštu na pridi v tim času jenu uri, kader se bode moja boga dušica od mojga telesa ločila.

3.

Kateri napravičnu parseže, taisti pravi, oku jest donefs folš parsežem, toku jest prosem Boga Očeta, Sinu jenu Svetiga Duha, de tu Svetu Rešnu Telu našiga Gospuda Jezusa Kristusa, njega naizrečena milost, njega nadolžnost, sveti krvavi put, njega britkust, trplejne, teška smrt jenu nadolžna martra bodi na meni bugimu grejšniku zgublena jenu odločena vselej jenu vekumaj.

4.

Le-ta, kir folš parseže, taisti pravi, oku jest donefs folš parsežem, toku bodi moja duša, katera se zastopi pr tem četartim parstu jenu moje tellu, kateru se pak zastopi pr tim malimu mezincu vekumaj vkop fardamanu na sodni dan, kader jest napravičin člouk stau bodem pred tim ostrim jenu tardim rihtarjam, katerimo ništer skrivnu nej, jenu jest bodem odvržen jenu odločen od tih pravičnih jenu obropan tiga pogleda ali obličja Božjiga našiga Izveličarja Jezusa Kristusa vselej jenu nimer.

74 Prvotno *nutre*, nato popravljeno *notre*.

<p><i>Windischer ajdt.</i></p> <p>Jest N. et N: oblubim, Jenu parfseshem gospud Bogu Nebeshkimu, de iest utei rezhi, Kar sem sedai ta dan Keni prizhi naprei postaulen, ienu uprashan bodem, Ozhem to prauo Zhisto Boshio refsni zo poueidati, Nebeno Karuizo noter meishati, ni enimu, ni drugimu sa periatelstuu, ali saurashtuu, ali nitta vole per=loshiti, ali vseti, Koker bi tu smishlenu moglu biti, temuzh moie prizhuuaine po praui risfnizi toku dati, Koker enimu poshtenimu Karshanskimu Zhloueiku se spodobi, Jenu Jest na sodni dan pred Gospud Bogam Ozhetam Nebeshkim bodem mogel odgouar dati, toku meni Gospud Buh pomagaj, ta zhasitita prefs Vfsiga Madesha Spozheta Diuiza Mati Boshia Maria, Jenu ufsi lubi suetniki Amen.</p>	<p>[Slovenska prisega]</p> <p>Jest N. et N. oblubim jenu parsežem Gospud Bogu nebeškemu, de jest v tej reči, kar sem sedaj, ta dan k eni priči naprej postavljen jenu prašan bodem, očem to pravo, čisto Božjo resnico povedati, Nebeno karvico noter mejšati, ni enimu ni drugimu za prijateljstvu ali savraštvu ali nita⁷⁵ vole priložiti ali vzeti, koker bi tu zmišlenu moglu biti, temuč moje pričuvajne po pravi risnici toku dati, koker enimu poštenimu karšanskimu človejku se spodobi jenu jest na sodni dan pred Gospud Bogam Očeta nebeškim bodem mogel odgovar dati, toku meni Gospud Buh pomagaj, ta častita brez vsiga madeža spočeta Divica Mati Božja Marija jenu vsi lubi svetniki. Amen.</p>
---	--

Črkopis besedila je v primerjavi s prejšnjima dvema bližje knjižni bohoričici. Tako je šumnik č dosledno zapisan kot *zh* (*Ozbeta, Zblouk*), š in ž pa kot *sh* (*htroshtu, perfseshe*).⁷⁶ Soglasniška skupina šk se pod nemškim vplivom pojavlja tudi kot *sk* (*teska*), začetni k v lastnem imenu Kristus kot latinski in nemški *ch* (*Christufsa*), ni pa več latinskega grafema *z* za fonem č ter nemškega *sch* za š in ž. Dvočrkje *fs* ponazarja sičnik *s* (*Nebefs*) in le izjemoma z (*Jesufsa*).

V jezikovnem pogledu kaže to besedilo med vsemi največ dolenskih potez. Izrazita je raba dolenskega refleksa jata (*prejden, pomejni, trejti, cejlo, cejlga, človejka, grejšniku, mejšati, povedati*), u-ja za prvotni dolgi o in druge o-je (*tu telu, kateru je pršlu, mejbenu, zupet, telu, pruti, sturi, Buh, dobruta, Gospuda, tu svetu rešnu telu, krvavi put, britkust*), močno je akanje (*parst, parvi, sauraš, napravični, parsežem, nairzečena, nadolžnost, tardim ribtarjam, karšanskimu*), enkrat pa uporabljena značilna nikalnica *nej*. Na nekaterih mestih lahko sklepamo, da gre za jezikovni poseg prepisovalca. Tako se tožilnik besede *Buh* glasi *Boga*, prislov *tako* pa se pojavlja v oblikah *taku* in *toku*, a med obema ni vedno mogoče zanesljivo paleografsko razlikovanje. Zapis edinega opisnega deležnika se ravna po sodobni ujevski fonetični izgovorjavi: *stau*.

IV) Slovenske prisege na poli v dodatku h knjigi

Prisege na posebni poli na koncu knjige predstavljajo svojevrsten fenomen med ohranjenimi slovenskimi uradovalnimi besedili iz zgodnjega novega veka. Enajst prisežnih besedil pomeni namreč največjo koncentracijo slovenskih uradovalnih

besedil sploh, zavidanja vreden pa je tudi skupni obseg skoraj 8.000 znakov. Če temu dodamo še zanimivo vsebino in ugotovitev, da gre pri večini besedil za doslej neizpričano vrsto prisege v slovenščini, lahko sklenemo: dodatek k Raspovi knjigi je pomemben prispevek k odkrivanju starejše uradovalne slovenice, in to ne le iz prve polovice 18. stoletja, obdobja, v katero zapisi spadajo.

Polo s skupaj štirinajstimi besedili so Raspovi knjigi dodali, ko je bil foliant že skoraj povsem popisan in so že kakšnih petnajst let vanj vpisovali le še izjemoma. Vsebinsko vsekakor sodi h knjigi, saj se povsem sklada z njenim namenom – biti predloga uradovalnemu besedilom. Iz vsebine zapisov je vidno, da so nastali v kamniškem župnišču in tam so bili po 23. decembru 1739 tudi prepisani. Ta datum vsebuje mlajša od dveh datacij priseg – druga je 19. januar 1728 –, skupaj pa razkrivata okvirni čas nastanka predlog. Prepis vseh štirinajstih predlog je sočasen, razen morebiti zadnjega, nemškega zapisa prisežnega poduka, in je delo iste, neidentificirane roke. Gotovo je le, da rokopis ne pripada nobenemu od kamniških duhovnikov, ki so v štiridesetletnem časovnem razponu (med letoma 1720 in 1760) vodili župnijske matice.⁷⁷ Prepisovalec bi bil lahko laik, morda študent, bogoslovec ali učitelj.

Polja je na gosto popisana z besedili. Razen zadnjega, nemškega, jih uvajajo latinski naslovi ter ponekod tudi latinska razlaga okoliščin priseganja. Slo-

⁷⁵ Prav *mita* (podkupnine).

⁷⁶ Paleografsko razen v primeru *fs* ni mogoče z gotovostjo razlikovati med malim *s* in visokim *s* (š), zato sta transkribirana enotno kot *s*.

⁷⁷ Prim. NŠAL, ŽA Kamnik, rojstne matične knjige 1710–1727, 1727–1738, 1738–1752, 1753–1760, poročni matični knjigi 1712–1744 in 1745–1769, mrliške matične knjige 1701–1731, 1731–1747 in 1747–1765. – Matične knjige so vodili kaplani in sami vpisovali vanje tudi redke primere, ko je krščeval, poročal ali pokopaval župnik. Rokopis kaplana Gregorja Žerovnika sicer precej spominja na pisavo na poli, se pa od nje v nekaterih bistvenih podrobnostih opazno razlikuje. Komu pripada pisava, ni bilo mogoče ugotoviti niti na podlagi raznih spisov župnijske proveniencije (prim. NŠAL, ŠAL/Ž, fasc. 111, Kamnik 1656–1835).

venske prisega si brez prekinitve sledijo od prve do tretje strani (pag. II/173–175), na tretji strani spodaj je prisega v nemščini (pag. II/175) in na zadnji, četrti, regist latinske prisega ter nemški poduk za prisežnike s promisorno prisego (pag. II/176). Od enajstih slovenskih prisežnih besedil se jih osem nanaša na sklenitev zakonske zveze. Pri tem gre za različne podvrsti priseg. Prav tako zadevata poroko edina nemška prisega in regist latinske, tri slovenske prisega pa so klasične sodne, nastale pri patrimonialnem sodišču kamniške župnije.

Skladno s potrebami – služiti kot predloga oziroma obrazec – so prisežna besedila največkrat vsebinsko reducirana, tako da so izpuščeni nekateri ali sploh vsi osebni podatki. Niti ena prisega v zvezi s sklenitvijo zakonske zveze, razen latinskega registra, ne vsebuje vseh podatkov iz predloge. Nekatere osebe so navedene z imenom in priimkom, druge le kot N. N. in s stanovsko oznako (vdovec, kamniški meščan, meščan in čevljarški mojster), poleg omenjenega registra je samo ena prisega datirana. Geografsko lociranje predlog sta omogočili omembi Kamnika in kamniškega meščana, kot izhodišče za določitev časa nastanka predlog pa sta, kot že rečeno, bili edini dataciji (iz let 1728 in 1739). Na tej podlagi je bilo iz poročnih matičnih knjig mogoče ugotoviti identiteto prisežnikov večine priseg in natančen datum zapisa. Prisežnik in datum sta pri nekaterih bolj ali manj verjetna, povsem neidentificirana pa ostajata samo v enem primeru. V veliki meri je to zamudno delo olajšalo dejstvo, da so kamniški duhovniki v poročni matici skrbno navajali, ali je kateri od mladoporočencev s prisego dokazoval neporočenost. Takšnih zapisov je v poročni knjigi sicer precej več, kot se je ohranilo prepisov samih priseg v dodatku k Raspori knjigi.

Časovni okvir nastanka besedil je druga petina 18. stoletja. Ohranjene slovenske prisega v zvezi s poroko so nastale v desetletju med letoma 1726 in 1736, nemška leta 1726 in zadnja, znana le v latinskem registu, konec leta 1739. Poleg teh priseg vsebuje pola še tri sodne prisega, zapisane pri poslovanju župniškega patrimonialnega sodišča. Glede na omenjanje letnic in časovne oddaljenosti od dogodkov sta dve nastali leta 1724 ali 1725, za datacijo tretje pa ni oprijemljivih podatkov. Upoštevaje časovni okvir nastanka preostalih priseg in skupne poteze s prisego iz leta 1732 (št. 7) jo lahko okvirno umestimo v čas okoli leta 1730. Da so vse tri sodne prisega resnično nastale pri župniškem in ne pri kakšnem drugem patrimonialnem sodišču, dokazujeta imeni ključnih, toženih oseb.

Odkritje osmih priseg v zvezi s sklenitvijo zakonske zveze je neprimerno dragocenejše od od-

kritja treh sodnih. Prvič, predvsem ker ta vrsta priseg v slovenskem jeziku doslej še ni bila izpričana, in drugič, ker so besedila tudi po vsebini zanimiva. Šlo je za priseganje pred kamniško župniško duhovščino. Prisežnik je zase ali za drugo osebo dokazoval samski stan in s tem pravico do sklenitve poroke, v dveh primerih pa za očiščevalno prisego zaradi očitanege dejanja, ki je veljalo za zadržek za sklenitev zakonske zveze. Priseči so morali predvsem tisti bodoči zakonci, katerih življenjskih zgodb okolica ni dobro poznala, ker so bodisi prišli od drugod bodisi bili daljši čas odsotni. Med odsotnostjo bi se lahko poročili in nato svoj zakon prikriji, da bi lahko vnovič stopili pred oltar. Da bi preprečila tovrstne goljufije, je cerkvena oblast od njih zahtevala, da svojega samskega oziroma vdovskega stanu ne dokažejo samo s pisnim potrdilom, temveč tudi z dokazno prisego.

Okoliščine priseganja v Kamniku najbolj poznamo iz kronološko zadnje prisega, datirane konec leta 1739, katere regist navaja imena treh laikov v vlogi prič. V sami poročni matici osebe, navzoče pri priseгах, niso navedene, ampak se zgolj ponavlja obrazec, da je bila prisega opravljena pred kamniškim župnikom po pisnem naročilu arhidakona iz Mengša.⁷⁸ Prisega so sicer nastale v obdobju župnikovanja Maksimilijana Leopolda Raspa (1700–1742), vendar ni nujno, da je bil župnik prav pri vseh prisežnih dejanjih tudi navzoč.

Vse kamniške prisega v zvezi s sklenitvijo zakonske zveze sodijo v skupino t. i. dokaznih priseg in jih lahko razdelimo na dva tipa.⁷⁹ Prvi tip predstavljajo potrdilne ali asertorne prisega o samskem stanu moških (*Formula Juramenti Super Statu libero, Juramentum Super Statu Libero, Assertorium*). Takšnih priseg, pri katerih so prisežniki sami pričali o svoji neporočenosti, je pet od skupno trinajstih, in sicer tri slovenske (št. 1, 2, 5), edina nemška za tirolskega priseljenca in prisega za priseljenca z Zgornjega Koroškega, zapisana samo v obliki latinskega registra. V isti tip priseg o samskem stanu sodi edina prisega ženske (št. 8); nanjo se vsebinsko navezuje prejšnja prisega (št. 7). Z njo je prisežnik, kamniški domačin, potrdil navedbe prisežnice o njeni neporočenosti, potem ko jih je po naročilu preveril pri tretjih osebah v njenem prejšnjem kraju bivanja. Podobno, vendar brez dodatnega preverjanja dej-

⁷⁸ Npr. 27. 11. 1726: "per Corporale Juramentum in manibus D. Plebani hujus parochiae Stainensis legitime emissum ex commissione á Reverendissimo Dno Archi-Diacono in scriptio Monspurgi".

⁷⁹ O tipih objavljenih starejših slovenskih priseg gl. Ribnikar, *Slovenske podložniške prisega*, str. 31; Košir, *Prisega v slovenščini*, str. 6–7.

stev, je drugi domačin pričal o samskem stanu svojega priseljenega znanca. Ta prisega ima sicer naslov *De Credibilitate Testis*, tj. o verodostojnosti priče (št. 6). Drugi tip, očiščevalno prisego, predstavlja primera prisega moškega, da pred ovdivitvijo ni prešuštoval z žensko, s katero je zdaj nameraval stopiti v zakon (št. 4), in prisega ženske v zvezi z drugim poročnim zadržkom, sorodstveno povezanostjo z zaročencem (št. 9).

Nekatere teh priseg, povezanih z nameravano poroko, so v vsebinskem pogledu nadvse zanimive, druge manj. O mobilnosti pripadnikov nižjih slojev zelo zgovorno priča primer odsluženega vojaka Primoža Sirka (št. 1), rojenega v župniji Čemšenik. Leta 1726, ko se je hotel v Kamniku drugič poročiti, je prisegel, da se ni oženil, odkar mu je pred enajstimi leti v Zagorju ob Savi umrla žena. Priložnosti za poroko mu ni manjkalo, saj se je medtem kar nekaj let kot vojak mudil na Siciliji, v Španiji in Italiji.⁸⁰ Zaradi enakega razloga, dolgotrajne odsotnosti in nepoznanosti v kamniškem okolju, je moral dobro leto pozneje (1728) priseči Ožbolt Štrikar (št. 2), vrvarski pomočnik, po rodu iz starološke župnije. Od mladih let je namreč po cehovskem običaju veliko potoval (*po navade tega handtverka hodou inu rajžou*) in videl poleg Kranjske Štajersko, Koroško ter druge v prisegi neimenovane dežele. Manj zgovorna je prisega (št. 5), ki jo s pridržkom pripisujemo Tirolcu Francu Kolbu, kamniškemu meščanu in čevljarskemu mojstru (1735). Od kod je izviral, prisežno besedilo ne omenja, ampak govori le o "mojemu domu". Bodoči ženin gotovo ni videl toliko sveta kot prejšnja dva, saj navaja samo Ljubljano in Kranj. Če je bil prisežnik res omenjeni Kolb, kot sklepamo glede na stan in poklic, ki sta enaka v poročni matici kot v prisegi, je vsekakor zanimivo, da je kot Tirolec prisegel slovensko. Drugače kot prejšnja dva prisežnika ni pričal le o svoji dotedanji neporočenosti, ampak tudi, da nikjer na svoji življenjski poti ni nobeni ženski niti obljubil zakona.

Enakega tipa sta edina prisega v nemščini in latinski regist prisega iz leta 1739. Oba prisežnika sta bila tujca, od katerih je prvi potrjeno prisegel nemško in drugi zelo verjetno.⁸¹ Prvi, krojač Johann Georg Aicher iz Halla na Tirolskem, se je prej

mudil na Koroškem in v drugih neimenovanih krajih, tovrstne podatke pa pogrešamo pri drugem, mizarskem pomočniku Leonardu Kofflerju iz St. Petra pri Millstattu na Zgornjem Koroškem. Oženil se je sicer v Moravčah, a je zaradi neznanega razloga prisegel v Kamniku.

Zelo zgovorna je prisega Barbare Žagar iz leta 1732 (št. 8), ki poleg pričanja o neporočenosti razkriva domala detektivsko zgodbo o prisežničini lažni preteklosti. Nekaj dodatnih podatkov, iz katerih dobimo še popolnejšo sliko o tem, kaj vse se je z Barbaro dogajalo, je mogoče najti pri vpisu njene poroke v poročni matici, v kateri je celotna zgodba popisana kar na poldrugi strani. Barbara je bila doma iz Črne v vikariatu Nevlje in je zadnjih osem let živela v Kamniku, kamor je prišla noseča iz Novega mesta. Pri otrokovem krstu se je zlagala, da je poročena, ter navedla izmišljene podatke o očetu, sicer resnični osebi. O smrti svojega domnevnega moža je malo zatem predložila celo ponarejeno pismo. Toda ko si je po osmih letih res našla ženina, sina kamniškega meščana, ni mogla zadovoljivo dokazati svojega vdovstva in je nazadnje razkrila resnico, da sploh nikoli ni bila poročena. Odtlej ji kamniški duhovniki niso več verjeli na besedo, ampak so zahtevali trdne dokaze o resničnosti njenih izjav. Barbaro so ponje napotili v Novo mesto ter ji za spremstvo dodelili kamniškega meščana in krojača Jurija Koželja. Ker pa sta od tam prinesla zgolj pisno pričanje nekega zasebnika, je moral o tem, kar je v Novem mestu slišal, v kamniškem župnišču posebej priseči tudi Koželj (št. 7). Izpovedal je, da so ena ženska in trije moški, vsi meščanskega stanu, pričali, kako je bila Barbara v Novem mestu res samska in brez zaročenca ter da se je v svoj kraj vrnila v blagoslovljenem stanju. Šele Koželjeva prisega je zadoščala, da so pretkano Barbaro v Kamniku pripustili k poroki, dan pred poročnim obredom pa se je morala zaradi lažnih navedb najprej spokoriti pri nedeljski maši.

Z dokazovanjem svojega samskega stanu je imel precej manj težav Andrej Hariš iz Naklega, ki se je v Kamniku poročil istega leta 1732. Zadoščalo je namreč, da je njegovo neporočenost pod prisego potrdil verodostojni kamniški meščan in njegov soimenjak Andrej Koželj (št. 6).

Povednejši sta obe očiščevalni prisegi. V prvem primeru (št. 4) je, kot lahko sklepamo le po imenu bodoče neveste in vdovskem stanu prisežnika, morda prisegel vdovec Jurij Kessel (1736). Nekdo ga je moral dolžiti prešuštva, češ da je še za življenje svoje žene imel razmerje z žensko, s katero je zdaj kot vdovec želel stopiti v zakon. Jurij je vse obtožbe pod prisego zanikal, prav tako tudi, da bi

⁸⁰ Primož Sirk v tem času ni bil edini odslužen "španski" vojak v Kamniku. 8. marca 1715 so tu krstili nezakonskega sina nekega Jožefa, "Cuiusdam Militis Hispanici", rojenega v samem mestu (NŠAL, ŽA Kamnik, R 1710–1727).

⁸¹ Da je bilo drugo prisežno besedilo nemško in ne slovensko, pričajo v nemščini napisani osebni podatki Leonarda Kofflerja v sicer latinskem registu: "*Tischler gessell gebürtig v St. Petter Negst am Müllstatt in ober Carenden*".

svoji sedanji izvoljenki že prej obljubljal zakon. Da bi bilo zadoščeno pravici, je morala priseči še njegova zaročenka, vendar besedilo njene prisege ni ohranjeno. V drugem primeru (št. 9) je prisegla neznana ženska, katere identiteta je ostala neugotovljena, ker se morda sploh ni poročila ali pa pred oltar ni stopila v kamniški župniji. Priznala je, da je s svojim izvoljencem imela spolne odnose, saj je bilo bržčas že opaziti sad njune "prepovedane" ljubezni. Težave pa so nastale, ker sta bila v nekakšnem sorodu, saj je to predstavljalo zadržek za sklenitev zakonske zveze. Bodoča nevesta je pod prisego zatrjevala, da je sicer slišala o nekem sorodstvu (*de be mejd name ena zaveza inu švogrja imela bite*), da pa se svojemu Matiji ni vdala zato, da bi laže izposlovala dispenzo za sklenitev zakona, ampak naj bi jo premagala zgolj človeška slabost.

Druga tri slovenska prisežna besedila so klasične sodne prisege. Dve (št. 10 in 11) se nanašata na domnevno odtujitev denarja, ki ga je neki Hanže Orehek shranil med žito v hiši svojega soseda Gašperja Majdiča, kamniškega župnijskega podložnika. Prvi je prisegel tožnik Orehek, da ne toži po krivem (*Juramentum Calumniae*), za njim pa je obdolženi Majdič dal očiščevalno prisego (*Juramentum purgatorium*), da o izginulem denarju ne ve ničesar. Med slovenskimi besedili na priloženi poli Raspove knji-

ge je prav Majdičeva prisega najdaljša, a predvsem zaradi obsežne zaključne formule. Nasprotno je med najkrajšimi prisega tožnika Janeza Klandra (št. 3). Ta je župnijskega podložnika Andreja Rožiča dolžil, da mu, čeprav zatrjuje nasprotno, ni vrnil ovac, ki jih je imel Klander pri njem v reji. Iz priseg sicer ni vidno, da bi bila obdolženca podložnika kamniške župnije, urbarji za ta čas, ki bi to nedvoumno potrdili ali ovrgli, pa niso ohranjeni. Toda okoliščine in drugi podatki jasno kažejo, da je šlo res za podanika župnijskega gospodstva. Priimka obeh obdolžencev sta namreč izpričana pri župnijskih podložnikih na Moravškem, in sicer v starejšem župnijskem urbarju za obdobje 1688–1701 in mlajšem terezijanskem katastru okoli leta 1750. Še več, osebe, ki v priseгах nastopajo, so v dvajsetih letih 18. stoletja potrjeno živele v moravški župniji; o tem namreč pričajo tamkajšnje matične knjige.

Slovenske prisege so v nadaljevanju objavljene po enakih načelih kakor prejšnja besedila, prevodi latinskih naslovov pa se skušajo čim bolj zvesto držati izvirnika. Pri tem je treba poudariti, da se nekateri naslovi nekoliko odmikajo od vsebine prisege (npr. št. 6 in 10). To gre pripisati dejstvu, da jih je, kot vse kaže, dodal šele neznan prepisovalec. Identifikacija oseb in čas nastanka posamezne prisege so sproti utemeljeni v opombah.

Prisega št. 1: Primož Sirk, Kamnik, 26. 11. 1726⁸²

Prisega ženina o samskem stanu

Formula Juramenti Super Statu libero

Jest Primus Sürk is Tshemsheniske fare rojen obdonkan Soldat vdovec Resnizo strim inu pershesem eno prauo Reshnizno persego Gospud Bogu vsiga Mogoznimu skusi ta sueti Euan=gelium Boshie, De Jest, po tem Kar je Moja sakonska shena ursula ta Druge Dan Karstnika Mešeza pred enaistem v Sagorske fare smert strila : nišim se per nobene Druge shenske persone ne v lashke Deshelle, ne v Sicilie, ne na pote, Kir sim iest v mojo Deshello nasai rai=shou, ne vnabednem Drugim Kraje, ne tude v te Spanske Deshelle, Ker sem is lashke Deshelle nasai pershou, oshenou alli skotero porozau : ampak usellei v Douskem stane ostau, Koker se she Do te ure snaidem inu tu Jest toku etc.

[Prisežni obrazec o samskem stanu]

Jest, Primož [Primus] Sirk iz čemšeniške fare rojen, obdonkan soldat,⁸³ vdovec, resnico strim inu prsežem eno pravo resnično prsego Gospud Bogu Vsigamogočnimu skusi ta sveti evangelium Božje, de jest, potem kar je moja zakonska žena Uršula [Ursula] ta druge dan karstnika meseca⁸⁴ pred enajstem⁸⁵ v zagorske fare smrt strila, nisim se pr nobene druge ženske persone, ne v laške dežele, ne v Sicilije, ne na pote, kir sim jest v mojo deželo nazaj rajžou, ne v nabednem drugim kraje, ne tude v te španske dežele, ker sem iz laške dežele nazaj pršou, oženou ali s kotero poročau, ampak vselej v dovskem⁸⁶ stane ostau, koker se še do te ure znajdem. Inu tu jest toku etc.

⁸² Primož Sirk, vdovec in vojak, odpuščen župljan župnije Čemšenik (*viduus miles dimmissus Parochianus Zhemshenikensis*), je po navedbi v kamniški poročni matici prisegel 26. novembra 1726, dan prej, preden se je priženil k vdovi Doroteji v Volčji Potok (NŠAL, ŽA Kamnik, poročna matična knjiga 1712–1744, 27. 11. 1726).

⁸³ Odpuščen vojak, iz nem. abgedankter Soldat.

⁸⁴ *Krstnik* = kresnik, manj znano ime za junij (prim. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, str. 465).

⁸⁵ Manjka beseda (*pred enajstim*) leti.

Prisega št. 2: Ožbolt Štrikar, Kamnik, 19. 01. 1728 ⁸⁷ Prisega ženina o samskem stanu	
<p>Juramentum Super Statu Libero 19. Januar: 1728 Jest Oswalt Jacoba Strikarja Sakonske Syn is Loshke fare rojen, Salarske gefsell Resnizo strim inu Pershesem eno prauo Reshnizno Pershega Bogu vsiga Mogozhnimo skuse ta Sueti Euangelium Boshje, De Jest od Moje Mladosti noter Da sadaine ure vŕselei sim biu inu ostau Ledig stanu toku, De Jest Do seh Malu nifsem nikoli s Nabene sensko persono v sakon stopou, ali se sarozhou bode vte Moje Krainske Deshelli, bode v Stajerske, Koroshke, ali Drugi Desheli, Kir sem Jest po nauade tega Handtverha hodou, inu raishou, inu tu Je toku Reshniznu, Koker bom Jest mogou na sodni Dan pred tem oistrim Bosŕym Sodnikam Xtufam Jesufam sposnate, inu odgover Date, toku Meni Gospod Bug pomagei inu ta zhastita bres usiga Madesha Spozeta Boshia Mati Diuiza Maria, inu vsi isvoleni Bosŕie na Moi pofsledni Zhaf Keder se bo moja v Boga Dusha od tega greshniga Telefsa lozilla Amen. Et his Dictis tangit illis tribus Digits erectae et Dexteræ manus sacra Evangelia. Emitit Juramentum 19. Januar: 1718 hora 8 Matutina in presentia Domini et Domini ad hoc⁸⁸</p>	<p>[Prisega o samskem stanu 19. januarja 1728]⁸⁹ Jest, Ožbalt [Osvald], Jakoba Štrikarja zakonske sin, iz loške⁹⁰ fare rojen, zalarske gesel,⁹¹ resnico strim inu prsežem eno pravo resnično prsega Bogu Vsigamogočnimo skuze ta sveti euangelium Božje, de jest od moje mladosti noter da sadajne ure vselej sim biu inu ostau ledig stanu, toku de jest dosehmalu nisem nikoli z nabene žensko persono v zakon stopou ali se zaročou, bode v te moje krajnske deželi, bode v štajerske, koroške ali drugi deželi, kir sem jest po navade tega handtverha⁹² hodou inu rajžou. Inu tu je toku resnično, koker bom jest mogou na sodni dan pred tem ojstrim Božjim sodnikam Kristusam Jezusam spoznate inu odgover date. Toku meni gospud Bug pomagej inu ta častita brez vsiga madeža spočeta Božja Mati Divica Marija inu vsi izvoleni Božje na moj posledni čas, keder se bo moja uboga duša od tega grešniga telesa ločila. Amen. [To rekši se s tremi prsti iztegnjene desne roke dotakne svetega evangelija. Prisego je opravil 19. januarja 1718⁹³ ob 8. uri zjutraj v navzočnosti gospoda in gospoda]</p>

⁸⁶ Vdovskem.

⁸⁷ Vrvar Ožbalt Štrikar, sin Jakoba Štrikarja, se je po poročni matici oženil 1. februarja 1728 z Magdaleno, vdovo kamniškega meščana Primoža Dimica; kot datum prisege je sicer tu naveden 13. januar (NŠAL, ŽA Kamnik, poročna matična knjiga 1712–1744, 1. 2. 1728).

⁸⁸ Nadaljevanje manjka. *Ad hoc* – za to – se nanaša na gospode, ki so jih prosili za pričē.

⁸⁹ Prvotna letnica 1718 je bila popravljena v 1728.

⁹⁰ Loška župnija je v tem času pomenila župnijo Stara Loka, v katero je spadal tudi mestni vikariat Škofja Loka. Krsta Ožbalta Štrikarja ni najti ne v staroloških ne v škofjeloških krstnih maticah, prav tako ne priimka Štrikar (NŠAL, ŽA Škofja Loka, indeks rojstnih matičnih knjig 1623–1736; ŽA Stara Loka, indeks rojstnih matičnih knjig 1613–1790). V škofjeloških maticah se je med letoma 1668 in 1708 pojavjal le sorodni priimek Štrikovec (20. 1. 1668, 1. 1. 1672, 7. 3. 1708). Vse kaže, da je bil Ožbolt šele prvi nosilec priimka Štrikar, ki ga je dobil po svojem vrvarskem poklicu. Od kod natanko je bil Štrikar doma, kamniška poročna matica ne razkriva.

⁹¹ Vrvarski pomočnik, iz. nem. Sailergesell.

⁹² Obrt oz. ceh, nem. Handwerk.

⁹³ Prepisovalska napaka; letnica bi morala biti enaka kot zgoraj: 1728.

Prisega št. 3: Janez Klander, Kamnik, okoli 1730⁹⁴	
Prisega tožnika	
Formula Juramenti contra Andrea Roshiz 7 oves per 2 annos in educationem à Joanne Klander habuerit.	[Prisežni obrazec zoper Andreja Rožiča, ki naj bi imel dve leti v vzreji sedem ovac Janeza Klandra]
Jest Joannes Klander Miha Geriupv lampreht Refsnizo strim, De taiste sedem ovaz Kateri sem Jest pred treme alli Zhuetermi letemi Andreo Roshize na Rejo Dau, je on Roshez Dve lete persebe na Reje jemou, inu jech ni meni ob le temo peruemo letu Koker on prauē nasai is reje Dau, inu jest to prov vem, Dokler sem jest per Anshete Klandre taiste Due lete u shlusbe biu. Etc. etc.	Jest, Janez [Joannes] Klander, Miha Gerjupu lampreht, ⁹⁵ resnico strim, de taiste sedem ovac, kateri sem jest pred treme ali čvetermi letemi Andrejo Rožiče na rejo dau, je on Rožeč dve lete pr sebe na reje jemou, inu jeh ni meni ob le-temo prvemo letu, koker on prave, nazaj iz reje dau, inu jest to prov vem, dokler sem jest pr Anžete Klandre taiste dve lete v službe biu. Etc. etc.
Prisega št. 4: morda Jurij Kessel, Kamnik, 8. 2. 1736⁹⁶	
Prisega ženina, da pred odovitvijo ni prešuštoval s sedanjo nevesto	
Pro duobus Sponsis ratione Impedimenti Criminis	[Za dva zaročenca zaradi zadržka prešuštovanja]
Jest NN: v Dovez refsno strim, inu pershesem Bogu Vsigamogozhnimu eno pravo Suesto perfsego, De Jest mojo sedaino prizhe stojezho Nevesto Mizo Koshesko ta ves Zhas Dokler ie moja ranza shena N. shiva bla nekoli nišim mefsenu Sposnal, alli snio to prešestvo Dopernafsal, inu nie, De Jo po smerte Moie shene N. N. ozhem sa sheno usete, obetou, alli oblubou, Inu to Jest toku Resnizhnu pouem, inu prizham, Koker bom Jest Mogou na sodni dan pred tem oistrim Bofsiem Sodnikam Christufsam sposnate inu odgouor Date. Toku Mene Gospud Bug pomagei /: tangat sacra Euangelia licet super Euangelys/ in ta zhestita Bres usiga Madesha Spozheta Mati Bofsia Diuiza Maria, inu vſi Isvoleni Bofsie na moi pofsledni Zhafs, Kadar se bode Moja Boga Dusha od tega Telefsa lozhila Amen.	Jest, N.N., vdovec, resnico strim inu prešezem Bogu Vsigamogozhnimu eno pravo zvesto prsego, de jest mojo sedajno, priče stojēčo nevesto Mico Košeško, ⁹⁷ ta ves čas, dokler je moja ranca žena N. živa bla, nekoli nisim mesenu spoznal, ali z njo to prešestvo doprnfal inu nje, de jo po smerte moje žene N. N. očem za ženo vzete, obetou ali oblubou. Inu to jest toku resničnu povem inu pričam, koker bom jest mogou na sodni dan pred tem oistrim Božjem sodnikam Kristusam spoznate inu odgovor date. Toku mene Gospud Bug pomagej [naj se dotakne svetih evangelijev, dovoljeno je nad evangelij] in ta čestita brez vsiga madeža spočeta Mati Božja Marija inu vsi izvoleni Božje na moj posledni čas, kadar se bode moja boga duša od tega telesa ločila. Amen.
Similiter Jurabit Mulier tribus prioribus Digitis dexterae manus super pectus collocatis dum e converso vir tres Digitos in altum Attollit.	[Podobno bo prisegla ženska s prvimi tremi prsti desne roke, položenimi na prsi, mož pa obratno tri prste dvigne kvišku.]

⁹⁴ V prisegi nastopata dva Janeza Klandra. Prvi je prisežnik Janez, drugi pa Anže, pri katerem je bil omenjeni Janez pred časom v službi. Janez Klander, očitno drugi – posestnik, je bil v dvajsetih letih 18. stoletja izpričan kot poročen moški, ki je prebival v soseski Sv. Trojice nad Moravško dolino (NŠAL, ŽA Moravče, rojstna matična knjiga 1725–1739, 3. 7. 1727). Obdolženeц Andrej Rožič je bil v istem času prav tako omenjen v moravški krstni matici, a brez navedbe bivališča (prav tam, 23. 5. 1722), saj matica le izjemoma navaja kraje. Vsekakor je šlo za poročeneца gospodarja v isti soseski Sv. Trojice, in sicer v zaselku Uševk, v katerem je imela kamniška župnija dve podložni polovični kmetiji. Priimek Rožič se tu pojavlja kot priimek enega od obeh podložnikov tako v kamniškem župnijskem urbarju 1688–1701 – Tomaž Rožič, kakor v terezijanskem katastru okoli leta 1755 – Jožef Rožič (NŠAL, ŽA Kamnik, Razne knjige, fasc. 1, urbar župnišča 1688–1701, fol. 67; ARS, AS 174, šk. 222, L 52, župnija Kamnik, No. 12, Individual- und Summari Extract auß dem Urbario Pfarrhoſs Stain, 19. 6. 1755, s. p., V'Sheuze; No. 13, Urbarium des Pfarrhoſs zu Stain, s. d., s. p., Ushenze). Priimek tretje osebe v prisegi, Mihe Gorjupa, je bil v dvajsetih letih 18. stoletja v moravški župnji precej pogost, sicer pa se priimka Klander in Gorjup v urbarju in katastru ne pojavljata med kamniškimi župnijskimi podložniki.

⁹⁵ Pomen besede lampreht je nejasen. Odgovora ni dalo niti leksikološko in dialektološko gradivo Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša (ISJFR) ZRC SAZU: Leksikološka sekcija, Listkovna kartoteka; Dialektološka sekcija, Zbirka narečnega gradiva za slovenski lingvistični atlas. Vse kaže, da gre za narečno stanovsko ali poklicno oznako (hlapec, pastir?), ki izraža službeno, sorodstveno ali kakšno drugo razmerje Janeza Klandra do Mihe Gerjupa/Gorjupa. Na drugi strani je Lampret oz. Lampert priimek v moravški župnji, ki ga je v tem času nosil družinski oče Miha (NŠAL, ŽA Moravče, rojstna matična knjiga 1725–1739, 18. 12. 1727, 12. 7. 1729). To pomeni, da bi lahko šlo za dvojni kognomen iste osebe: Miha Gorjup(ov) – Lampre(h)t. Toda ker iz latinskega uvoda ni vidno, da bi bil Miha soudeležen kot tožnik proti Andreju Rožiču in bi nastopil kot prisežnik, je moral biti tožnik Janez Klander z njim v drugačnem odnosu: njegov "lampreht".

⁹⁶ Pri identificiranju prisežnika se je bilo mogoče opreti le na podatek, da se je neki vdovec poročil z Mico Koseško (Košeško, Košeško). V poročni matici bi temu opisu še najbolj ustrezal Jurij Kessel (*Georgius Kessel*), vdovec in mešan iz Kamnika, ki se je 8. februarja 1736 poročil z Mico, vdovo pokojnega kamniškega meščana Jurija Kersova (*Miza dſcti Georgij Kersov*), vendar sta moteči dve dejstvi: težko je uskladiti priimka neveste Koses(ka) – Kersov, poleg tega pa v matici ni navedka o prisegi, čeprav sta po navedbi v Raspovi knjigi prisegla tako ženin kot nevesta (NŠAL, ŽA Kamnik, poročna matična knjiga 1712–1744, 8. 2. 1736).

⁹⁷ Lahko tudi *Košesko* ali *Koseško*.

Prisega št. 5: najbrž kamniški meščan Franc Kolb, Kamnik, 8. 2. 1735 ⁹⁸ Prisega ženina o samskem stanu	
Item assertorium	[Dalje asertorna prisega]
Jest N. N. Burgar inu shushtarske Moister pershefem etc. De Jest sem sdai ledig stanu inu De Jest nikir ne unabenem Mefstu, ne vlublaine, ne na Moimu Domu, ne v Kraine, ne Dergod, Kir sem Jest moje Dnẏ hodou, nikir nifsim nobene Karshenze, alli ledig persone sakon oblubou, mene skatero vsakon stopou, ampak De sem jest rihtig <i>frej</i> inu ledig etc.	Jest N. N., burgar inu šušarske mojster, ⁹⁹ prsežem etc., de jest sem zdaj ledig stanu inu de jest nikir ne v nabemem mestu, ne v Lublajne, ne na mojmu domu, ne v Krajne, ne drgod, kir sem jest moje dni hodou, nikir nisim nobene karšence ¹⁰⁰ ali ledig persone zakon oblubou, mene s katero v zakon stopou, ampak de sem jest rihtig frej inu ledig etc. ¹⁰¹

Prisega št. 6: kamniški meščan Andrej Koželj, Kamnik, malo pred 25. 11. 1732 ¹⁰² Prisega priče o samskem stanu ženina	
De Credibilitate Testis.	[O verodostojnosti priče]
Jest NN: Kamenske burgar etc. pershefsem De Jest tiga prizho stojezhiga Andrea N. Dobre posnam, skoterim sim jest pred ¹⁰³ pou letam v novem Meistu eno Celu leitu biu, inu prizham, De sim ga Jest uselei sa ledig Dershou, Koker so ga tudi Drugi sa ledig Dershalu, inu jest nikoli nisim shlishou, De be on biu skatero shensko persono se oblubou, alli sarozhou, ampak De Jest verjem De Je on <i>frej</i> inu ledig stanu etc.	Jest, N.N., kamenške burgar etc., prsežem, de jest tiga pričo stojječiga Andreja N. dobre poznam, s katerim sim jest pred pou letam v Novem mejstu eno celu lejtju biu, inu pričam, de sim ga jest vselej za ledig držou, koker so ga tudi drugi za ledig držali, ¹⁰⁴ inu jest nikoli nisim slišou, de be on biu s katero žensko persono se oblubou ali zaročou, ampak de jest verjem, de je on frej inu ledig stanu etc.

⁹⁸ Stan in poklic prisežnika kažeta na kamniškega meščana in čevljarkega mojstra Franca Kolba (*Franciscus Koll*), sina Genuina in Magdalene, rojenega v mestu Hall v Tirolski grofiji, ki je 8. februarja 1735 prisegel o svojem samskem stanu in se dan pozneje poročil z Mico, hčerko kamniškega meščana in učitelja Venceslava Götzla (NŠAL, ŽA Kamnik, poročna matična knjiga 1712–1744, 9. 2. 1735). Nekoliko preseneča, da je nemški priseljenec prisegel v slovenščini, vendar ne smemo prezreti, da je prej živel v Ljubljani in Kranju.

⁹⁹ Meščan in čevljarški mojster.

¹⁰⁰ *Krščenica* = dekle (prim. Pleteršnik, *Slovensko-nemški slovar*, str. 480).

¹⁰¹ Uveljavljena formulacija za samski stan, nemško: "richtig frei und ledig".

¹⁰² Gre za poroko Andreja Hariša iz Naklega, kamniškega meščana in krojaškega mojstra, sicer sina pokojnega tržiškega tržana in krojaškega mojstra Andreja Hariša in njegove žene Uršule, ki se je 25. novembra 1732 oženil z Matijo Ano, hčerko kamniškega meščana Gregorja Pančurja. Poročna matica navaja tudi prisego priče Andreja Koželja (*deposito ab Andrea Cosel juramento credibilitatis de statu caelibatus*), ki je nenavedenega dne pričal o ženinovem samskem stanu. Prav ta meščan Andrej Koželj se je oženil istega dne kot Hariš, pri tem pa poročna matica navaja, da je bil poprej v službi pri tkalcu Luki Kregarju v Novem mestu. NŠAL, ŽA Kamnik, poročna matična knjiga 1712–1744, 25. 11. 1732.

¹⁰³ Sledi prečrtana beseda.

¹⁰⁴ V izvorniku pomotoma *Dershalu*.

Prisega št. 7: Jurij Koželj, kamniški meščan in krojač, Kamnik, 16. 02. 1732 ¹⁰⁵ Prisega priče o samskem stanu neveste	
Item alia formula.	[Dalje drugi obrazec]
Jest NN: pershefem Bogu vsiga Mogozhnimu etc: De Kir jest sim biu naproshen sto prizho stojezho persono Barbara shagarza vNovo Meiste poite, Koker je nie na loshene blu prizhua=ne perneste, De ona nikoli ni bila tankei porozhena, sim Jest snio tiakei shou, inu tankei Zueterim Prizhe slishou, namrez Simena Homarja Tishlarja, sheno, 2 Ansheta N. 3 Josepha N. 4 Franza N: vse burgarje Novomestne, Kateri so vse prizho mene prizhuala De oni vse Barbaro shagarzo posnajo, inu De ona je ¹⁰⁶ v Novem Mestu pred osmim leitam ledig bla, inu ledig oku ¹⁰⁷ glich Nosheza od Noviga Mesta prozh u soÿ Krai shla, inu De ni nikuli v Novem Meisto sarozheniga Mosha imella vletu use sim Jest u Nouem Meistu shlishou od teh Zueteri prizh toku De Jest verjen, de Je to vse toku refsiznu, koker so Prizhe pouedali, Inu letu ¹⁰⁸ ie toku resniznu Koker bom jest mogla na sodni Dan pred tem oistrim Bofsÿm Sodnikom Xifam Jesusam sposnati inu odgouor dati, ¹⁰⁹ be Jest glich to Minuto imella umrete, inu pred Boshjo sodbo poklizana bitte, toku men G. Buh pomagei etc.	Jest, N. N., prsezem Bogu Vsigamogočnimu etc., de kir jest sim biu naprošen s to pričo stoječo persono Barbara Žagarca v Novo mejste pojte, koker je nje naložene blu pričvane prneste, de ona nikoli ni bila tankej poročena, sim jest z njo tjakej šou inu tankej čveterim priče slišou, namreč Simena Homarja, tišlarja ¹¹⁰ ženo, 2) Anžeta N., 3) Jožefa N., 4) Franca N., vse burgarje novomestne, kateri so vse pričo mene pričvale, de oni vse Barbaro Žagarco poznajo inu de ona je v Novem mestu pred osmim lejtem ledig bla inu ledig, oku glih noseča, od Noviga mesta proč v soj kraj šla inu de ni nikuli v Novem mejsto zaročeniga moža imela. Vle-tu vse sim jest v Novem mejstu slišou od teh čveteri prič, toku de jest verjen, de je to vse toku resničnu, koker so priče povedali. Inu le-tu je toku resničnu, koker bom jest mogla ¹¹¹ na sodni dan pred tem ojstrim Božjim sodnikom Kristusam Jezusam spoznati inu odgovor dati, be jest glih to minuto imela umrete inu pred Božjo sodbo poklicana bite, toku men G. Buh pomagej etc.

¹⁰⁵ Ozadje Koželjeve prisega, dane dva dni pred poroko Barbare Žagar, je natanko opisano pri vpisu njene poroke v poročni matični knjigi (NŠAL, ŽA Kamnik, poročna matična knjiga 1712–1744, 18. 02. 1732).

¹⁰⁶ Sledi prečrtana beseda.

¹⁰⁷ Sledi prečrtana beseda.

¹⁰⁸ Sledi prečrtana beseda.

¹⁰⁹ Sledi prečrtana beseda.

¹¹⁰ Mizar.

¹¹¹ Od tod naprej je moška slovnična oseba v ženski: *mogla, imela, poklicana*. Razlog je moč ugotoviti na podlagi zaključnih besed naslednje prisega (št. 8), ki jo je istega dne dala Barbara Žagar: *ut supra* – kot zgoraj. Zapisovalec predloge ali prepisa je torej pri obeh prisegah pomotoma uporabil enako sklepno formulo, ker ni pazil, kdaj prisega moški in kdaj ženska.

Prisega št. 8: Barbara Žagar, kamniška priseljenka, Kamnik, 16. 02. 1732 ¹¹² Prisega neveste o samskem stanu in svojih lažnih navedbah v preteklosti	
Item	[Dalje]
Jest Barbara Shagarza pershesem eno prauo zhisto pershego Bogu Vsiga Mogoznimu, De Jest nikoli nisim is nabenem Mosham ne unovem Meistu, ne dergod porozhena billa, ampak De taistu Dete, is Katerim sim Jest bla pred osmem leitem vezh alli Men is Noviga Meista lefsim vKamnik nosheza pershla, inu jest sadobilla od Eniga Zhloveka is Noviga Meista is Jemenam Janko Gerkoviz, De pak jest taistu Moje dete, Kateriga sem Jest pred osmem leitem letukej v Kamnike rodilla, sem pustilla Kastiti na Andrea Gerzharja Koker na Mizenga sarozheniga Moshha, sem Jest leshnivo, inu Kervizhnu bla se smislila is tega urshoha, De bi Jest na billa straffana Koker se te loterze straffajo, inu de bi jest ne billa ad moje shlahte, sestre, inu sesterniga Moshha, inu Drusih snanzou sa spotuana Jen letu ut supra.	Jest, Barbara Žagarca, prsežem eno pravo, čisto prsego Bogu Vsigamogočnimu, de jest nikoli nisim iz nabenem možam ne v Novem mejstu ne drgod poročena bila, ampak de ta-istu dete, iz katerim sim jest bla pred osmem lejtem, več ali men, iz Noviga mejsta le-sim v Kamnik noseča pršla inu zadobila od eniga človeka iz Noviga mejsta iz jemenam Janko Grkovic. De pak jest ta-istu moje dete, kateriga sem jest pred osmem lejtem le-tukej v Kamnike rodila, sem pustila karstiti ¹¹³ na Andreja Grčarja, koker na Micenga zaročeniga moža, sem jest ležnivo inu krvičnu bla se zmislila iz tega uržoha, de bi jest na bila štrafana ¹¹⁴ koker se te lotrce ¹¹⁵ štrafajo, inu de bi jest ne bila ad moje žlahte, sestre inu sesterniga moža inu družih znancov zašpotvana. ¹¹⁶ Jen le-tu ut supra. ¹¹⁷

Prisega št. 9: neznana prisežnica, datum neugotovljiv, okoli 1730 ¹¹⁸ Prisega (nosečce) neveste o zadržku za sklenitev zakonske zveze	
Item alia	[Dalje druga]
De Jest premagana od Zhloueske Slabusti sim Mojšga shenina Matthia N.N. naspodobno volo sturilla, inu De Jest Da tistih Malou nisim od Nobene savese, ali Schwagrje med name Veidela, inu aku glih jest sim she shli=shala gouorit, De be Meid name ena sauesa, inu <i>schwogria</i> imela bitte, Vender jest nisim, niegovo vollo sturila sotega Ursoha, De be Jest per Vikshi Gosposki loshy to gnado tega Dispensationa sadobila, ampak pre=Magana od Zhloueske slabusti.	De jest, premagana od človeške slabusti, sim mojga ženina Matija N.N. naspodobno volo sturila inu de jest da tistih malov nisim od nobene zaveze ali švagrje ¹¹⁹ med name vejdel, inu aku glih jest sim že slišala govorit, de be mejd name ena zaveza inu švogrija ¹²⁰ imela bite, vender jest nisim njegovo volo sturila zo tega uržoha, de be jest pr vikši gosposki loži to gnado tega dispensationa ¹²¹ zadobila, ampak premagana od človeške slabusti.

¹¹² Barbara Žagar je bila hči pokojnih staršev Jakoba in Marjete iz Črne v vikariatu Nevlje, v Kamniku pa je živela "pred mostam pod goro". Njen izvoljenec Simon Staravašnik je bil meščanski sin, doma "is malliga grada". Ozadje prisega je v poročni matici opisano kar na poldrugi strani (NŠAL, ŽA Kamnik, poročna matična knjiga 1712–1744, 18. 02. 1732). Barbarin v prisegi omenjeni otrok, rojen v kamniškem Predmostu, je bil krščen 1. februarja 1724 kot Blaž Grčar, zakonski sin novomeškega meščana ali gostača (*civis vel incolae in civitate Neüstattl*) Andreja Grčarja in njegove žene Barbare (prav tam, rojstna matična knjiga 1710–1727, 1. 2. 1724).

¹¹³ V izvorniku pomotoma *Kastiti*.

¹¹⁴ *Štrafati* = kaznovati, iz nem. strafen (prim. Striedter–Temps, *Deutsche Lehnwörter*, str. 231).

¹¹⁵ *Lotrca* = nečistnica; lotrija = nečistovanje, iz nem. Lotter (prim. Striedter–Temps, *Deutsche Lehnwörter*, str. 172).

¹¹⁶ *Zašpotvana* = zasramovana, zasmehovana, iz nem. verspottet (prim. Striedter–Temps, *Deutsche Lehnwörter*, str. 225).

¹¹⁷ *Ut supra* – kot zgoraj – se nanaša na sklepno formulo prejšnje prisega (št. 7).

¹¹⁸ Ugotavljanje identitete prisežnice se je lahko oprlo samo na ime njenega izvoljenca Matije. V kamniški poročni matici 1712–1744 je veliko ženinov s tem imenom, pri nobenem pa ni zaznambe o kakšni prisegi ali spregledu poročnega zadržka. Omembo dispenze srečamo sploh v redkih primerih in v poznejšem času, npr. 6. 5. 1742 in 4. 5. 1744 (NŠAL, ŽA Kamnik, poročna matična knjiga 1712–1744).

¹¹⁹ *Švagja* = sorodstvo, iz nem. Schwägerei. Prim. Grimm, *Deutsches Wörterbuch*, str. 2176.

¹²⁰ Enako kot v prejšnji opombi.

¹²¹ *Gnada tega dispensationa* = milost dispenze v pomenu spregleda poročnega zadržka.

Prisega št. 10: Hanže Orehek, 1724 ali 1725 (po binkošnih 1724)¹²²**Prisega tožnika**

Juramentum calumniae.

Joannes Mathiouiz contra Casparum Maidiz et ejus uxorem Marinam ob saccum pecuniae 120 f.¹²³ quem Actor Anno 1722 ad Cystam in Domo Caspari deposuerat intra siliginem relicta ibidem intra Cystam clave de Cysta, quam pecuniam Dum in vere circa pentecostem Anno 1724 recipere vellet, non repererit et ideo postulat, ut reus de sua uxore se purget, quod nemo eorum, nec aliquis De Iussu seu scitu eorum sive Domesticus sive exterus quocumque modo vel quocumque Intentione eam pecuniam abstullerit paratus praemittere juramentum calumniae quod pecuniam deposuerit, ad Cystam et quod illam ipse non receperit ex ea neque alius De suo mandato.

Jest Hanshe Orehek pershefem Gospud Bogu ozhetu, synu, inu suetimo Duhu eno prauo resnizhno pershego, De sem jest pred Dueme alli treme leteime en sakl Dnarjou okuli stou inu Deueifsete Rainish v eno skrino, Katera je bla pod prizho stojezhiga moiga sosedu Casperja Maidiza streho v shitu sakopan, inu De taiste sakal Denarjou jest nifsim nasai useu, inu tudi De Nobeden is moiga poveilla alli vedina taiste ni vsigniu, inu de Jest is Nabenege fortelna alli skunstjo taiste Dnarje per Casperja Maidizha shishe na ishem alli nega et negovo sheno skusi nabeno faushjo K persege na shenem, ampak samez sa to, De be Jest Moje Dnarje sadobiu, resnizo ishem, inu Dokler jest nabene Druge prizhe nimam, Inu tu Je toku refsniizu, Koker Mene Gospud Bug pomoge, inu ta Isuoleina Matte Bofsia Maria, inu vfse Bofsje Angelze, inu suetnike na Moi posleden etc.

[Prisega, da se ne toži po krivem]

[Janez Matijovic zoper Gašperja Majdiča in njegovo ženo Marino zaradi vreče denarja 120 goldinarjev, ki jih je tožnik leta 1722 shranil v Gašperjevi hiši v skrinjo med pšenico in tam v skrinji pustil tudi ključ od skrinje. Ko je hotel denar spomlati leta 1724 okoli binkošti spet vzeti, ga ni našel, zato zahteva, da se obdolženec (zase in) za svojo ženo (s prisego) očisti, da tega denarja – na kakršen koli način ali s kakršnim koli namenom – ni vzel nihče od njiju niti kdo drug na njun ukaz ali z njunim vedenjem, najsi bo domač ali tujec. Pripravljen je dati prisego, da ne toži po krivem, da je denar spravil v skrinjo in da ga iz nje ni vzel sam niti kdo drug po njegovem naročilu.]

Jest, Hanže Orehek, prsežem Gospud Bogu Očetu, Sinu inu Svetimo Duhu eno pravo resnično prsego, de sem jest pred dveme ali treme lejteme en žakl dnarjov okuli stou inu devejsete rajniš¹²⁴ v eno skrino, katera je bla pod pričo stoječiga mojga sosedu Gašperja Majdiča streho v žitu zakopan, inu de ta-iste žakal denarjov jest nisim nazaj vzeu inu tudi iz nabenege fortelna¹²⁵ ali s kunštjo¹²⁶ taiste dnarje pr Gašperja Majdiča šise¹²⁷ na išem alli nega et¹²⁸ negovo ženo skuzi nabeno favšjo¹²⁹ k prsege na ženem, ampak sameč zato, de be jest moje dnarje zadobiu, resnico išem, inu dokler jest nabene druge priče nimam. Inu tu je toku resničnu, koker mene Gospud Bug pomoge, inu ta izvolejna Mate Božja Marija inu vse Božje angelce inu svetnike na moj posleden etc.

¹²² Datacija v leto 1724 ali 1725 je določena glede na uvodno navedbo v latinščini, da je prisežnik denar shranil leta 1722 in ga hotel dvigniti okoli binkošti 1724, sam pa v prisegi o času shranitve pravi: "pred dveme ali treme lejteme". Janez Matijovic v latinskem uvodu je identičen s prisežnikom Hanžetom Orehkom. Oba priimka sta bila v tem času razširjena v moravški župniji, kjer se je dogodek zgodil (prim. NŠAL, ŽA Moravče, rojstni matični knjigi 1707–1724 in 1725–1739), skoraj gotovo pa Janez ali Hanže ni bil podložnik kamniške župnije. Obdolženec Gašper Majdič in njegova žena Marija sta v tem času potrjeno živela na Moravškem (prav tam, rojstna matična knjiga 1707–1724, 27. 5. 1724), zagotovo kot kamniška župnijska podložnika na Selu pri Moravčah; po župnijskem urbarju 1688–1701 je bil tu na četrtrinski kmetiji izpričan gospodar Anže Majdič in za njim vdova Alenka, po terezijanskem katastru dobrega pol stoletja pozneje, okoli 1755, pa na isti, zdaj tretjinski hubi, gospodar Hanže Majdič (NŠAL, ŽA Kamnik, Razine knjige, fasc. 1, urbar župnišča 1688–1701, fol. 66; ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 222, L 52, župnija Kamnik, No. 12, Individual- und Summari Extract auß dem Urbario Pfarthoffs Stain, 19. 6. 1755, s. p. Na Sellech; No. 13, Urbarium des Pfarthoffs zu Stain, s. d., s. p., Na Sellech).

¹²³ *Florinos* = goldinarji.

¹²⁴ *Rajniš* = renski goldinar.

¹²⁵ *Fortel* = prednost, iz nem. Vorteil.

¹²⁶ *Kunst*, lahko tudi *kunst* = v pomenu zvijača, prebrisanost, iz nem. Kunst. Izraz je sicer nižje pogovorni za umetnost, znanost, pridevnik *kunsten* pa za prebrisan, bister, spreten, navadno v pretirani obliki (ZRC SAZU, ISJFR, Leksikološka sekcija, Listkovna kartoteka). Prim. Striedter–Temps, *Deutsche Lehnwörter*, str. 162).

Prisega št. 11: Gašper Majdič, 1724 ali 1725 (po binkoštih 1724) ¹³⁰ Prisega obdolženca	
Juramentum purgatorium de non oblata pecunia	[Očiščevalna prisega o neizročnem denarju]
<p>Jest Casper Maidizh pershefem Gospud Bogu vsiga mogozhnimu Ozhető, sinu et s. Duhove te Zelli svete Troyzi eno Zhisto pravizhno pershego, de Jest taiste sakl Dnarjou, Katere ta prizho stojenze moi sofsed Hanshe Orehek prae, De jeh je on pod mojo streho veno skrino shi=ta sakopou, pred Dueme alli treme lettemi, nifsim vidou, she Mene Ven vseu, alli usignou, inu tude pershefsem, De Nobeden Is Moiga povella, alli s Moyga suetuania alli smoiga Vedeinia taiste shakl Denarjou ni useu alli usignou, inu tudi pershe=sem, De Jest Nauem, De be Moja shena Marina, alli eden Drugi, bode Domazh alli tuje taiste be biu vseu alle vsignou, toku, De Jest od taisteh Denarjou in Shakla Dnarjou nobenu snainie nimam, inu Zlu nezh nauem, inu to Jest toku resnizhno persheshem inu pouem, Koker bom Jest mogou na sodni Dan pred tem oistrem Bofsým Richtarjam et Sodnikam Xifsam Jesufam odgouor Date, et sposnati, koker be Jest jemou to uro vmreite, et pred Bofsio sodbo poklizan bitte, taku mene G: Bug pomagei, et ta zhasita bres vsiga Madesha spozheta Matti Bofsia Dviza Maria et ufsi Isvoleni Angelze et Suetnike Bofsie na moi pofsledni Zhafs Kadar se bode Moja Boga Dushiza od Moiga Telefsa lozhilla, et oku Jest tu Kervizhne per=shesem, nima G: Bug na moje Boge Dushe nobeniga Delesha imete, ampak na vezhne Zhafse ima Moia Dusha med Hudizhem pogubleinia bitte Amen..</p>	<p>Jest, Gašper Majdič, prsežem Gospud Bogu Vsigamogočnimu, Očetu, Sinu et¹³¹ Sv. Duhove, te celi Svete Trojici eno čisto pravično prsego, de jest ta-iste žakl dnarjov, katere ta pričo stojenje moj sosed Hanže Orehek prave, de jeh je on pod mojo streho v eno skrino žita zakopou pred dveme ali treme lejtemi, nisim vidou, še mene ven vzeu ali vzigou. Inu tude prsežem, de nobeden iz mojga povela ali z mojga svetvanja ali z mojga vedejnja ta-iste žakl denarjov ni vzeu ali vzigou. Inu tudi prsežem, de jest na vem, de be moja žena Marina ali eden drugi, bode domač ali tuje, ta-iste be biu vzeu ali vzigou, toku de jest od taisteh denarjov in žakla dnarjov nobenu znajnje nimam inu clu neč na vem. Inu to jest toku resnično prsežem inu povem, koker bom jest mogou na sodni dan pred tem ojestrem Božjim rihtarjam¹³² et sodnikam Kristusam Jezusam odgovor date et spoznati, koker be jest jemou to uro umrejte et pred Božjo sodbo poklican bite, taku mene G. Bug pomagej et ta častita brez vsiga madeža spočeta Mati Božja Dvica Marija et vsi izvoleni angelci et svetnike Božje na moj posledni čas, kadar se bode moja boga dušica od mojga telesa ločila, et oku jest tu krvične prsežem, nima G. Bug na moje boge duše nobeniga deleža imete, ampak na večne čase ima moja duša med hudicem pogublejnja bite. Amen.</p>

¹²⁷ Šiša = narečno hiša.

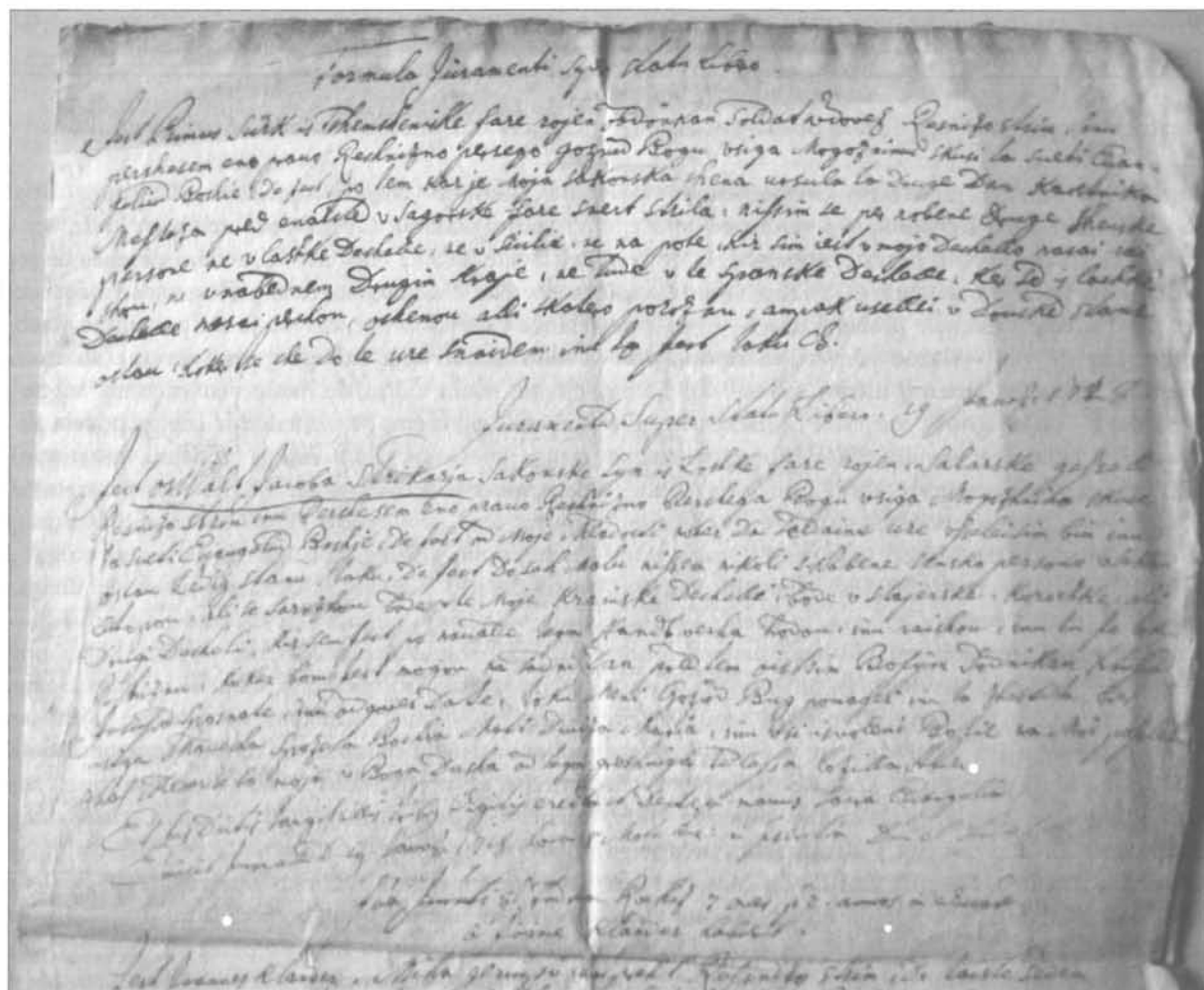
¹²⁸ Latinski veznik *et* v pomenu *in*.

¹²⁹ *Faus(i)ja* = nevoščljivost, iz nem. falsch (prim. Striedter-Temps, *Deutsche Lehnwörter*, str. 114).

¹³⁰ Utemeljitev datacije in identitete prislužnika je enaka kot pri prisegi št. 10.

¹³¹ Latinski veznik *v* pomenu *in*. V isti prisegi zamenjuje slovenski veznik na osmih mestih.

¹³² *Rihtar* = sodnik, iz nem. Richter.

Začetek slovenskih priseg na priloženi poli (pag. II/173)

Črkopisna, jezikovna in oblikovna podoba priseg pričajo, da je njihove predloge pisalo več pisarjev. To je bilo glede na daljši časovni razpon (od okoli 1724 do 1739) mogoče tudi pričakovati. Koliko je potem k poenotenju zapisovalskih in jezikovnih razlik prispeval neznani prepisovalec, ki je besedila preliel na skupno polo, lahko samo ugibamo, saj ne poznamo nobene predloge, temveč le končno različico. Razlike med posameznimi besedili so že na pogled najočitnejše pri rabi obrazcev: komu priseženec prisega ter njegova sklepna rotitev, da je govoril resnico. Tudi tu je verjetno zaznaven prepisovalčev poseg, saj sta formuli pri nekaterih prisegah izpisani v celoti, drugje pa ju pogrešamo. Istega pisca razkrivajo pri nekaterih besedilih značilne poteze, kot sta denimo števnik *čvetermi/čveterim* (št. 3 in 7) in latinski veznik *et* (št. 10 in 11).

Osebnostne različnosti zapisovalcev so opazne pri zapisih enakih leksemov, tako npr. *sedajno* –

sadajno, *rihtarjam* – *sodnikam*, *pred letam* – *pred lejtem*, *strim* – *sturila*, *Buh* – *Bug*, *resnično* – *resničnu* idr. Neenak zapis istih besed v istem besedilu pa kaže na prepisovalčevo zavedno ali nezavedno jezikovno redakcijo, npr. *med name* – *mejd name* (št. 9), *pred pou letam* – *eno celu lejtju* (št. 6), *v Novo mejste* – *od Noviga mesta* (št. 7), *denarjov* – *dnarjov* (št. 11).

Črkopisna podoba je dokaj poenotena, vendar zapisovanje sičnikov in šumnikov niti v enem besedilu ni povsem dosledno. Tako za šumnik *č* poleg "standardnega" dvočrkja *zh* izjemoma srečamo tudi *tsh* (*Tshemsheniske*) in *z* (*Mogoznimu*), za *ž* pa poleg *sh* še *s* (*sensko*), *fs* (*pershesem*) in *f* (*Bofjm*). Dokaj enotno je kot *sh* zapisan šumnik *š*, a tudi tu opazimo razlike: pri soglasniških skupinah *šk* (*Kamenske*) in *sp* (*sa spotuana*) ter pri zapisu adaptirane nemške besede švogrija/švagrja (*schwogria*, *Schwagrye*), ki je enkrat zapisana sploh v gotici. Na drugi strani ima dvočrkje *sh* lahko tudi glasovno vrednost sičnika *s* (*Pershesem*, *Reshnižnu*, *sblisbou*).

Tako kot identiteta prepisovalca ostajajo neznanji zapisovalci predlog. Še največ opore za ugotovitev pisca ponuja drugi datirani zapis, latinski regist prisige o samskem stanu s konca leta 1739. Pri dejanju so bili poleg prisežnika navzoči trije "gospodje" Anton Žerovnik, Friderik Golob in Valentin Gezl, sicer kamniški učitelj.¹³³ A, kot vse kaže, so bile navedene le priče prisežnega dejanja, to in druga besedila pa je zapisala duhovniška roka. Kdaj je šlo za župnika Maksimilijana Leopolda Raspa, pred katerim naj bi prisegli bodoči zakonci, in kdaj za njegove kaplane, ni moč ugotoviti. Kaže pa poudariti, da je bilo ob nastajanju obravnavanih prisieg slovensko pisanje pri kamniški duhovščini dokaj utečeno. Tako je v poročni matični knjigi poleg antroponomimov in (mikro)toponomimov kar nekaj slovenskih stanovskih oznak in tudi daljših navedkov o identiteti mladoporočencev, ki so jih zapisali kaplani, zlasti Gregor Žerovnik.¹³⁴

Sklep

Raspova knjiga obrazcev vsebuje značilne zvrsti pisane uradovalne slovenice 17. in prve polovice 18. stoletja, ki je bila v tej dobi sicer domala v celoti namenjena samo ustni rabi. Posebnost knjige je predvsem ta, da srečamo na enem mestu veliko zvrstno raznolikost besedil, upošteva seveda, kako maloštevilna so bila v tem času slovenska uradovalna besedila. Od zapisov v slovenščini sodi večina k dvema zvrstema slovenskih besedil, ki ju doslej nismo poznali: prisige v zvezi z zadržki za sklenitev zakonske zveze in razglas o cerkvenem izobčenju. Knjiga je bogata tudi glede na količino zapisane slovenice in njeno vsebino, tako da bi ji le težko našli primerjavo. V jezikovnem in črkopisnem pogledu kaže značilno heterogenost časa nastanka. Pri jeziku besedil srečamo tako knjižne po-

teze, kakor izrazite narečne elemente dolenjščine in gorenjščine ter prepletanje le-teh, zadnje predvsem kot posledico prepisovalske redakcije. Črkopis podobno variira od poudarjeno individualnega do močnega približka takratni knjižni normi.

Ugotovitev, da je knjiga nastajala v dveh večjih gorenjskih središčih, Škofji Loki in Kamniku, je toliko bolj razveseljiva ob dejstvu, da sta bili ti dve okolji doslej razmeroma slabo zastopani s primerki starejše uradovalne slovenice, nastale do konca 18. stoletja. Iz Kamnika smo poznali samo domnevno mestno sodno prisigo iz leta 1735, iz okolice obrazec o izobčenju za kršitelje redovnih zaobljub mekinjskih klaris, zapisan pred letom 1782, iz mesta in okolice pa tri promisorne prisige o resničnosti izpovedbe, dane v letih 1787 in 1789 pred krajevnimi sodišči mesta Kamnik, graščine Spodnje Perovo in državnega gospodstva Mekinje.¹³⁵ Starejšega nastanka od kamniških so znani primerki uradovalne slovenice z območja Škofje Loke oziroma škofjeloškega gospodstva: dve promisorni prisigi freisinških podložnikov iz prve polovice 17. stoletja, kratka sodna prisiga iz istega časa (1627) in koncept sodne prisige iz srede 18. stoletja (po 1753).¹³⁶

Pomen Raspove knjige obrazcev lahko merimo tudi po tem, da poznamo med sorodnimi zgodnjenovoveškimi ohranjenimi knjigami uradnih formularjev samo dve, ki vsebujeta slovenska besedila.

¹³³ Ugotovljena je le identiteta učitelja (*Ludi Magistro*) Gezla. Valentin Götzl, kot ga srečujemo tudi v matičnih knjigah, je bil leta 1752 lastnik hiše v predmestju Šutna (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 261, L 339, No. 3, 30. 4. 1752). Imen drugih dveh prič ni ne v terezijanskem katastru ne v seznamu kamniških hiš iz okoli leta 1725; ta pozna samo priimek Golob (ARS, AS 1, šk. 275, lit. S XIX–1, s. d.).

¹³⁴ Npr. "Voglarski Moister is Kamne Gorize Radolviske fare sdei v delu v ti novi Feshini per Gospude Sheganu v Kamne Gorize inu v Kamniku" (NŠAL, ŽA Kamnik, poročna matična knjiga 1712–1744, 2. 9. 1736), "godishkiga Supana" (prav tam, 22. 1. 1731), "Mestne Hlapiz" (7. 1. 1733), "Kersnarske Gesell" (16. 11. 1739), "Pekouske Gsell" (18. 6. 1731), "is Krishke Farre pod Tershizam" (19. 9. 1743), "is hrenouske fare na Piuki" (26. 11. 1731), "vbreskem Gradu Breshke Fare v Stajerske Deshelle" (30. 1. 1742).

¹³⁵ Objava sodne prisige iz leta 1735: Stiasny, *Kamnik*, str. 175. Priredba objave tudi v: Koruza, O zapisanih primerih uradne slovenščine, str. 250. Koruza je o tej prisigi zapisal, da je "edina doslej objavljena slovenska prisiga iz sodne prakse mestnih sodišč" (prav tam), k čemur ga je navedel Stiasnyjev podatek, da je bila shranjena "v mestnem arhivu kamniškem", toda v resnici njenega nastanka pri mestnem sodišču ne potrjujejo niti vsebina prisige niti imena v njej navedenih oseb. – Komentirana objava mekinjskega obrazca izobčenja iz 18. stoletja: Golec, Iz zgodovine pisarniške slovenščine, str. 100–104. – Objava promisornih prisieg iz leta 1787: Golec, Ljubljansko škofijsko gospodstvo (Pfalz), str. 274. – Objava promisorne prisige iz leta 1789: Umek, Mekinjska prisega, str. 266.

¹³⁶ Objava promisornih prisieg podložnikov: Kos, Slovenske prisige loških in blejskih podložnikov, str. 72–73. Objava sodne prisige: Kos, Prisega iz leta 1627, str. 704. Objava koncepta sodne prisige: Dolenc, Slovenska prisega, str. 221. – O slovenskem izrazju v arhivskem gradivu prim. še: Blaznik, Slovenica v arhivalijah freisinškega loškega gospodstva, str. 74–79. – O ohranjenih primerkih uradovalne slovenščine iz prve polovice 19. stoletja: Štukl, Uporaba slovenščine nekdanj, str. 328–329. – Naj s tem v zvezi omenimo tudi Škofjeloški rokopis, ki ga tradicionalno datirajo v leto 1466 in vsebuje slovenska imena mesecev (prim. zlasti: Stabej, Ob petstoletnici škofjeloškega zapisa slovenskih imen, str. 72–86; Mikhailov, *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine*, str. 64–65, 103–105).

Prva je t. i. Laybasserjeva rokopisna zbirka uradnika ljubljanskega stolnega kapitulja Hansa Laybasserja, ki so jo vodili od leta 1641 vsaj do leta 1665.¹³⁷ V njej sta zapis slovenskega prevoda gorskih bukev iz leta 1646¹³⁸ in nedatirani torzo slovenskega prisežnega obrazca.¹³⁹ Z Raspovo knjigo jo lahko primerjamo po obsegu slovenskih besedil, nikakor pa ne tudi po raznovrstnosti, saj vsebuje samo dvoje zvrsti: normativno besedilo (zakon) in del promisornega prisežnega obrazca o pričanju resnice. Druga tovrstna knjiga je že omenjena knjiga obrazcev, ki je nastala v koroškem Pliberku v drugi polovici 17. stoletja in vsebuje dve slovenski dvodelni promisorni prisegi za priče.¹⁴⁰

Raspova knjiga, nasprotno, zvesto odslikava stanje zgodnjenovoveške pisane uradovalne slovenščine. Reprezentativno je namreč zastopana večina zvrsti zapisov, ki so v slovenskem jeziku sploh nastajale, namenjene skoraj izključno le javni ustni rabi, tj. priseganju in razglašanju. Še posebej zgovorna priča uradniške prakse je enajst priseg, zapisanih zgolj na knjigi priloženi poli. Tovrstnih prisežnih zapisov je od vseh zvrsti v slovenščini zanesljivo nastalo največ, a se jih je ohranilo malo, saj so jih glede na njihovo namembnost – za enkratno uporabo – le redko prepisovali in so jih najpogosteje kmalu zavrgli. Kot takšna je Raspova knjiga zelo indikativen izraz skromne zastopanosti pisane slovenščine tako glede na zvrstnost kot količino v poplavi nemških in latinskih dokumentov.

Viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS):

Akcesijska knjiga 1945–1974.

AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko: šk. 275.

AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko: šk. 522, 528, 539, 544.

AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko: št. 5, 6.

AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko: šk. 222.

AS 721, Gospostvo Bled: knj. 37, 41, 49, 50.

¹³⁷ O knjigi: Dolenc, Ljubljanska rokopisna zbirka pravnih obrazcev, str. 24–29, 101–106, 195–199, 285–289. Prim. tudi: Kambič, *Receptija rimskega dednega prava*, str. 104–112.

¹³⁸ Objava: Dolenc, Ljubljanska rokopisna zbirka pravnih obrazcev, str. 199, 285–289.

¹³⁹ Objava: Dolenc, Nekoliko uradnih spisov, str. 109–110. – Prisega se očitno začenja šele sredi besedila in tako ni popolna.

¹⁴⁰ Domej, Pliberška prisega, str. 256–257.

AS 730, Gospostvo Dol: knj. 5, fasc. 138.

AS 1073, Zbirka rokopisov: 219r, I–101r, I–109r, Popis Zbirke rokopisov.

AS 1075, Zbirka rodovnikov: št. 208.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL):

ŠAL, Škofijski protokoli: fasc. 10, 11, 12.

ŠAL/Ž: fasc. 111.

ŽA Kamnik: Razne knjige, fasc. 1 in 7; rojstne matične knjige 1700–1710, 1710–1727, 1727–1738, 1738–1752, 1753–1760; poročne matične knjige 1673–1711, 1712–1744 in 1745–1769; mrliške matične knjige 1701–1731, 1731–1747 in 1747–1765.

ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj: indeksa rojstnih matičnih knjig 1621–1653 in 1653–1692, rojstna matična knjiga 1638–1643, poročna matična knjiga 1651–1682, mrliška matična knjiga 1658–1735.

ŽA Moravče: rojstni matični knjigi 1707–1724 in 1725–1739.

ŽA Stara Loka: indeks rojstnih matičnih knjig 1613–1790, indeks mrliških matičnih knjig 1678–1789.

ŽA Škofja Loka: rojstni matični knjigi 1623–1634 in 1673–1683, indeks rojstnih matičnih knjig 1623–1736.

Zgodovinski arhiv Ljubljana (ZAL):

ZAL LJU 505, Rokopisne knjige, Cod. XXIII, št. 49.

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti (ZRC SAZU):

Dialektološka sekcija: Zbirka narečnega gradiva za slovenski lingvistični atlas.

Leksikološka sekcija: Listkovna kartoteka.

Sekcija za zgodovino slovenskega jezika: Listkovna kartoteka.

Literatura

Blaznik, Pavle: Slovenica v arhivalijah freisinškega loškega gospodstva. *Loški razgledi* XVIII (1971), str. 74–79.

Blaznik, Pavle: *Škofja Loka in loško gospodstvo (973–1803)*. Škofja Loka: Muzejsko društvo, 1973.

Dolenc, Janez: Slovenska prisega iz srede 18. stoletja. *Loški razgledi* VII (1960), str. 221.

Dolenc, Metod: Ljubljanska rokopisna zbirka pravnih obrazcev in predpisov iz tridesetletne vojne. *Kronika slovenskih mest* II (1935), str. 24–29, 101–110, 195–199, 285–289.

Dolenc, Metod: Nekoliko uradnih spisov s slovenskimi jezikovnimi drobtinami iz 18. stoletja. *Časopis za zgodovino in narodopisje* XXVI (1931), str. 101–110.

Domej, Teodor: Pliberška prisega iz druge polovice 17. stoletja. *Jeziški in slovstvo* XIX (1973/74), str. 255–257.

Fabjančič, Vladislav: *Zgodovina ljubljanskih sodnikov in županov 1269–1820. 3. zvezek. Župani in sodniki 1605–1650* (Gradivo in razprave 28). Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2005.

Golec, Boris: Ljubljansko škofijsko gospostvo (Pfalz) – zakladnica slovenskih sodnih priseg (1752–1811). *Arhivi* 28 (2005), št. 2, str. 239–312.

Golec, Boris: Iz zgodovine pisarniške slovenščine v 1. polovici 18. stoletja. *Arhivi* XXIV (2001), št. 1, str. 87–108.

Golia, Modest: Slovenica 1. *Slavistična revija* XI (1958), str. 130–141.

Grimm, Jakob und Wilhelm: *Deutsches Wörterbuch. Neunter Band. Schiefeln–Seele*. Leipzig: Verlag von S. Hirzel, 1899.

Kambič, Marko: *Recepčija rimskega dednega prava na Slovenskem s posebnim ozirom na dedni red Karla VI*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2007.

Kemperl, Metoda: Maksimilijan Leopold Rasp in vsebina poslikave v prezbitერიju župnijske cerkve v Kamniku. *Zbornik za umetnostno zgodovino. Nova vrsta* 30/31 (1995/1996), str. 83–101.

Kos, Fr.: Prisega iz leta 1627. *Ljubljanski zvon* 11 (1891), str. 704.

Kos, Milko: Slovenske prisega loških in blejskih podložnikov iz prve polovice 17. stoletja. *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 22 (1941), str. 71–74.

Koruza, Jože: O zapisanih primerih uradne slovenščine iz 16., 17. in 18. stoletja. *Jeziški in slovstvo* XVIII (1972/73), str. 193–200, 244–245.

Košir, Matevž: Prisega v slovenščini. *Arhivi* XV (1992), str. 6–11.

Mikhailov, Nikolai: *Jeziškovni spomeniki zgodnje slovenščine: rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550)*. Trst: Mladika, 2001.

Oblak, Vatroslav: Trije slovenski rokopisi iz prve polovice XVII. stoletja. *Letopis Matice slovenske za leto 1887*. Ljubljana: Matica slovenska, 1887, str. 259–315.

Ogris, Alfred: Slovenica v Koroškem deželnem arhivu. Prispevek v počastitev 100. obletnice Koroškega deželnega arhiva in mednarodnega sodelovanja med sosednjima arhivoma. *Arhivi* XXVII (2004), št. 2, str. 295–306.

Pleteršnik, Maks (ur.): *Slovensko-nemški slovar. Prvi del. A–O*. Ljubljana: Knezoškofijstvo, 1894.

Ribnikar, Peter: *Slovenske podložniške prisega patrimonialnega sodišča Bled*. Ljubljana: Partizanska knjiga, 1976.

Rupel, Mirko: Prispevki k protireformacijski dobi. *Slavistična revija* V–VII (1954), str. 178–194.

Schiviz von Schivizhoffen, Ludwig: *Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain*. Görz: Selbstverlag, 1905.

Simonič, Fr.: Prisega Ljubljanskega mesta. *Letopis Matice slovenske za leto 1884*. Ljubljana: Matica slovenska, 1884, str. 196–220.

Slovenski biografski leksikon. Tretja knjiga. Raab–Švikaršič. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti 1960–1971.

Stabej, Jože: Ob petstoletnici škofjeloškega zapisa slovenskih imen za mesec. *Loški razgledi* 13 (1966), str. 72–86.

Stabej, Jože: *Slovensko-latinski slovar. Po: Matija Kastelec – Gregor Vorenc, Dictionarium latino-carniolicum (1680–1710)*. Ljubljana: Založba ZRC 1997.

Stiasny, Ljudevit: *Kamnik. Zemljepisno-zgodovinski opis*. Ljubljana: Ljudevit Stiasny, 1894.

Striedter–Temps, Hildegard: *Deutsche Lehnwörter im Slowenischen* (Veröffentlichungen der Abteilung für slavische Sprachen und Literaturen des Ost-europa-Instituts (Slavisches Seminar) an der Freien Universität Berlin, Band 27). Berlin–Dahlem: Ost-europa-Institut, 1963.

Stukl, France: Uporaba slovenščine nekdanj. *Loški razgledi* 37 (1990), str. 328–329.

Umek, Ema: Mekinjska prisega. *Jeziški in slovstvo* XIX (1973/74), str. 266.

Zusammenfassung

RASPS FORMULARBUCH – FUNDGRUBE DER SLOWENISCHEN AMTSSPRACHE IM 17. UND IN DER ERSTEN HÄLFTE DES 18. JAHRHUNDERTS

Rasp's Formularbuch diente der Abschrift verschiedener Urkunden als Muster zur Abfassung ähnlicher Dokumente. Das Formularbuch ist nach zwei Mitgliedern der krainischen Adelsfamilie Rasp benannt. Johann Georg Rasp, ein kleinerer Grundherr und Beamter, begann mit dem Aufbau des Buches, die meisten Eintragungen stammen aber von seinem Sohn Maximilian Leopold Rasp, einem vielseitig gebildeten Pfarrer. Das Formularbuch entstand in einem Zeitrahmen, der so abgegrenzt werden kann: Beginn nicht vor 1654 und Ende nicht vor 1739. Das lokale Umfeld, in dem die

Eintragungen erfolgten, bilden die oberkrainischen Städte Škofja Loka (Bischoflack) und Kamnik (Stein).

Außer zahlreichen deutschen und lateinischen Dokumenten beinhaltet das Formularbuch die Abschrift von 14 slowenischen, im 17. und in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts entstandenen Schriftstücken. Im Hinblick auf die geringe Anzahl und die gattungsmäßige und inhaltliche Simplizität der in slowenischer Amtssprache vor der Mitte des 19. und insbesondere bis zur zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts abgefassten Texte könnte der Fund zahlenmäßig als ziemlich bedeutend bezeichnet werden. Auch nach Umfang und gattungsmäßiger Vielfalt stellen die Texte eine Seltenheit dar, die kaum mit anderen zu vergleichen sind. Es handelt sich nämlich um fünf verschiedene Arten von Schriftstücken: zwei Zeugenbelehrungen vor der Vereidigung mit der Eidesformel für Zeugen, eine Bekanntmachung des Kirchenbanns, 11 Schriftstücke über individuelle Eidesleistungen, davon 3

gerichtliche und 8 mit Ehehindernissen verbundene Eide. Zwei Arten – die Bekanntmachung des Kirchenbanns und die mit der Eheschließung verbundene Eidesleistung – waren bislang in slowenischer Sprache überhaupt noch nicht belegt.

Rasps Formularbuch spiegelt den Stand der frühneuzeitlichen slowenischen Amtssprache. Die meisten Arten der in slowenischer Sprache entstandenen und fast ausschließlich für den öffentlichen mündlichen Gebrauch, d. h. die Eidesleistung und die amtliche Bekanntmachung bestimmten Schriftstücke sind nämlich repräsentativ vertreten. In sprachlicher und schriftlicher Hinsicht zeigen die Texte eine für die Zeit ihrer Entstehung typische Uneinheitlichkeit. So sind in der Sprache schriftsprachliche Züge, aber auch auffällige dialektische Elemente des Unterkrainischen und des Oberkrainischen und deren Verquickung zu finden. Die Schrift variiert zwischen einer betont individuellen und einer starken Annäherung an die damalige schriftsprachliche Norm.

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 930.2:003.074(497.4+436.5)

Prejeto: 30. 4. 2008

O t. i. koroških listinah, izročeni Koroškemu deželnemu arhivu v Celovcu

JURE VOLČJAK

univ. dipl. zgodovinar, svetovalec – arhivist
Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana
e-pošta: jure.volcjak@gov.si

IZVLEČEK

Leta 2001 je Arhiv Republike Slovenije (ARS) na podlagi izmenjave arhivskega gradiva s Koroškim deželnim arhivom iz Celovca (KLA) izmenjal raznovrstno arhivsko gradivo; med tem je bilo tudi 21 pergamentnih listin iz obdobja od 15. do 17. stoletja. Simbolično je izmenjava potekala v prostorih KLA v Celovcu, gradivo pa je koroškemu deželnemu glavarju dr. Jörgu Haiderju predala Andreja Ribter, tedanja slovenska ministrica za kulturo.

Po vsebini se izročene listine nanašajo na prostor avstrijske Koroške, zlasti še na del južno od Celovca oziroma reke Drave. Problem predstavlja le šesta listina, saj se nanaša na okolico Ljubljane, zato je mogoče sklepati, da je bila izročena po pomoti.

Listine so bile do izročitve del kronološke serije Zbirke listin (AS 1063) ARS, sedaj pa so uvrščene v Zbirko listin KLA. Ta čas raziskovalcem še vedno niso na voljo, zato je prav, da jih ob pomoči tega prispevka približamo vsem raziskovalcem, ki jih listine zanimajo. Hkrati pa želimo ohraniti tudi spomin na arhivsko gradivo, ki je bilo nekdaj shranjeno na prostoru Republike Slovenije.

KLJUČNE BESEDE: listine, izmenjava arhivskega gradiva, Zbirka listin (AS 1063), Arhiv Republike Slovenije, Koroški deželni arhiv, Koroška

ABSTRACT

ON THE SO-CALLED CARINTHLAN DEEDS HANDED OVER TO THE CARINTHLAN PROVINCIAL ARCHIVES IN KLAGENFURT

In 2001, based on the exchange of archives agreement, the Archives of the Republic of Slovenia (ARS) handed over to the Carinthian Provincial Archives in Klagenfurt (CPA) various types of archives. Included among them were 21 parchment deeds dating back to the 15th to 17th centuries. The exchange ceremony was symbolically held at the CPA in Klagenfurt and the archives were handed over to dr. Jörg Haider, Provincial Governor of Carinthia, by Andreja Ribter, the Slovene Minister of Culture at the time.

As to their content, the transferred deeds refer to the region of Austrian Carinthia, in particular to the area south of Klagenfurt and the Drava River. The only issue is posed by the sixth deed since its reference to the surrounding area of Ljubljana make it possible for us to conclude that it was handed over by mistake.

Prior to their being handed over to CPA, the deeds had been included in chronological series of the Collection of deeds (AS 1063) at the ARS, but have since their transfer been included in the Collection of deeds at the CPA. They are not yet available to researchers, so the author saw it fit to present them to those who might take interest in them and at the same time keep memory of archives that once were kept in the territory of the Republic of Slovenia alive.

KEY WORDS: deeds, exchange of archives, Collection of deeds (AS 1063), Archives of the Republic of Slovenia, Carinthian Provincial Archives, Carinthia

Uvod

Leta 2001 se je med Arhivom Republike Slovenije in Koroškim deželnim arhivom iz Celovca (*Kärntner Landesarchiv*) zgodila desetletja pričakovana zgodovinska izmenjava arhivskega gradiva.

Arhiv Republike Slovenije je na podlagi dovoljenja vlade Republike Slovenije¹ izročil Koroškemu deželnemu arhivu raznovrstno arhivsko gradivo: štiri rokopisne knjige, arhivalije Cistercijanskega samostana Vetrinj, arhivalije iz Zbirke Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, arhivski fond Komisije za prodajo štajersko-koroških državnih posestev v Gradcu, fragmente Kresijskega urada Celovec, Kresijskega urada Beljak, Ključavničarskega ceha v Celovcu, Milarskega in svečarskega ceha v Celovcu, fond Okrajno glavarstvo Borovlje ter kopije nekaj srednjeveških listin, ki zadevajo Koroško, rokopisnih knjig in dokumentov Komisije za fevdne zadeve za Kranjsko. Med izročeni originalnim arhivskim gradivom je bilo tudi 21 pergamentnih listin, ki so obravnavane v nadaljevanju.

Koroški deželni arhiv pa je Arhivu Republike Slovenije izročil 45 listin, šest rokopisnih knjig, med katerimi so bili trije urbarji, arhivalije iz Zbirke Koroškega zgodovinskega društva, t. i. Kranjske spise (vsebujejo predvsem civilnopravne spise Vicedomskega urada za Kranjsko, kazenske spise Kranjskega deželnega sodišča itd.), fond posestva Groblje, iz arhivskih fondov Gubernij v Ljubljani in Ilirska gradbena direkcija v Ljubljani spise, ki se nanašajo na tisti del historične Koroške, ki danes pripada Republiki Sloveniji, ter kopije dokumentov iz fondov Gubernij v Ljubljani in Ilirska gradbena direkcija.

"Slovensko gradivo" je Andreja Rihter, tedanja ministrica za kulturo Republike Slovenije, simbolično predala v ponedeljek, 10. septembra 2001, v prostorih KLA v Celovcu, naslednji dan, v torek, 11. septembra 2007, pa je koroški deželni glavar dr. Jörg Haider v prostorih ARS predal "koroško gradivo". Dejansko so bile arhivalije v celoti prevzete po opravljenih carinskih formalnostih: KLA jih je prejel 10. novembra 2001,² ARS pa 22. novembra 2007.³ S to izmenjavo arhivskega gradiva naj bi

bilo, sicer pozno, a dokončno rešeno vprašanje izmenjave arhivskega gradiva med Koroško in Republiko Slovenijo.

Zgodovinsko ozadje

Po razpadu habsburške monarhije po prvi svetovni vojni je Avstrija z državami naslednicami sklenila pogodbe, ki naj bi bile osnova za izročitev arhivskega gradiva. Tako naj bi bilo zagotovljeno nadaljevanje administrativnega dela v novih državah. S Kraljevino SHS je bil tak sporazum sklenjen leta 1923. Prva predaja se je zgodila že čez dve leti, v nadaljevanju pa so se pogajanja zataknila, ker ni bilo mogoče uskladiti pogodbenega besedila. Naslednji poizkus je sledil leta 1958, a tudi ta pogajanja so se kmalu znašla v slepi ulici. Preobrat se je zgodil leta 1975, ko so strokovnjaki z obeh strani v petih delovnih skupinah v znamenju medsebojnega sodelovanja začeli bolj konstruktivne pogovore. Zaradi zapletenosti vprašanja (obravnavali so namreč arhivsko gradivo v več avstrijskih arhivih) sta se Koroška in Slovenija leta 1987 v Celovcu dogovorili za t. i. pragmatično rešitev in rešitev tega vprašanja izven sporazuma o izmenjavi arhivalij iz leta 1923.⁴ Izročitev naj bi potekala v izvorniku in kopijah vzajemno in na racionalen način, vsaka stran, tj. slovenska in koroška, naj bi druga od druge prejela arhivsko gradivo, shranjeno v Koroškem deželnem arhivu oziroma v Arhivu Republike Slovenije. ARS je tedaj Izvršnemu svetu SR Slovenije dal pobudo za izmenjavo, vendar do tega ni prišlo. "Projekt" se je "nadaljeval" šele po slovenski osamosvojitvi. Stiki so bili zopet navezani leta 1995. Leta 2000 pa je nato z Dunaja tedanja avstrijska zunanja ministrica Benita Ferrero Waldner KLA posredovala pobudo za izmenjavo, predvideno že leta 1977.

Izmenjane so bile arhivalije, ki po izvoru oziroma arhivskih in zgodovinskih načelih pripadajo eni oziroma drugi strani. To je bilo možno le na podlagi medsebojnega dogovora o pragmatični rešitvi in dobrega medsosedskega sodelovanja, v arhivskem pogledu pa je to redki primer. Države, ki so si na kakršen koli način pridobile tuje arhivsko gradivo, ga kljub raznim mednarodnim sporazumom in konvencijam prizadetim državam navadno ne vrnejo v izvorniku ali pa ga sploh ne izmenjajo.⁵

¹ Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS O, Arhiv arhiva RS, 2001, šk. 11, št. 910-02/2001-1 z dne 7. VI. 2001.

² ARS, AS O, 2001, šk. 11, Übernahmestätigung z dne 21. XI. 2001.

³ ARS, AS O, 2001, šk. 11, št. 603-50/2000 VŽu z dne 23. XI. 2001.

⁴ ARS, AS O, 2001, šk. 11, Zapisnik z dne 27. maja 1987.

⁵ Prim. Ogris, Zum Archivalien austausch, str. 225–233; Ogris, Der Archivalien austausch, str. 11–45.

T. i. koroške listine⁶

Po vsebini se izročene listine nanašajo na prostor avstrijske Koroške, zlasti še na del južno od Celovca oziroma reke Drave. Problem predstavlja le šesta listina, saj se vsebinsko nanaša na okolico Ljubljane, zato je mogoče sklepati, da je bila izročena po pomoti. Nekaj listin je bilo namenjenih posameznikom, nekaj koroškim župnijam, večina pa zadeva koroške samostane: cistercijanski samostan v Vetrinju, benediktinska samostana v Podkloštru in Osojah in samostan viteškega reda sv. Jurija v Millstattu.

Izročene listine so bile do izročitve del kronološke serije Zbirke listin (AS 1063) Arhiva Republike Slovenije, sedaj pa so uvrščene v Splošno zbirko listin (*Allgemeine Urkundenreihe*) Koroškega deželnega arhiva. Ta čas še niso opremljene z novimi signaturami in zato še niso dostopne raziskovalcem. S tem prispevkom želimo približati njihovo vsebino vsem raziskovalcem, ki jih listine zanimajo, hkrati pa želimo ohraniti tudi spomin na arhivsko gradivo, ki je bilo nekdanje shranjeno na prostoru Republike Slovenije.

Pred izročitvijo so bile vse listine restavrirane, poslikane, izdelane pa so bile tudi posebne zaščitne škatle, ki vsako listino, še posebej pa pečate, varujejo pred morebitnimi poškodbami. Ob digitalizaciji Zbire listin (AS 1063) v letih 2004/05 so bile fotografije poskenirane, posnetki pa so dobili enake signature kot so jih imeli originali pred izročitvijo. Sedaj je vseh 21 izročeni listin še vedno vodenih kot del kronološke serije Zbirke listin (AS 1063), po dokončni ureditvi pa bodo trajno izložene.

O transkripciji

Transkripcija je kolikor je bilo mogoče enaka izvornemu besedilu.⁷ Črka **u** pred vokalom je v latinskih besedilih pisana kot **v** (npr. seruuv => servus).⁸ Nemška besedila smo skušali ohraniti v izvorniku brez posodabljanja besedil, razen pri zapisu krajev: **V**tini => **U**tini in osebnih imenih: **V**dalricus => **U**dalricus. Interpunkcija le na nekaterih mestih sledi izvorniku, večinoma pa je posodobljena.

Opozoriti je potrebno tudi na razreševanje napisov pri pečatih. Oglati oklepaj [] označujeta črko oziroma besedo, ki zaradi poškodovanosti pečata ni več vidna, normalni oklepaj in zaklepaj () pa razrešujeta okrajšave. Beseda v poševnicah / / nakazuje le na mogoč zapis (če zapisa ni bilo mogoče zanesljivo prebrati).

⁶ Izmenjava arhivskega gradiva je bila medijsko dobro pokrita. Pozitivne odmeve je bilo mogoče opaziti tako v slovenskih elektronskih in tiskanih medijih, kot tudi v koroških časopisih; ti so jo večinoma razumeli kot znak dobrega sosedstva v Evropi: *Slovenska tiskovna agencija (STA)*, 21. november 2001; *Delo*, 11. september 2001, str. 2; *Delo*, 12. september 2001, str. 5; *Večer*, 11. september 2001, str. 19; *Večer*, 12. september 2001, str. 21; *Dnevnik*, 11. september 2001, str. 22; *Dnevnik*, 12. september 2001, str. 15; *Mladina*, 17. september 2001; *Mag*, 28/2001, str. 9; *Kleine Zeitung*, 11. september 2001, str. 42; *Kärntner Tageszeitung*, 11. september 2001, str. 16; *Kronen Zeitung*, 11. september 2001, str. 10; *Kärntner Woche*, 19.–25. september 2001, str. 4; *Naš tednik*, 14. september 2001, str. 10; *Slovenski Vestnik*, 13. september 2001, str. 5.

⁷ Za natančen pregled transkripcije vseh 21 listin se zahvaljujem mag. Francetu Baragi.

⁸ Razen pri napisu na pečatih.

Objave listin

1. 1406 september 26., Ortenburg

Ortenburški grof Friderik III. podeljuje za blagor svoje duše v fevd kellerberškemu župniku Nikolaju in vsem njegovim naslednikom posest, ki leži v vasi Lansach in jo je imel v fevdu pokojni Preutel, iz dohodkov pa ustanavlja obletnico, ki se mora opraviti na ponedeljek po sv. Juriju in na ponedeljek po sv. Mihaelu.

Orig. perg., 28,7 x 12,4 cm.

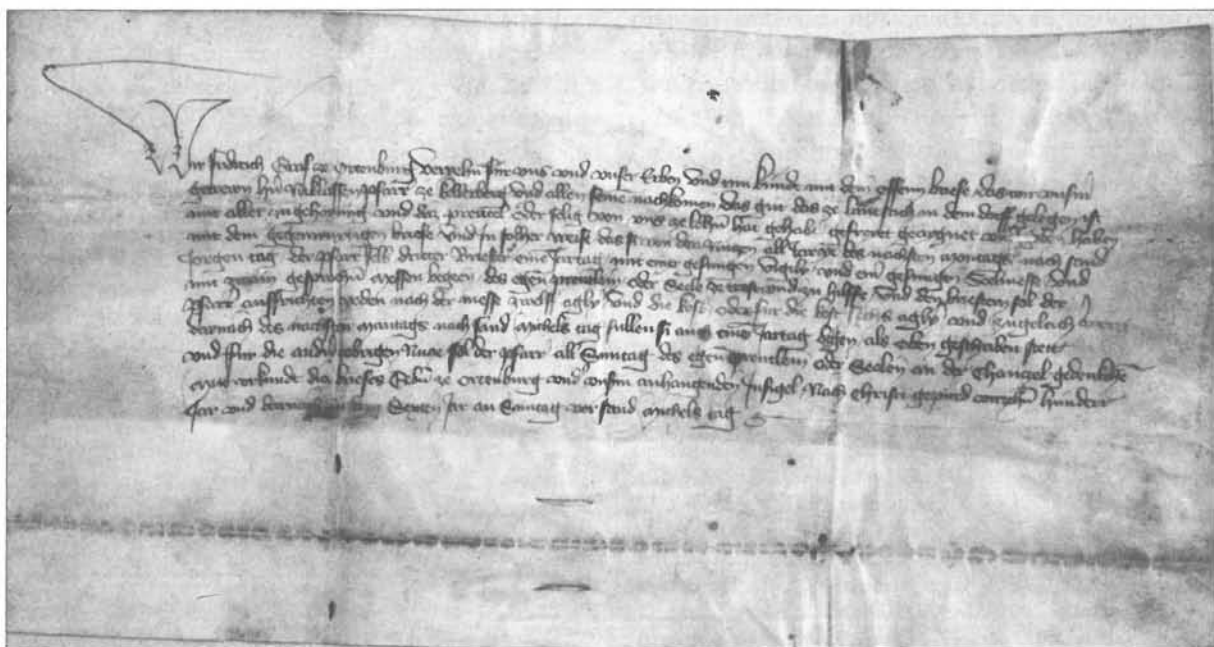
Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 390 (iz graščinskega arhiva Zg. Polskava), nova signatura: A KLA, AUR.

Datacija: anno 1406.

Regest: Ogris, Der Archivalien austausch, str. 25, št. 1.

Wir Fridreich graf ze Ortenburg⁹ veyechen für vns vnd vnser erben vnd tun kündt mit dem offenen brieffe, das wir vnserm getrewn hern Niklassen, pfarrer ze Kellerberg, vnd allen seinen nachkomen, das gut das ze Lantsach in dem dorff gelegen ist mit aller zugehorung vnd daz Preutel o^{der} selig von vns ze lehen hat gehabt, gefreyet, geaygnet vnd geben haben mit dem gegenwurtigen brieffe vnd in solher weise, das si von den nuczen all jar ye des nachsten montags nach sand Jorgen tag, der pfarr selb dritter briester einen jartag mit einer gesungen vigily vnd einer gesungen seelmesse vnd mit zwain gesprochen messen begeen, des egenanten Preutlein oder seele ze trost vnd zu hilffe vnd den briestern sol der pfarrer aussrichten yeden nach der messe zwelff aglyer vnd die kost oder fur die kost sechs aglyer vnd zugeleicher mezz darnach des nachsten mantags nach sand Michels tag sullen sie auch einen jartag begen, als oben geschriben stett, vnd fur die andern obrigen nucze sol der pfarrer all suntag des egenanten preutlein oder seelen an der chancel gedenkchen. Mitt vrkündt dicz briefes, geben ze Ortenburg vnder vnserm anhangenden insigel nach Christi gepurd virzehen hundert jar vnd darnach in dem sexten jar an suntag vor sand Michels tag.

Viseči voščeni pečat ortenburškega grofa Friderika III., pritrjen s pergamentnim trakom (odpadel).

⁹ Friderik III., ortenburški grof († 28. april 1418).

2. 1429 april 26., Rim

Papež Martin V. dovoli vetrinjskemu opatu Janežu in njegovim naslednikom, da sme/-jo posvečevati mašna oblačila in paramente za samostan in njegove cerkve, kakor tudi podeljevati svojim menihom in novicem nižje redove posvečenja.

Orig. perg., 49 x 27,5 cm.

Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 497, nova signatura: A KLA, AUR.

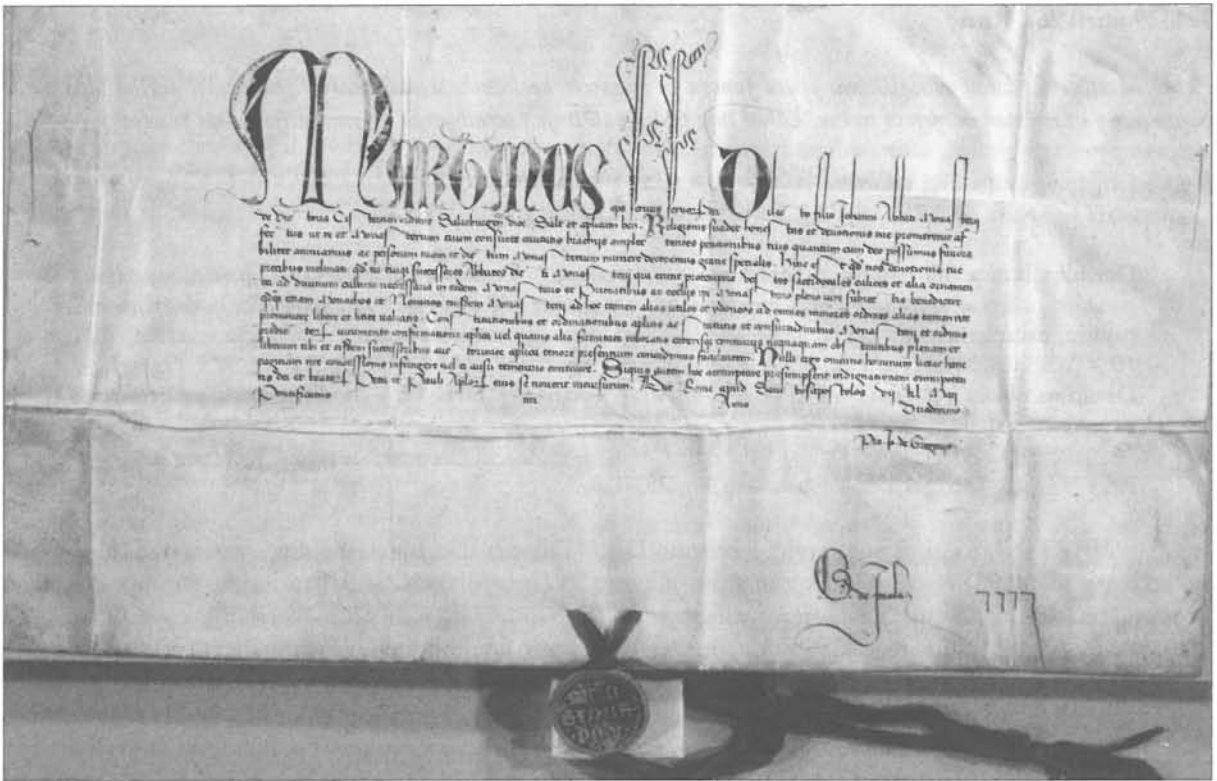
Dorzalna notica (na papirju, prilepljenem na pergament): *Privilegium Martini papae, quod abbates huius monasterii calices et vestes sacerdotales benedicere, nec non minores ordines conferre possint.* – Mlajša datacija (na papirju, prilepljenem na pergament): 1429. – Signature: (na papirju, prilepljenem na pergament): N°. 10. – Mlajša signatura: *ad Fasc. 2^{dm}, Lit. A, N° 48.* – Levo pod pliko: *A. de Dedumniano.* – *S. Garneris.* – Desno na pliki: *G. de Imola.* – *Pro. Jo. de Gregoriis.* – Verso: *u. g. D. R. N.* – (pod papirjem, prilepljenem na pergament): *R(egistrata) Lm....*

Regest: Ogris, *Der Archivalien austausch*, str. 25, št. 2.

MARTINUS episcopus servus servorum Dei.¹⁰ Dilecto filio Johanni abbati monasterii de Victoria cisterciensis ordinis Salzeburgensis diocesis, salutem et apostolicam benedictionem. Religionis suadet honestus et devotionis tue promeretur affectus, ut te et monasterium tuum consuete caritatis brachiis amplectentes petitionibus tuis quantum cum Deo possumus favorabiliter annuamus ac personam tuam et dictum monasterium munere decoremus gratie spetialis. Hinc est, quod nos devotionis tue precibus inclinati quod tu tuique successores abbates dicti monasterii, qui erunt protempore (!) vestes sacerdotales, calices et alia ornamenta ad divinum cultum necessaria in eodem monasterio et prioratibus ac ecclesiis ipsi monasterio pleno iure subiectis benedicere, quodque etiam monachos et novicios eiusdem monasterii ad hoc tamen alias utiles et ydoneos ad omnes minores ordines alias tamen rite promovere libere et licite valeatis. Constitutionibus et ordinationibus apostolicis ac statutis et consuetudinibus monasterii et ordinis predictorum iuramento confirmatione apostolica vel quavis alia firmitate roboratis ceterisque contrariis nequaquam obstantibus plenam et liberam tibi et eisdem successoribus auctoritate apostolica tenore presentium concedimus facultatem. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre concessionis infringere vel ei ausu temerario contraire. Siquis autem hoc attemptare presumpserit indignationem omnipotentis Dei et beatorum Petri et Pauli apostolorum eius se noverit incursum. Datum Rome apud sanctos apostolos, VII kalendas maii, pontificatus nostri anno duodecimo.

Okrogel viseči svinčeni pečat (bula) papeža Martina V., premera 4 cm, pritrjen z rdeče-rumeno svileno pleteno vrvico. Na aversu sta na pečatnem polju glavi sv. Petra in Pavla, med njima stoji križ, nad glavama pa je napis: *S(anctus) PA(ulus) in S(anctus) PE(trus)*. Na reversu je napis: *MARTINUS P(a)P(a) V.*

¹⁰ Oddo de Columna, apostolski protonotar. Papež Inocenc VII. (1404–1406) ga je na konzistoriju 12. junija 1405 imenoval za kardinala diakona sv. Jurija ad velum aureum. Na koncilu v Konstanci je bil 11. novembra 1417 izvoljen za papeža Martina V.; umrl je 20. februarja 1431 (*Hierarchia Catholica* I, str. 26, 33, 50).

3. 1446 julij 1., Basel

Koncil v Baslu dovoli vetrinjskemu opatu nositi mitro in druge pontifikalije, ker je njegov samostan zadostno dotiran in uživa med verniki poseben ugled.

Orig. perg., 56,7 x 31,1 cm. Prva polovica prve vrstice bogato okrašena.
Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 591, nova signatura: A KLA, AUR.

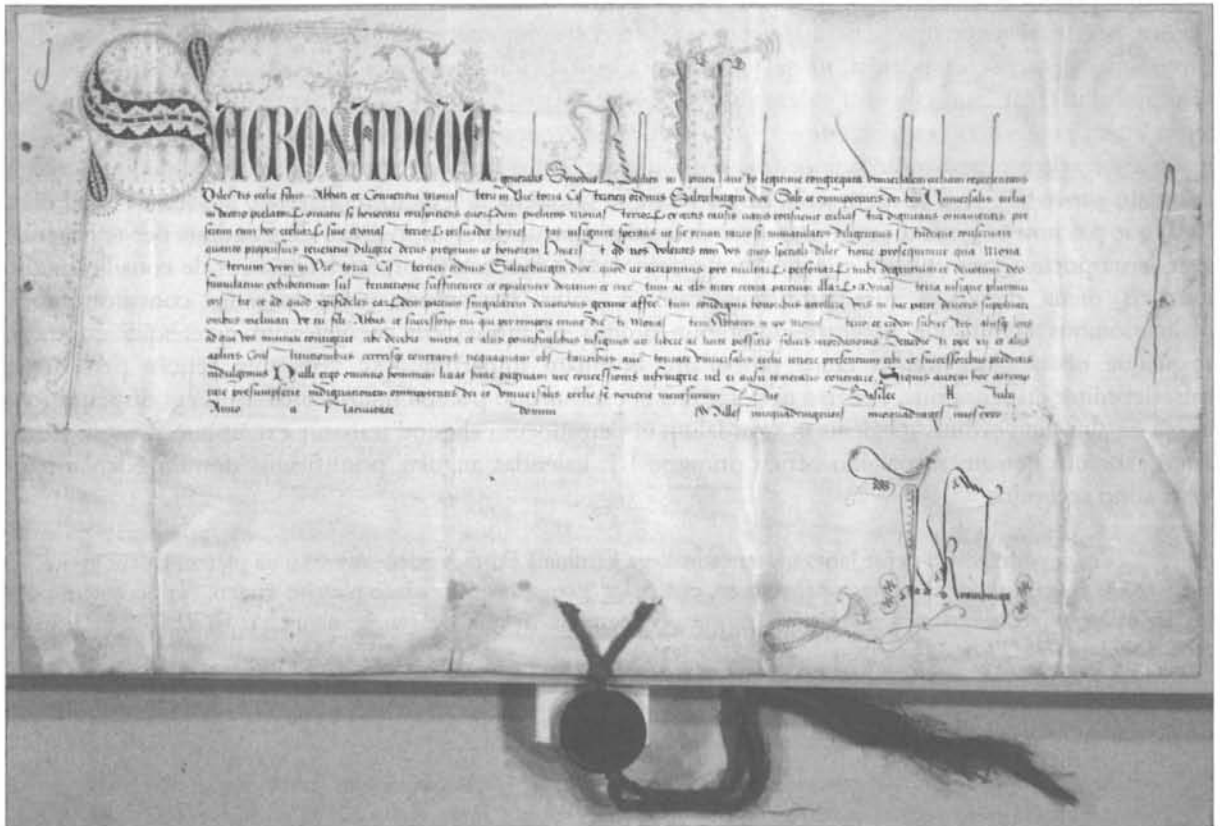
Dorzalna notica (na papirju, prilepljenem na pergament): *Privilegium synodi Basiliensis, quod abbates huius monasterii mitra et aliis pontificalibus insigniis libere uti possint.* – Mlajša datacija (na papirju, prilepljenem na pergament): 1446. – (na pergamentu, z navadnim svinčnikom): 1446, 1/VII 16. – (na papirju, prilepljenem na pergament): 1454. – Signature: (na papirju, prilepljenem na pergament): N°. 11. – *Lib. 1mo, N°. 521, Lib. 2do, N°. 610. – ad Fasc. 2^{am}, Lit. A, N°. 48.* – Levo pod pliko: *L. de Olpe. – Pe(trus) de Borutate. – Aug.* – Desno na pliki: *Ja. de Krainburga. – Verso: Ernestus. – Jo. Dinslaker. – R(egistrata) episcopus Dunkel....*

Regest: Ogris, *Der Archivalien austausch*, str. 25, št. 3.

SACROSANCTA generalis synodus Basilicu in spiritu sancto legitime congregata universalem ecclesiam representantis dilectis ecclesie filiis abbati et conventui monasterii in Victoria cisterciensis ordinis Saltzburgensis diocesis, salutem et omnipotentis Dei benedictionem. Universalis ecclesia in decore prelatorum ornatu se honorari conspiciens quorundam prelatos monasteriorum ex certis causis, variis consuevit ecclesiastice dignitatis ornamentis presertim cum hoc ecclesiarum sive monasteriorum persuadet honestas insignire sperans, ut sic ornati tanto se immaculatos diligentius studeant conservare, quanto propensius tenentur diligere decus proprium et honorem. Hinc est, quod nos volentes tam vos

quos speciali dilectione prosequimur, quam monasterium vestrum in Victoria cisterciensis ordinis Saltzeburgensis diocesis, quod ut accepimus pro multarum personarum inibi degentium et devotum deo famulatum exhibencium sustentatione sufficienter et opulenter dotatum et erectum ac alias inter cetera partium illarum monasteria insigne plurimum existit et ad quod christifideles earundem partium singularem devotionis gerunt affectum condignis honoribus accollere vestris in hac parte devotis supplicationibus inclinati, ut tu fili abbas et successores tui, qui pro tempore erunt dicti monasterii abbates, in ipso monasterio et eidem subiectis aliisque locis, ad que vos invitari contigerit, ubi decebit mitra et aliis pontificalibus insigniis uti libere ac licite possitis felicis recordationis Benedicti pape XII. et aliis apostolicis constitutionibus ceterisque contrariis nequaquam obstantibus auctoritate universalis ecclesie tenore presentium tibi et successoribus predictis indulgemus. Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam nostre concessionis infringere vel ei ausu temerario contraire. Siquis autem hoc attemptare presumpserit indignationem omnipotentis dei et universalis ecclesie se noverit incursurum. Datum Basilee, kalendas iulii anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo quadragesimo sexto.

Okrogel viseči svinčeni pečat (bula), premera 4 cm, pritrjen z rdeče-rumeno svileno pleteno vrvice. Na aversu so na pečatnem polju kardinali, nad njimi pa je na oblaku Bog oče s pokrčeno desnico; pod oblakom je Sv. duh v podobi goloba. Na reversu je napis: † SACRO S(an)C(t)A GENERALIS SINODVS BASILIENSIS.

4. 1448 julij 30., Rim

Janez, kardinal škof prenestinski, dovoli v papeževem imenu vetrinjskemu opatu Gerhardu na njegovo prošnjo, da sme s svojim kaplanom, če se mudi v samostanskih zadevah v krajih, v katerih ne more dobiti postnih jedi, iz zdravstvenih razlogov uživati meso, razen v dneh posta. Pri izkoriščanju te pravice naj se omeji.

Orig. perg., 35,5 x 20 cm.

Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 605, nova signatura: A KLA, AUR.

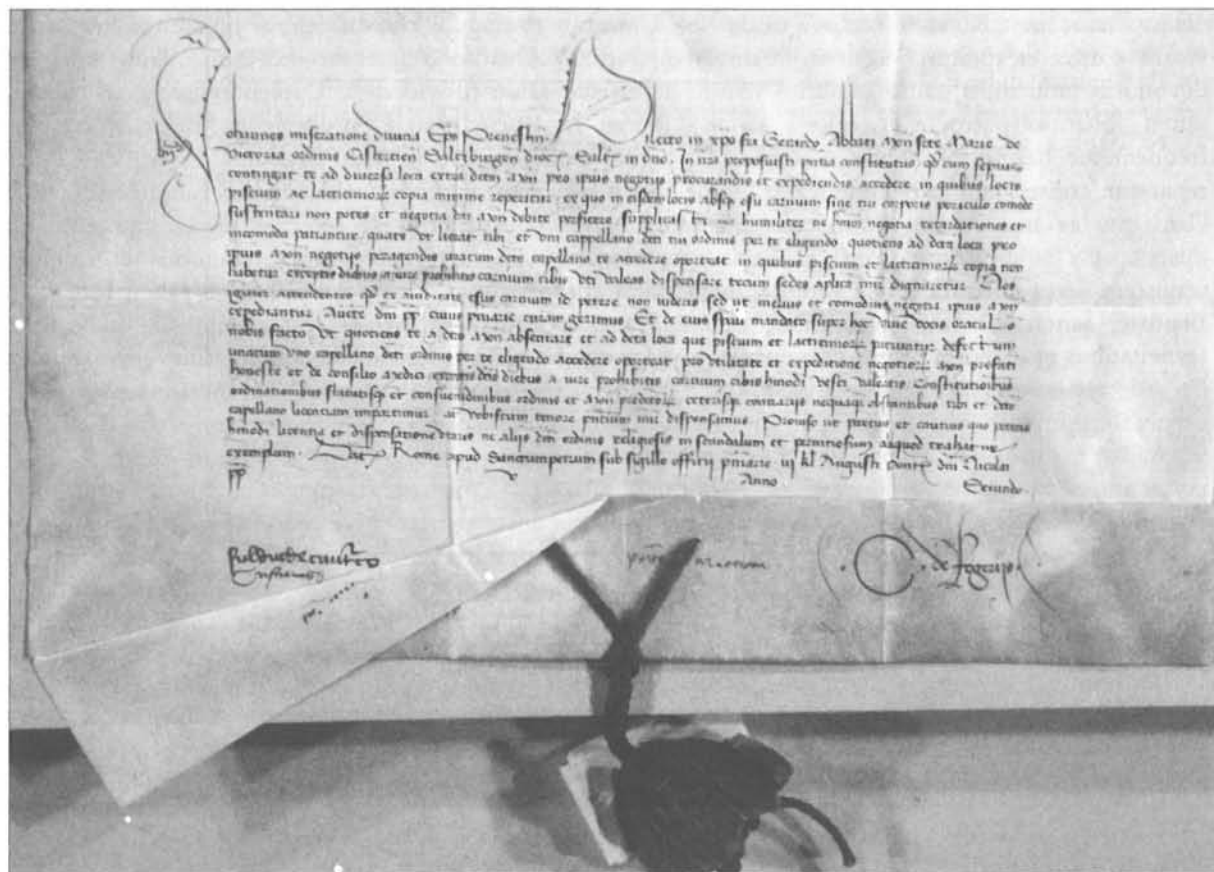
Dorzalna notica (na papirju, prilepljenem na pergament): *Privilegium speciale pro abbate Gerardo, ut extra monasterium cum cappellano suo carnes comedere possit.* – Mlajša datacija (na papirju, prilepljenem na pergament): 1449. – (z navadnim svinčnikom): 1448 30/7 Rim. – Signature (na papirju, prilepljenem na pergament): N°. 12. – (prečrtana): N°. 7 – Pod pliko: *Fulvus de Civitatico custianus.* – Levo na pliki: XII. – Desno na pliki: */purta/ de Marewni.* – *C. de Rogeriis.* Verso: *I. Marinus.*

Regest: Ogris, Der Archivalien austausch, str. 25, št. 4.

Johannes miseratione divina episcopus Prenestinus¹¹ dilecto in Christo fratri Gerardo abbati monasterii sancte Marie de Victoria ordinis cisterciensis Salczburgensis diocesis, salutem in domino. In nostra proposuisti presentia constitutus, quod cum sepius contingat te ad diversa loca extra dictum monasterium pro ipsius negotiis procurandis et expediendis accedere, in quibus locis piscium ac lacticiniorum copia minime reperitur, ex quo in eisdem locis absque esu carniū sine tui corporis periculo comode sustentari non potes et negotia dicti monasterii debite perficere, supplicasti ius humiliter ne huiusmodi negotia retardationes et incomoda patiantur, quatenus ut liceat tibi et uni cappellano dicti tui ordinis per te eligendo quotiens ad dicta loca pro ipsius monasterii negotiis peragendis unacum dicto cappellano te accedere oporteat, in quibus piscium et lacticiniorum copia non habetur, exceptis diebus a iure prohibitis, carniū cibus uti valeas dispensare tecum sedes apostolica misericorditer dignaretur. Nos igitur attendentes, quod ex aviditate esus carniū id petere non videris, sed ut melius et comodiū negotia ipsius monasterii expediantur, auctoritate domini pape, cuius primarie curam gerimus, et de eius speciali mandato super hoc vive vocis oraculo nobis facto, ut quotiens te a dicto monasterio absentare et ad dicta loca, que piscium et lacticiniorum patiuntur defectum unacum uno cappellano dicti ordinis per te eligendo accedere oporteat, pro utilitate et expeditione negotiorum monasterii prefati honeste et de consilio medici exceptis dictis diebus a iure prohibitis carniū cibus huiusmodi vesci valeatis, constitutionibus, ordinationibus statutisque et consuetudinibus ordinis et monasterii predictorum ceterisque contrariis nequaquam obstantibus tibi et dicto cappellano licentiam impartimur ac vobiscum tenore presentium misericorditer dispensamus. Proviso ut parentius et cautius quo poteris huiusmodi licentia et dispensatione utaris ne aliis dicti ordinis religiosis in scandalum et pernitiosum aliquod trahatur exemplum. Datum Rome apud sanctum Petrum sub sigillo officii primarie III. kalendas augusti, pontificatus domini Nicolai pape vero anno secundo.

Viseči podolgovati pečat Janeza, prenestinskega kardinala škofa, v rdečem vosku na pleteni laneni vrvici, 4,3 x 4,8 cm, v voščeni skodelici iz naravnega voska, cca. 5,7 x 9 cm, pritrjen z rdečo pleteno vrvico. Na pečatnem polju je na prestolu sedeča devica Marija z Jezusom v naročju. Okoli pečata je napis: * SIGILLVM OFFICII [penite]NCLARIE AP(osto)LICE.

¹¹ Joannes Berardi de Tagliacotio († 21. januar 1449), veliki penitenciar, od 20. oktobra 1421 tarentski nadškof. Papež Evgen IV. (1431–1447) ga je na tretjem konzistoriju (18. decembra 1439) imenoval za kardinala duhovnika sv. Nerija in Ahileja, 7. marca 1444 pa za kardinala škofa prenestinskega (*Hierarchia Catholica* I, str. 473; *Hierarchia Catholica* II, str. 7, 60, 64).

5. 1475 december 24., Rim

Kardinali duhovniki Jakob, Janez Krstnik, Štefan in Avzj ter kardinal diakon Frančišek podeljujejo kapeli sv. Janeza, ki je podrejena župnijski cerkvi sv. Jurija v Kotmari vasi (Köttmannsdorf), 100 dni odpustka.

Orig. perg., 24,3 x 31,8 cm.

Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 798, nova signatura: A KLA, AUR.

Dorzalna notica: *Indulgentiae datae ecclesiae sancti Joannis sub parochia Kottmannsdorff.* – (mlajša): *Haec capella non existit amplius.* – (z navadnim svinčnikom): *Odpustek.* – Mlajša datacija (z navadnim svinčnikom): 24/XII. – (z modrim svinčnikom): 1475. – Signatura (na papirju, prilepljenem na pergament): 710. – Na hrbtu: *N. Piroti.* – *Exped(itur) ad instan(tiam) domini Friderici Silber.* – *Jo. Vauorse.* – *Q. De Bonattis.*

Regest: Ogris, Der Archivalienaustausch, str. 25, št. 5.

JACOBUS tituli sancti Chrisogoni,¹² Baptista tituli sancte Anastasie,¹³ Stephanus tituli sancti Adriani,¹⁴ Ausias tituli sancti Vitalis¹⁵ presbyteri et Franciscus sancte Marie nove¹⁶ diaconus, miseratione divina sacrocancte Romane ecclesie cardinales. Universis et singulis christifidelibus pressentia inspecturis visuris pariter et audituris, salutem in deo sempiternam. Quanto frequentius fidelium mentes ad opera devotionis inducimus, tanto salubrius eorum animarum saluti providemus. Cupientes igitur, ut cappella sancti Johannis parochiali ecclesia sancti Georgii in Bocmanstarff Aquilegiensis diocesis congruis frequentetur honoribus et a christifidelibus iugiter veneretur ac in suis structuris et edificiis debite reparetur, conservetur et manuteneatur, utque christifideles ipsi eo libentius devotionis causa confluent ad illam quo ex hoc ibidem dono celestis gratie uberius conspexerint se refectos de omnipotentis dei misericordia ac beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi, omnibus et sing[ul]is utriusque sexus christifidelibus vere penitentibus et confessis, qui dictam cappellam in sancti Johannis (!) Baptiste, sancti Johannis evangeliste, sancte Anne, Corporis Christi et ipsius cappelle dedicationis festivitibus et diebus a primis vespers usque ad secundas vespers inclusive devote visitaverint anuatim. Et ad reparationem, conservationemque edificiorum calicum, librorum, luminorum aliorumque ornamentorum inibi pro divino cultu necessariorum manus porrexerint adiutrices. Nos cardinales prefati et quilibet nostrum per se, pro singulis festivitibus et diebus prefatis, quibus id fecerint, centum dies de iniunctis eis penitentibus misericorditer in domino relaxamus, presentibus perpetuis futuris temporibus duraturis. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium presentes literas fieri nostrorum sigillorum consuetorum iussimus et fecimus appensione comuniri. Datum Rome in domibus nostris anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo septuagesimo quinto, die vicesimo quarto mensis decembris, pontificatus sanctissimi domini nostri domini Sixti divina providentia pape quarti anno quinto.

Pet podolgovatih visečih voščeni pečatov iz rdečega voska, v voščeni skodelicah iz naravnega voska, shranjenih v kovinskih škatlicah, pritrjenih z rdečimi pletenimi konopljinimi vrvicami. – Prvi pečat Jakoba Piccolominija Amanatija, 6,3 x 9,8 cm (voščena skodelica 7,2 x 10,7 cm), ima pečatno polje razdeljeno na tri dele. Na sredini pod oboki stojijo tri svetniške osebe (leva škof, desna diakon (?)). Na vrhu so neprepoznavni liki oziroma osebe. Na dnu je ščit s kardinalovim grbom (križ deli ščit na štiri polja). Nad njim je galero, iz katerega pada na vsako stran štita po 15 cofkov, simbolov kardinalskega dostojanstva. Okoli pečata je napis: *LA[cobi] T(i)T(uli) S(ancti) CHRISOGONI P(res)B(yceri) CARDI(nalis) PAPIENSIS*. – Drugi pečat kardinala Janeza Krstnika Zena, 6,3 x 10 cm (voščena skodelica 7,2 x 10,8 cm), ima pečatno polje razdeljeno na tri dele. Na sredini pod obokom je podoba sedeče Marije z rokama, sklenjenima v molitev, na njenih nogah pa leži Jezus. Levo in desno od oboka sta dva viseča grma. Nad obokom je glava neprepoznavne osebe (mogoče Boga Očeta), na dnu štita pod obokom pa podoba vstalega Kristusa s križem v levi roki. Levo (in verjetno tudi desno) od Kristusa stojita štita s kardinalovim grbom; nad njima sta galera, iz njiyu pa pada na vsako stran ščitov po 15 cofkov. Okoli pečata je napis: *... ZENI SANCTE MARIE IN PORTIC[o] DIACONI [e]ARDINALIS VEN...* – Tretji pečat kardinala Štefana Nardinija, 6,4 x 10,1 cm (voščena skodelica 7,3 x 11 cm), ima pečatno polje razdeljeno na tri dele. Na sredini na prestolu sedi Bog s križem v roki, levo in desno pa dve svetniški podobi. Skrajno levo in desno stojita še dve svetniški osebi. Na vrhu so upodobljene štiri svetniške osebe v različnih položajih, na dnu pod obokom pa stoji škof v škofovski obleki z mitro, levo in desno od oboka pa stojita dva križa, na katerih sta štita z Nardinijevim grbom. Nad obema križema stojita dva galera. Okoli pečata je napis: *S(igillum) ST(ephani) T(i)T(uli) S(ancti) ADRIANI P(res)B(yc)RI CAR(dinalis) MEDIOLA(nis)*. – Četrti pečat Auxiasa de Podio, 6,5 x 10 cm (voščena skodelica cca. 7 x 11 cm), je precej poškodovan. Na pečatnem polju so

¹² Jacobus Piccolomini Amanati († 10. september 1479), od 23. julija 1460 pavijski škof. Papež Pij II. (1458–1464) ga je na drugem konzistoriju (18. decembra 1461) imenoval za kardinala duhovnika sv. Krizogona, papež Sikst IV. (1471–1484) pa ga je 17. avgusta 1477 imenoval za kardinala škofa tuscjskega (*Hierarchia Catholica* II, str. 14, 61, 62, 212).

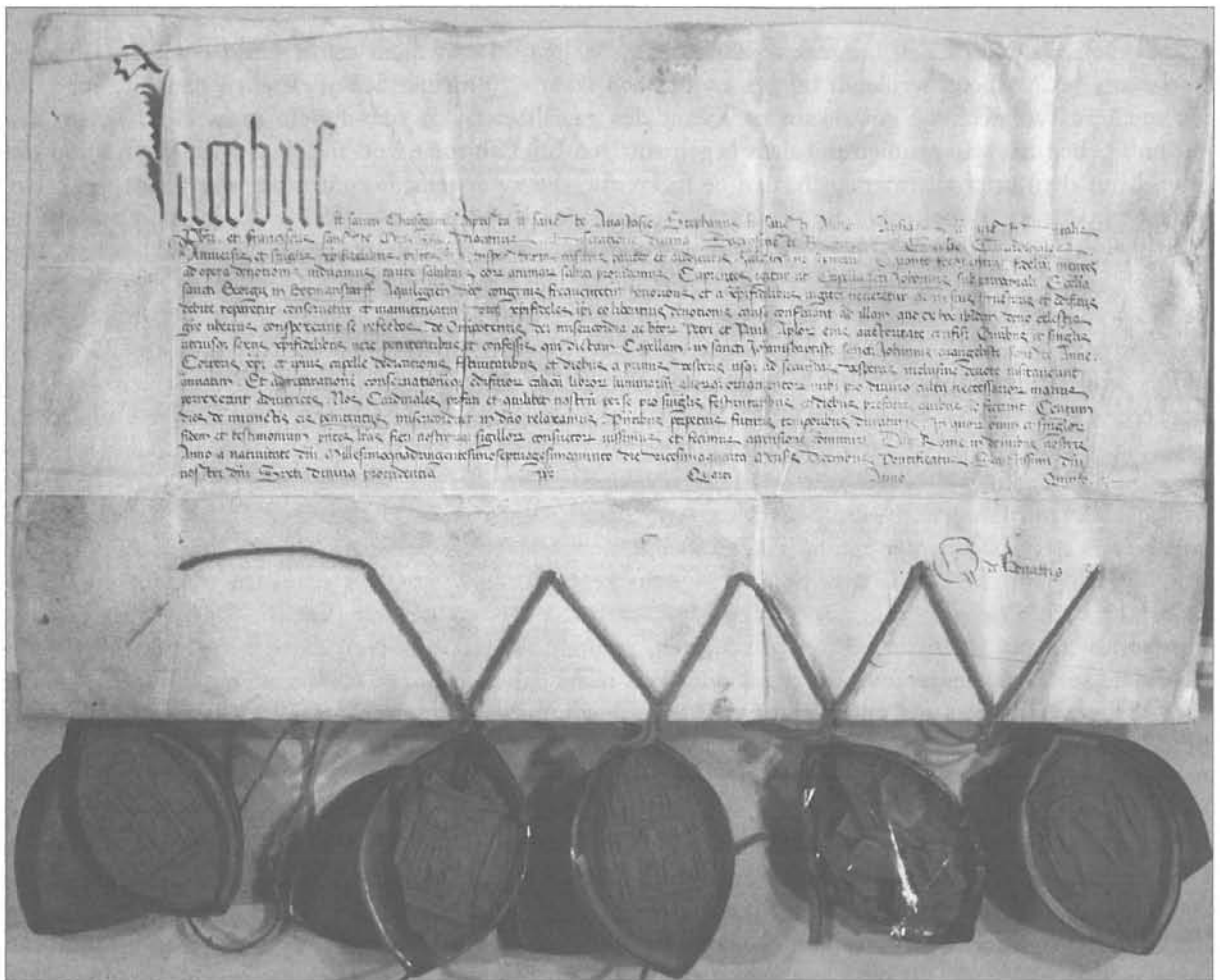
¹³ Joannes Baptista Zeno († 7. maj 1501), apostolski protonotar in nečak papeža Pavla II. (1464–1471), ki ga je na drugem konzistoriju (21. novembra 1468) imenoval za kardinala diakona sv. Marije in Portico. Okoli leta 1470 je bil imenovan za kardinala diakona sv. Anastazije, papež Sikst IV. pa ga je 8. oktobra 1479 imenoval za kardinala škofa tuscjskega (*Hierarchia Catholica* II, str. 15, 61, 67).

¹⁴ Stephanus Nardini († 22. oktober 1484), doktor obojega prava, kanonik v Ferrari in od 13. novembra 1461 milanski nadškof. Papež Sikst IV. ga je na drugem konzistoriju (7. maja 1473) imenoval za kardinala diakona sv. Hadrijana, leta 1476 pa za kardinala duhovnika sv. Marije prek Tibere (*Hierarchia Catholica* II, str. 17, 64, 66, 188).

¹⁵ Auxias de Podio († 2./3. september 1483), od 18. septembra 1458 monrealski nadškof. Papež Sikst IV. ga je na drugem konzistoriju (7. maja 1473) imenoval za kardinala duhovnika sv. Vitala, konec leta 1477 pa za kardinala duhovnika sv. Sabine (*Hierarchia Catholica* II, str. 17, 65, 196).

¹⁶ Franciscus Gonzaga († 21. oktober 1483), apostolski protonotar, po rodu iz Mantove. Za kardinala diakona sv. Marije Nove ga je imenoval papež Pij II. na drugem konzistoriju (18. decembra 1461) (*Hierarchia Catholica* II, str. 14, 67).

na sredini tri stoječe osebe (v sredini Marija z Jezusom v naročju), na dnu pa je ščit s kardinalovim grbom. Nad njim je galero, iz katerega pada na vsako stran štita 15 cofkov. Nad galerom je prečka z nejasnim napisom. Okoli pečata je napis: *AVSLAS T(i)T(uli) S(ancti) VITALIS PR(esbyteri) [ca]RDINA(lis) ...* – Peti voščeni podolgovati pečat kardinala Franciška, 6,7 x 10,1 cm (voščena skodelica 7,4 x 11,2 cm), ima pečatno polje razdeljeno na dva dela. Na sredini pred "templjem" stoji Marija z Jezusom v naročju, levo in desno pa stojita dve svetniški osebi. Na dnu je ščit s kardinalovim grbom. Nad njim je galero, iz katerega pada na vsako stran štita po 15 cofkov. Nad galerom je prečka z nejasnim napisom. Okoli pečata je napis: *S(igillum) FRANCISCI S(ancte) MARIE NOVE DLAC(oni) CARDINALI(s) GONZAGA* (poškodovan).

6. 1487 december 14., s. 1.

Hans Tuchel, meščan "zu Rottenmann", proda z dovoljenjem svoje žene Magdalene svojemu svaku in beljaškemu meščanu Blažu Lasarinu za 500 ogrskih goldinarjev štiri hube v Vnanjih Goricah pri Vrhniki in eno v Šmartnem ob Savi.

Orig. perg., 46,5 x 22,7 cm.

Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 861, nova signatura: A KLA, AUR.

Mlajša datacija (dan in mesec z navadnim svinčnikom): 1487 14/12. – Signaturi: N°. 11. – (mlajša): N. 536/1 anno 1834.

Objava: GZL VI, št. 62.

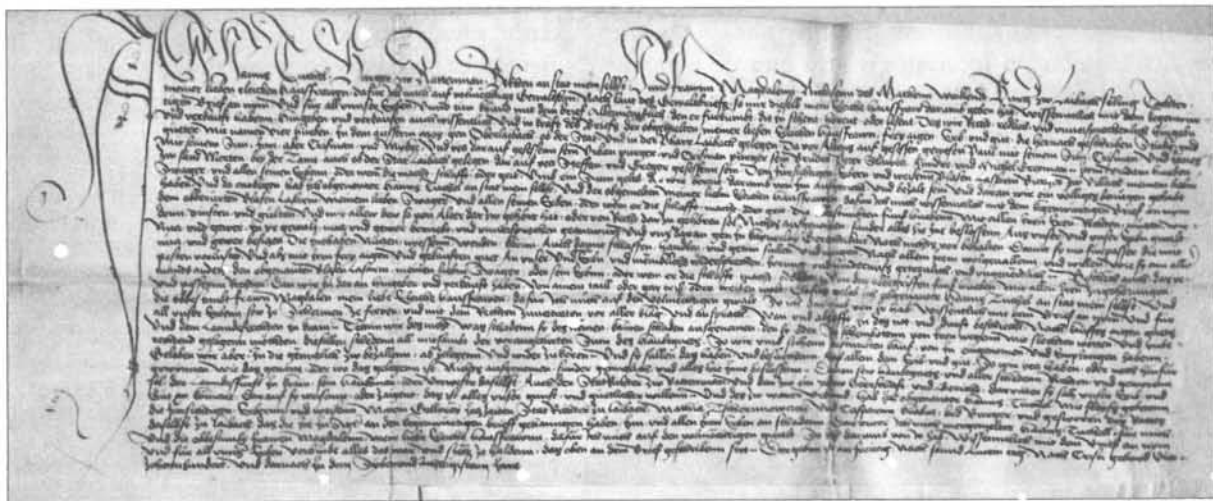
Regest: Ogris, Der Archivalienustausch, str. 25, št. 5.

Prim.: Žontar, Villach und der Südosten, str. 471.

Ich Hanns Tuchel, burger zw Rattenman, bekhen an stat mein selbst vnnd frawnn Magdalen, Niclasenn des Mathenn weilendt burger zw Laibach tachter (!) meiner lieben eleichen hausfrawen, dafur ich mich auf volmechtige gewaltsam nach laut des gewaltbriefs, so mir dieselb mein eleiche hausfraw darumb geben hat wissentlich mit dem kegenwürtigen brief an mein vnd fur all vnnser erben vnnd tun khund mit dem brief allermeniklich, den er furkumbt, die zu sehent, horent oder lesent, das wir recht, redlich vnd vnuersporochenlich hingeben vnd verkauft habenn, hingeben vnd verkaufen auch wissentlich vnd in kraft des briefs der obgemelten meiner lieben eleichen hausfrawn frey aigen, erb vnd gut die hernach geschriben stukg vnd gueter mit namen vier hueben zu dem Ausserm mos gen Oberlaibach ob der stat vnd in der pharr Laibach gelegen, da vor altens auf gesessen gewesen Paul mit seinem sun, Crisman vnd Janes mit seinem sun, zwei aber Crisman vnd Mykge vnd yecz darauf gesessen sein Urban purger vnd Crisman purger, sen bruder, Peter Slawecz, Anndre vnd Michel Greyman. Item vnd ain hueben zw sand Merten bey der Tann, auch ob der stat Laybach gelegen, dar auf yecz Steffan vnd Gregor gesessen sein, dem fursichtigen erbern vnd weisenn Blasen Lasarin, burger zw Villach, meinem lieben swager vnd allen seinen erben oder wem die macht, schafft oder geit vmb ein sum gelts, der wir bereit darumb von ihm ausgericht vnd bezalt sein vnd daran wie ein vo'lliges benügen gehabt haben vnd da entkegen hab ich obgenanter Hanns Tuchel an stat mein selbst vnd der obgemelten meiner liebm eleichen hausfrawen, dafur ich mich wissentlich mit dem kegenwurtigen brief an nymdem obberurten Blasen Lasarin, meinem lieben swager vnd allen seinen erben oder wem er die schafft. Macht oder geit die obbestimbtten funf huebenn mit allen treu eren, rechten, mugen, wirdenn, dinsten vnd gülden vnd mir allen dew so von alter dar zw gehört hat oder von recht dar zu gehören sol, nichts ausgenommen, sunder alles hie zue beslossen aus vnser vnd vnser erbn gwalt, nucz vnd gewer, zu ir gewalt, nucz vnd gewer beruebt vnd vnuersprochen geantwurt vnd vns daran gen zu kaynerlay gerechtigkeit, noch nichts vor behalten, damit sy nw furpasser die mit nucz vnd gewer besiczen, die zuhaben, nuzzen, nyessenn, wenden, kerun, auch damit schaffen, handeln vnd getun sullen vnd mugen nach allem irem wolgeuallenn vnd willen, wie sy ann alle pesten verlustet vnd als mit irm frey aigen vnd gekauften guet an vnser vnd vnser erbn vnd meniklichs widersprechen, irrung vnd hindernuss getreulich vnd vngeuerdlich. Beschech auch, das yemands anders den obgenanten Blasen Lasarin, meinen liebm swager oder sein erbnn oder wem er die schafft, macht oder geit von den obbegriffen funf hueben mit allen iren zugehörungen vnd pessern rechten, dan wie in dar an hingeben vnd verkauft haben von ainem taill oder gar triboder treiben wolt, dafur gelob ich obgenanter Hanns Tuchel an stat mein selbst, die obbestimbt frawn Magdalen, mein liebe eleiche hausfrawen, dafur ich mich auf den volmechtigen gwalt, so ich dar vmb von ir habwissentlich mit dem brief an nym vnd für all vnser erbenn sew ze schermen, ze freyen vnd mit dem rechten zuertreten vor aller klag vnd ansprach, wan vnd absofft in des not vnd durft beschiecht nach kauffes aigen guets vnd dem lanndesrechten in Krain. Tettnn wir des nicht, was schadenn sy des nemmen, kainen schaden ausgenommen, den sy oder ir scheinbotenn von iren wegenn mit schlechten Worten vnd vnberechtigend gesagenn möchten, dieselben schedenn all mitsambt vorangerürten sum des hauptguets, so wir vmb solhenn bestimbtten kauf von in eingenomen vnd emphanen habenn. Geloben wir aber in die genczlich zw bezallenn, abzelegenn vnd widerzuckeren vnd sy sullen das haben vnd besuechenn auf allem dem erib vnd gut, so wir yecz haben oder noch hierfür gewynnen, wie das genant oder wo das gelegenn ist, nichts

ausgenommen, sunder genczlich vnd alles hie inne beschlossen. Daou sew haubtguets vnd aller schedenn richten vnd gewerenn sol, der lanndesfürst in Krain, sein haubtman oder verweser daselbst, auch der statrichter zw Rattenman vnd dar zw ein yeder herrschaft vnd gericht, dar vnter sy solh vnser erib vnd gut an koment, dar auf sy weisennt oder zaigent, das ist alles vnser gunst vnd guetlicher willenn, vnd des zw warer vrkund hab ich obgenanter Hanns Tuchel mit fleyss gebetenn die fürsichtigen erberenn vnd weisenn Marin Gollorey, yecz zeiten statrichter zu Laybach, Mathia Tschernnowcher vnd Casparnn Krabat, bed burger vnd gesworen des rattes daselbst zu Laybach, das die ire insigelen an den kegenwurtigen brieff gehangenn haben, inn vnd allen iren erben an schadenn, dar vnter ich mich mergemelter Hanns Tuchell für mich vnd die obbestimbt frawen Magdalenn, mein liebe eiche hausfrauwn, dafür ich mich auf den volmechtigen gwalt, so ich dar vmb von ir hab wissentlich mit dem brief an nym vnd für all vnser erben verbinde alles das war vnd steet ze haldenn das oben an dem brief geschribenn stet. Der gebenn ist an freitag anch sannd Lucein tag nach Cristi geburd vierzehennhundert vnd darnach in dem sybenvndachtigstenn jare.

Trije viseči voščeni pečati ljubljanskega sodnika Marina Goloreja, ter ljubljanskih meščanov Matije Černovrha in Gašperja Krabata, pritrjeni s pergamentnimi trakovi; vsi odpadli.

7. 1492 april 18., Rim

Kardinali Roderik, Oliver, Hieronim, Dominik, Anton, Rafael in Frančšek podeljujejo cerkvi blažene Device Marije v Ziljici (Gailitz) pri Podklostru (Arnoldstein) 100 dni odpustka.

Orig. perg., 66,5 x 51,2 cm. Pečati so odpadli, ohranjene so le štiri prazne kovinske škatlice.

Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 888, nova signatura: A KLA, AUR.

Dorzalna notica: *Pro ecclesia beate Marie in Geilitz indulgentia 100 dierum in perpetuum concessa a Roderico cum 6 aliis cardinalibus si quis peracta confessione devote visitaverit et ibidem auxiliatrices manus pro ecclesia necessitatibus peraxerit in feria 6. post inventionem sancte Crucis, feria 3. pentecostes, in festo sanctorum apostolorum Petri et Pauli, in nativitate beate virginis Marie et festo dedicationis ecclesie 1492.* – (mlajša, z navadnim svinčnikom): *Indulgentia ad 100 dies Gailtz.* – Signatura: N° 10. – Desno na pliki: P. de Ben.... – P. Amiti. – Verso: *Fabritius Inglurimus.*

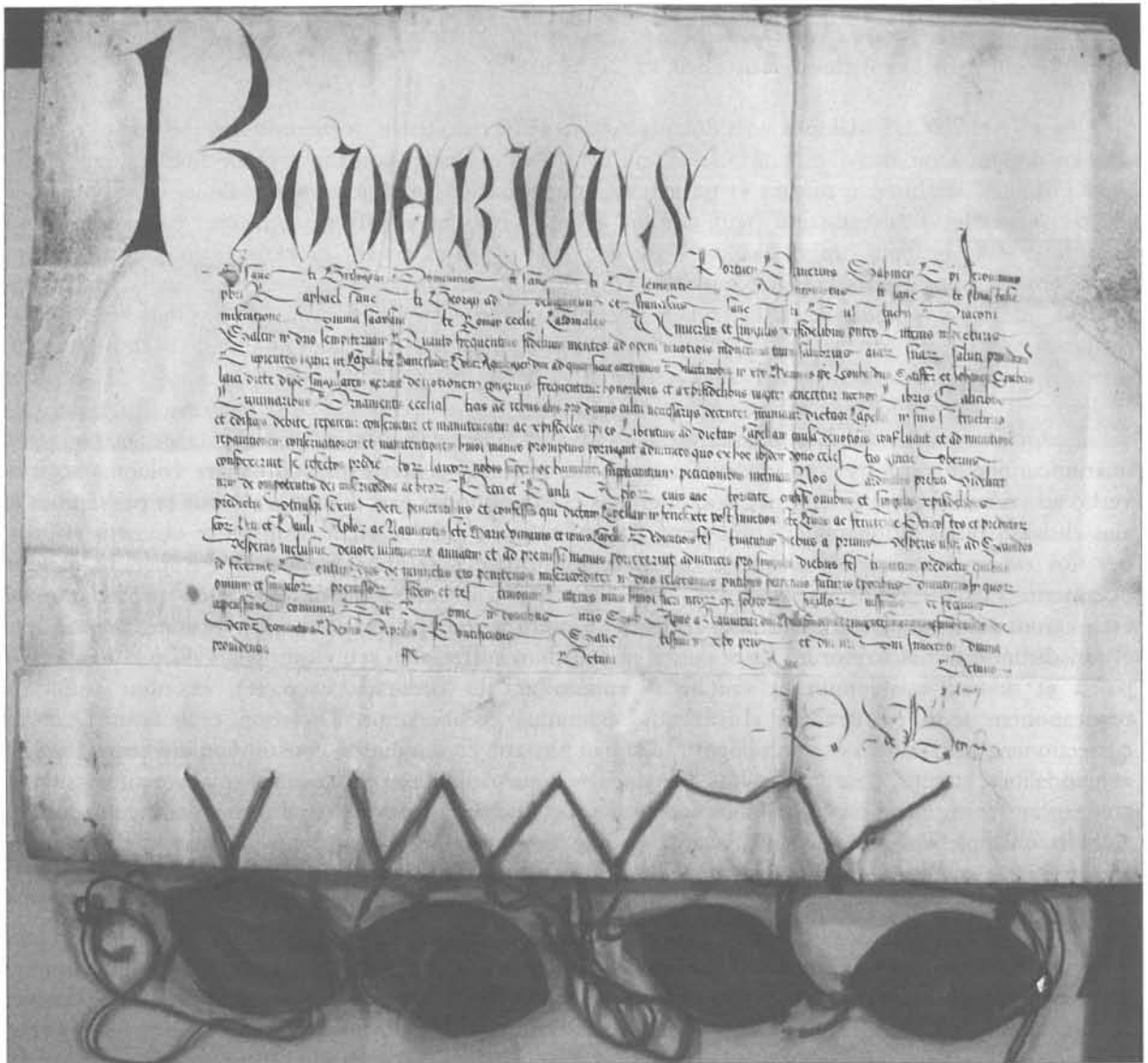
Regest: Ogris, Der Archivalien austausch, str. 25, št. 7.

RODERICVS Portuensis,¹⁷ Oliverius Sabinensis episcopi,¹⁸ Jeronimus tituli sancti Crisogoni,¹⁹ Dominicus tituli sancti Clementis,²⁰ Antoniotus tituli sancte Anastasie²¹ presbyteri, Raphael sancti Georgii ad velum aureum²² et Franciscus sancti Eustachii²³ diaconi miseratione divina sacrosancte Romane ecclesie cardinales, universis et singulis christifidelibus presentes litteras inspecturis, salutem in domino sempiternam. Quanto frequentius fidelium mentes ad opera devotionis inducimus, tanto salubrius animarum suarum saluti providemus. Cupientes igitur, ut capella beate Marie an der Golitz Aquilegiensis diocesis ad quam sicut accepimus, dilecti nobis in Christo Martinus preposite, Leonhardus Stiffer et Johannes Snebeis laici dicte diocesis singularem gerunt devotionem congruis frequentetur honoribus et a christifidelibus iugiter veneretur nec non libris, calicibus, luminaribus, ornamentis ecclesiasticis ac rebus aliis pro divino cultu necessariis (!) decenter muniatur dictaque capella in suis structuris et edificiis debite reparatur, conservetur et manuteneatur ac christifideles ipsi eo libentius ad dictam capellam causa devotionis confluant et ad munitionem, reparationem, conservationem et manutentionem huiusmodi manus promptius porrigant adiutrices, quo ex hoc ibidem dono celestis gratie uberius conspexerint se refectos predictorum laicorum nobis super hoc humiliter supplicantium petitionibus inclinati, nos cardinales prefati videlicet nostram de omnipotentis Dei misericordia ac beatorum Petri et Pauli apostolorum, eius auctoritate confisi omnibus et singulis christifidelibus predictis utriusque sexus vere penitentibus et confessis, qui dictam capellam in ferie sexte post inventionem sancte Crucis ac ferie tercię pen[te]costes et predictorum sanctorum Petri et Pauli apostolorum ac nativitatis sancte Marie virginis et ipsius capelle dedicationis festivitatum diebus a primis vesperis usque ad secundas vespervas inclusive devote visitaverint annuatim et ad premissa manus porrexerint adiutrices pro singulis diebus festivitatum predictis, quibus id fecerint, centum dies de iniunctis eis penitentiis misericorditer in domino relaxamus presentibus perpetuis futuris temporibus duraturis. In quorum omnium et singulorum premissorum fidem

- ¹⁷ Rodericus de Lanzol-Borja, nečak papeža Kalista III. (1455–1458), zakristan v Valenciji in od 1458 valencijski nadškof. Njegov stric papež ga je na prvem konzistoriju (17. septembra 1456) imenoval za kardinala diakona sv. Nikolaja v Tullianu. Papež Sikst IV. ga je 30. avgusta 1471 povišal v kardinala škofa v Albanu, 24. julija 1476 pa v kardinala škofa portuenskega in sv. Rufina. Kardinali so ga na konklavu 11. avgusta 1492 izvolili za papeža Aleksandra VI.; umrl je 18. avgusta 1503 (*Hierarchia Catholica* II, str. 12, 21, 59, 60, 67, 261).
- ¹⁸ Oliverius Carafa († 20. januar 1511), od konca leta 1458 neapeljski nadškof. Papež Pavel II. ga je na prvem konzistoriju 18. septembra 1467 imenoval za kardinala duhovnika sv. Petra in Marcelina, 5. septembra 1470 pa za kardinala duhovnika sv. Evzebij. Njegov naslednik Sikst IV. ga je 24. julija 1476 povišal v kardinala škofa v Albanu, 31. januarja 1483 pa v kardinala škofa sabinskega. Papež Pij III. (1503) naj bi ga 29. novembra 1503 imenoval za kardinala škofa ostijskega in velletrenskega, čeprav je umrl že 18. oktobra 1503. Bolj verjetno je, da je imenovanje podpisal njegov naslednik Julij II. (*Hierarchia Catholica* III, str. 3, 14, 59, 61–63, 200).
- ¹⁹ Hieronymus Bassus de Ruvere († 1. september 1507), od 1472 albinganenski in od oktobra 1476 recanatski škof, nečak papeža Siksta IV., ki ga je na četrtem konzistoriju (10. decembra 1477) imenoval za kardinala duhovnika sv. Balbine, 17. septembra 1479 pa za kardinala duhovnika sv. Krizogoma. Papež Aleksander VI. ga je 31. avgusta 1492 povišal v kardinala škofa prenestinskega. Tudi njega naj bi papež Pij III. imenoval za kardinala škofa sabinskega, čeprav je umrl že 18. oktobra 1503. (*Hierarchia Catholica* II, str. 18, 59, 61, 62, 84, 220; *Hierarchia Catholica* III, str. 3).
- ²⁰ Dominicus de Ruvere († 22. april 1501), subdiakon, komornik in nečak papeža Siksta IV., od 11. februarja 1479 nadškof v Tarentaiseu v Franciji. Papež Sikst IV. ga je na petem konzistoriju (10. februarja 1478) imenoval za kardinala duhovnika sv. Vitala, 13. avgusta 1479 pa za kardinala duhovnika sv. Klementa (*Hierarchia Catholica* II, str. 18, 62, 65, 245).
- ²¹ Antoniotus Pallavicini († 10. september 1507), od 15. junija 1484 ventimiglijski in od 27. januarja 1486 orenški škof. Papež Inocenc VIII. (1484–1492) ga je na konzistoriju 9. marca 1489 imenoval za kardinala duhovnika sv. Anastazije. Marca 1489 naj bi napredoval v kardinala duhovnika sv. Prahse, 10. aprila 1503 v kardinala škofa tuskulskega, 22. decembra 1503 pa v kardinala škofa prenestinskega. Prvega julija 1504 naj bi bil imenovan tudi za kardinala duhovnika sv. Štefana na gori Coelio (*Hierarchia Catholica* II, str. 21, 60, 61, 64, 65, 99; *Hierarchia Catholica* III, str. 4).
- ²² Raphael (Sansonus) Riario († 9. julij 1521), apostolski protonotar in nečak papeža Siksta IV., ki ga je na četrtem konzistoriju (10. decembra 1477) imenoval za kardinala diakona sv. Jurija ad velum aureum. Maja 1480 naj bi bil imenovan za kardinala duhovnika sv. Lovrenca v Damasku. 29. novembra 1503 je bil povišan v kardinala škofa v Albanu, 3. avgusta 1507 v kardinala škofa sabinskega, 22. septembra 1508 v kardinala škofa portuenskega, 20. januarja 1511 pa v kardinala škofa ostijskega. Do 22. junija 1517 je opravljal tudi službo vicekanclerja papeške države. Med septembrom 1498 in septembrom 1506 je bil administrator škofije Viterbo, od julija 1508 do novembra 1511 administrator škofije Arezzo, od decembra 1511 do 9. aprila 1516 administrator škofije Savona in od septembra 1518 administrator nadškofije Pisa (*Hierarchia Catholica* II, str. 18, 55, 56, 66, 269; *Hierarchia Catholica* III, str. 3, 58, 64, 116, 274, 291, 335).
- ²³ Franciscus Todeschini-Piccolomini, apostolski protonotar, od 6. februarja 1460 do 1503 administrator nadškofije Siena. Kot svojega nečaka ga je papež Pij II. na prvem konzistoriju (5. marca 1460) imenoval za kardinala diakona sv. Evstahija. Na konklavu 22. septembra 1503 je bil izvoljen za papeža Pija III., a je že po slabem mesecu, tj. 18. oktobra, umrl (*Hierarchia Catholica* II, str. 235; *Hierarchia Catholica* III, str. 16, 33, 297).

et testimonium litteras nostras huiusmodi fieri nostroque solitorum sigillorum iussimus et fecimus appensione communiri. Datum Rome in domibus nostris sub anno a nativitate domini millesimo quadringentesimo nonagesimo secundo, die vero decima octava mensis aprilis, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Innocentii divina providencia pape octavi anno octavo.

Sedem podolgovatih visečih voščenih pečatov rdeče barve kardinalov Roderika, Oliverja, Hieronima, Dominika, Antona, Rafaela in Franciška v železних škaticah, pritrjenih z rdečo pleteno vrvico, odpadlo.

8. 1498 maj 15., Čedad

Frančiške Malonus, generalni vikar oglejskega patriarha Dominika Grimanija, potrjuje opatu Janezu Gruberju in podklosterskemu samostanu (Arnoldstein) vse njegove privilegije in inkorporacije cerkva v Gorjah (Göriach), Šmohorju (Hermagor) in Sv. Juriju (pred Pliberkom) v Ziljski dolini (St. Georgen (vor dem Bleiberg) im Gailtal) ter oprošča samostan tudi jurisdikcije arhidiakona "usque ad revocationem sedis patriarchalis".

Orig. perg. 40,8 x 22,7 cm.

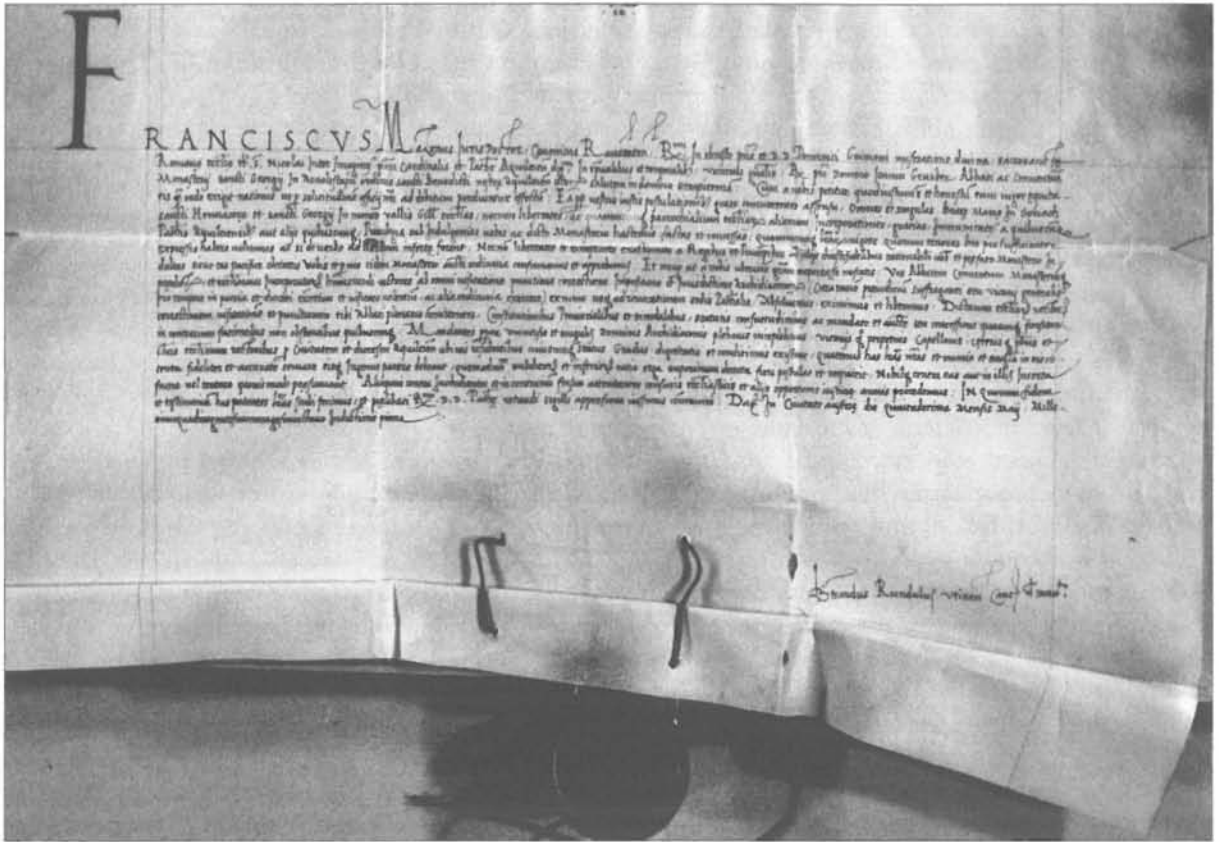
Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 940, nova signatura: A KLA, AUR.

Dorzalna notica: *Autoritas abbatis privilegii ecclesiarum hic ad Arnoldstain pertinentes. – Privilegia a patriarcha propter parochiam s. Hermachorae, sed non valida, ut caetera & ... – Das auch keim ertzpriester in kein zu uns(erm) closter gehörigen pfar. zu visitiren. – Johannes Grueber abbas. – Datacija (dan, mesec in kraj z navadnim svinčnikom): 1498 15/5 Čedad. – XXXVII. – XXXVII. (!) – Signature (z rdečim svinčnikom): 5. – N° 11. – E. – Desno pod pliko: *Bertrandus Rundulus Vtinensis cancellarius ad mandato.**

Regest: Ogris, Der Archivalien austausch, str. 25–26, št. 8.

FRANCISCUS Malonus iuris doctor, canonicus Raventatensis, reverendissimi in Christo patris et domini domini Dominici Grimani miseracione divina sacrosancte Romanę ecclesię tituli sancti Nicolai inter imagines presbiteri cardinalis et patriarchę Aquileiensis dignissimi, in spiritualibus et temporalibus vicarius generalis, reverendissimi patri domino Joanni Gruober abbati ac conventui monasterii sancti Georgii in Arnoltstain ordinis sancti Benedicti nostrę Aquileiensis diocesis, salutem: in domino sempiternam. Cum a nobis petitur, quod iustum est et honestum tam vigor equitatis quam ordo exigit rationis, ut per solitudinem officii nostri ad debitum perducatur effectum. Eapropter vestris iustis postulationibus grato concurrentes assensu, omnes et singulas beatę Marię in Goriach, sancti Hermacore et sancti Georgii in monte vallis Gill ecclesias, necnon libertates ac quarumcunque parrochialium ecclesiarum aliarum incorporationes, gratias, immunitates a quibuscumque patriarchis Aquileiensibus aut aliis quibuscumque privilegia sub indulgentiis vobis ac dicto monasterio hactenus factas et concessas quarumcunque literarum vigore, quorum tenores hic pro sufficienter expressis habere volumus ac si de verbo ad verbum insertę forent, nec non libertates et exemptiones exactionum a regibus et principibus ac aliis christifidelibus rationabiliter vobis et prefato monasterio indultas sicut eas pacifice obtinetis vobis et per nos eidem monasterio auctoritate ordinaria confirmamus et approbamus. Et insuper, ut a nobis uberiolem gratiam reportasse noscatis, vos abbatem conventui monasteriumque predictarum et ecclesiarum incorporatarum huiusmodi rectores ab omni visitatione, punitione, correctione, prepositione et iurisdictione archidiaconorum (citra tamen prejudicium suffraganei seu vicarii generalis pro tempore in patria et diocesi existentium et visitare videntium ac alia ordinaria exercere), ex nunc usque ad revocationem sedis patriarchalis absolvimus, eximimus et liberamus. Dictarum ecclesiarum rectores correctionem visitationem et punitionem tibi abbati plenarie commitentes, constitutionibus provincialibus et sinodalibus, statutis, consuetudinibus ac mandato et auctoritate seu concessione quacumque forsitan in contrarium facientibus non obstantibus quibuscumque. Mandantes propterea universis et singulis dominis archidiaconis, plebanis, viceplebanis, vicariis quoque perpetuis, capellanis, ceterisque presbyteris et clericis ecclesiarum rectoribus per civitatem et diocesim Aquileiensem ubivis residentibus cuiuscunque status, gradus, dignitatis et conditionis existant, quatenus has literas nostras et omnia et singula in eis contenta fideliter et accurate servare eisque ingenue parere debeant, quemadmodum subditorum et inferiorum ratio erga superiorum decreta fieri postulat et requirit, nihilque contra eas aut in illis inserta facere vel temptare quovis modo presumant. Alioquin contra inobedientes et in contrarium forsan attentantes censuris ecclesiasticis et aliis opportunis iusticie animis procedemus. In quorum fidem et testimonium has patentes literas scribi fecimus et prelibati reverendissimi domini domini patriarche rotundi sigilli appensione iussimus communire. Datum in Civitate Austrię, die quintadecima mensis maii, millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo, indictione prima.

Okrogel viseči pečat oglejskega patriarha Dominika Grimanija v rdečem vosku, premera 3,4 cm, v leseni škatlici, premera 4,8 cm, pritrjen z rdečo pleteno vrstico. Na pečatnem polju je ščit z Grimanijevim grbom, iz njega se dviga križ, nad njim pa je galero, iz katerega pada na vsako stran štita po 15 cofkov. Okoli pečata je napis: *DOMINICI GRIMANO CAR(dinalis) ET PATR(iar)HE AQVILE(iensis).*

9. 1506 januar 28., s. 1.

Oglejski generalni vikar Marcus de Mapheis podeljuje opatu Juriju Magensbergu, samostanu sv. Jurija v Podkloštru (Arnoldstein) in inkorporiranim župnijam v Gorjah (Göriach), Šmohorju (Hermagor) in Sv. Juriju (pred Pliberkom) v Ziljski dolini (St. Georgen (vor dem Bleiberg) im Gailtal) privilegij, da so izvzeti iz jurisdikcije arhidiakona in podrejeni opatu.

Orig. perg., 42,7 x 24,8 cm.

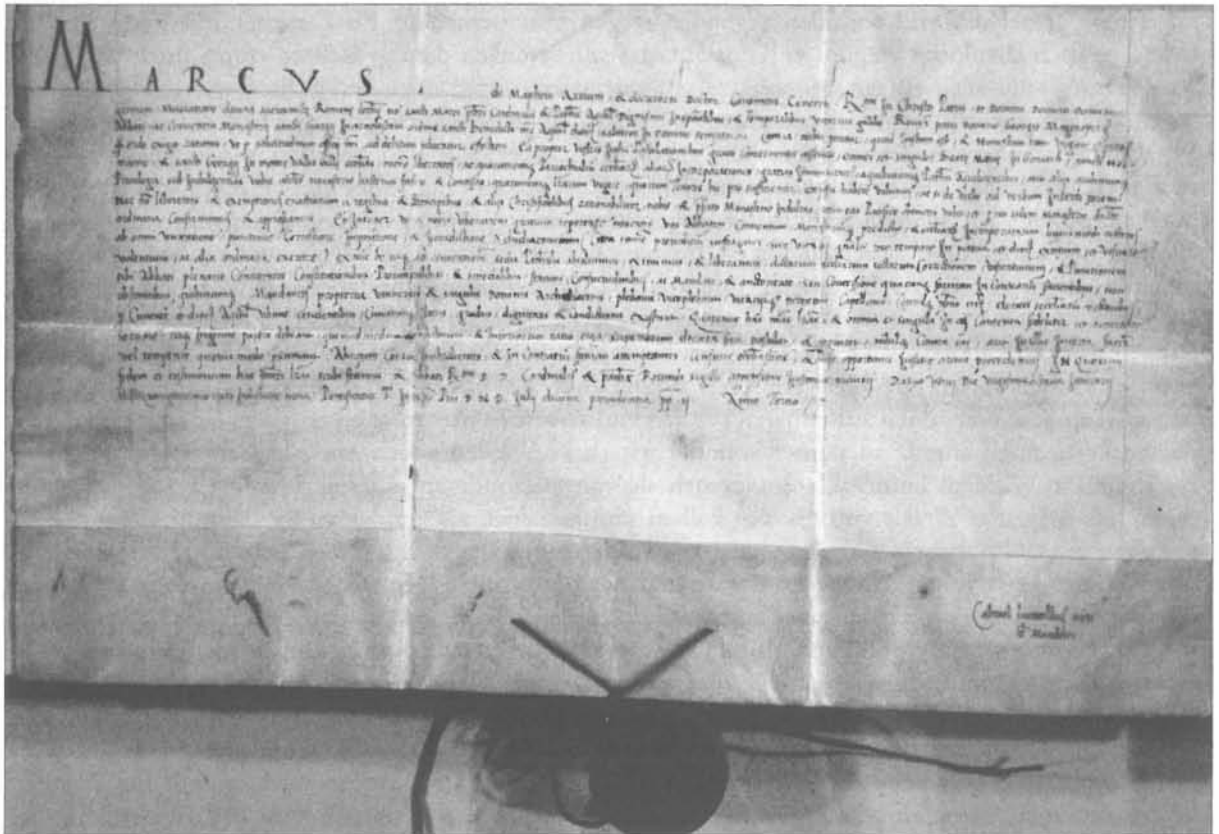
Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 1038, nova signatura: A KLA, AUR.

Dorzalna notica: *Privilegium Agleier Georgio abbati quoad iura s. Hermachorae, in Göriach, s. Georgii ac incorporatarum ecclesiarum, concessum 1506. – Pro sic Georgio Mägschperger. – Signature: XXXVIII. – N°. 12. – (z rdečim svinčnikom): 6. – (z navadnim svinčnikom): M. – Desno na pliki: Gabriel Lucacellus notarius ad mandato.*

Regest: Ogris, Der Archivalien Austausch, str. 26, št. 9.

MARCVS de Mapheis artium et decretorum doctor, canonicus Cenetensis, reverendissimi in Christo patris et domini domini Dominici Grimani, miseratione divina sacrosanctę Romanę ecclesię tituli sancti Marci presbyteri cardinalis et patriarchę Aquileiensi dignissimi in spiritualibus et temporalibus vicarius generalis. Reverendi patri domino Georgio Magensperger, abbati ac conventui monasterii sancti Georgii in Arnoltstain ordinis sancti Benedicti nostrę Aquileiensi diocesis, salutem in domino sempiternam. Cum a nobis petitur, quod iustum est et honestum tam vigore est gratis, que ordo exigit rationis, ut per sollicitudinem officii nostri ad debitum educatur effectum. Eapropter vestris iustis postulationibus grato continentes assensu, omnes et singulos beatę Marię in Goriach, sancti Hermacore et sancti Georgii in monte vallis Gilgę ecclesias, necnon libertates ac quarumcunque parrochialium ecclesiarum aliarum incorporationes, gratias immunitates, a quibuscunque patriarchis Aquileiensibus aut aliis quibuscunque privilegia sub indulgentias vobis ecclesiastico monasterio hactenus factas et concessas quarumcunque literarum vigore, quorum tenores hic pro sufficienter expressis habere volumus ac si de verbo ad verbum inserte forent, nec non libertates et exemptiones exactionum a regibus et principibus et aliis christifidelibus rationabiliter nobis et prefato monasterio indultas, sicut eas pacifice obtinetis vobis et per nos eidem monasterio auctoritate ordinaria confirmamus et approbamus et insuper ut a nobis uberiolem gratiam reportasse noscatis, vos abbatem, conventum, monasteriumque predictos et ecclesiarum incorporatarum huiusmodi rectores ab omni visitatione, punitione, correctione, impositione et iurisdictione archidiaconorum (citra tamen preindi suffraganei sive vicarii generalis pro tempore in patria et diocesi existentium et visitare volentium ac alia ordinaria exercere) ex nunc et usque ad revocationem sedis patriarchalis absolvimus, eximimus et liberamus, dictarum ecclesiarum rectorum correctionem, visitationem et punitionem tibi abbati plenarie comittentes constitutionibus provincialibus et sinodalibus, statutis, consuetudinibus ac mandato et auctoritate seu concessione quacunque forsitan in contrarium facientibus non obstantibus quibuscunque, mandantes propterea universis et singulis dominis archidiaconis, plebanis, viceplebanis, vicariis que perpetuis, capellanis, ceterisque presbyteris ecclesiis, cetera clericis ecclesiarum rectoribus per civitatem et diocesim Aquileiensem ubivis residentibus, cuiuscunque status, gradus, dignitatis et conditionis existant. Quatenus has nostras literas et omnia et singula in eis contenta fideliter et accurate servare eis que ingenue parere debeant, quemadmodum subditorum et inferiorum ratio erga superiorum decreta fieri postulat et requirit, nihilque contra eas aut in illis inserta facere vel temptare quovis modo presumant. Alioquin contra inobedientes et in contrarium forsitan attentantes censuris ecclesiasticis et aliis opportunis iusticię armis procedemus. In quorum fidem et testimonium has patentes literas scribi fecimus et prelibati reverendissimi domini domini cardinalis et patriarchę rotundi sigilli appensione iussimus communire. Datum Utini, die vigesima octava ianuarii millesimo quingentesimo sexto, indictione nona, pontificatus sanctissimi in Christo patris domini nostri domini Julii divina providentia pape II. anno tertio.

Okrogel viseči pečat oglejskega generalnega vikarja Marka de Mapheisa iz rdečega voska, premera 4 cm, v leseni skodelici, premera 5 cm, pritrjen z rdečo pleteno vrvico. Okoli pečata je napis: ... *AQV(ileiensi)* ... (poškodovan).

10. 1506 marec 19., Dunajsko Novo mesto

Maksimilijan I.,²⁴ rimski, ogrski, dalmatinski in hrvaški kralj, avstrijski nadvojvoda, burgundski in brabantki vojvoda ter palatinski grof, podeljuje Janezu Gewmannu, komendatorju reda sv. Jurija v Trautmansdorfu, v dosmrtni užitek grad Priessnegk. Po njegovi smrti bo grad z usemi pritliklinami pripadel redu sv. Jurija.

Orig. perg., 43, 3 x 29,5 cm.

Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 1041, nova signatura: A KLA, AUR.

Dorzalna notica: *Her Geyman cometheur /versch...g/ vmb Prisnegk. – Kaufbrief. – (z navadnim svinčnikom): Im III vorzentnine pey 22 – Mlajša datacija: 1506. – (z rdečim svinčnikom): 19. märz. – (z modrim svinčnikom): 1506. – Signature: N°. 17. – N°. 102. – Mns N 287/257 C. – A. – f. – (z rdečim svinčnikom): N. 13. – (z rdečim svinčnikom): N°. 6. – (na papirju, prilepljenem na pergament): 26. – (prečrtana): N°. 804. – Desno na pliki: *Comissio domini regis propria. – Verso: Blasy Holtzfl. – Registrata S. Brieffer.**

Regest: Ogris, *Der Archivalien austausch*, str. 26, št. 10.

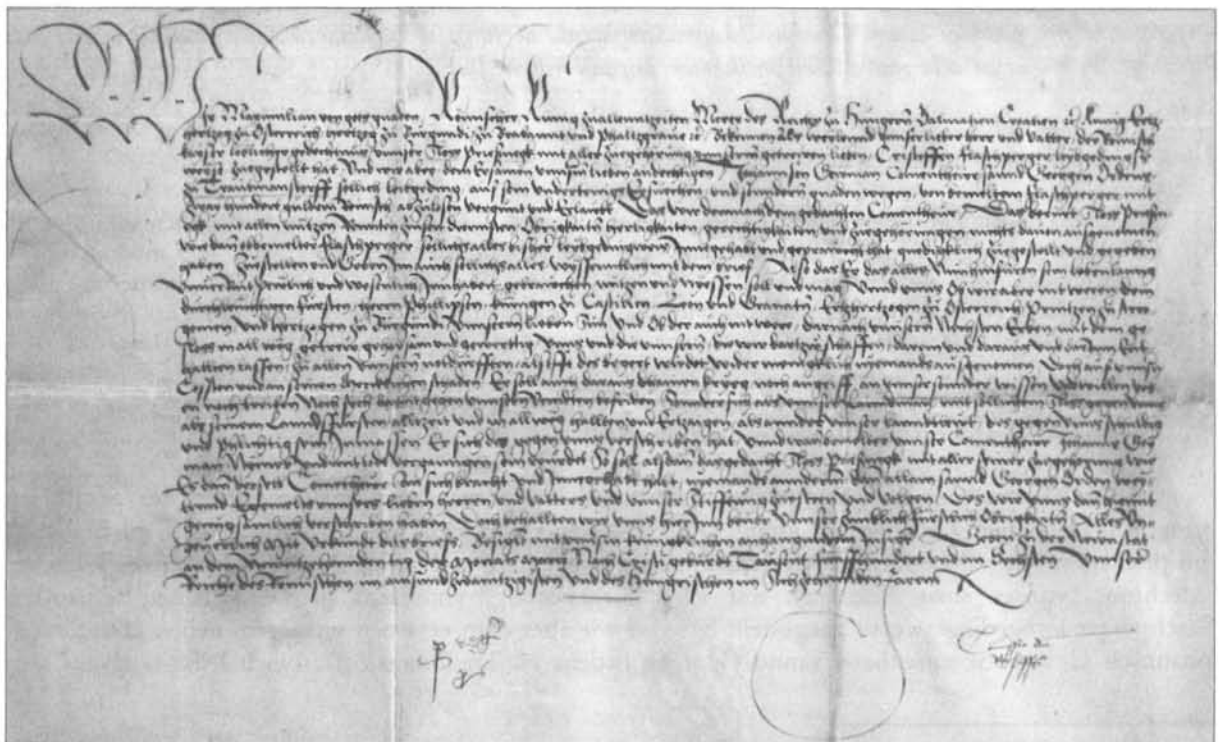
Wir Maximilian von gots gnaden Römischer kunig, zu allenn tzeiten merer des reichs, zu Hungeren, Dalmatien, Croatien etc. kunig, ertzherzog zu Österreich, hertzog zu Burgundi, zu Brabant vnd phaltzgraue etc. Bekennen als weylennnd vnser lieber herr vnd vatter der Römisch kayser löblicher gedechtnus, vnser sloss Priessnegk mit aller zuegehörung, vnserem getrewen lieben Cristoffen Flaschperger leybbedingssweyse zuegestellt hat vnd wir aber dem ersamen vnserem lieben andechtigen Johannsen Gewman comenthewr sannd Georgen ordens zu Trautmanstorff sollich leybgeding auf sein

²⁴ Maksimilijan I., rimsko-nemški kralj, cesar in nadvojvoda (1493–1519).

vnderthenigs ersuechen vnd sonnderen gnaden wegen von bemeltem Flaschperger mit zway hundert guldem reinisch abzulosen vergunt vnd erlawbt, das wir demnach dem gedachten comentheur das berürt sloss Priesnegk mit allen nutzen, rennten, zinsen, diennsten, obrigkaiten, herligkaiten, gerechtgkaiten vnd zuegehorungen nichts dauon ausgenomen, wie dann obbemelter Flaschperger sollichs alles bisherer leybgedingweis innegehabt vnd geprawcht gnedigklich zuegestellt vnd gegeben haben zuestellen vnd geben im auch sollichs alles wyssentlich mit dem brief. Also das er das alles nun hinfüran sein lebenlang vnuerkait, pewlich vnd wesentlich innhaben, gebrawchen, nutzen vnd nyessen soll vnd mag vnnd vnns ob wir aber nit weren dem durchleuchtigen fursten, herrn Phillipsen, kunigen zu Castilien, Leon vnd Granaten, ertzherzogen zu Osterreich, printzen zu Arragonien vnd hertzogen zu Burgundi, vnserem lieben sun vnd ob der auch nit werr, darnach vnseren nechsten erben mit dem gesloss mall all weg getrew gehorsam vnd gewerttig, vnns vnd die vnnsen, die wir dartzw schaffen, darein vnd daraus vnd darinn enthalten lassen, zu allen vnnsen notdurfften, als oft des begert wirdet, wider wenigklich nyemands ausgenomen, doch auf vnnsen cossten vnd an seinen mercklichen schaden. Er soll auch daraus dhainen kryeg noch angriff an vnser sonnder wissen vnd willen yeden noch treiben noch sych damit gegen vnnsen veindten befriden, sonnder sich als vnser lannzman mit sollichem sloss gegen vnns als seinem lannsfursten allzeit vnd im weg halten vnd ertzaigen als annder vnser lanntlewt des gegen vnns schuldig vnd phlichtig sein, in massen er sich des gegen vnns verschriben hat vnnd wann bemelter vnser comenthewr Johanns Geyman nymer vnd mit todt vorganngen sein wurdet, so soll alsdann das gedacht sloss Priesnegk mit aller seiner zuegehorung wie es dann derselb comethewr (!) an sich bracht vnd innegehabt halt, nyemands anderem dann allain sannd Georgen orden weylenn egemelts vnnsers lieben herren vnd vatters vnd vnser stiftung zuesteen vnd volgen, des wir vnns dann hiemit genugsamlich verschriben haben, doch behallten wir vnns hierinn beuor vnser zimblich fürstlich obrigkaiten alles vngeuerlich. Mit vrkundt dits briefs, besigelt mit vnnsrem kunigklichen anhangndem insigel. Geben zu der Newnstat an dem newntzehennenden tag des monats marty nach Cristi geburdit tausent fünffhundert vnd im sechsten, vnnsrer reiche des Römischen im ainsundzwaintzigisten vnd des Hungrischen im sechzehennenden jaren.

Per regem pro se.

Viseči voščeni pečat kralja Maksimilijana I., pritrjen s pergamentnim trakom, odpadel.

11. 1511 oktober 2., Lienz

Maksimilijan I., rimski, nemški, ogrski, dalmatinski in hrvaški kralj, avstrijski nadvojvoda, burgundski in brabantiski vojvoda ter palatinski grof, podeljuje vas Sanntificat na Furlanskem z vsemi njenimi pritliklinami, ki jo je v vojni z Benečani ponovno osvojil, v popolno last cerkvi v Millstattu.

Orig. perg., 41,5 x 24,3 cm.

Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 1103, nova signatura: A KLA, AUR.

Dorzalna notica: *Sancttyffigat neue kay. gaab. – Neue kay. gaab. – Santforat. – Datacija: 1511. – mlajša (z navadnim svinčnikom): 2. 8^{ber}. – (z navadnim svinčnikom): 1511. – Signature: N°. 117. – Mus N 287/257 C. – B. – (z rdečim svinčnikom): 134. – N°. 7. – (na papirju, prilepljenem na pergament): 17. – (prečrtane): N°. 6. – 10. – N°. 859. – N°. 1067. – Desno na pliki: *Comissio domini imperatoris propria. – Serntein. – Wutsch registrata. – Desno pod pliko: V^olrich von Schellenberg dux.**

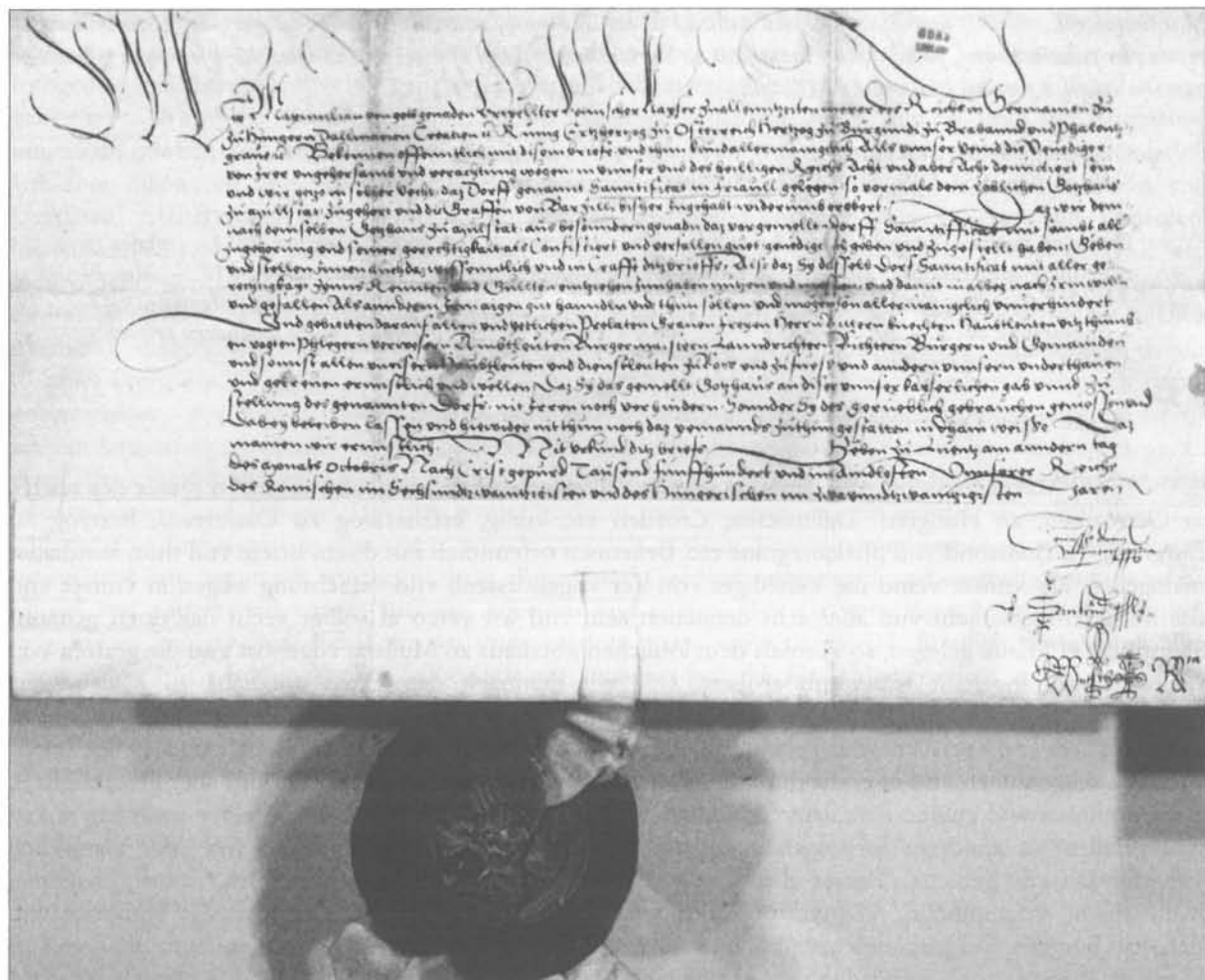
Regest: Ogris, Der Archivalien Austausch, str. 26, št. 11.

Wir Maximilian von gots genaden erwellter Römischer kayser, zu allenn tzeiten merer des reichs, in Germanien, zu Hungern, Dallmacien, Croatien etc kunig, ertzherzog zu Osterreich, hertzog zu Burgundi, zu Braband vnd phalentzgraue etc. Bekennen offenentlich mit disem briefe vnd thun kund aller mainglich, alls vnser veind die Venediger von irer vngehorsamb vnd verachtung wegen in vnser vnd des heilligen reichs acht vnd aber acht denuciert sein vnd wir yetzo in solher vecht daz dorff genant Sanntificat in Friaull gelegen, so vormals dem löblichen gotzhaus zu Mullstat zugehort vnd die graffen von Barzilli bisher ingehabt widerumb erobert. Daz wir demnach demselben gotzhaus zu Mulstat aus besondern gnadn daz vorgemellt dorff Sanntificat mit sambt aller zugehorung vnd seiner gerechtigkeit als confistiert vnd verfallen guet genedig[li]ch²⁵ geben vnd zugestellt haben. Geben vnd stellen innen auch daz wissenentlich vnd in crafft ditz briefs, also daz sy dasselb dorff Sanntificat mit aller gerechtigkeit, zynns, rennten vnd gullten emziehen, innhaben, nutzen vnd messen vnd damit in albeg nach irm willen vnd gefallen als annderm irm aigen gut, hanndln vnd thun sollen vnd mogen fon aller maniglich vnuerhindert vnd gebietten darauf allen vnd yetlichen prelaten, grauen, freyen, herrn, rittern, knechten, haubtleuten, vitzthumben, vogten, phlegern, verwesern, ambtleuten, burgermaistern, landrichtern, richtern, burgern vnd gemainden vnd sonnst allen vnsern haubtleuten vnd dienstleuten zu ross vnd zu fuess vnd andern vnsern vnderthanen vnd getreuen ernstlich vnd wellen, daz sy das gemellt gotzhaus an diser vnser kayserlichen gab vnnd zustellung des genannten dorfs nit irren noch verhindern, sonnder sy des gerueblich gebrauchen geniessen vnd dabey beleiben lassen vnd hiewider nit thun noch daz yemands zuthun gestatten in dhain weisse. Daz mainen wir ernstlich mit vrkund ditz briefs. Geben zu Luentz am andern tag des monats octobris nach Crist gepurd tausend funffhundert vnd im aindleften, vnserer reiche des Romischen im sechsundtzwaintzigisten vnd des Hungerischen im zwayundtzwaintzigisten jaren.

Per regem pro se.

Na pergamentnem traku okrogli pečat rimskega cesarja Maksimilijana I. v rdečem vosku, premera 6,2 cm, v voščeni skodelici iz naravnega voska, premera 9,8 cm. Na sredini pečatnega polja je ščit z grbom cesarstva (orel), nad njim krona, ki jo drži dva angela ščitonosca. Okrog njega je razporejenih pet ščitov z grbi Avstrije, Štajerske, Kranjske, Burgundije in Brabanta s kronami nad njimi. Okoli pečata je napis: *[Sigillum M]AXIMIL(iani) ROMAN(orum) ET HVNG(arie) REGIS ARCHIDVC(is) AVST(rie) DVC(is) BVRG(vndie)] BRA(bantie) COM(itis) PALA(tinus)* (poškodovan).

²⁵ Luknja v pergamentu.

12. 1511 oktober 3., Lienz

Maksimilijan I., rimski, nemški, ogrski, dalmatinski in hrvaški kralj, avstrijski nadvojvoda, burgundski in brabantski vojvoda ter palatinski grof, podeljuje redu sv. Jurija v last svoj grad Lanndskron pri Beljaku (Villach) z vsemi pritliklinami in oblastmi.

Orig. perg., 42,5 x 16,3 cm.

Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 1104, nova signatura: A KLA, AUR.

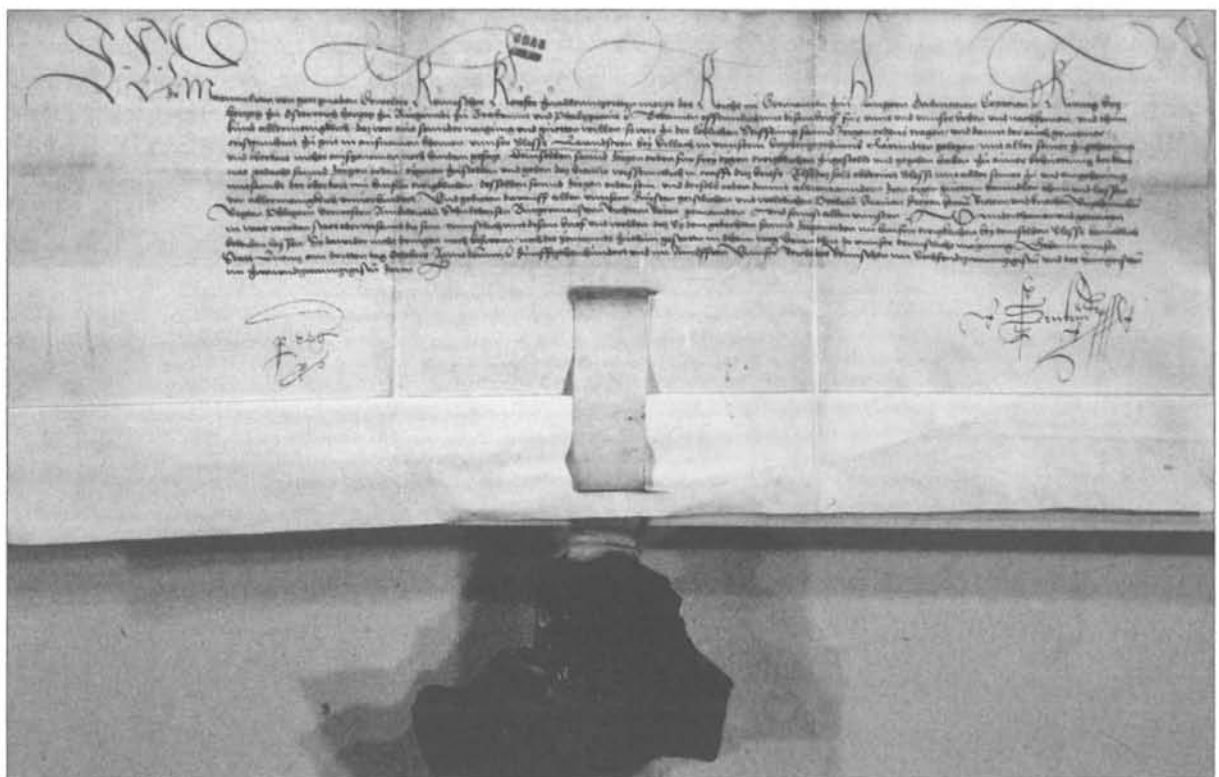
Dozalna notica: *Per Lanndschran. – Gabbrief. –* Daticija: 1511. – (z rdečim svinčnikom): 3. 8^{her}. –
Signature: N°. 119. – H. – N. 106/840 – (z rdečim svinčnikom na papirju, prilepljenem na pergament):
N°. 9. – (na pliki): 9. – (prečrtane): N°. 11. – 64. – N°. 807. – N°. 572. – (na papirju, prilepljenem na
pergament): 15. – Desno na pliki: *Registrata / Hintnug/*. – Desno pod pliko: *Serntein*.

Regest: Ogris, *Der Archivalien Austausch*, str. 26, št. 12.

Wir Maximilian von gots gnaden erwelter Römischer kayser, zu allenn tzeitten merer des reichs, in Germanien, zu Hungern, Dalmatien, Croatien etc. kunig, ertzherzog zu Osterreich, hertzog zu Burgundi, zu Brabant vnd phaltzgraue etc. Bekennen offennlich mit disem brief für vnns vnd vnser erben vnd nachkomen vnd thun kund allermeniglich, daz wir aus sonnder naigung vnd guetten willen so wir zu der loblichen stiftung sannd Jorgen ordens tragen vnd damit der auch gemeiner cristennhait zu gut in ausnemen khomen vnser sloss Lanndscron bey Villach in vnnserm ertzherzogthumb Kärnndten gelegen mit aller seiner zugehorung vnd oberkait nichts ausgenomen noch hindan gesetzt, demselben sannd Jorgen orden für frey eygen ewigklichen zugestellt vnd gegeben haben zu ainer behuettung der klaynat gedacht sannd Jorgen orden, eygnen zustellen vnd geben daz hiemit wissenntlich in crafft ditz briefs. Also daz solh obberürt sloss mit aller seiner zu vnd eingehorung mitsambt der oberkait im hinfur ewigklichen desselben sannd Jorgen orden sein vnd derselb orden damit als mit andern iren eigen guetern, handlen thun vnd lassen von aller meniglich vnuerhindert. Vnd gebieten darauff allen vnnsern fürsten, geistlichen vnd weltlichen prelaten, grauen, freyen, herren, rittern vnd knechtn, vitzthumben, vogten, phlegern, verwesern, ambleutten, schulthaisen, burgermaistern, richtern, raten, gemeinden vnd sonnst allen vnnsern vnnderthanen vnd getrewen in was wir den stats oder wesens die sein ernnstlich mit disem brief vnd wellen, daz sy dem gedachten sannd Jorgen orden im hinfur ewigklichen bey demselben slosse berueblich beleiben lassen, sy dawider nicht dringen noch beswarn, noch des yemannds zuthun gestatt in dhain weg daran thut ir vnser ernstliche maynung. Geben in vnser statt Luentz am dritten tag octobris anno domini etc. fünfftzehnhundert vnd im ainlfften, vnser reiche des Römischen im sechs vndtzwaintzigsten vnd des Hungrischen im zwaivndtzwaintzigsten jaren.

Per regem pro se.

Okrogel viseči pečat cesarja Maksimilijana I. v rdečem vosku, premera 6,2 cm, v voščeni skodelici iz naravnega voska, premera 10,7 cm, pritrjen s pergamentnim trakom. Na sredini pečatnega polja je ščit z grbom cesarstva (orel), nad njim stoji krona, ki jo drži dva angela ščitonosca. Okrog njega je razporejenih pet ščitov z grbi Avstrije, Štajerske, Kranjske, Burgundije in Brabanta s kronami nad njimi (poškodovan).

13. 1514 november 21., s. 1.

Maksimilijan I., rimski, nemški, ogrski, dalmatinski in hrvaški kralj, avstrijski nadvojvoda, burgundski in brabantski vojvoda ter palatinski grof, podeljuje Janežu Gewmanu, svojemu svetniku in upravitelju urada velikega mojstra sv. Jurija v Millstattu, hišo v mestu St. Vid na Koroškem (St. Veit), kjer živi Janež Krstnik.

Orig. perg., 36,6 x 21 cm.

Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 1129, nova signatura: A KLA, AUR.

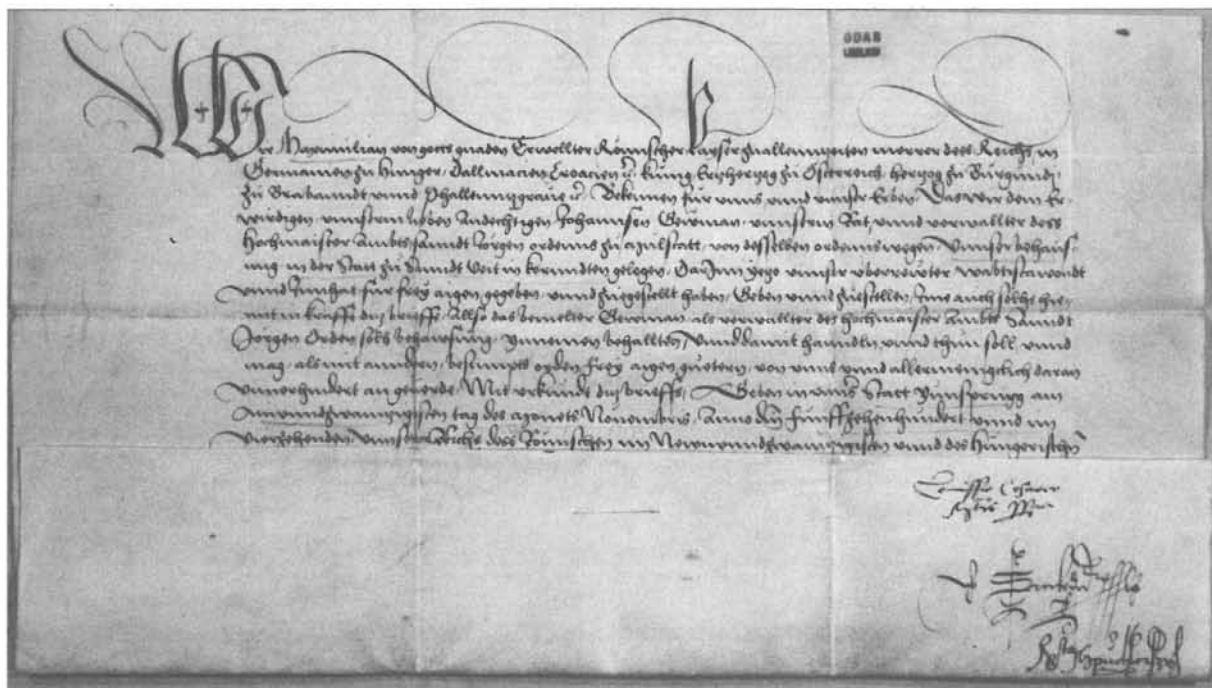
Dorzalna notica: *Vmb das haws zu Sand Veit. – Gabbrief. – Datacija: 1514. – (z rdečim svinčnikom): 21 9^{her}. – Signature: N°. 139. – C. – M. – Mas. No. 287/257 3. – (z rdečim svinčnikom): N°. 13. – (prečrtane): N° 978. – N. 1439. – (z rdečim svinčnikom): 117. – N°. 11. – 15. – Desno na pliki: *Comissio cesaree maiestatis motu propria. – Serntein. – Registrata /M. Puchler/.**

Regest: Ogris, Der Archivalien austausch, str. 26, št. 13.

Wir Maximilian von gotts gnaden erwellet Römischer kayser, zu allenn zeiten merrer dess reichs, in Germanien, zu Hunger, Dallmacien, Croacien etc. kunig, ertzherzog zu Österreich, herzog zu Burgundi, zu Brabant vnd phallennzgraue etc. Bekennen für vnns vnd vnns erben, das wir dem erwidigen, vnnsrem lieben andechtigen Johannsen Gewman, vnnsrem rat vnd verwallter dess hochmaister ampts sanndt Jörgen ordenns zu Mülstatt, von desselben ordenns wegen, vnnsrer behausung in der statt zu Sandt Veit in Kernndten gelegen, darinn yezo vnnsrer vberrewter Wabtista wondt vnd innhat für frey aigen gegeben vnd zuegestellt haben, geben vnd zustellen, ime auch solhs hiemit in krafft diz brieffs, also das bemelter Gewman, als verwallter des hochmaister ampts sanndt Jörgen orden, solh behausung ynnemen behalten vnd damit handln vnd thun soll vnd mag, als mit andern bestümpts orden, frey aigen güetern, von vnns vnd allermeniglich daran vnuerhindert an geuerde, mit vrkundt diz brieffs. Geben in vnnsrer statt Ynnsprugg am ainvndzwainzigsten tag des monets nouembris anno den fünffzehnhundert vnd im vierzehenden, vnnsrer reiche dess Römischen im newvndzwainzigsten vnd des Hungerischen im fünffundzwainzigsten jaren.

Per regem pro se.

Viseči voščeni pečat cesarja Maksimilijana I., pritrjen s pergamentnim trakom, odpadel.

14. 1524 januar 10., Nürnberg

Ferdinand I.,²⁶ španski princ in infant, avstrijski nadvojvoda, burgundski, štajerski, koroški in keranjski vojvoda, podeljuje župnijo v Bolzanu (Bozen) po odpovedi župnika Ulrika Lehendorfferja v posest dr. Wolfgangu Prantnerju, koadjutorju dvornega mojstra v Millstattu.

Orig. perg., 39,9 x 26,3 cm.

Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 1220, nova signatura: A KLA, AUR.

Dorzalna notica: *Presentatio pfarr Botzen. – Ius patronatus.* – Mlajša datacija: 1524 10. januar. – Signature: N°. 193.– (z rdečim svinčnikom): 9. – 17. – (prečrtani): N°. 883. – N°. 1148. – (na papirju, prilepljenem na pergament): 2. – Desno na pliki: *Ad mandatum serenissimi domini principis archiducis proprium. – Pulianus Tergest.* – Verso: *Registrata Singkmosen.*

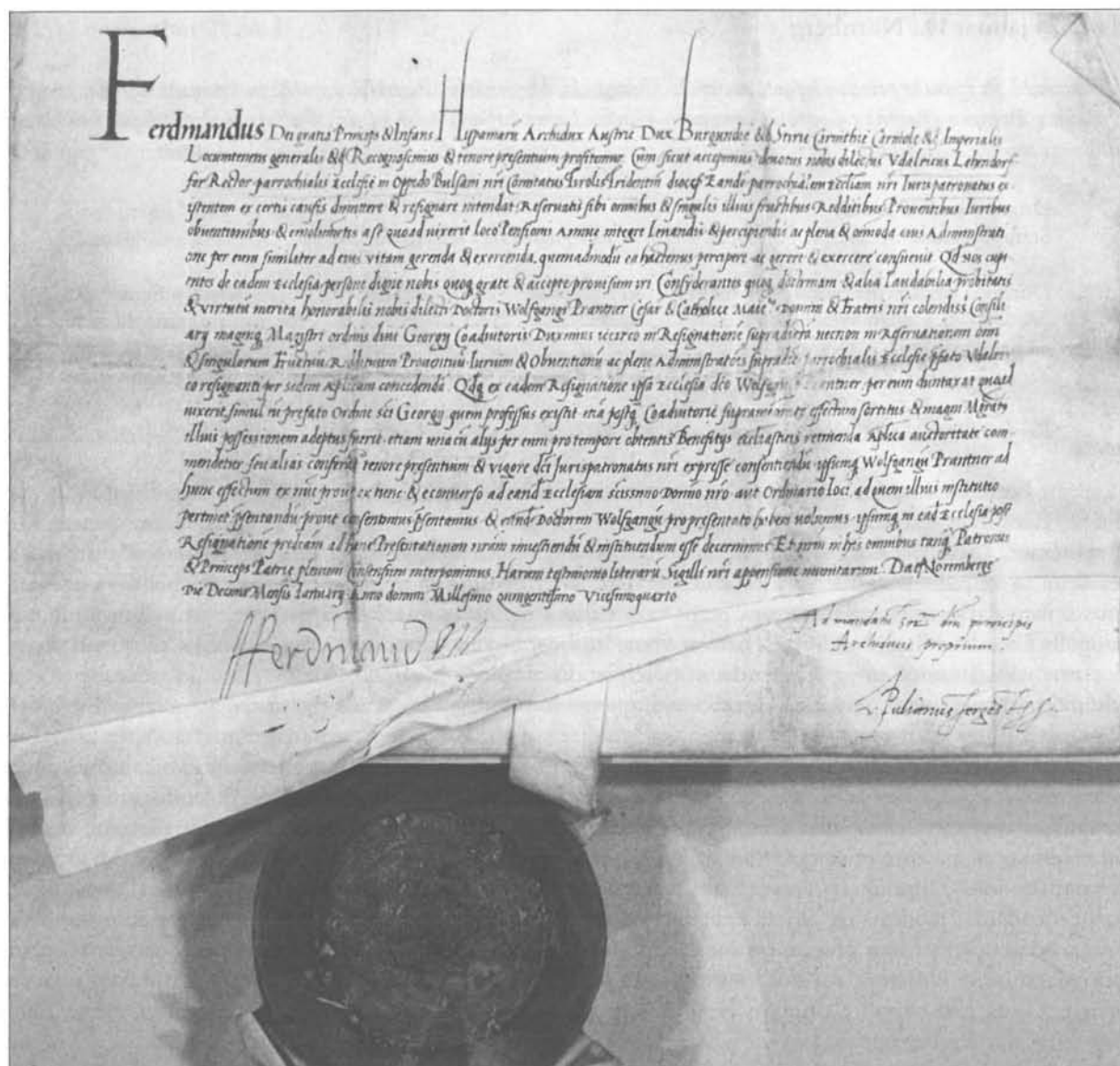
Regest: Ogris, Der Archivalien austausch, str. 26, št. 14.

Ferdinandus dei gratia princeps et infans Hispaniarum, archidux Austrie, dux Burgundie etc. Stirie, Carinthie, Carniole etc. imperialis locumtenens generalis etc. recognoscimus et tenore presentium profitemur. Cum sicut accepimus devotus nobis dilectus Udlaricus (!) Lehendorffer, rector parrochialis ecclesie in oppido Bulsani nostri comitatus Tirolis Tridentine diocesis eandem parrochiale ecclesiam nostri iuris patronatus existentem ex certis causis dimittere et resignare intendat, reservatis sibi omnibus et singulis illius fructibus, redditibus, proventibus, iuribus, obventionibus et emolumentis a se quoad vixerit loco pensionis annue integre lenandis et percipiendis ac plena et omnioda eius administratione per eum similiter ad eius vitam gerenda et exercenda, quemadmodum ea hactenus percipere ac gerere et exercere consuevit. Quod nos cupientes de eadem ecclesia persone digne nobis quoque grate et accepte provisum iri, consyderantes quoque doctrinam et alia laudabilia probitatis et virtutum merita honorabilis nobis dilecti doctoris Wolfgangi Prantner, cesaree et catholice maiestatis domini et fratris nostri colendissimi consiliarii magnique magistri ordinis divi Georgii coadiutoris duximus iccirco in resignationem supradictam, necnon in reservationem omni et singulorum fructuum, reddituum, proventuum, iurium et obventionum ac plene administrationis supradicte parrochialis ecclesie prefato Udalrico resignanti per sedem apostolicam concedendam. Quodque ex eadem resignatione ipsa ecclesia dicto Wolfgango Prantner per eum duntaxat, quoad vixerit, simul tum prefato ordine sancti Georgii, quem professus existit, etiam postquam coadiutorie supramemorata effectum sortitus et magni magistratus illius possessionem adeptus fuerit, etiam unacum aliis per eum pro tempore obtentis beneficiis ecclesiasticis retinenda apostolica auctoritate commendetur seu alias conferatur tenore presentium et vigore dicti iuris patronatus nostri expresse consentiendum, ipsumque Wolfgangum Prantner ad hunc effectum ex nunc prout ex tunc et econverso ad eandem ecclesiam sanctissimo domino nostro aut ordinario loci, ad quem illius institutio pertinet presentandum prout consentimus, presentamus et eundem doctorem Wolfgangum pro presentato haberi volumus, ipsumque in eadem ecclesia post resignationem predictam ad hanc presentationem nostram investiendum et instituendum esse decernimus et nostrum in his omnibus tanquam patronus et princeps patrie plenum consensum interponimus. Harum testimonio literarum sigilli nostri appensione munitarum. Datum Noremberge, die decima mensis ianuarii anno domini millesimo quingentesimo vicesimoquarto.

Ferdinandus

Na pergamentnem traku viseči okrogli pečat nadvojvode Ferdinanda I. v rdečem vosku, premera 8,5 cm, v voščeni skodelici iz naravnega voska, premera 13 cm. Na sredini pečatnega polja je ščit z grbom princa Ferdinanda s krono nad njim. Okrog njega je verižica z zlatim runom. Ščit držita zmaj in lev kot ščitonosca. Okoli pečata je napis: *S(igillum) FERDINANDI D(ei) G(ratia) PRINC(ipis) ET INFANTIS HISPANLAE ARCHID(ucis) AVST(rie) DV(ici) BVRG(undie) ETC(etera) COM(itis) TIROL(is) ETC(etera)* (poškodovan).

²⁶ Ferdinand I., španski princ in infant, avstrijski nadvojvoda (1519–1564).

15. 1524 marec 20., Rim

Kardinali Peter, Marko, Janez, Janex Dominik, Pompej, Lovrenc, Ferdinand, Inocenc, Janez in Herkul podeljujejo cerkvi sv. Jurija v Hodišah (Keutschach) 100 dni odpustka.

Orig. perg., 65,6 x 38,3 cm. Ime prvega kardinala Petra izpisano z rdečim črnilom. Inicialka P okrašena tudi z zelenim črnilom.

Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 1223, nova signatura: A KLA, AUR.

Dorzalna notica: *Indulgentiae in Keutschach*. – Datacija: 1524. – Mlajša (z navadnim svinčnikom): 1524. – Signaturi: N°. 2da. – (na papirju, prilepljenem na pergament): 929. – Levo pod pliko: H. Remyste / Strimp/. – C. de Curiso. – Desno na pliki: Jo. Cordellas. – Verso: H. Romyon. – C. de Cariso.

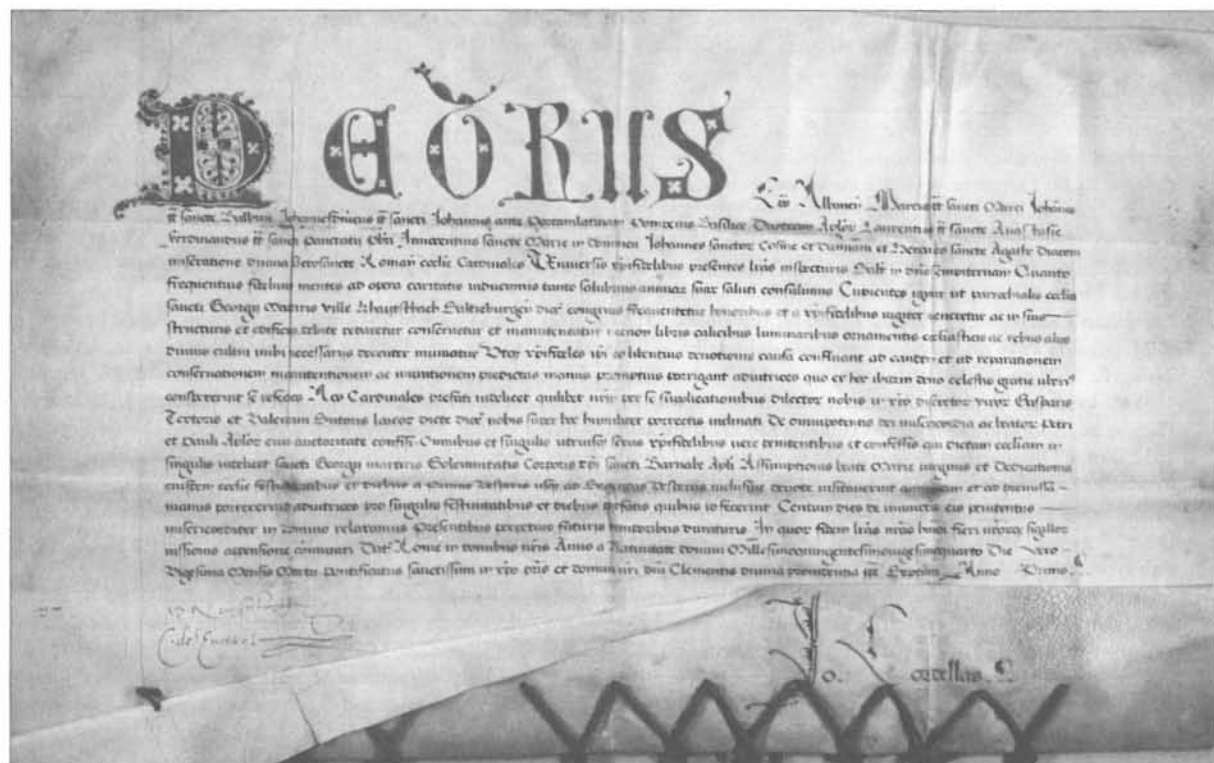
Regest: Ogris, *Der Archivalienustausch*, str. 26, št. 15.

PETRUS episcopus Albanensis,²⁷ Marcus tituli sancti Marci,²⁸ Johannes tituli sancte Balbine,²⁹ Johannes Dominicus tituli sancti Johannis ante portam latinam,³⁰ Pompeius basilice duodecim apostolorum,³¹ Laurentius tituli sancte Anastasie,³² Ferdinandus tituli sancti Pancratii³³ presbyteri, Innocentius sancte Marie in Dominca,³⁴ Johannes sanctorum Cosme et Damiani³⁵ et Hercules sancte

- ²⁷ Petrus de Accoltis iz Aretia († 11. december 1532), papežev vikar v Rimu, avditor rimske rote (sodnik). Od 4. aprila 1505 je bil anconski škof. Papež Julij II. (1503–1513) ga je na šestem konzistoriju (10. marca 1511) v Ravenni imenoval za kardinala duhovnika sv. Evzebija. Papež Klemen VII. (1523–1534) ga je 18. decembra 1523 imenoval za kardinala škofa v Albanu, 20. maja 1524 za kardinala škofa prenestinskega in 15. junija 1524 za kardinala škofa sabinskega. Med junijem 1511 in julijem 1521 je bil administrator španske škofije Cadiz, med 1511 in marcem 1518 škofije Maillezais, med marcem 1518 in aprilom 1523 škofije Arras, leta 1523 ponovno škofije v Anconi, od junija do avgusta 1524 nadškofije v Ravenni in med letoma 1527 in 1529 administrator škofije v Cremoni (*Hierarchia Catholica* III, str. 55, 57, 58, 63, 107, 122, 181, 200, 234, 283).
- ²⁸ Marcus Cornarus († 24. julij 1524), apostolski protonotar. Papež Aleksander VI. ga je na osmem konzistoriju (28. septembra 1500) imenoval za kardinala diakona sv. Marije v Porticu, njegov naslednik papež Leon X. (1513–1521) pa 19. marca 1513 za kardinala diakona sv. Marije in Via lata. Papež Klemen VII. ga je 14. decembra 1523 imenoval za kardinala duhovnika sv. Marka, 20. maja 1524 za kardinala škofa v Albanu, že 15. junija 1524 pa za kardinala škofa prenestinskega. Med decembrom 1503 in julijem 1504 je bil škof v Famagosti na Cipru, od novembra 1503 do smrti veronski škof, pred letom 1507 pa je bil tudi carigrjski patriarh latinskega obreda (*Hierarchia Catholica* II, str. 24, 67; *Hierarchia Catholica* III, str. 7, 55, 57, 65, 75, 177, 194, 331).
- ²⁹ Johannes Nanni Tedeschini de Piccolominibus († 21. november 1537), od 1503 sienski nadškof. Papež Leon X. ga je na petem konzistoriju (6. julija 1517) imenoval za kardinala duhovnika sv. Sabine, 11. junija 1521 za kardinala duhovnika sv. Balbine, papež Klemen VII. 24. julija 1524 za kardinala škofa v Albanu, 22. septembra 1531 za kardinala škofa prenestinskega, 26. septembra 1533 za kardinala škofa portuenskega, njegov naslednik papež Pavel III. (1534–1549) pa 26. februarja 1535 za kardinala škofa ostijskega. Med julijem 1523 in letom 1525 je bil administrator škofije Aquila, med novembrom 1524 in marcem 1531 pa škofije Umbriatico (*Hierarchia Catholica* III, str. 15, 55–57, 60, 69, 113, 297, 323).
- ³⁰ Joannes Dominicus de Cupis († 10. december 1553), od 30. julija 1517 izvoljeni škof in administrator nadškofije Trani. Papež Leon X. ga je na petem konzistoriju (6. julija 1517) imenoval za kardinala duhovnika sv. Janeza pred latinskimi vrati, papež Klemen VII. 17. avgusta 1524 za kardinala duhovnika sv. Apolinarije, 24. maja 1529 za kardinala duhovnika sv. Lovrenca v Lucini, 22. septembra 1531 za kardinala škofa v Albanu, 16. decembra 1532 za kardinala škofa sabinskega, papež Pavel III. 26. februarja 1535 za kardinala škofa sabinskega, 28. novembra 1537 pa za kardinala škofa ostijskega. Bil je tudi administrator več škofij: med januarjem 1522 in februarjem 1548 in med letoma 1552 in 1553 škofij Recanati in Macerata, od avgusta 1528 pa do svoje smrti škofije Adria, od januarja 1532 do maja 1536 škofije Nardo, od novembra 1532 do aprila 1537 škofije Montepeloso in od julija 1535 do marca 1537 škofije Camerino (*Hierarchia Catholica* III, str. 15, 55–58, 60, 64, 95, 149, 249, 256, 281, 316).
- ³¹ Pompeius de Columna († 28. junij 1532), od 6. oktobra 1508 do 1520 rietski škof. Papež Leon X. ga je na 13. novembra 1517 imenoval za kardinala duhovnika bazilike sv. dvanajstih apostolov, papež Klemen VII. 11. januarja 1524 za kardinala duhovnika sv. Lovrenca v Damasku in vicekanclerja sv. Rimske cerkve, od 21. novembra 1526 priv. ad tempus. Bil je tudi administrator več škofij: od maja do decembra 1520 škofije Terni, od januarja 1521 do novembra 1526 škofije Potenza, od februarja 1523 do januarja 1524 škofije Catania, od januarja 1524 do junija 1525 škofije Acerno, od julija 1525 do 1532 (?) škofije Aquila, od aprila do septembra 1529 škofije Aversa in od avgusta 1530 do julija 1532 škofije Sarno (*Hierarchia Catholica* III, str. 15–16, 60, 64, 93, 113, 126, 159, 213, 279, 283, 293).
- ³² Laurentius Campegius († 19. julij 1539), od novembra 1512 felterski škof in od leta 1514 nuncij v Nemčiji. Papež Leon X. ga je 24. januarja 1518 imenoval za kardinala duhovnika sv. Tomaža v Parionu, leta 1519 za kardinala duhovnika sv. Anastazije, 27. aprila 1528 za kardinala duhovnika sv. Marije čez Tiberu, 5. septembra 1534 za kardinala škofa v Albanu, 26. februarja 1535 za kardinala škofa prenestinskega in 28. novembra 1537 za kardinala škofa sabinskega. Med decembrom 1523 in letom 1525 je bil bolonjski škof, od decembra 1524 do smrti administrator škofije Salisbury, med septembrom 1530 in oktobrom 1532 škofije Huesca, med junijem 1533 in majem 1537 škofije Poreč ter med junijem 1534 in januarjem 1536 nadškof na Kreti (*Hierarchia Catholica* III, str. 16, 55, 57–59, 66, 71, 136, 181, 195, 264, 270, 292).
- ³³ Ferdinandus Ponzettus († 9. september 1527), apostolski zakladnik, od 20. aprila 1517 do julija 1518 škof v Molfetti. Papež Leon X. ga je 6. julija 1517 imenoval za kardinala duhovnika sv. Pankracija. Med decembrom 1522 in februarjem 1527 je bil tudi grossetski škof (*Hierarchia Catholica* III, str. 16, 68, 206, 241).
- ³⁴ Innocentius Cibo († 14. april 1550), apostolski protonotar, komornik sv. Rimske cerkve. Bil je nečak papeža Leona X. in ta ga je 29. septembra 1513 imenoval za kardinala diakona sv. Kozme in Damijana, 26. junija 1517 za kardinala diakona sv. Marije v Domnici, papež Julij III. (1550–1555) pa 28. februarja 1550 za kardinala diakona sv. Marije in Via lata. Med oktobrom 1513 in novembrom 1514 ju bil administrator škotske škofije S. Andrews, leta 1516 administrator nadškofije Torino, med junijem 1518 in decembrom 1520 škofije Aleria na Korziki, leta 1531 pa škofije Mariana, med februarjem in junijem 1538 škofije Tropea in od junija 1538 nadškofije Messina (*Hierarchia Catholica* III, str. 14, 73–75, 102, 108, 235, 242, 309, 319).
- ³⁵ Joannes de Salviatis († 28. oktober 1553), apostolski protonotar. Papež Leon X. ga je 13. novembra 1517 imenoval za kardinala diakona sv. Kozme in Damijana, papež Pavel III. 8. januarja 1543 za kardinala škofa v Albanu, 17. oktobra 1544 za kardinala škofa sabinskega in 8. oktobra 1546 za kardinala škofa portuenskega. Med februarjem 1518 in oktobrom 1521 je bil administrator škofije Fermo, med septembrom 1520 in majem 1550 škofije Ferrara, konec leta 1526 škofije Volturara, med novembrom 1531 in junijem 1535 škofije Santa Severina, med junijem 1531 in aprilom 1535 škofije Teano in med januarjem 1532 in marcem 1539 škofije Bitetto (*Hierarchia Catholica* III, str. 17, 55, 57, 58, 73, 196, 134, 298, 331, 337).

Agathe³⁶ diaconi miseratione divina sacrosancte Romane ecclesie cardinales. Universis christifidelibus presentes literas inspecturis salutem in Domino sempiternam. Quanto frequentius fidelium mentes ad opera caritatis inducimus, tanto salubrius animarum suarum saluti consulimus. Cupientes igitur, ut parrochialis ecclesia sancti Georgii martiris ville Khaytschach Saltzeburgensis diocesis congruis frequentetur honoribus et a christifidelibus iugiter veneretur ac in suis structuris et edificiis debite reparetur, conservetur et manuteneatur, necnon libris, calicibus, luminaribus, ornamentis ecclesiasticis ac rebus aliis divino cultui iubi necessariis decenter muniatur. Utque christifideles ipsi eo libentius devotionis causa confluent ad eandem et ad reparationem, conservationem, manutentionem ac munitionem predictas manus promptius porrigant adiutrices, quo ex hoc ibidem dono celestis gratie uberius conspexerint se relectos. Nos cardinales prefati videlicet, quilibet nostrum per se supplicationibus dilectorum nobis in Christo discretorum virorum Gasparis Textoris et Valentini Sutoris laicorum dicte diocesis nobis super hoc humiliter porrectis inclinati de omnipotentis Dei misericordia ac beatorum Petri et Pauli apostolorum eius auctoritate confisi, omnibus et singulis utriusque sexus christifidelibus vere penitentibus et confessis, qui dictam ecclesiam in singulis videlicet sancti Georgii martiris, solemnitate Corporis Christi, sancti Barnabe apostoli, assumptionis beate Marie virginis et dedicationis eiusdem ecclesie festivitatibus et diebus a primis vespers usque ad secundas vespers inclusive devote visitaverint annuatim et ad premissa manus porrexerint adiutrices pro singulis festivitatibus et diebus prefatis, quibus id fecerint, centum dies de iniunctis eis penitentis misericorditer in domino relaxamus, presentibus perpetuis futuris temporibus duraturis. In quorum fidem literas nostras huiusmodi fieri nostrorumque sigillorum iussimus appensione comuni. Datum Rome in domibus nostris anno a nativitate domini millesimo quingentesimo vigesimo quarto, die vero vigesima mensis martii, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Clementis divina providentia pape septimi anno primo.

Deset podolgovatih visečih pečatov kardinalov Petra, Marka, Janeza, Janeza Dinka, Pompeja, Lovrenca, Ferdinanda, Inocenca, Janeza, in Herkula iz rdečega voska, v svinčenih škatlicah, pritrjenih s pletenimi vrvicami, vsi odpadli.

³⁶ Hercules de Rangonibus († avgust 1527), apostolski protonotar. Papež Leon X. ga je 6. julija 1517 imenoval za kardinala diakona sv. Agate (v Suburri). Med junijem 1519 in septembrom 1524 je bil administrator škofije Adria, med septembrom 1520 do smrti pa škofije Modena (*Hierarchia Catholica* III, str. 17, 72, 95, 252).

16. 1527 maj 8., s.l.

Wolfgang Staudacher iz Oberberga in njegova žena Marija iz Haidenbacha zastavljata za 56 funtov denaričev svojemu bratu oziroma svaku Lenartu Staudacherju, oskrbniku v Albecku, dva vinograda in eno njivo v Millstattu s pridržkom, da jih lahko onadva ali njuni dediči spet odkupijo vsako leto ob sv. Juriju (24. aprila) s povračilom omenjene vsote.

Orig. perg., 35,7 x 30,5 cm.

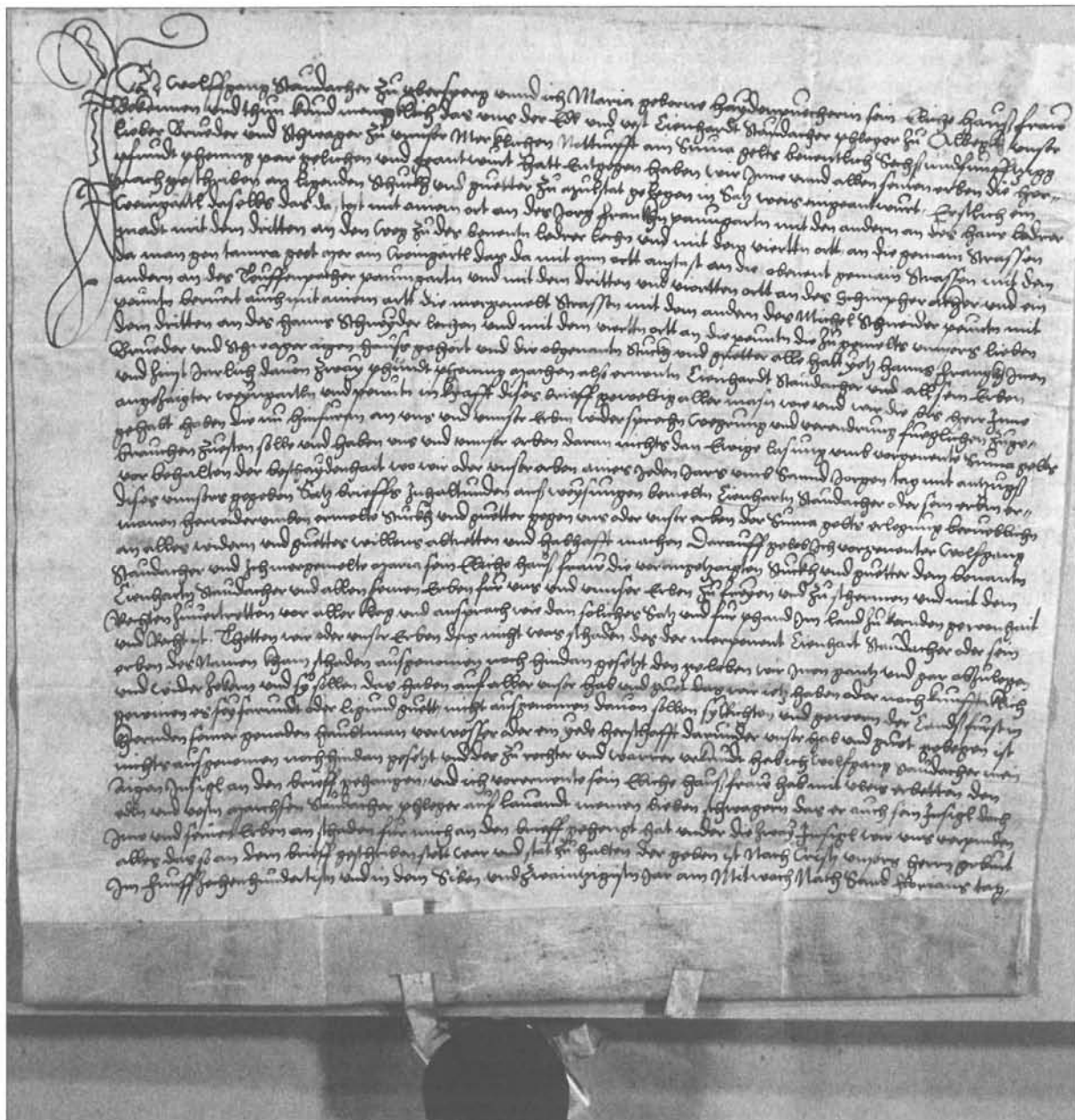
Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 1250, nova signatura: A KLA, AUR.

Datacija: 1527. – Signature: N°. 206. – (z rdečim svinčnikom): 15. – (prečrtane): N°. 48. – N°. 1101. – N°. 1057.

Regest: Ogris, Der Archivalien Austausch, str. 26, št. 16.

Ich Wolfgang Staudacher zu Obersperg vnnd ich Maria geborne Haydenpuecherin sein eliche hausfrawen bekennen vnd thun kund meniglich, das vns der edl vnd vest Lienhart Staudacher, phleger zu Albegkh, vnser lieber brueder vnd schwager zu vnnsmer merklichen notturfft ain suma gelts benentlich sechsundfunfftzig pfundt phennig par gelichen vnd geantwurt hatt entgegen haben wir inne vnnd allen seinen erben die hernach geschriben an ligenden schuckh (!) vnd guetter zu Mulstat gelegen in satz weis angeantwurt, erstlich ein weingärtl daselbs das da stest mit ainem ort an des Jorg Frankhn paumgartn, mit den andern an des Hans Ledrer madt, mit dem dritten an den weg zu des benentn Ledrer lechn vnd mit dem vierttn ortt an die gemain strassen, da man gen Tamra geet, mer ain weingartl, das da mit ain ortt anstast an die obenant gemain strassen mit dem andern an des Tauffenpacher paumgartn vnd mit dem dritten vnd viertten ortt an des Schurpher akher vnd ein peuntn beruert auch mit ainem ortt die mergemelt strassen mit dem andern des Michel Schneider peuntn mit dem dritten an des Hanns Schneyder lechen vnd mit dem vierttn ortt an die peuntn die zu gemelts vnnsers lieben brueder vnd schwager aigen hauss gehört vnd die obgenantn stuckh vnd guetter alle hatt yetz Hanns Frangkh inen vnd zinst jarlich dauon zway phundt phening machen also ermentn Lienhardt Staudacher vnd all sein erben angezaigter weyngartln vnd peuntn in krafft dises brieff geweltig aller masn wie vnd wie die bis herr inne gehabt haben die nu hinfuran an vns vnd vnnsmer erben widersprechn wegrung vnd verendrung fueglichen zugebrauchen zuersten solle vnd haben vns vnd vnnsmer erben daran nichts dan ewige lasung vmb vorgegente suma gelts vor behalten der beschaydenhait wo wir oder vnser erben aines jeden jars vmb sannnd Jorgen tag mit antzugs dises vnnsers gegeben satz brieffs inhaltunden aus weysungen bemeltn Lienhartn Staudacher oder sein erben ermanen herwidervmben ermelte stuckh vnd guetter gegen vns oder vnser erben der suma gelts erlegung berueblichn an alles widern vnd guettes willens abtreten vnd habhafft machen, darauff gelob ich vorgegener Wolfgang Staudacher vnd ich mergemelte Maria, sein eliche hausfraw die vorangetzaigten stuckh vnd guetter dem benantn Lienhartn Staudacher vnd allen seinen erben fur vns vnd vnnsmer erben zu freyen vnd zu schermen vnd mit dem rechten zuuertreten vor klag vnd ansprach wie dan soliches satz vnd fur phand im land zu Kernden gewonhait vnd recht ist. Thetten wir oder vnser erben das nicht was schaden des der merpenent Lienhart Staudacher oder sein erben des namen khain schaden ausgenommen nach hindan gesetzt den geloben wir inen gantz vnd gar abzulegen vnd wider zekern vnd sy sollen das haben auf aller vnser hab vnd guet das wir ietz haben oder noch kunfftlich gewinnen es sey farundt oder ligund guett, nicht ausgenommen dauon sollen sy richten vnd gewern der landsfurst in Khernden seiner genaden hauptman verwesser oder ein yede herschafft darunder vnser hab vnd guet gegeben ist nichts ausgenommen noch hindan gesetzt vnd der zu rechter vnd warrer vrkundt hab ich Wolfgang Staudacher mein aigen insigel an den brief gehangen vnd ich vorernente sein eliche hausfraw hab mit vleis erbetten den edln vnd vestn Marchsen Staudacher, phleger auf Lauandt, meinen lieben schwagern, das er auch sein insigl doch ime vnd seinen erben an schaden fur mich an den brieff ghengt hat vnder die zway insigel wir vns verpinden alles das so an dem brieff geschriben stett war vnd stat zu halten. Der geben ist nach Cristi vnnsers herrn geburt im funffzechenhundertistn vnd in dem siben vnd zwaintzigistn jar, am mitwoch nach sand Florians tag.

Prvi okrogli viseči pečat izstavitelja iz črnega voska, premera 3,1 cm, v voščeni skodelici iz naravnega voska, premera 5 cm, pritrjen s pergamentnim trakom. Na pečatnem polju je šlem, okrog katerega so trakovi z nejasnimi napismi. – Drugi viseči voščeni pečat Marka Staudecherja, oskrbnika v Lavantu, pritrjen s pergamentnim trakom, odpadel.

17. 1529 april 7., Speier

Ferdinand I., ogrski in češki kralj, španski infant, avstrijski nadvojvoda, štajerski, koroški, kranjski in württenberski vojvoda, tirolski grof in namestnik rimskega cesarja v cesarstvu, izjavlja, da je prejel novice, da je Johann Gewman, veliki mojster viteškega reda sv. Jurija, nekaterim svojim sorodnikom in služabnikom razdal in prodal nekaj imetja in posesti svojega reda, čeprav vse papeške in cesarske ustanovne listine, bule in uredbe to izrecno prepovedujejo. Zato odreja, da omenjeni veliki mojster od dohodkov, imetja ali posesti omenjenega reda, bodisi premičnega bodisi nepremičnega premoženja, ki ga je ob nastopu svoje službe prevzel ali med svojim službovanjem pridobil in nakupil, ne sme brez njegovega dovoljenja ali dovoljenja njegovega svetnika Wolfganga Prandtnerja kot njegovega koadjutorja, izročiti, zapisati ali odrediti ne svojim

sorodnikom in služabnikom ne komu drugemu. Obenem določa, da so vse takšne dosedanje ali pribodnje podelitve in prodaje velikega mojstra neveljavne.

Orig. perg., 57 x 33,1 cm.

Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 1269, nova signatura: A KLA, AUR.

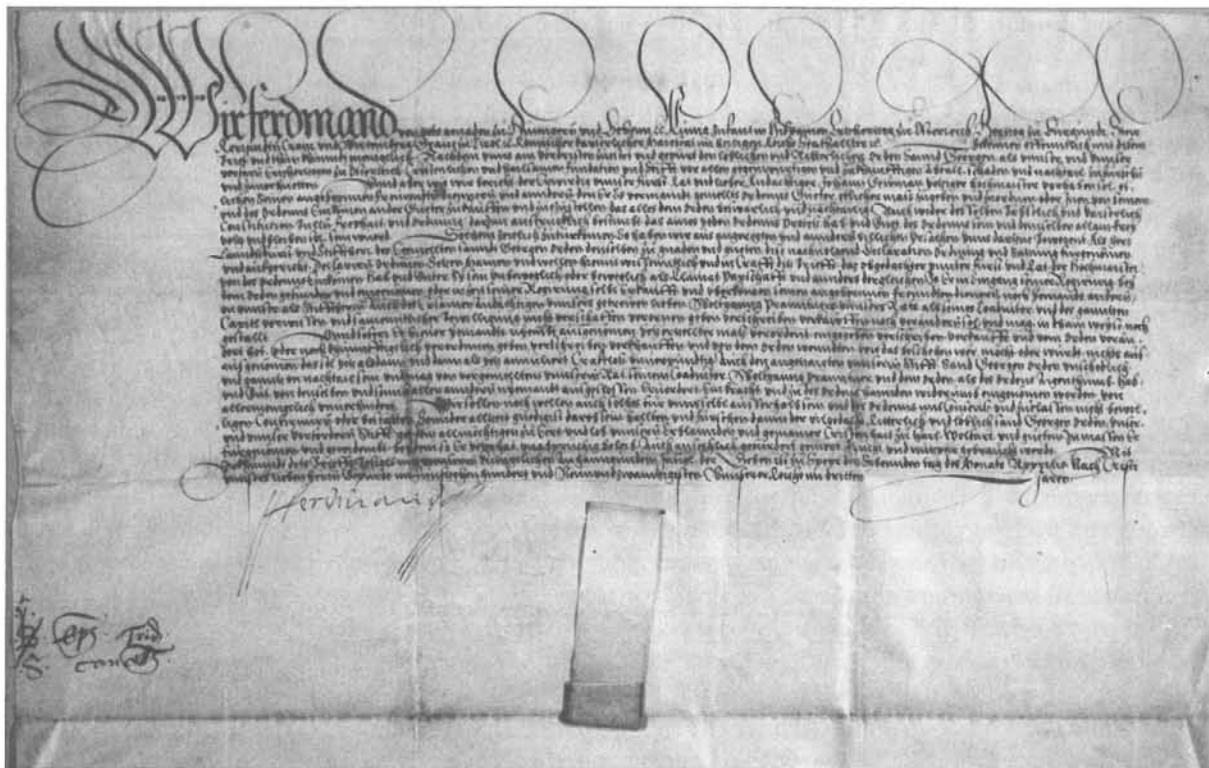
Dorzalna notica: *Hochmeister per /so ... hoben/ leben auf den hobmaister oder den orden.* – Mlajša datacija: *Den hochmeister Gayman so ihm nichts verkehurn 1529.* – Signature: N°. 221. – (z rdečim svinčnikom): 24. – (prečrtane): N°. 854. – N°. 511. – N°. 12. – 80. – (na papirju, prilepljenem na pergament): 4. – Verso: *R[egistrata] P. Vogt.* – Na pliki: *Ad mandatum domini regis proprium.* – Adler. – Levo pod pliko: *B(ernhard) episcopus Tridentinus s(tat) cancler.*

Regest: Ogris, *Der Archivalienaustausch*, str. 26–27, št. 17.

Wir Ferdinand von gots genaden zu Hunngern vnd Beheim etc. kunig, infant in Hispanien, ertzhertzog zu Osterreich, hertzog zu Steir, Kernrndten, Crain vnd Wirtemberg, graue zu Tirol etc., Römischer kayserlicher maiestat im heiligen reiche stathalter etc. Bekennen offenentlich mit disem brief vnd thun khunndt meniglich, nachdem vnns am vordristen zuestet vnd gepurt den loblichen vnd ritterlichen orden sannd Georgen als vnnsere vnd vnnsere vorfaren ertzhertzogen zu Österreich, cristenlichen vnd hailsamen fundation vnd stiftt vor allen gegenwürtigen vnd zukhunfftigen abfall, schaden vnd nachtail zufürsehen vnd zuerhüetten vnnd aber wie wir bericht der erwirdig vnnsere fürst, rat vnd lieber andachtiger Johann Gewman, yetziger hochmaister vorhaben sol, etlichen seinen angebornnen freunnden, dieneren vnd anderen, den er es vormaindt, gemelts ordenns gueter etlicher mass zugeben vnd zuordnen oder inen von seinem vnd des ordenns einkomen ander gueter zukauffen vnd zuezustellen, das alles dem orden beswarlich vnd nachtailig auch wider desselben babstlich vnd kaiserlich constitution, bullen, freyhait vnd ordnung, darinn austrucklich bestimbt, das aines yeden ordenns profes hab vnd guet des ordenns sein vnd demselben allain frey volg vnd bleiben sol, sein wuerd. Solhem zeitlich zufurkomen, so haben wir aus angeregten vnd anderen billichen vrsachen vnns dartzue bewegent, als herr lanndtsfürst vnd stifttherr des egemelten sanndt Georgen orden, denselben zu gnaden vnd gueten, dise nachuolgend declaration, ordnung vnd satzung furgenomen vnd aufgericht, declariren, ordnnen, setzen, mainen vnd wellen hiemit wissenentlich vnd in crafft ditz brieffs, das obgedachter vnnsere fürst vnd rat der hochmaister von des ordenns einkommen, hab vnd guter, sy sein vnbeweglich oder beweglich als klainat, parschafft vnd anders dergleichen, so er in eingang seiner regirung bey dem orden gefunden vnd eingenomen oder in zeit seiner regirung selbs erkaufft vnd vberkomen seinen angebornnen freunnden dienern, noch yemands andern vnnsere als stifttherrn, auch des ersamen andachtigen vnnsers getrewen lieben Wolfgang Pranntner, vnnsers rats, als seines coadiutor vnd des ganntzen capitl vorwissen vnd samenntlicher bewilligung nicht verschaffen, verornen, geben, verschreiben, verkawffen, noch verandern sol vnd mag, in dhain weyse, noch gestallt. Vnnd so ferr er hieuoer yemandts nyembt ausgenomen, yetz ertzelter mas, verordent, eingegeben, verschriben, verkaufft vnd vom orden voräudert het oder noch khunfftiglich verordnen geben, verschreiben, verkawffen vnd von dem orden wennnden, wie das beschehen wer, möcht oder würdt, nichts ausgenomen, das sol yetz alsdann vnd dann als yetz annulliert craftlos vnuerpundtig, auch den angetzaigten vnnsere stiftt sand Georgen orden vnschedlich vnd ganntz an nachtail sein vnd mag von vorgemelltem vnnsere rat, seinem coadiutor Wolfgang Pranntner vnd dem orden, als des ordens eigenthumb, hab vnd gut, von denselben vnd sonst allen anderen nyemandt ausgeschlossen eruordert, einbracht vnd zu des ordens hannden widerumb eingenommen werden von allermeniglich vnuerhindert. Wir sollen noch wellen auch solhes fur vnns selbs ausserhalb sein vnd des ordenns mitconsens vnd zuelassen, nicht bewilligen, confirmiren oder bestatten, sonnder allzeit gnedigist darob sein, halten vnd fürsehen, damit der vilgedacht ritterlich vnd löblich sand Georgen orden, vnnsere vnd vnnsere vorforderen stiftt, got dem allmechtigen zu eere vnd lob vnnsere erblandden vnd gemainer cristenhait zu hail, wolfart vnd gueten in massen er furgenommen vnd gewidembt, bey dem so er yetzo hat vnabpruchig beleib, auch ansechlich gefurdert, gemert, frucht vnd nutzpar gebraucht werde. Mit vrkhunndt ditz brieffs besigt mit vnnsere kuniglichen anhanggundem insigl, der geben ist zu Speyr, den sibenden tag des monats apprilis nach Cristi vnnsere lieben herren gepurde im fünftzehen hundert vnd neunvndzwaitzigsten, vnnsere reiche im dritten jaren.

Ferdinand

Okrogel viseči voščeni pečat kralja Ferdinanda I., pritrjen s pergamentnim trakom, odpadel.

18. 1533 april 4., Dunaj

Ferdinand I., rimski, ogrski in češki kralj, španski infant, avstrijski nadvojvoda, burgundski, brabantki, štajerski, koroški, kranjski in württenberski vojvoda, švabski knez, pokneženi grof habsburški, tirolski, pfirtski, kyburški in goriški, alžaski deželni grof, burgauski cesarski mejni grof ter gospod v Slovenski marki, Pordenonu in Salinsu, potrjuje benediktinskemu samostanu Osoje (Ossiach) vsa pisma, privilegije in ročine, ki so mu jih potrdili njegovi predniki, avstrijski knezi in nazadnje tudi kralj Friderik IV. Hkerati sprejema sa:nostan in celotni konvent z vsemi pritliklinami v svojo zaščito.

Orig. perg., 46,2 x 26,5 cm.

Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 1291, nova signatura: A KLA, AUR.

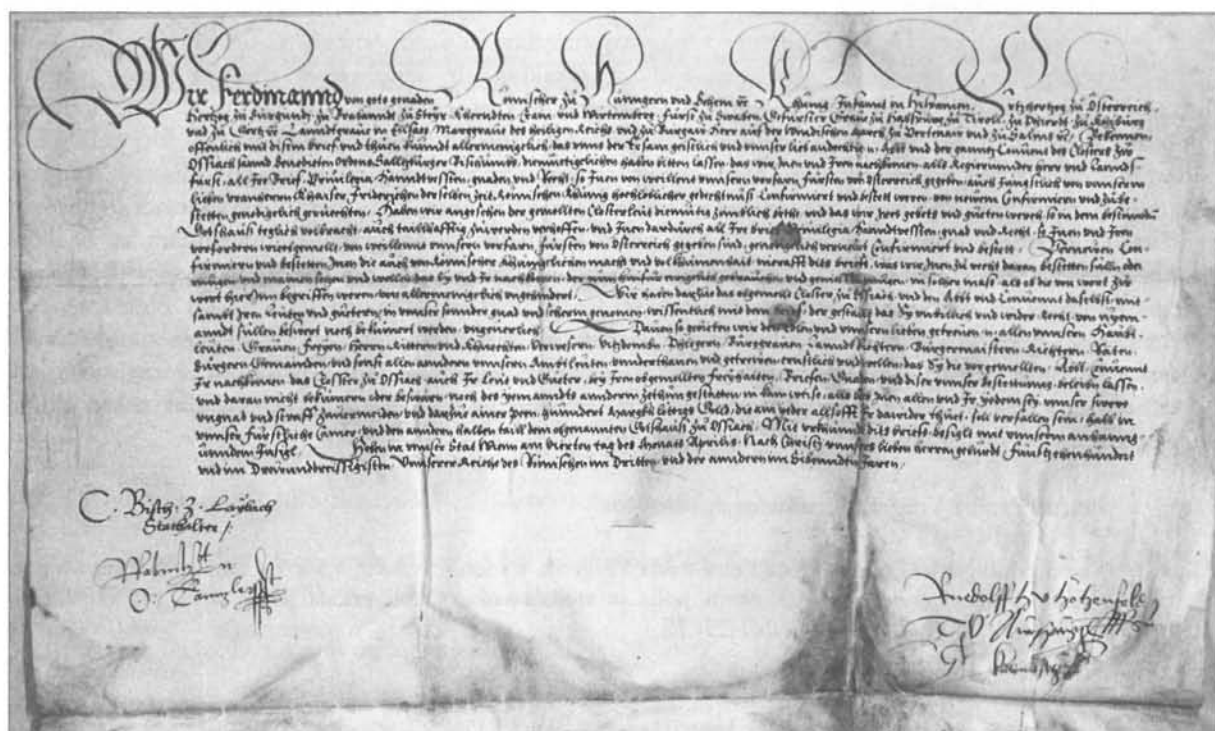
Dorzalna notica: *Confirmatio omnium privilegiorum huius monasterii a Ferdinando primo anno domini 1533.* –Signature: N°. 27. – N°. 14. – 14. – Verso: R[egistrata] H. Chouray. – Levo pod pliko: C(hristof) bisch(of) z(u) Laybach stathalter. – Wabnih, N., O. cannzler. – Desno pod pliko: Ruedolff h(err) v(on) Hohenfeld. – T. v(on) Auersperg. – G. v(on) Kollonitsch.

Regest: Ogris, Der Archivalien Austausch, str. 27, št. 18.

Wir Ferdinand von gots genaden Römischer zu Hunngern vnd Behem etc. khunig, infanft in Hispanien, ertzherzog zu Österreich, hertzog zu Burgundi, zu Brabandndt, zu Steyr, Kherndten, Crain vnd Wirtemberg, fürst zu Swaben, gefürster graue zu Habspurg, zu Tiroll, zu Phierdt, zu Khiburg vnd zu Görtz etc, lanndtgraue in Ellsass, marggraue des heiligen reichs vnd zu Burgaw, herr auf der Windischen march, zu Portenaw vnd zu Salins etc. Bekennen offentlich mit disem brief vnd thuen kundnt allermeniglich, das vnns der ersam geistlich vnd vnnsrer lieb andechtig N., abbt vnd der ganntz conuent

des closters zw Ossiach sannd Benedicten ordens Salltzburger bishthumbs, diemüetiglichen haben bitten lassen, das wir inen vnd iren nachkomen alls regierunnder herr vnd lannsdfürst all ire brief, priuilegia, handtvessten, gnaden vnd recht, so inen von weilent vnnserm vorfarn fürsten von Österreich gegeben, auch jungstlich von vnnserm lieben vranherrn khaiser Friderichen der selben zeit Römischen khunig hochlöblicher gedechtnus confirmiert vnd bestett weren, von newem confirmiern vnd zubestetten genediglich geruechten. Dabey wir angesehen der gemellten closterleüt diemutig zimblich bethe vnd das wir ires gebets vnd gueten werch, so in dem bestümbten gotshaus teglich volbracht, auch taillhafftig zuwerden verhoffen vnd inen dardurch all ire brief, priuilegia, handtvessten, gnad vnd recht, so inen vnd iren vorfordern wieobgemellt, von weilent vnnserm vorfarn fürsten von Österreich gegeben sind, genediglich vernewt confirmiert vnd bestett. Vernewen confirmiern vnd bestetten inen die auch von Römischer khuniglichen macht vnd volkhumenhait in crafft dits briefs, was wir inen zu recht daran bestetten sullen oder mugen vnd mainen, setzen vnd wellen, das sy vnd ir nachkomen, der nun hinfur ewiglich gebrauchen vnd geniessen mugen, in solher mass, als ob die von wort zw wort hierinn begriffen weren, von allenemiglich vngehindert. Wir haben darzue das obgemellt closter zu Ossiach vnd den abbt vnd conuennt daselbst mitsambt iren leuten vnd guetern in vnnser sonnder gnad vnd scherm genomen, wissentlich mit dem brief, der gestallt das sy vnbillich vnd wider recht von nyemandt sullen beswert noch bekninert werden, vngeuerlich. Dauon so gebieten wir den edlen vnd vnnserm lieben getreuen N. allen vnnserm haubtleuten, grauen, freyen, herrn, rittern vnd khnechten, verwesern, vitzdombn, phlegern, burggrauen, lannndtrichtern, burgermaistern, richtern, räten, burgern, gemainden vnd sonst allen andern vnnserm ambleuten, vnderthanen vnd getrewen, ernstlich vnd wellen, das sy die vorgemellten abbt, conuennt, ir nachkomen das closser zu Ossiach, auch ir leut vnd gueter bey iren obgemellten freyhaiten, briefen, gnaden vnd diser vnnser bestettung beleiben lassen vnd daran nicht bekumern oder beswärn, noch des yemandts andern zethun gestatten in kain weise, alls lieb inen allen vnd ir yedem sey, vnnser swere vngnad vnd straff zuuermeiden vnd darzue ainer peen hundert margkh lottigs geld, die ain yeder allsofft er dawider thut soll verfallen sein, halb in vnnser fürstliche camer vnd den andern halben taill dem obgenannten gotshaus zu Ossiach. Mit vrkhunndt dits briefs besigt mit vnnserm anhangkundem insigl. Geben in vnnser stat Wienn, am vierten tag des monats aprilis nach Christi vnnser lieben herren geburdt fünfzehenhundert vnd im drewunddreissigsten, vnnserer reiche des Römischen im dritten vnd der andern im sibenndtn jaren.

Okrogli viseči voščeni pečat kralja Ferdinanda I., pritrjen s pergamentnim trakom, odpadel.

19. 1533 november 18., Dunaj

Apostolski protonotar in papeški nuncij Peter Pavel Vergerij podeli Polidoru, oropuškemu škofu in vetrinjskemu opatu, pravico do podeljevanja nižjih redov in do posvečevanja križev, kelihov, cerkva, zvonov, oltarjev, pokopališč in drugih cerkvenih predmetov.

Orig. perg., 40,3 x 30,1 cm.

Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 1297, nova signatura: A KLA, AUR.

Dorzalna notica: *Abbas Victoriensis potest dare 4 minores ordines etc. privilegia anno 1533, 14 decembris. – Priuil... – P. Vergerii. – Dataciji: (z navadnim svinčnikom): Ecclesiae collatio. – (na papirju, prilepljenem na pergament): 1459. – Signatura: N°. 1. – Desno na pliki: Cl. Otta. – Na hrbtu: R(egistra)ta B. B.*

Regest: Ogris, Der Archivalien austausch, str. 27, št. 19.

Petrus Paulus Vergerius³⁷ Iustinopolitanus in /v./ doctor, prothonotarius apostolicus et sanctissimi domini nostri Clementis papae septimi, ad serenissimum Ferdinandum Romanorum, Hungariae et Bohemiae regem nuncius ac orator cum potestate legati de latere, reverendo et dilecto nobis in Christo Polydoro episcopo Oropiensis ac abbati Victoriensi salutem in Domino sempiternam. Promeruit vestrae devotionis sinceritas ac religionis honestas, ut vos qui ex privilegio monasterii vestri baculo pastoralis chirotecis et annulis uti consuevistis uberioribus honoribus attollamus, hinc est quod vestrae devotionis in hac parte supplicationibus inclinati vobis et omnibus successoribus vestris canonice et legitime intransibus, ut omnes et singulos monachos servitores et novitios eiusdem monasterii et membrorum illis subiectorum ac de consensu et licentia ordinariorum locorum quoscumque alios ad quattuor ordines minores simul et semel aut separatim prout expediens fuerit statutis a iure temporibus promovere et ordines ipsos eis conferre, nec non et imagines, cruces, calices, ecclesias, campanas, cimiteria, altaria ac singula et omnia paramenta et ornamenta ecclesiastica et sacerdotalia ad divinum cultum necessaria monasterii Beatae Mariae Virginis in Victoria et ecclesiarum ac membrorum illis subiectorum a novo benedicere consecrare et reconciliare necnon eiusdem monasterii et quascunque alias seculares vel regulares eidem monasterio subiectas et ab eo dependentes ecclesias et capellas etiam non subiectas ultra quattuor milliaria a dicto monasterio non distantes illarumque cimiteria et loca ecclesiastica sanguinis vel semius effusione aut alias quovis modo pollutas vel polluta reconciliare. Preterea ut vestra devotio uberiolem sentiat nostram benivolentiam omnes et singulos utriusque sexus homines quicumque sub vestro monasterio sunt aut erunt per vos ipsos aut alios in vestro monasterio monachos existentes confessionibus diligenter auditis ipsos et eorum quemlibet ab omnibus et singulis eorum peccatis, excessibus, criminibus et delictis quantumcunque gravibus et enormibus et eorum vota commutare, dummodo talia sint, propter quae similiter sedes praedicta non sit consulenda, diocesani loci vel cuiusvis alterius licentia super hoc minime requisita, absolvere eisque et eorum cuilibet pro commissis penitentiam salutarem iniungere libere et licite valeatis autoritate apostolica, qua per literas dictae sedis ad id sufficienti facultate muniti fungimur, in hac parte spiritualis dono gratiae indulgentiam et licentiam concedimus pariter et facultatem non obstantie foelicis recordationis Alexandri papae tertii bulla, quae incipit: abbates et quibuscunque aliis apostolicis ac in provincialibus et synodalibus conciliis aeditis generalibus vel spiritualibus constitutionibus et ordinationibus caeterisque in contrarium quibuscunque. Datum Viennae Austriae anno incarnationis dominicae millesimo quingentesimo tricesimo tercio, decimoquarto kalendas decembris, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Clementis divina providentia pape VII. anno decimo.

Petrus Paulus Vergerius, nuncius apostolicus

Viseči podolgovati pečat nuncija Petra Pavla Vergerija v rdečem vosku, 4,5 x 7,4 cm, v svinčeni skodelici, pritrjen z rdečo svileni vrvico. Na pečatnem polju je stoječa roža. Okoli pečata je napis: *S(igillum) PETRVS PAVLVS VEGERIVS (!) ORATOR PONTIFICIS.*

³⁷ Peter Pavel Vergerij, sprva modruški, pozneje koprski škof († 4. oktober 1565).

20. 1617 februar 23., Salzburg

Salzburški nadškof in apostolski legat Markus Sitticus imenuje po odstopu opata Gašperja Rainerja za novega opata samostana Device Marije v Osojah na Koroškem (Ossiach) p. Aleksa Gererja, redovnika benediktinskega samostana sv. Jurija v Ochsenaunu.

Orig. perg., 46,1 x 28,4 cm.

Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 2096, nova signatura: A KLA, AUR.

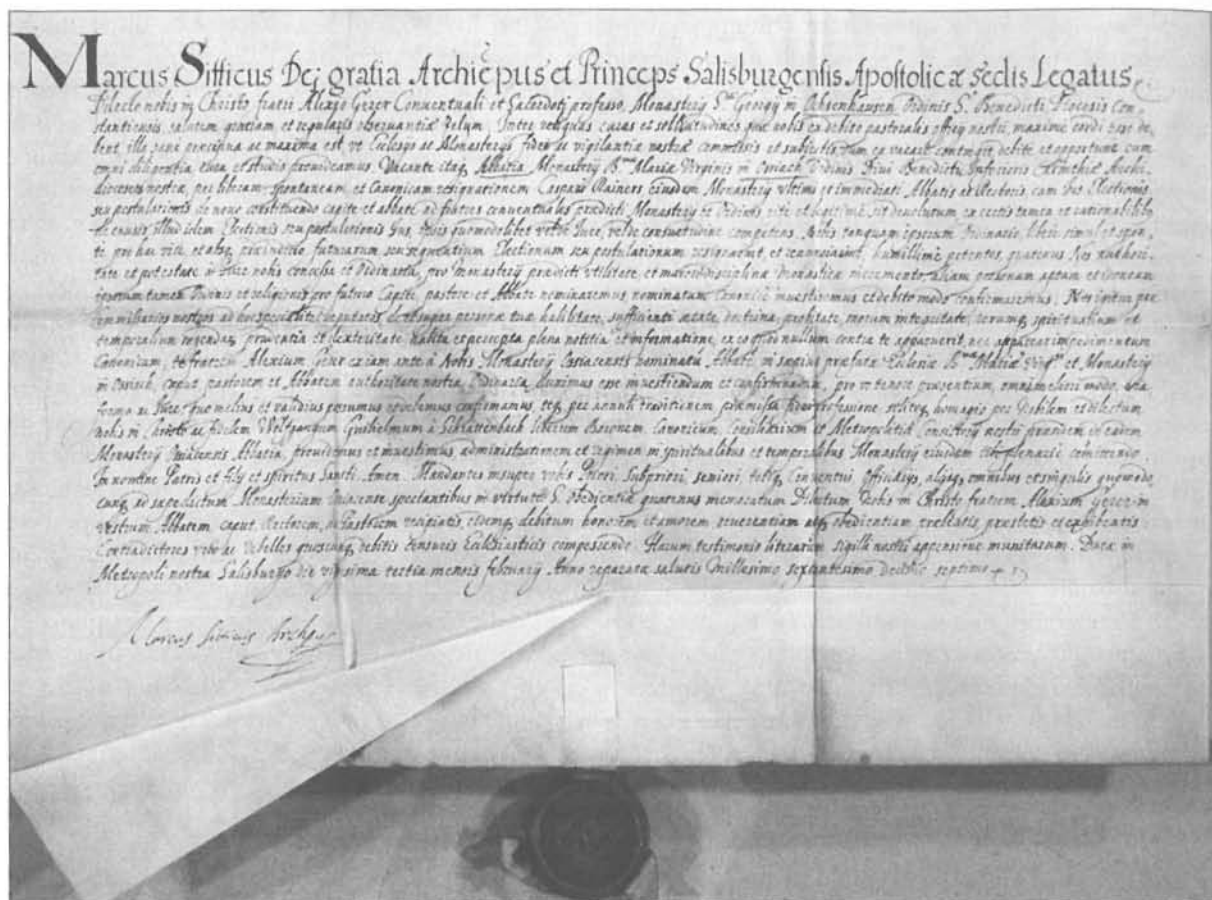
Dorzalna notica: *Confirmatio abbatis Alexii illustrissimi MDCXVII jar.* – (z navadnim svinčnikom): *Ecclesiae collatio.* – Signatura: N°. 2.

Regest: Ogris, *Der Archivalien Austausch*, str. 27, št. 20.

Marcus Sitticus dei gratia archiepiscopus et princeps Salisburgensis, apostolicae sedis legatus etc. Dilecto nobis in Christo fratri Alexio Gerer conventuali et sacerdoti professo monasterii sancti Georgii in Ochsenhausen ordinis sancti Benedicti diocesis Constantiensis salutem, gratiam et regularis observantiae zelum. Inter reliquas curas et sollicitudines, quae nobis ex debito pastoralis officii nostri maxime cordi esse debent, illa sane praecipua ac maxima est, ut ecclesiis ac monasteriis fidei ac vigilantiae nostrae commissis et subiectis, dum ea vacare contingit, debite et opportune cum omni diligentia, cura et studio provideamus. Vacante itaque abbacia monasterii Beatissimae Mariae Virginis in Ossiach ordinis divi Benedicti Inferioris Carinthiae archidioceseos nostrae per liberam, spontaneam et canonicam resignationem Caspari Rainers, eiusdem monasterii ultimi et immediati abbatis ac rectoris, cum ius electionis seu postulationis de novo constituendo capite et abbate ad fratres conventuales praedicti monasterii et ordinis rite et legitime sit devolutum ex certis tamen et rationabilibus de causis illud idem electionis seu postulationis ius, ipsis quomodolibet vel de iure, vel de consuetudine competens, nobis tanquam ipsorum ordinario libere simul et sponte pro hac vice et absque praeiudicio futurarum seu sequentium electionum seu postulationum resignarint et renunciarint, humillime petentes, quatenus nos auctoritate et potestate a iure nobis concessa et ordinaria pro monasterii praedicti utilitate et maiori disciplinae monasticae incremento aliam personam aptam et idoneam ipsorum tamen ordinis et religionis pro futuro capite, pastore et abbate nominaremus, nominatum canonicè investiremus et debito modo confirmaremus. Nos igitur per commissarios nostros ad hoc specialiter deputatos de et super personae tuae habilitate, sufficienti aetate, doctrina, probitate, morum integritate, rerumque spiritualium et temporalium regendas providentia et dexteritate, habita et percepta plena notitia et informatione, ex eo quod nullum contra te apparuerit nec appareat impedimentum canonicum, te fratrem Alexium Gerer ex iam ante a nobis monasterii Ossiacensis nominatum abbatem, in saepius praefatae ecclesiae Beatissimae Mariae Virginis et monasterii in Ossiach caput, pastorem et abbatem auctoritate nostra ordinaria duximus esse investiendum et confirmandum, pro ut tenore praesentium, omni meliori modo, via, forma ac iure, quo melius et validius possumus et debemus, confirmamus, teque per annuli traditionem, praemissa fidei professione, solitoque homagio per nobilem et dilectum nobis in Christo ac fidelem Wolfgangum Guilielmum a Schrattenbach liberum baronem, canonicum, consiliarium et metropolitici consistorii nostri praesidem de eadem monasterii Ossiacensis abbacia providemus et investimus administrationem et regimen in spiritualibus et temporalibus monasterii eiusdem tibi plenarie committendo. In nomine patris et filii et spiritus sancti. Amen. Mandantes insuper vobis priori, subpriori, seniori, totique conventui, officariis, aliisque omnibus et singulis quomodocunque ad saepedictum monasterium Ossiacense spectantibus in virtute sanctae obedientiae quatenus memoratum dilectum nobis in Christo fratrem Alexium Gerer in vestrum abbatem, caput, rectorem ac pastorem recipiatis, eidemque debitum honorem et amorem, reverentiam atque obedientiam praebatis, praestetis et exhibeatis, contradictores vero ac rebelles quoscunque debitis censuris ecclesiasticis compescendo. Harum testimonio literarum sigilli nostri appensione munitarum. Datae in metropoli nostra Salisburgo, die vigesima tertia mensis februarii anno reparatae salutis millesimo sexcentesimo decimo septimo.

Marcus Sitticus archiepiscopus

Okrogli viseči voščeni pečat salzburškega nadškofa Marka Sittika iz rdečega voska, premera 3,1 cm, v leseni škatlici, pritrjen s pergamentnim trakom. Pečatno polje je poškodovano, deloma je ohranjen napis okoli pečata: *P(etrus) SITT(icus)*

21. 1654 december 10., Videm

Oglejski patriarh Marko Gradoniko potrjuje po prezentaciji bamberskega škofa Filipa Valentina za novega opata benediktinskega samostana v Podkloštru (Arnoldstein) Nannosa Ritterja. Potrditev je veljavna s pogojem, da Ritter v štirinajstih dneh od imenovanja opravi prisego poslušnosti pred beljaškimi arhidiakonom in dvema pričama.

Orig. perg., 50,2 x 30,4 cm.

Stara signatura: SI ARS, AS 1063, št. 2478, nova signatura: A KLA, AUR.

Dorzalna notica: *Confirmatio Nannosi abbatis per admodum reverendum dominum archidiaconum Villacensem.* – (z navadnim svinčnikom): *Ecclesie collatio et confirmatio.* – Datacija (z navadnim svinčnikom): 1654. – Signatura: N°. 28. – Na pliki: *Petrus Oliva cancellarius patriarchalis Aquileiensis.*

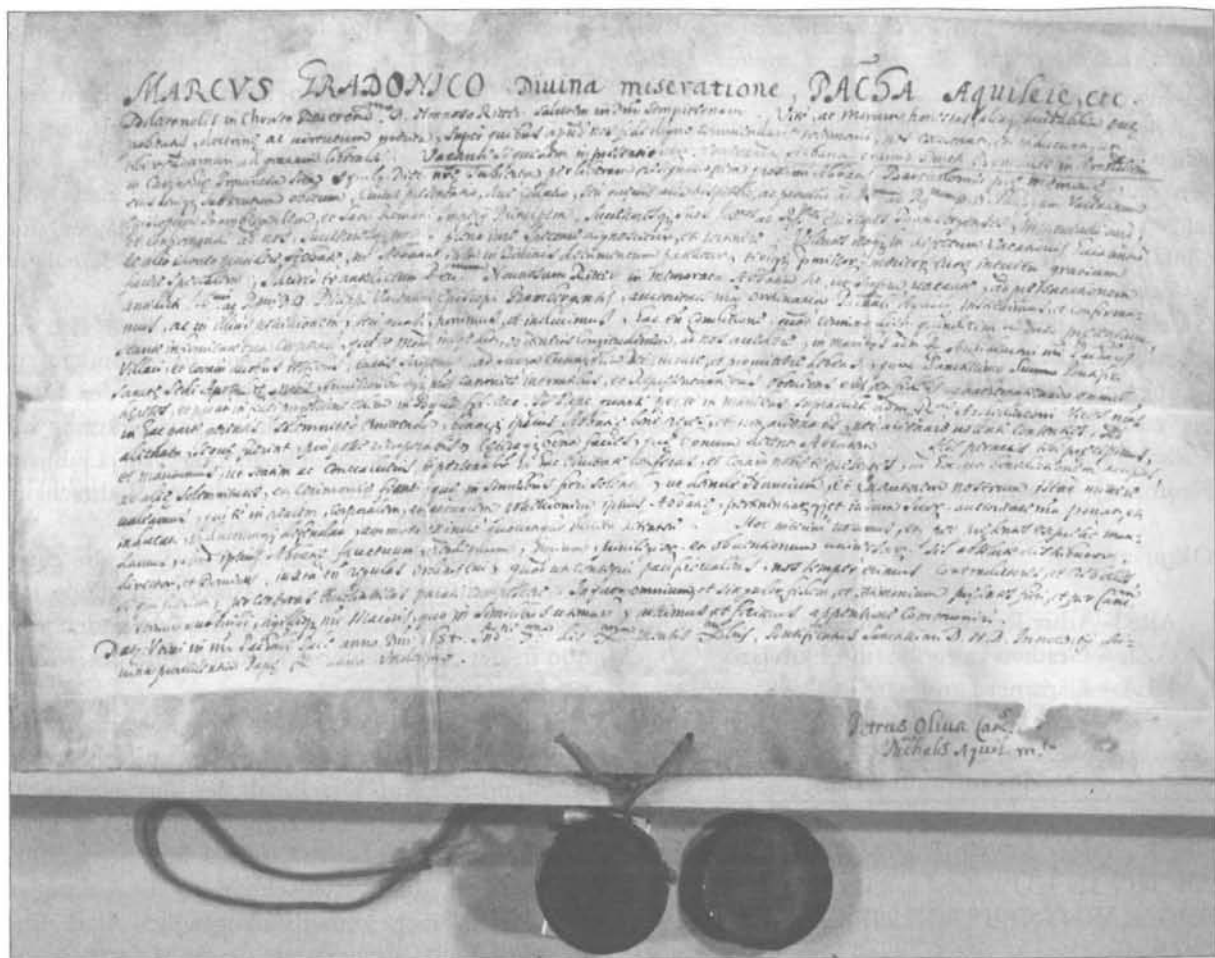
Regest: Ogris, Der Archivalienaustausch, str. 27, št. 21.

MARCUS GRADONICO divina miseratione patriarcha Aquileiae etc. Dilecto nobis in Christo reverensissimo domino Nannoso Ritter, salutem in domino sempiternam. Vitae ac morum honestas aliaque laudabilia tuae probitatis, doctrinae ac virtutum merita super quibus apud nos fide digno commendaris testimonio, nos excitant et inducunt, ut tibi reddamur ad gratiam liberales. Vacante siquidem

in presentia iam veneranda abbatia ordinis sancti Benedicti in Arnoldstein in Carinthiae provincia sita Aquileiensi dioecesi nostrae subiecta per liberam resignationem proximi abbatis Bartholomaei pie memoriae eius deinceps subsecutum obitum, cuius praesentatio sive collatio seu quaevis alia dispositio ac provisio illustrissimum ac reverendissimum dominum dominum Phillippum Valentinum episcopum Bambergensem et sacri Romani imperii principem successoresque suos illustrissimos ac reverendissimos episcopos Bambergenses, instituendi vero et confirmandi ad nos successoresque nostros pleno iure spectare dignoscitur et pertinere. Volentes itaque in defectum vacationis huiusmodi te alio idoneo providere abbate, ne abbatia ipsa in divinis detrimentum patiatur, tibi praeceptorum meritorum tuorum intuitu gratiam facere specialem. Idcirco te antedictum reverendissimum Nonnosum Ritter in memorata abbatia sic ut supra vacante ad praesentationem antedicti illustrissimi ac reverendissimi domini domini Phillippi Valentini episcopi Bambergensis auctoritate nostra ordinaria patriarchali Aquileiensi instituimus et confirmamus, ac in illius possessionem seu quasi ponimus et inducimus, hac tamen conditione quod termino dierum quindecim a dato praesentium stante infirmitate tua corporali, quae te modo impedit ob itineris longitudinem ad nos accedere, in manibus admodum reverendi archidiaconi nostri patriarchalis Villaci et coram duobus testibus tactis scripturis ad sacra evangelia dei iurare et promittere debeas, quod sanctissimo summo pontifici sanctae sedi apostolicae, nobis, successoribusque nostris canonicis intransibus et repraesentantibus obediens eris et fidelis, anathematizando omnes haereses et prout in fidei professione editum in bulla felicitatis recordationis Pii papae quarti per te manibus supradicti admodum reverendi archidiaconi vices nostras in hac parte gerentis solemniter emittendam, bonaque ipsius abbatiae bene reges et non alienabis nec alienare volenti consenties, sed alienata, si quae fuerint pro posse recuperabis, caeteraque bona facies, quae bonum decent abbatem. His peractis tibi praecipimus et mandamus, ut statim ac convalueris, te personaliter in hac civitate conferas et coram nobis te praesentes ad hoc, ut benedictionem accipias ac aliae solemnitates et caerimoniae fiant, quae in similibus fieri solent, ut deinde nuncium et exautorem nostrum istac mittere valeamus, qui te in realem, corporalem et actualem possessionem ipsius abbatiae pertinentiumque et iurium suorum auctoritate nostra ponat et inducat, inductumque defendat, ammoto exinde quocumque illicito detentur. Hoc interim volumus et per praesentes expresse mandamus, quod ipsius abbatiae fructuum, reddituum, iurium, privilegiorum et obventionum universarum sis absolute distributor, director et dominus, iuxta tamen regulas ordinis tui, quod ut consequi pacifice valeas, nos semper erimus contradictores et rebelles, si qui fuerint, per censuras ecclesiasticas parati compescere. In quorum omnium et singulorum fidem et testimonium praesentes fieri et per canonicum nostrum subscribi, sigillique nostri maioris, quo in similibus utimur, iussimus et fecimus appensione communiri.

Datum Utini in nostro patriarchali palatio, anno domini 1654, indictione septima, die decima mensis decembris, pontificatus sanctissimi domini nostri domini Innocentii divina providentia papae decimi anno undecimo.

Veliki okrogli viseči pečat oglejskega patriarha Marca Gradonice iz rdečega voska, premera 4,7 cm, v kovinski zaščitni škatlici, premera 5,5 cm, pritrjen z rdečo pleteno vrvico. Na pečatnem polju je patriarhov grb, iz katerega se dviga dvojni nadškofovski (patriarhov) križ, nad katerim je galero, iz katerega na vsako stran ščita pada po 10 cofkov. Okoli pečata je napis: *MAR(cus) GRADONICO PATR(iarcha) AQUILEIENSIS*. Pečat je deloma sploščen in težko berljiv.

Viri in literatura

Viri

- Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana (ARS):
- AS O, Arhiv arhiva RS, 2001, šk. 11
- AS 1063, Zbirka listin, fotografije izročeni listin

Časopisi

- Slovenska tiskovna agencija (STA), 21. november 2001
- Delo, 11., 12. september 2001
- Večer, 11., 12. september 2001
- Dnevnik, 11., 12. september 2001
- Mladina, 17. september 2001
- Mag, 28/2001
- Kleine Zeitung, 11. september 2001
- Kärntner Tageszeitung, 11. september 2001
- Kronen Zeitung, 11. september 2001
- Kärntner Woche, 19.–25. september 2001
- Naš tednik, 14. september 2001
- Slovenski Vestnik, 13. september 2001

Literatura

- Fresacher, Walther: Erläuterungen zum Historischen Atlas der österreichischen Alpenländer. II. Abteilung, Die Kirchen- und Grafschaftskarte. 8. Teil, Kärnten. 1. Kärnten südlich der Drau. 2. vermehrte und ergänzte Auflage. Klagenfurt: Verlag des Geschichtsvereines für Kärnten, 1966.
- Gradivo za zgodovino Ljubljane. VI. zvezek. Ljubljana: Mestni arhiv ljubljanski, 1961.
- Hierarchia Catholica medii aevi sive summorum pontificium, S. R. E. Cardinalium, ecclesiarum antistitum series III (ur. Conradus Eubel). Patavii: Il messaggero di s. Antonio, 1960².
- Hierarchia Catholica medii aevi sive summorum pontificium, S. R. E. Cardinalium, ecclesiarum antistitum series II (ur. Conradus Eubel). Patavii: Il messaggero di s. Antonio, 1960².
- Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi sive summorum pontificium, S. R. E. Cardinalium, ecclesiarum antistitum series III (ur. Guilelmus van Gulik, Conradus Eubel, Ludovicus Schmitz-Kallenberg). Patavii: Il messaggero di s. Antonio, 1960².

Ogris, Alfred: Der Archivalien austausch zwischen Kärnten und Slowenien. *Carinthia I* 192 (2002), str. 11–45.

Ogris, Alfred: Zum Archivalien austausch zwischen Kärnten und Slowenien im Jahre 2001. Von den österreichisch-jugoslawischen Archivverhandlungen zur pragmatischen Lösung. *Arhivi* 25 (2002), št. 1, str. 225–233.

Žontar, Jože: Villach und der Südosten. Zur Geschichte der wirtschaftlichen und verwandtschaftlichen Beziehungen Villachs und seiner Bewohner zu Krain, dem Küstenlande und Kroatien bis zum Ende des 16. Jahrhunderts. *900 Jahre Villach. Neue Beiträge zur Stadtgeschichte* (ur. Wilhelm Neumann). Villach: Stadt, 1960, str. 459–522.

Okrajšave

ARS – Arhiv Republike Slovenije

GZL – Gradivo za zgodovino Ljubljane

KLA – Kärntner Landesarchiv

Zusammenfassung

ÜBER DIE DEM KÄRNTNER LANDESARCHIV IN KLAGENFURT ÜBERGEBENEN SOG. KÄRNTNER URKUNDEN

Im Jahr 2001 realisierten das Archiv der Republik Slowenien und das Kärntner Landesarchiv in Klagenfurt das jahrzehntelange historische Projekt des Austausches von Archivgut. Damit war die Frage des Austausches von Archivgut zwischen der Republik Slowenien und dem

österreichischen Bundesland Kärnten endgültig gelöst.

Die beiden Institutionen tauschten gegenseitig Fotokopien und Originale aus, was weltweit als eine äußerst selten geübte Praxis gelten kann. Übergeben wurde das Archivgut in Ljubljana vom Kärntner Landeshauptmann, Dr. Jörg Haider, und in Klagenfurt von Andreja Rihter, der damaligen Kulturministerin Sloweniens.

Die übergebenen Urkunden beziehen sich inhaltlich auf den Raum Kärntens, insbesondere auf den Teil südlich von Klagenfurt bzw. der Drau. Eine Ausnahme bildet nur die sechste Urkunde, die sich inhaltlich auf die Umgebung von Ljubljana bezieht und deshalb mit höchster Wahrscheinlichkeit irrtümlich übergeben wurde.

Die Urkunden bildeten bis zur Übergabe einen Teil der chronologischen Urkundensammlung des Archivs Sloweniens (AS 1063) und befinden sich nun in der Allgemeinen Urkundenreihe des Kärntner Landesarchivs.

Die Urkunden waren für Einzelpersonen und hauptsächlich für einzelne Kirchen und Klöster in Kärnten bestimmt. Der Inhalt der übergebenen 21 Urkunden ist einer breiteren Öffentlichkeit nicht näher bekannt und nicht einmal im Lesesaal des Klagenfurter Archivs einsehbar, da die Urkunden einstweilen noch immer unzugänglich sind. Der Beitrag möchte deshalb mit den in deutscher und lateinischer Sprache abgefassten Rechtshandlungen vertraut machen, wobei zugleich auch das ehemals im Archiv Sloweniens aufbewahrte Archivgut im Gedächtnis bewahrt werden soll.

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 929.922(497.4)"1916"

929.6(497.4)"1916"

Prejeto: 28. 2. 2008

Grb in zastava dežele Kranjske upoštevaje zlasti leto 1916. Deželno stanovske, deželne in narodne barve kranjskega grba in zastave

ALEKSANDRA SERŠE

mag., vodja oddelka za informacije in dokumentacijo
Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, SI-1127 Ljubljana
e-pošta: aleksandra.serse@gov.si

IZVLEČEK

Prispevek je nastal na podlagi dokumentov, ki jih hrani Arhiv Republike Slovenije v fondu AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko. Uvodnemu delu članka, v katerem je podan povzetek zgodovine razvoja deželnih in narodnih barv kranjskega grba in zastave, sledi osrednji del, namenjen dogodku v letu 1916, ko so ob praznovanju 50. obletnice zmage pri Custozzi zlato-modro-rdeče zastave na nekaterih ljubljanskih stavbah izzvale burno reakcijo deželnega odbora. Na mnoge pisne intervencije odbornikov je ministrstvo za notranje zadeve izdalo odlok, s katerim je bila uporaba starih deželnih barv zlate-modre-rdeče pridržana izključno deželnim stanovom in njihovim naslednikom tj. deželnemu zboru in odboru, zasebnikom pa je bila prepovedana.

KLJUČNE BESEDE: grb, zastava, Kranjska, Ljubljana, deželno-stanovske barve, narodne barve, praznovanje 50. obletnice zmage pri Custozzi

ABSTRACT

THE COAT OF ARMS AND THE FLAG OF CARNIOLA WITH SPECIAL REGARD
TO THE YEAR 1916
PROVINCIAL, ESTATES AND NATIONAL COLOURS OF THE CARNIOLAN COAT
OF ARMS AND FLAG

The paper is based on the documents kept by the Archives of the Republic of Slovenia in its archival fond AS 38, Carniolan Provincial Diet and Committee. The introductory part of the article provides a summary of how provincial and national colours of the Carniolan coat of arms and flag developed through time and is followed by the central part in which the author focuses attention on the event in 1916, when the hanging of the gold-blue-red flags from some of the buildings in Ljubljana during the celebration of the 50th anniversary of the victory at Custozzi provoked a strong reaction of the Provincial Committee. Having received a number of written complaints by the members of the Committee, the Ministry of the Interior issued a decree granting the Carniolan Provincial Estates and their successors, i. e. Provincial Diet and Committee, the exclusive right to use the old provincial colours of gold-blue-red and prohibiting private owners from doing so.

KEY WORDS: coats-of-arms, flags, Carniola, Ljubljana, provincial-estates colours, national colours, celebration of the 50th anniversary of the victory at Custozzi

Razprave o kranjski zastavi in grbu segajo v čas, ko je bila Slovenija še razdeljena na dežele pod habsburško monarhijo. Pravilnost uporabe bele ali srebrne in rumene ali zlate barve tako na kranjskem grbu kot na zastavi je bila tema številnih debat in dokazovanj. To dvojnost, ali bolje nejasnost, pri uporabi bele ali rumene barve sta povzročili odločitvi dveh vladarjev, in sicer pergamentna listina Friderika III. in tristo let poznejši dekret Ferdinanda I.

Podatke o neuskkljenosti deželnih (narodnih, slovenskih) in stanovskih barv smo našli v gradivu deželnega odbora.¹ Tudi v gradivu drugih upravnih fondov iz zgodnejših obdobj so ohranjeni dokumenti, ki podajajo podatke o uporabi deželno-stanovskih barv.² Za prispevek smo izbrali le dogodek iz leta 1916, ki je izzval burno reakcijo deželnega odbora. Vzrok zanjo so bile rumeno-modro-rdeče zastave, ki so ob praznovanju 50. obletnice zmage pri Custozzi vihrale z nekaterih pročelij ljubljanskih stavb.

Kranjski grb in zastava

Začetni del članka, ki je namenjen kranjskemu grbu in zastavi, je le kratek povzetek zgodovine razvoja slovenskih narodnih barv.

Grb³ je v heraldiki barvast znak, ki predstavlja

¹ ARS, AS 38, II/4, spis 11073/1915, š. 147.

² Kot na primer: ARS, AS 2, AS 14.

³ Enciklopedija Slovenije, knjiga 3, črka G, str. 377: **Med grbi slovenskih dežel je grb Kranjske** opisan takole: v srebrnem polju moder orel v vzletu, z na desno obrnjeno glavo, ki ima na prsih navzgor obrnjen polmesec z rdeče-srebrnim šahovskim poljem. Nastal je verjetno iz Andech-Meranov (orel) in Spanheimov (rdeče-srebrna šahovnica). Iz barv tega grba (bela-modra-rdeča) je nastala v prvi polovici 19. stoletja zastava Kranjske iz nje pa 1848 slovenska narodna zastava. **Štajerski grb** (v zelenem polju srebrn panter) je znan že iz 12. stoletja. Do 13. stoletja je bil to tudi grb dežele **Koroške**, od takrat pa je imela ta dežela v desni polovici grba 3 črne korakajoče leve v zlatem polju, v levi polovici pa grb Avstrije (bel tram v rdečem polju). Grb **Slovenske marke** (sedanje jugovzhodne Dolenjske) se je pojavil šele sredi 14. stoletja med grbi vojvode Rudolfa IV.: v srebrnem polju črn, rdeče podložen klobuk z rdečima cofoma in enako vrvico za pritrditev pod brado. **Goriška** je imela grb goriških grofov: počez razdeljen ščit, zgoraj v modrem polju zlat lev, spodaj srebrno-rdeče, petkrat razdeljeno polje. Grb **Istre** je v velikem avstrijskem državnem grbu 1804–1836 zlata koza z rdečima rogovoma in kopiti v modrem ščitu.

Ilirske province (1809–1813) niso imele lastnega grba. Grb **Kraljevine Ilirije** (1816–1849) je bil sestavljen iz grba dežel, ki so bile v njenem okviru; v osrednjem ščitu je bila v modrem polju zlata galeja z vesli po vzoru ladje starih Ilirov.

Informacije o grbu in zastavi je mogoče najti tudi pri: Vo-

osebo, rodbino in korporacijo. Veda o grbih, ki podaja znanstveni opis grba po določenih pravilih, se imenuje **BLAZONIRANJE**. Zgodovinsko ima tako kot pri večini dežel tudi grb Kranjske svoje začetke v 13. stoletju. Nastal naj bi po grbu Andech-Meranov in Spanheimov. Barv in podobe samega grba na podlagi arhivskega gradiva ni mogoče natančno določiti. Sprva naj bi bil orel rdeče barve, brez krone in polmeseca s šahovnico. Takšen naj bi bil upodobljen še v letu 1320. Polmesec s polji v obliki šahovnice na orlovih prsih se je pojavil šele v začetku 15. stoletja.

Prvi znani opis in izris grba je na pergamentni listini Friderika III./IV.⁴ To je najstarejši znani dokument, na katerem je kranjski deželni grb heraldično opisan. Z listino, ki ima datum 12. januar 1463, je cesar kranjskim stanovom v zahvalo za pomoč pri rešitvi iz obleganega Dunaja zamenjal prvotno srebrno (biserno oziroma belo) barvo grba z žlahtnejšo zlato oziroma rumeno. Novi deželni grb je opisan tako: "*Na zlatem (rumenem) polju, spodaj topo zaokroženega ščita je lebdeč moder enoglavni orel z zlato cesarsko krono na glavi in dvaindvajsetkrat zlato-rdeče šahirno prsno predpono.*" V tej listini, ki so jo stanovni prevzeli oziroma dobili od Friderika, je orel modre barve; prvič je okronan s cesarsko krono, ima pa tudi zlat kljun in kremplje. Namenjena je bila stanovom, zato ni postala splošno znana in zlata oziroma rumena barva ni prešla v splošno uporabo. Ob različnih slovesnostih in dogodkih so uporabljali še prejšnjo barvo, "*staro*" srebrno oziroma belo.

V prihodnjih stoletjih sta bila diploma in v njej opisani grb večkrat omenjena, a je bilo v zgodovini žal veliko nepravilnih, netočnih in različnih interpretacij.

Iz posameznih poročil⁵ je vidno, da so barvi zlato in srebrno uporabljali dokaj nedosledno. Barva ščita in šahovnice je bila enkrat srebrna, drugič zlata; število polj na šahovnici ni bilo vedno enako.

dopivec, Peter: Slovenska zastava ima svojo zgodovino: o smislu in nesmislu razprave o narodnih simbolih. *Tretji dan*, 33 (2004), št. 1–2, str. 33–35; Debeljak, Tine: Slovenski narod in simboli njegove narodnosti in državnost. *Zbornik svobodna Slovenija 1971–1972* in na internetnih straneh.

⁴ AS 1063, št. 716: 1463 januar 12., Dunajsko Novo mesto.

⁵ Primeri: 1564 – Karlov stol ima orla na belem ščitu; 1593 – zastava iz bitke pri Sisku je imela modrega orla, ki je imel na prsih polmesec s šestimi srebrno rdečimi polji, ki so bila razporejena v dveh vrstah; 1603 – na platnici dnevnika škofa Tomaža Hrena je bila belo rdeča šahovnica v dveh vrstah, 9 polj; 1668 – na srebrnem polju moder orel in polmesec nejasne barve; 1687 – moder orel na zlati podlagi, šahovnica pa je bila srebrno-rdeča z enajstimi polji; 1701 – ščit je bil srebrne barve, šahovnica pa belo-rdeča itd.

AS 1063, Zbirka listin, sig. 716, Dunajsko Novo mesto, 12. januar 1463, št. 1
(izdana je brez pisnega dela, izsek grba)

Grb je imel vedno tri barve. Sprva srebrno, modro in rdečo, od leta 1463 do leta 1836 pa uradno zlato, modro in rdečo; kombinacija je bila namenjena deželnim stanovom. Državna uprava prve polovice 19. stoletja je na podlagi političnih, gospodarskih in drugih sprememb poskrbela tudi za revizijo grbov določenih dežel. Ob regulaciji avstrijskega državnega grba (1790, 1804, 1806, 1836)⁶ so na Dunaju ponovno določili stare kranjske deželne barve, tj. namesto zlate (rumene) je bila privzeta stara srebrna (bela). V besedilu obeh dvornih določil (dekret) 22. avgusta 1836/21911 in 17.

novembra 1836 /274427 je grb opisan tako: "... na srebrnem polju, kronan moder orel, ki nosi na prsih v dveh vrstah 10 rdeče-srebrnih polj."

Prav te zadnje spremembe barv so botrovale debatam o deželnih, stanovskih – deželnozborskih in narodnih barvah. Stanovi so že 10. aprila 1837 protestirali proti odloku dvorne pisarne s prošnjo, da bi ohranili barve, ki jih je stanovom določil Friderik. Vlada ni na pritožbo odgovorila in zadeva je šla za nekaj let v pozabo, vse do revolucionarnega leta 1848, ko sta se prebudili narodna zavest in ljudska volja. Burna leta so prinesla tudi konkretnije debate o obeh že tolikokrat omenjenih barvah. Vladar in državna uprava sta bila v drugi polovici 19. in začetku 20. stoletja prisiljena izdati kar nekaj dekretov o uporabi stanovskih in narodnih barv in popravkov le-teh. Splošno mnenje glede barv grba in zastave je bilo na strani cesarjevega odloka iz leta 1836, a z njim se niso strinjali člani stanovskega odbora; ti so menili, da morajo deželni stanovi obdržati žlahtnejšo, zlato

⁶ Ferdinand I. je z dekretom dvorne pisarne 31. oktobra 1836/2858 objavil cesarske in deželne grbe. V dekretu je kranjski grb opisan: kronan modri orel v srebrnem polju, na prsih nosi v dveh vrstah z rdečo in belo barvo, desetkrat v kvadratu razdeljeno luno. Z odredbo iz 31. oktobra 1836/21911 je cesar Ferdinand I. Vojvodini Kranjski kot deželne barve določil belo, rdečo, modro. S to uredbo je hkrati podal natančno podobo grba. Deželnim stanovom je dovolil obdržati stare barve s priporočilom, da se odrečejo možnosti uporabe starih barv; to bi bilo dobro za skupni interes; uporabljali bi narodne deželne barve.

⁷ Ljubljanski časopis, 29. novembra in 1. decembra 1836, št. 143, 144.

barvo. To je sprožilo spor, a ga je notranje ministristvo hitro rešilo. Že 19. junija 1848 je vladi sporočilo, naj obvelja odločitev iz leta 1836, s tem da je kranjskim deželnim stanovom dovolilo nadaljnjo uporabo zlate, modre in rdeče. Dokončno odločitev o odpravi zlate barve je ministristvo za notranje zadeve prineslo z odlokom s 23. septembra 1848/2778. Sklicevalo se je na zakonski akt iz leta 1836 z obrazložitvijo, da so barve kranjskega grba srebrna, modra in rdeča. Dekret o deželni in narodni barvi je 29. septembra 1848 vročil guverner Pirije grof Welsersheimb kranjskim deželnim stanovom, ti pa so ga 2. novembra 1848 soglasno sprejeli. Stanovom pa so, da ne bi bilo novih nesoglasij, dovolili uporabljati še zlato barvo.

V patentu, ki ga je 4. marca 1849 izdal Franc Jožef, so bili grb in deželne barve znova potrjeni. Grb se ni bistveno spremenil: "... na srebrnem polju plava modrobarven orel s cesarsko krono z rdečimi kremplji, kljunom, jezikom, čez prsi in peruti s polmesečno sponko, razdeljeno na dve vrsti, vsaka po sedem prostorov v zlati in rdeči barvi."

"Die Wappen und farben des Kaiserthums und der einzelnen Kronlander werden beibehalten. Damit erhielt das Ferdinandische Hofkanzlei Dekret von J. 1836 eine nochmalige Bestätigung durch S. Majestat, Unseren Allergnadigsten Herrn und Kaiser Franc Josef I."⁸

V prispevku smo že omenili, da je imel kranjski grb sprva srebrno-modro-rdečo, od 1463 do 1836 pa zlato-modro-rdečo kombinacijo; ta naj bi veljala le za deželne stanove; od 1836 pa znova srebrno, modro in rdečo. Spremembe, a ne bistvene, so se zgodile po letu 1915. V šahovnici polmeseca sta se namesto srebrne in rdeče pojavili zlata in rdeča. Že v starejših dokumentih je najti manjša neujemanja glede števila in barve polj v šahovnici na orlovih prsih. V različnih obdobjih se je spreminjalo število polj na šahovnici, in sicer od sedem do devet ali tudi več. Barve na šahovnici in ščitu pa so se menjale, in sicer srebrna in zlata (bela, rumena). Omenimo še barvo orlovega kljuna, jezika in krempljev; na nekaterih upodobitvah so bili zlati, na drugih pa rdeči. Za natančne zaključke o številu in barvah (zlata ali srebrna) bi bilo treba natančno preučiti starejše gradivo deželnih stanov in gubernija. Sicer pa je veljalo pravilo, da je zlata barva deželnih stanov.

V spisu deželnega odbora iz leta 1910 najdemo dopis Kranjskega deželnega muzeja "Rudolfinum", v katerem odboru poroča, da so z leti nastale pri kranjskem deželnem grbu netočnosti in nejasnosti. Po besedilu sodeč so nastale napake, zaradi napačno razumljenih besedil v listinah ali pismih vladarjev in kasneje uredb, napisanih v dvornih pisarnah. V njem je opisan kranjski grb na podlagi grbovne knjige (Wappenrolle), in sicer: "...grb Vojvodine Kranjske je v srebrnem polju moder orel s cesarsko krono na glavi, na prsih pa ima polmeseč z desetimi menjajočimi se polji rdeče in zlate barve."⁹

Zastava je enobarvni oziroma večbarvni simbol države, dežele, naroda oziroma mesta ali organizacije. Sprva je bila namenjena oddajanju optičnih

AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko, II/4, spis 9798/1910. Priloga k dopisu ravnateljstva Kranjskega deželnega muzeja v Ljubljani, 18. maja 1910, š. 147.

⁸ R. G. Bl. 1949/150. Franc Jožef I. je v 8. členu najvišjega patenta (1. marca 1849) državnega zakonika št. 150 določil grbe in barve cesarstva in posameznih kronovin. Z njim je potrdil veljavnost dekreta dvorne pisarne, sprejetega 31. oktobra 1836/2858: "kronan moder orel v srebrnem polju, na prsih noseč v dveh vrstah rdečo in belo barvo desetkrat v četverkotnike razdeljeno luno".

⁹ AS 38, II/4, spis 9798/1910 dopis ravnateljstva Kranjskega deželnega muzeja, "Rudolfinum", v Ljubljani visokemu deželnemu odboru. Ljubljana, 18. maja 1910, š. 147.

znakov, pozneje so jo uporabljali v vojaških enotah, sčasoma je postala simbol države in ljudstev. Zastava je simbolično poenostavljeno barvno namodestilo določenega grba. Nastanek, razvoj in uporabo zastave raziskuje VEKSILOLOGIJA.¹⁰

Slovinci pred 1848 nismo imeli narodne zastave, ker je bilo slovensko narodnostno ozemlje razdeljeno na več dežel, vsaka pa je imela svoj grb in zastavo.¹¹ Večinoma so zastave prevzele barve deželnih grbov. Kranjska deželna zastava je bila belo-modra, okoli 1830 pa ji je bila zaradi vedno bolj uveljavljenih trobojnic (trikolor) dodana še rdeča, in sicer po barvah orlovega kljuna in krempljev; dodane so bile še rdeče-bele sponke v obliki polmeseca. Ena izmed razlag pa je, da smo rdeče-belo kombinacijo prevzeli od avstrijske zastave.

V prvi polovici 19. stoletja je kranjska zastava postala tudi slovenska narodna zastava. To se je zgodilo, ko je kranjska delegacija v obdobju marčne revolucije prišla s kranjsko trobojnico na Dunaj in so jo Slovenski študentje prevzeli kot slovensko narodno zastavo. Postala je simbol boja za Zedinjeno Slovenijo.

Dogodki leta 1916

Problem zlate oziroma rumene in bele oziroma srebrne barve se je prenesel tudi na zastavo. Ob 50. obletnici bitke pri Custozzi so leta 1916 po vsej Avstriji slavili zmago. Ob takih priložnostih je bilo v navadi, da je kranjski deželni glavar pozval vse župane, naj primerno okrasijo pročelja hiš z državnimi in deželnimi zastavami. Zaradi že omenjenih problemov glede stanovskih in narodnih barv je glavar v ukazu izrecno navedel državne odloke, s katerimi so bile določene deželne barve.¹²

Kranjske deželne barve, navedene v ukazu deželnega glavarja, so bile potrjene z dekretoma dvorne pisarne (31. oktobra 1836, št. 28581, in 23. septembra 1848, št. 2778/114¹³). V njiju je bilo izrecno navedeno, da so zlata, modra, rdeča priznane le deželnim stanovom. Po ustavnih določilih sta bila pravna naslednika stanov deželni zbor in de-

želni odbor in kot taka upravičena uporabljati omenjene barve.

Izvirnik se je glasil: "*Hiebei bleibt es übrigens den dortigen Provinzialständen unbenommen, auch fernerhin von dem obgedachten speziellen Zugeständnisse für sich selbst Gebrauch zu machen, insoferne sie wirklich darauf einen besonderen Wert legen und nicht etwa, vom echt patriotischen Sinn geleitet, im wohlverstandenen Interesse der Einheit es vorziehen sollten, auf jenes immerhin eine Sonderung mit sich führende Zugeständnis zu verzichten und sich nun der allgemein gewünschten national-landesfarbe anzuschließen und zu bedienen.*"

Opozorila deželnega glavarja, da bodo kaznovani vsi, ki se ne bodo držali navodil, niso kaj prida zalegla. V Ljubljani je kar nekaj občanov prekršilo zakonska določila. V Ljubljani so člani deželnega odbora protestirali pri deželnem predsedstvu in ovadili vse, ki niso upoštevali glavarjevega ukaza.¹⁴ Opozorili so na stavbo na Dunajski cesti št. 4 – lekarna Piccoli, Wettartovo hišo na Bleiweisovi, nemško gledališče, Weinlichovo hišo na Erjavčevi, hišo dr. Staudacherja na Bleiweisovi št. 21, hišo v Nunski ulici št. 19, Filharmonijo na Kongresnem trgu (Filharmonično društvo) in predvsem na stavbo Kazine, kjer so lastniki obesili zastavo s kranjskim grbom, to pa je bilo po avstro-ogrskih zakonih kaznivo. Grb je bilo po takratnih zakonskih določilih dovoljeno uporabiti le s posebnim cesarskim dovoljenjem.¹⁵

Po dogodkih v Ljubljani je deželni glavar izdal okrožnico, s katero je želel ugotoviti, kako so v drugih krajih zaznamovali praznovanje 50. obletnice zmage pri Custozzi.¹⁶ Iz odgovorov občin s področja Črnomlja, Kamnika, Kočevja, Krškega, Kranja, Litije, Ljubljane-okolice, Novega mesta, Postojne, Radovljice, na okrožnico z dne 30. junija 1916 je vidno, da so se večinoma držali glavarjevih navodil. Do neljubih zmot je prišlo v Metliki, kjer so obesili poleg drugih še hrvaško zastavo. V hotelu Triglav v Lescah so slovensko zastavo "*obrnilo na glavo*", izneveril se je le tržiški tovarnar Karel B. Mally, ki je obesil rumeno-modro-rdečo zastavo v nasprotju z določili zakona. Večina občin je z zastavami okrasila občinske stavbe, šole in cerkve.

¹⁰ Enciklopedija Slovenije, knjiga 15, črka Z, str. 76.

¹¹ Štajerska deželna zastava je bila belo-zelena, koroška rumeno-rdeče-bela, goriška zlato-modro-rdeče-bela, istrska rumeno-modra.

¹² AS 38, II/4, spis 11073/1916 Spis o pritožbah o stanovskih in deželnih barvah na trobojnicah ob praznovanju zmage pri Custozzi, š. 147.

AS 38, II/4, spis 520/prepis dopisa deželnega odbora deželnemu predsedstvu v Ljubljani. Ljubljana, dne 20. junija 1916, š. 147.

¹³ R.G.B. 1. marec 1849/št. 150 – glej opombo 8.

¹⁴ AS 38, II/4, spis 11073/1916, spis 527/pr; Prepis dopisa deželnega odbora deželnemu predsedstvu, Ljubljana, 24. junija 1916, š. 147.

¹⁵ AS 38, II/4, spis 22866/1911 in spis 769/1908. š. 147: po avstro-ogrskih zakonih je bilo za uporabo grba potrebno prositi višje deželne organe.

Leta 1908 je za dovoljenje prosila Mlekarska zveza v Ljubljani, leta 1911 pa pivovarna Union. Obe sta prosili, da bi v izvesku firme lahko imeli tudi kranjski grb.

¹⁶ AS 38, II/4, spis 10851 ad 4615/1917, š. 147.

Nekatere so obesile le državno zastavo, nekatere pa nobene; to nakazuje slabo finančno stanje občin in revščino prebivalstva.

V ljubljanskem primeru po mnenju odbora predsedstvo ni ustrezno ukrepalo, zato se je v imenu dežele odbor odločneje zavzel za razrešitev vprašanja. Člani so poudarili, da je bila dežela Kranjska vedno ponosna na svojo vdanost cesarju in državi, hkrati pa so menili, da je z zlorabo barv načel tudi narodnostni mir v deželi.

"Deželni odbor si šteje naravnost za svojo resno domoljubno dolžnost, da najodločneje svari pred vsakim posegom v tej smeri. Tak posegljaj bi lahko povzročil najusodnejšo zmešnjavo v srcih vrlega tako prisrčno cesarju zvestega kranjskega ljudstva ..."

Bili smo zaskrbljeni, da je lahko v tako resnem času nekdo tako brezvesten ne upošteva zakonov in mu narodni mir ni mar, zato odbor nasprotuje takemu početju in protestira v imenu vse dežele zoper omenjeno kalenje miru v deželi, nastopa tudi zoper poseg v stare častiljive pravice Vojvodine Kranjske ter do njenih starih, po stoletjih posvečenih deželnih barvah, ki so z značajem in zgodovino dežele najtesneje zvezane."¹⁷

Po novičnem posredovanju odbora je policijsko ravnanje na pobudo predsedstva izvedlo postopek, a žal ne po vseh zakonskih določilih. Na stavbi Kazine niso zaplenili zastave,¹⁸ niso odstranili vseh rumeno-modro-rdečih zastav, Filharmonično društvo, ki ga je sicer subvencionirala dežela, ni bilo pripravljeno odstraniti rumeno-modro-rdeče zastave in je pri tem v dopisih navajalo neutemeljene argumente.¹⁹

Deželni odbor je izrazil začudenje, da je deželno predsedstvo tako indiferentno do omenjenih dogodkov, zato ga je prosilo naj z vso resnostjo zadevo znova pretrese, da ne bi okoliščine obrodile obžalovanja vrednih sadov.²⁰

Zaradi omenjenega spleta okoliščin in nevestno opravljenega dela predsedstva je odbor sestavil dopis za ministrstvo za notranje zadeve.

"Z razpisom gospoda ministra za notranje stvari z dne 23. septembra 1848/2778, do c. kr. deželnega predsedstva v Ljubljani, so se barve: belo-modro-rdeča priznane za prave deželne barve Vojvodine Kranjske s pripombo, da so te prvotne stare deželne barve bile potrjene tudi v razpisu dvorne pisarne z dne 31. oktobra 1836/21911. Deželnim stanovom pa se je prepustilo, da uporabljajo še nadalje barve: rumeno-modro-rdečo z utemeljitvijo, če jim je res posebno veliko do tega. Priporočili so odboru, da bi bilo dobro omenjenim pravicam se odreči v interesu enotnosti in nacionalnih čustev in uporabljati splošno zelene barve."

Odbor nadaljuje z omembo dogodkov v Ljubljani, in sicer omenja, da si nepoklicani krogi kot kranjske deželne barve prizadevajo vtihotapiti barve "rumeno-modro-rdečo". Ob omenjenih dogodkih je odbor opozoril tudi na druge nepravilnosti, ki so jih objavljali časopisi in nekatere publikacije. Napačne interpretacije kranjskih narodnih barv so se širile v avstrijskih časopisih²¹ in celo v geografsko-statističnem žepnem atlasu. V publikaciji z naslovom "Prof. A. L. Hickmanns Geographisch-statistischer Universal-Taschen-Atlas" pro 1916 so bile kot deželne barve navedene zlata, modra in rdeča. Odbor je zahteval, da je treba napake v atlasu pred izidom knjige popraviti.²²

Ministrstvo za notranje zadeve je na številne pisne intervencije odbora izdalo (12. avgusta 1916/18.050/M. I.) odlok,²³ s katerim je bilo določeno, da je treba odtlej ob praznovanjih uporabljati izključno državne zastave z belo-rdečo, črno-rumeno kombinacijo in deželne zastave z barvami, ki so bile določene že v odloku ministrstva za notranje zadeve 23. septembra 1848/2778/114. S tem ministrskim odlokom je bila uporaba starih deželnosta-

¹⁷ AS 38, II/4, spis 10668, dopis deželnega odbora predsedstvu ministrskega sveta na Dunaj, Ljubljana, 26. junija 1916. Iz dokumentov je vidno, da ta dopis ni bil poslan, š. 147.

¹⁸ Grazer Tagblatt, 5. julija 1916/št. 184, str. 10, Nachrichten aus Krain: prispevek opisuje praznovanje odhoda zime in pomladi 3. junija v Ljubljani v vrtu Kazine. Pripomba odbora ob omenjenemu prispevku in dogajanju v vrtu Kazine je, da so bile zlorabljene deželne barve.

¹⁹ Grazer Tagblatt, 28. junija 1916, št. 177, str. 3. Glede na obvestilo, ki je bilo objavljeno v omenjenem časopisu, je odbor podal mnenje, da Filharmonija ni imela pravice izobesiti rumeno-modro-rdeče zastave. Nihče drug razen deželnih stanov in njihovega pravnega naslednika ne bi smel uporabljati take zastave.

²⁰ AS 38, II/4, spis 534/1916. Odgovor deželnega odbora na dopis z dne 26. junija 1916/1032/mob. Ljubljana, 5. julija 1916, š. 147.

²¹ AS 38, II/4, spis 11073/1916 in spis 592/pr "Grazer Tagblatt", 18. junij 1916, št. 167, str. 18, š. 147.

²² AS 38, II/4, spis 572/pr c. kr. ministrstvu za notranje zadeve na Dunaju, 5. julij 1916. Napačno označevanje kranjskih deželnih barv v Hickmannovem atlasu; AS 38, spis 4615/1917 "Na uradni poziv z dne 7. marca/št. 3503 si usojamo predložiti v prilogi dve pismi tvrdke Freytag & Berndt na Dunaju glede napačno navedenih deželnih barv v Hickmannovem atlasu in naznanjamo, da je napaka odstranjena." (piora 24813/14, 520/pr, 527/pr, 10668/16, 534/pr, 10831/16) Spis 3505/1917, Katoliškemu tiskarskemu društvu v Ljubljani – reklama za nakup Hickmannovega univerzalnega žepnega atlasa leta 1916. Dnevnik "Slovenec" 2. marec 1917 – atlas še leta 1917 ni izšel, š. 147.

²³ AS 38, II/4, spis 777/pr., sklep deželnega odbora na seji 29. avgusta 1916, š. 147; Laibacher Zeitung, 16. avgusta 1916/186; ukaz deželnega predsednika, 15. avgusta 1916/5243/Mob, š. 147.

novskih barv "zlate(rumene)-modre-rdeče" pridržana izključno za lastno rabo deželnih stanov.²⁴ Zasebnikom je bila uporaba zlato-modro-rdeče kombinacije s cesarsko uredbo 20. aprila 1854/št. 96 prepovedana.

Javno obešanje slovenske narodne zastave kot plemenskega znamenja je bilo leta 1921 z vidovdanske ustavo prepovedano. Prepoved je veljala vse obdobje kraljevine Jugoslavije.

Slovenski grb, ki ni imel nič skupnega s prejšnjim kranjskim deželnim grbom, je postal sestavni del grba države SHS, pozneje pa kraljevine. Grb države SHS leta 1919 je sestavljal dvoglavi orel, ki je na prsih nosil ščit, razdeljen na tri dele, levi zgornji del ščita je bil namenjen grbu kraljevine Srbije, desni del ščita je bil hrvaški grb, spodnji del ščita pa je bil slovenski grb; ta je bil od vseh treh najbolj stiliziran. Predstavljal naj bi grb ilirskega gibanja, tj. na modrem polju je bil navzgor obrnjen srebrn (bel) polmesec, nad njim je bila v obdobju države SHS šesterokraka zlata (rumena) zvezda, v obdobju kraljevine so jo po vzoru grba celjskih grofov zamenjale tri zvezde.

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/f/f/fa/Kingdom_of_Yugoslavia_CoA

²⁴ Ker so bile rumena-modra-rdeča barve nekdanjih kranjskih deželnih stanov, ki so jih smeli uporabljati po razpisu osrednje vlade ilirskega gubernija z dne 23. septembra 1848/št. 2778/114 in ker je po uvedbi tedaj veljavne deželne uprave prešla izključna pravica do rabe teh barv na deželni zastop in deželni odbor kot pravnega naslednika odpravljenih deželnih stanov, se je s samovoljno rabo teh barv omajal tudi privilegij deželnega zastopa.

Viri in literatura:

Viri

ARS – Arhiv Republike Slovenije
AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko
AS 14, Gubernij v Ljubljani
AS 38, Deželni zbor in odbor za Kranjsko
AS 1063, Zbirka listin

Literatura:

Reichs-Gesetz- und Regierungsblatt für das Kaiserthum Österreich 1949/150.

Enciklopedija Slovenije 3 (1989), str. 377.

Enciklopedija Slovenije 5 (1991), str. 76.

Časopisi

Grazer Tagblatt, 28. junij 1916.

Grazer Tagblatt, 5. julij 1916.

Ljubljanski časopis, 29. november 1836, št. 143.

Ljubljanski časopis, 1. december 1836, št. 144.

Slovenec, 2. marec 1917.

Laibacher Zeitung, 16. avgusta 1916, št. 186.

Zusammenfassung

LANDES-, STANDES-, NATIONALFARBEN IM WAPPEN UND IN DER FLAGGE VON KRAIN MIT BESONDERER BERÜCKSICHTIGUNG DES JAHRES 1916

Die Diskussionen über das Wappen und die Flagge von Krain reichen in die Zeit zurück, als Slowenien noch in Länder zerfiel, die zur Habsburgermonarchie gehörten. Die Richtigkeit der Verwendung von Weiß bzw. Silber oder Gelb bzw. Gold sowohl im Wappen als in der Flagge war Thema zahlreicher Debatten und Beweisführungen. Diese Doppelheit oder besser Unklarheit bei der Verwendung von Weiß oder Gelb wurde durch die Entscheidung zweier Herrscher verursacht, und zwar durch die Pergamenturkunde Friedrich III. und das 300 Jahre späteres Dekret Ferdinand I.

Hinweise für die Nichtübereinstimmung der (nationalen, slowenischen) Landes- und Standesfarben fanden wir in Dokumenten des Landtagsausschusses. Für den Beitrag haben wir nur ein Ereignis aus dem Jahr 1916 ausgewählt, das eine heftige Reaktion des Landtagsausschusses auslöst

hatte. Der Grund dafür waren die gelb-blau-roten Flaggen, die anlässlich des 50-jährigen Jubiläums des Sieges bei Custozza an den Fassaden einiger Gebäude in Ljubljana hingen. Die Ausschussmitglieder protestierten sofort beim Landespräsidium und erstatteten Anzeige gegen alle, die die Anordnung des Landeshauptmanns bezüglich des Hissens der Staats- und Landes- (National-)flagge nicht befolgt hatten. Hingewiesen wurde auf die Besitzer des Casinos, das Haus in der Dunajska cesta Nr. 4, die Apotheke Piccoli, das Wettart-Haus in der Bleiweisova cesta, das Deutsche Theater, das Weinlich-Haus in der Erjavčeva cesta, das Haus von Dr. Staudacher, das Haus in der Bleiweisova cesta Nr. 21, das Haus in der Nunska cesta Nr. 19

und auf die Philharmonie (Philharmonische Gesellschaft) auf dem Kongressplatz.

Nach zahlreichen schriftlichen Interventionen des Landtagsausschusses erließ schließlich das Innenministerium eine Verordnung (12. August 1916/18.050/M. I.), mit der die Verwendung der alten Landes- und Standesfarben Gold (Gelb)-Blau-Rot ausschließlich den Landständen vorbehalten war. Privatpersonen war die Verwendung der gold-blau-roten Kombination mit kaiserlicher Anordnung (20. April 1854/Nr. 96) verboten.

Mit dem Jahr 1921 war das öffentliche Hissen der slowenischen Nationalflagge als ethnisches Merkmal verboten. Das Verbot galt im gesamten Zeitraum des Königreichs Jugoslawien.

O delu arhivov in zborovanjih

Württembergška knjiga listin na svetovnem spletu

Deželni arhiv Baden-Württemberg (*Landesarchiv Baden-Württemberg*) iz Stuttgarta je 14. marca 2008 z enodnevnim simpozijem slovesno "obelodanil" vključitev srednjeveških listin jugozahodne Nemčije v svetovni splet. Uporabnikom je od tega dne na voljo več kot 6.500 listin württemberske proveniencie od 8. stoletja pa vse do leta 1300.

Württembergška knjiga listin (*Das Württembergische Urkundenbuch*)¹ je nastajala v obdobju med letoma 1849 in 1913. Gre za 11 tiskanih knjig in predstavlja osrednjo listinsko publikacijo nemškega jugozahoda. V njej je objavljenih 6.148 listin, in sicer v prepisu ali pa le v obliki registra. Vsebinsko se nanašajo na prostor Kraljevine Württemberg.

Digitalna obdelava in prezentacija Württemberske knjige listin na spletu je ponudila novo možnost v digitalni dobi. Spodbudila jo je tudi želja po novem raziskovanju srednjega veka. Projekt je povezan tudi z izdelavo t. i. württemberskih registrov, tj. s projektom Glavnega državnega arhiva iz Stuttgarta (*Hauptstaatsarchiv Stuttgart*). Ta hrani zavidanja vredno število srednjeveških listin. Cilj projekta, ki se v veliki meri nanaša tudi na Württembersko knjigo listin, je bil omogočiti dostop do te bogate srednjeveške zbirke tudi na internetu.

Pred začetkom projekta je bilo sklenjeno, da se ne bodo odločili za digitalizacijo obstoječih knjig, ampak bodo v celoti na novo predstavili posamezna besedila v digitalni obliki z več možnostmi za iskanje. V letu 2005 je bila ustvarjena podatkovna baza v programu MS Access. Za nadaljnjo obdelavo so bili podatki preneseni na Oraclu obstoječ program scopeArchiv®, ki ga v Deželnem arhivu Baden-Württemberg uporabljajo za popisovanje arhivskega gradiva.

S podporo ustanove Kultura Baden-Württemberg so v maju 2006 začeli tehnično in vsebinsko obdelavo podatkovne baze. Cilj projekta je bil izboljšava obstoječe obdelave posamezne listine in s tem povezanih možnosti za raziskovanje tako pri uporabi kot tudi v smislu arhivskega varstva.

Najprej so ročno dodali t. i. Dodatke in izboljšave pri listinah v tiskani verziji; to močno povečuje vrednost že objavljenih edicij (korekcija tiskarskih napak, dodatna navedba literature, objava novih, še ne objavljenih listin). Podatke so črpali tudi iz posebne kartoteke, ki je nastajala v Glavnem državnem arhivu v Stuttgartu vse od zadnje objave Württemberske knjige listine leta 1913 (npr. dodatna pojasnila o provenienci, korekcije datacij itd.). Na podlagi te kartoteke je bilo v podatkovno bazo na novo vpisanih 416 listin, ki se nanašajo na Kraljevino Württemberg in so bile najdene od leta 1913 tako v originalu kot samo v prepisu. Te listine v spletni izdaji Württemberske knjige listine sestavljajo posebno, 12. knjigo, skupaj s preostalimi pa je tako v spletni izdaji na voljo 6.564 listin.

Ob koncu vseh dodatkov in popravkov so vpisali k posamezni listini tudi kraj današnjega hranjenja. Pri vseh 5.239 listinah, ki so v Deželnem arhivu, je dodana tudi signatura; te je prek posebnega linka mogoče tudi neposredno naročiti.

Pri vseh listinah so aktualizirali tudi navedbo krajev, in sicer po delu Naselja v Baden-Württembergu (*Siedlungen in Baden-Württemberg*). V tem primeru niso posodabljali zgolj kraja izstavitve, ampak tudi vse kraje, ki so omenjeni v listinah. Posledica tega je sedaj tudi možnost iskanja po posameznih krajih na podlagi abecednega seznama krajev, pa tudi iskanja skupin listin, ki se nanašajo na posamezne vasi, občine, okraje ali okrožja.

Uporaba digitalne Württemberske knjige listin temelji na uporabi programa PHP, ki zajema podatke v podatkovni bazi MySQL. Uporabnikom ponuja veliko več možnosti pri iskanju, kot so jih imeli pri tiskani izdaji. Sedaj je moč listati v digitalni obliki ne samo po vrstnem redu posameznih knjig in števil listin, temveč tudi kronološko, pri tem pa se vnosi v posameznih knjigah avtomatsko urejajo kronološko na pravo mesto.

Za iskanje sta na voljo še dve obliki: enostavno in razširjeno iskanje. Enostavno iskanje ponuja iskanje po besedilu z možnostjo časovne omejitve. Razširjeno iskanje pa omogoča zahtevnejše iskanje po posameznih poljih, kot npr. samo po krajih izstavitve, nahajališču, itd.

¹ Württemberska knjiga listin je na spletu dostopna na naslovu www.wubonline.de

Z nadaljevanjem projekta bodo posameznim listinam dodali tudi slike listin in pečatov (po vzoru Württemberskih regestov). Preprosteje bodo izboljševali njihove transkripcije, odpravljali napake in jih digitalno povezovali tudi z drugimi, podobnimi podatkovnimi bazami. Zazdaj je v načrtu digitalna povezava z digitalno *Monumenta Germaniae Historica* (dMGH)² in *Regesta Imperii Online*.³

Jure Volčjak

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

² <http://www.mgh.de/>

³ <http://www.regesta-imperii.de/>

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Sporočilo o zasedanju svetovne konference mednarodne zveze televizijskih arhivov, Lizbona 12. 10.–15. 10. 2007

Glavno mesto domovine drznih pomorščakov je sredi meseca oktobra, pri nas jesensko obarvanega in meglenelega, na zahodnem robu Evrope pa polnega zlatorumenega sonca, ki je mesto ob izlivu reke Tejo v Atlantski ocean ogrelo do pravih poletnih temperatur, prijazno gostilo udeležence svetovne konference Mednarodne zveze televizijskih arhivov FIAT/IFTA. Glavno temo konference je zveza posvetila raziskovanju novih svetov v digitalnem okolju in spogledovanju arhivov z interaktivnimi izzivi sodobnega sveta. Konferenca je bila organizirana v sodelovanju FIATA/IFTE in Radiotelevizije Portugalske - RTP.

Izbrana tema je bila nedvomno primerna za srečanje v mestu, ki so ga Feničani imenovali "dobro pristanišče", saj smo tudi delavci v arhivih danes varno zasidrani v varnih pristanih, ki jih oklepajo zidovi arhivov. Toda, ali smo pripravljeni za pohod v širne nove svetove, ali premoremo pogum, ki so ga zmogli portugalski pomorščaki, ko so se podajali na

širna morja, brez opreme in s popotnico prazno-verja, verujoči v strašne pošasti, ki prežijo na mornarje nekje tam ob robu sveta? Ali v novem tisočletju še verjamemo v pravljice o pošastih?

Smernice konference je v uvodnem govoru označil posebni gost Patrick Walker, vodja vsebinskega sodelovanja EMEA/Google. Pravzaprav jih je določila že izbira govornika za to priložnost, saj imata Google in You Tube vodilno vlogo pri demokrati-zaciji orodij digitalne produkcije. Svetovni splet ponuja možnosti vsem, ki lahko izdelajo digitalne podobe, tako da jih lahko ponudijo na ogled širokemu krogu gledalcev. Tudi hramba posnetkov je z razvojem digitalne tehnologije postala bistveno cenejša. Patrik Walker je (r)evolucijo digitalnih vsebin pojasnil s tem, dovolj zgovornim primerom: "Če bi znanstveniki tako učinkovito, kot se razvija ponudba digitalnih vsebin na spletu, razvijali pogonska goriva, bi lahko z eno ročko bencina 2700 krat preleteli pot okrog sveta." Vas zanima?

Program konference je bil razdeljen na dopoldanska predavanja, popoldanske delavnice in večerne družabne dogodke s predvajani filmov. Predavatelji so pred predavanji razgrnili svoje poglede na okrogli mizi in sodelovali v razpravi. Razpravo o rabi arhivskega gradiva v medijskih arhivih in novih zahtevah ter novih izzivih je vodila Sue Malden, v razpravi pa so sodelovali Sarah Hayes, BBC (Velika Britanija), Roei Amit, INA (Francija), Brid Dooley, RTE (Irska), Arjo van Loo, B&G (Nizozemska) in Andras Kovacs Balint, NAVA (Madžarska). Po mnenju Sarah Hughes je zelo pomembno, da bodo v prihodnosti arhivi dostopni širšemu krogu uporabnikov, saj bo to močno vplivalo na spremembo metapodatkovnih baz in digitalnega zajema. INA (Francoski avdiovizualni inštitut) je odprla za javnost za več kot 800.000 ur videoarhiva, RTE (Irska radiotelevizija) pa je omogočila dostop do gradiva vsakomur, seveda ob zagotovljenem spoštovanju avtorskih in sorodnih pravic. Madžari se zavzemajo za pravne spremembe, ki bi omogočale dostop do oddaj visoke ločljivosti in zagotovile šolan in javnim knjižnicam dostop do oddaj za izobraževalne in raziskovalne namene. BBC se je preoblikoval v javni servis, zato imajo naročniki prost dostop do gradiva. Pat Manson, gostja iz Bruslja, je govorila o dejavnosti Evropske unije in njenem prizadevanju za digitalizacijo arhivskega gradiva. Predstavila je pobudo med knjižnicami, medijskimi in političnimi ustanovami – projekt evropske digitalne knjižnice, njeno delovanje in soočanje z izzivi digitalnega arhiviranja in distribucije s prostim dostopom za državljane Evropske unije in drugih držav.

Sue Malden je poskušala pridobiti več zanimanja za sodelovanje v projektu FIAT/IFTA "Archives at Risk", ki poskuša rešiti svetovno avdiovizualno dediščino. Projekt je podprl tudi UNESCO. Marco Antonio Jamanca je predstavil perujske izkušnje s predvajanjem DVD-ja o perujski kulturni in naravni dediščini. Več podatkov o projektu je na spletni strani www.archives-at-risk.com. Po končani predstavitvi so zbirali prijave vseh, ki bi jih zanimalo sodelovanje pri projektu. Prvi korak k pristopu je bila neobvezna informativna prijava, prva naloga po pristopu pa sodelovanje pri oblikovanju spletne strani. Vsak arhiv naj bi v videoknjiznico prispeval deset avdiovizualnih prispevkov, ki bi predstavljali arhiv, narod in državo. Poleg tega projekt omogoča sodelovanje sorodnih ustanov iz različnih držav, med drugim pa izboljšuje tudi sodelovanje na regionalni ravni, kar predstavlja idealno priložnost za še odločnejše vključevanje Slovenije v mednarodne povezave.

Hubert Best je vodil pogovor skupine o ključnih vprašanih interaktivnega sveta. Večina novih ponudnikov videovsebin je iz Združenih držav Amerike, zato se ravna po ameriških zakonih; v Veliki Britanija pa zakonodaja bolj spoštuje moralne pravice avtorjev. Vsekakor velja, da je za uspeh pomemben dober arhiv z bogato vsebino, dobrim vsebinskim popisom in preprostim dostopom, za vse tržno naravnane arhive pa je pomembna tudi prožnost pri dogovarjanju o ceni.

Sledile so popoldanske delavnice. Ker so nekatere delavnice potekale hkrati, je bilo potrebno izbirati med temami. Prvi dan je bilo na sporedu pet različnih: posebni regionalni delavnici za afriško in latinskoameriško skupino, delavnica o sodelovanju med arhivi in podjetji, proizvajalci sistemov za prenos vsebin v digitalne oblike (Sony preservation factory), delavnica o pomenu analognih filmov in posebnih orodjih za obdelavo videogradiva v digitalnem svetu in delavnica, v kateri so sodelujoči podrobneje predstavili delovanje odprtih arhivov. Odločil sem se za obisk te, ker je to tema, ki je v tem trenutku za naš arhiv najzanimivejša, čeprav mi je bilo žal, da se nisem mogel udeležiti tudi delavnice o filmu, ki jo je vodil direktor Lumierovega inštituta Richard Billeaud. K sreči sva z gospodom Billeaudom, ki je eden izmed vodilnih strokovnjakov na področju filma v svetu, skupaj potovala na letalu v Pariz in pred letom izmenjala nekaj besed o filmu. Posebej ga je zanimalo, kakšne so razmere za arhiviranje filmov pri nas.

Delavnico o odprtih arhivih je vodila Billy Segal iz Izraela, v razpravi pa so sodelovali: Roei Amit,

INA, Sarah Hayes, BBC, Brid Dooley, RTE, Margherita Soanavino, RAI in Arjo van Loo, B&G. Vsem odprtim arhivom je skupno, da so pred leti začeli z malimi koraki, danes pa INA lahko uporabnikom spleta ponudi prek 18.000.000 videoposnetkov, ponudba 400.000 ur digitalnih posnetkov pa se nenehno povečuje - na leto zabeležijo skoraj osem milijonov dostopov. Ponudba je razdeljena na ogled posnetkov z nizko ločljivostjo, ki je brezplačen, in na tržno naravnano različico s posnetki visoke ločljivosti. S postavitvijo videovsebin na spletne strežnike pa so se sodobni raziskovalci neznanih dežel izpostavili nevarnosti, da jih v odprtih morjih ali v prikritih ožinah presenetijo sodobni pirati. Zato so v inštitutu INA razvili posebno tehnologijo "prstnih odtisov". Posnetkom so dodali majhno ikono na levi strani; z njo lahko prepoznajo ukradeno lastnino tudi v primerih, če pirati skušajo posnetek spremeniti do neprepoznavnosti. Pri uveljavljanju novih tehnologij je treba biti prijazen do poštenih uporabnikov, hkrati pa moramo biti pripravljeni, da vsem nepridipravom, ki bi hoteli našo odprtost izkoristiti in zaslužiti veliko denarja na nepošten način, to učinkovito onemogočimo.

Strategija BBC je odpiranje arhivov vsem; njihova vizija predstavlja navigacijo skozi programski katalog, uporabniki si lahko ogledajo arhiv na zahtevo, digitalne pravice do rabe pa so skrbno nadzorovane. Pri izbiri vsebin niso uporabili posebnih meril, ampak so poskušali ponuditi nekaj za vsakogar, lahko bi rekli, da gre kar za značilni angleški pristop: malo britanske zgodovine, malo kulture, malo družbenih sprememb in malo vpogleda v spremembe družinskega življenja v drugi polovici dvajsetega stoletja. Dodajmo nekaj sprememb mestnih jeder, kolač družabne kronike, polnjen z rumenimi vsebinami, nekaj krogov Grahama Hilla in ščepec Albiona; s tem dobimo okus imperija s pridihom večne neminljivosti. RAI je leta 2005 začel razvijati projekt, ki je študentom omogočil dostop do arhiva. V neposlovni projekt je vključenih več univerz in srednjih šol. Nizozemci so vzpostavili dostop do izobraževalnega projekta "Teleblik". Vanj je vključenih 65 odstotkov šol. Vsak mesec zabeležijo en milijon ogledov.

Zvečer so na Geografskem inštitutu predvajali filme, nominirane za nagrado FIAT/IFTA. V merjenju lepote treh filmov, v vseh je bilo domiselno vključeno gradivo iz arhivskih zbirk, je glavno nagrado dobil film "Ramon Perera, mož, ki je rešil Barcelono", katalonske televizije, drugo in tretje mesto pa sta zasedla avstrijski "šlager" o dunajski lepotici, miss Universe 1929, Lise Goldarbeiter ("A

Queen in Wien") in nostalgичni film o vsakdanjem življenju v preteklem stoletju "Čilska intima".

Krovna tema nedeljskih predavanj je bila namenjena medijski tehnologiji in njenemu vplivu na medijske arhive. Konferenčni podporniki in pokrovitelji so predstavili nove dosežke in nove smeri plovbe. Pogovor s "kapitani" novih tehnologij je vodil "admiral" Daniel Teruggi z inštituta INA, tehnične novosti pa so predstavili: Ernesto Santos, MOG Solutions, Joao Antunes, Sony, Nick Ceton, Technicolor, Wilhelm Kruger, Blue Order in Michael Dalock - Schmidt, AVID. Kdorkoli se zanima za prospekte oziroma pomorske zemljevide novih plovb, jih dobi na spletni strani FIAT/IFTA - www.fiat/ifta.org. Daleč na jug, proti južnemu tečaju, je odplul Joris Vermost, producent belgijske filmske ekipe (VRT), ki je posnela film o Antarktiki v tehnologiji HD, in predstavil nove izzive ter vpliv tehnoloških sprememb na arhiviranje.

Nedeljsko jutro se je prevesilo v popoldan s predstavitev različnih projektov. Philipp Krebs (ÖRF) je predstavil načrt ustanovitve interaktivne televizije ob začetku olimpijskih iger 2008. V projektu "LIVE" sodeluje devet ustanov, med njimi tudi Univerza v Ljubljani. Projekt omogoča prikaz akademskih raziskav arhivskega gradiva. Noreen Adams (BBC) je predstavil preobrazbo arhivistov škotskega BBC-ja. Zaposleni niso več dokumentalisti, ampak medijski menedžerji, ki sodelujejo v produkcijskem procesu. Švedi (Lasse Nilsson, SVT) so na demografsko ogroženem severu države zgradili tovarno, ki omogoča prenos vsebine s starih nosilcev v nove digitalne dokumente. Migracija vsebin omogoča proizvodnjo, ki temelji na digitalnih datotekah, digitalni izmenjavi in pridobitvi videovsebin na zahtevo. Catherine Teillou (INA) je sklenila nedeljske razprave s predstavitev spremenjene vloge arhivskega osebja v sodobnem produkcijskem procesu. Nova razdelitev dela zahteva nove spretnosti in strokovna znanja ter poostreno nadzorovanje spoštovanja avtorskih in sorodnih pravic.

Na popoldanskih delavnicah so predavatelji poskušali poiskati odgovor na vprašanje, kako izvesti postopek digitalizacije arhivskega gradiva. Ali lahko najem zunanjih izvajalcev pri hrambi ali izvajanju storitev digitalizacije ("outsourcing") gradiva reši probleme televizijskih arhivov zaradi prevelikega obsega gradiva? Nemški primer presnemavanja s starih nosilcev (Georg Greten), ki traja že od leta 1993 in v katerega je vključenih več partnerjev, je dokazal, da vsako sodelovanje temelji predvsem na medsebojnem zaupanju. Sodelovanje poveča tudi varnost, saj datoteke kopirajo na druge diske. Na ta

način izdelajo po štiri varnostne kopije tudi v drugih datotečnih centrih. Theo Maeusli (RTSI, Švica) je predstavil presnemavanje, ki so ga izvedli v Luganu, in začetne dvome pri odločanju za način presnemavanja videotrakov v digitalne oblike. Ključni dejavniki pri odločanju o izbiri so bili: količina posnetkov, interne zmožnosti, družbena odgovornost in cene na tržišču. Presnemavanje so izvedli sami z ustanovitvijo dinamičnih satelitskih podjetij.

Vsak arhiv mora pred odločitvijo za najem zunanjih izvajalcev ali sodelovanju s sorodnimi ustanovami pripraviti ustrezno oceno tveganj za varnost, poleg tega morajo v arhivu vztrajati pri izvedbi samodejnega nadzora kakovosti posnetkov. Michael Merten (Memnon) je iz izkušenj projekta Presto Space izluščil poudarek, da obstaja več poti digitalizacije, pri katerih pa je nujno potrebno upoštevati podobna načela pri izbiri poti. Zunanji izvajalci storitev lahko opravljajo hrambo, digitalizacijo gradiva, digitalno hrambo, vsebinsko obdelavo gradiva, zagotavljanje dostopnosti in druge storitve. Pred odločitvijo za izbiro zunanjega izvajalca moramo zato vedno preveriti, kakšne so naše možnosti za lastno izvedbo vseh postopkov. Postopek digitalizacije gradiva znatno poceni sodelovanje sorodnih ustanov, na izvedbo digitalizacije in pridobitev sredstev pa močno vpliva tudi zavest o potrebni skrbi za ohranitev gradiva televizijskih arhivov, ki se je oblikovala v razvitem svetu. Zato vlade zahodnih držav ne skoparijo s finančno pomočjo, projekti pa se večinoma izvajajo na nacionalni ravni.

V nedeljo popoldne smo izkoristili priložnost za obisk sedeža portugalske televizije in ogled dela v arhivu. Ob primerjavi arhivov si lahko zastavimo vprašanje, kje smo Slovenci v primerjav s Portugalsko, to se pravi tisto državo Evropske unije, ki naj bi jo prvo ujeli za rep. Videli smo novo stavbo, nove arhivske prostore z novo opremo, delo v različnih arhivskih oddelkih (informacijski, dokumentacijski, zgodovinski, reprodukcijski), v katerih je zaposlenih prek šestdeset oseb oziroma povprečno po dvanajst v vsakem oddelku. Ne vem, kakšen vtis je vse to napravilo na druge udeležence konference, toda priznati moram, da sem po primerjavo odplaval nazaj v petnajsto stoletje. Leta 1486 je namreč škof iz Caorle posvetil majhno cerkev, ki še danes stoji na skalnatem griču nad kolenom reke Nadiže, na skrajnem zahodnem robu ozemlja današnje Republike Slovenije. Škofa je na poti spremljal tajnik Paolo Santonino, ki je v popotnih dnevnikih popisal vse, kar se njemu in škofu godilo lepega in grdega na poti in tako smo dobili njegove čudovite itinerarije. Po posvetitvi cerkve je bilo sicer

prav zabavno, škof je tudi birmal mladenke in mladeniče, birmi je sledila pojedina, zvečer pa se je vrnil v bližnjo vas Kred. Sledila je dolga neprespana noč, saj so ga nenehno pikale bolhe, ki so se namnožile v slamnjaci. Naslednji dan se je družčina odpravila naprej na vzhod proti Kobaridu in Baški grapi. In kje so bili takrat Portugalci? Prodirali so proti jugu vzdolž afriške obale in v nekaj letih po odiseji Santonina po napol prehodnih poteh podalpske deželice je Vasco Da Gama obplul Rt dobrega upanja, jadral ob vzhodni obali Afrike in prek Indijskega oceana priplul v Indijo. Kljub temu pa ne smemo prehitro obupati; najti moramo le tisto davno izgubljeno škatlico, saj naj bi na dnu lete, še vedno lahko ostalo skrito upanje.

Država, ki je predala predsedovanje Evropski uniji naši državi, ima zelo lepo urejen in opremljen arhiv javne televizije. Zaposleni imajo sodobno opremo za arhiviranje, predvajanje in ogled posnetkov ter presnemavanje starega arhiva. Organizacijsko je razdeljen na oddelek za arhiviranje novic (vse delo poteka v digitalnem okolju), zgodovinski arhiv, oddelek za dokumentacijo, raziskovalni oddelek in oddelek za presnemavanje na digitalne nosilce, opremljen z najsodobnejšimi pripomočki za presnemavanje filmov, magnetoskopskih trakov in kaset, ki omogočajo tudi digitalne popravke in restavriranje poškodovanih izvornikov. V vsakem od teh oddelkov je zaposlenih po dvanajst delavcev, ali petkratno več kot v našem arhivu.

Ponedeljkova predavanja o akademskih raziskavah in medijskih arhivih je vodil Steve Bryant z Bostonskega filmskega inštituta. Claude Mussou s francoskega inštituta INA je predstavila študijo o uporabi arhivskega gradiva za akademske raziskave v francoskih medijskih arhivih. Uporabniki spletnih medijskih arhivov so predvsem zgodovinarji in študentje, katerih študij je povezan z mediji. Pri raziskavah uporabnike arhivskih storitev na svetovnem spletu zanimajo predvsem zgodovina oddajanja in razvoj televizijske tehnike, raziskave o osebnostih, ki so sodelovale pri pripravi televizijskih oddaj, in zgodovina ter vsebina televizijskih programov. Poleg tega raziskovalci z uporabo gradiva televizijskih in radijskih arhivov raziskujejo razvoj družbenih sprememb in socialno zgodovino druge polovice dvajsetega stoletja. Z inštitutom INA sodeluje štiristo univerz in visokih šol s 15.000 registriranimi uporabniki (od leta 1995), vsako leto pa zabeležijo še 1.500 novih uporabnikov.

Dr. Peter Dusek (ÖRF) je predstavil lastno življenjsko pot, ki ga je vzpodbudila k organizaciji študija medijske arhivistike na dunajski Univerzi.

Študij zgodovine in arhivistike se je v prvi in drugi avstrijski republiki posvečal predvsem časom izgubljene cesarske veličine, sodobna zgodovina pa je pri študiju zapostavljena. Dusek je tudi organiziral posebne tečaje za televizijske arhiviste; zanje je bilo med študenti veliko zanimanja. Med vsemi študenti je Dusek odbral najboljše med najboljšimi in zbral skupino mladih strokovnjakov, ki danes vodijo delo v arhivu avstrijske televizije. Med njimi je tudi dr. Alexander Hecht, ki je suvereno vodil nadaljevanje ponedeljkovih predavanj in predstavil delo inštituta za avstrijske zgodovinske raziskave, ki povezuje moderno znanost s tradicijo študija arhivistike na dunajski Univerzi, ki traja od leta 1854. Študij sodobne avdiovizualne arhivistike pripravi študente za delo v medijskih arhivih in jim tako omogoča boljše možnosti za uspeh pri iskanju zaposlitve.

Čeprav so predavanja sodobne medijske arhivistike med študenti na Dunaju zelo priljubljena, moramo televiziji priznati, da izgubljamo monopol. Vse več nalog televizije je prevzelo medmrežje. Pelle Snickars iz švedskega nacionalnega arhiva zvočnih in filmskih posnetkov (SLBA) je že v naslovu predavanja "Raziskave televizije po obdobju televizije" poudaril dejstvo, da je zlata doba televizije prešla in da so zdaj "glavni carji" pri You Tubeu.

Pri organizaciji FIAT/IFTA so se zato odločili, da bodo na splet postavili stran "Videoactive project", ki bo omogočala dostop do televizijske kulturne dediščine. Richard Wright sicer ni prepričan, da bo "Videoactive" presegel popolnost You Tubea, je pa njegova največja prednost v vsebini in podatkih v podatkovni bazi metadata. Ta izziv je bil postavljen tik pred pregledom dosežkov, ki jih je organizacija dosegla v tridesetletni zgodovini. Sle-

dile so popoldanske delavnice, v njih pa je dejavno sodeloval tudi avtor poročila. Predstavil sem petdeset let delovanja Televizije Slovenija, delo našega arhiva in zakonsko ureditev arhivske službe v Sloveniji, zlasti glede na položaj televizijskega arhiva, ki že petdeset let skrbi za hrambo arhivskega gradiva Televizije Slovenija. Zakon o varstvu dokumentarnega in arhivskega arhiva ter arhivih namreč v 62. členu določa, da javnopravne osebe posebnega pomena v znanosti, visokem šolstvu, kulturi ali širjenju informacij – med te vsekakor sodi tudi RTV Slovenija – lahko same skrbijo za hrambo lastnega arhivskega gradiva. Pri tem morajo zagotoviti ustrezne pogoje za hrambo, piko na i pa mora s podpisom postaviti še pristojni minister. Ta cilj moramo v jubilejnim letu vsekakor doseči, tako kot tudi vse druge naloge, ki so zapisane v sklepu referata, med njimi je vedno prva in najpomembnejša skrb za ohranitev kulturne dediščine naroda. Tej nalogi sledi odpiranje arhiva navzven. Arhiv mora posredovati gradivo vsaki posameznici ali posamezniku, ki arhivu pošlje pisno zahtevo za ogled ali presnemavanje gradiva ali pa mora arhiv le-to omogočiti prek spletnih povezav. Petdeseta obletnica nam ponuja priložnost, da našo dediščino iz preteklosti ponudimo na ogled v prihodnosti in sledimo napredku v interaktivnem digitalnem svetu. Čas je, da se vkrcamo na krov ladje, ki pluje po svetovnih digitalnih morjih. Ne gre le za to, da bodo prvi prej zavpili "Land ho!", temveč za dejstvo, ki so ga o zamudnikih v pregovoru lepo izrazili že stari Rimljani: "Tarde venientibus ossa".

Aleksander Lavrenčič

*Utrinek z otvoritve razstave "Kranjski deželni privilegij 1338–1736".
V ospredju z leve proti desni: dr. Franc Rozman, kulturni minister
dr. Vasko Simoniti in dr. Peter Štih (foto: Roman Marinko).*

Ocene in poročila o publikacijah in razstavah

Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 2008, 483 strani

V 7. zborniku Tehnični in vsebinski problemi klasičnega in elektronskega arhiviranja so objavljeni referati dopolnilnega izobraževanja s področja arhivistike, dokumentalistike in informatike, ki je potekalo od 2. do 4. aprila 2008 v Radencih. Prispevki so napisani v slovenskem, bosanskem, hrvaškem, srbskem, nemškem in angleškem jeziku z izvlečki v istem jeziku kot so referati in prevodom v angleški jezik. Povzetki so v angleškem, nemškem ali slovenskem jeziku. Razdeljeni so v pet vsebinskih sklopov.

Zbornik je izšel v Mariboru leta 2008 z naslovom, ki ga je imelo posvetovanje; obsega 483 strani, naklada pa 300 izvodov. Izdal in založil ga je Pokrajinski arhiv Maribor. Zbornik ima enako obliko kot prejšnji. Ovitek je v barvi, ki iz bele prehaja v modro. Na ovitku je slika računalniškega zaslona, nanj pa je položena knjiga. Na ovitku je naslov publikacije s krajem in letnico izida. Posamezne sklope prispevkov ločuje list z napisom sklopa in modro obarvanim širokim robom. Po takšni obliki je zbornik prepoznaven tudi pri udeležencih posvetovanj.

V prvem sklopu, Iz arhivske teorije, je štirinajst referatov:

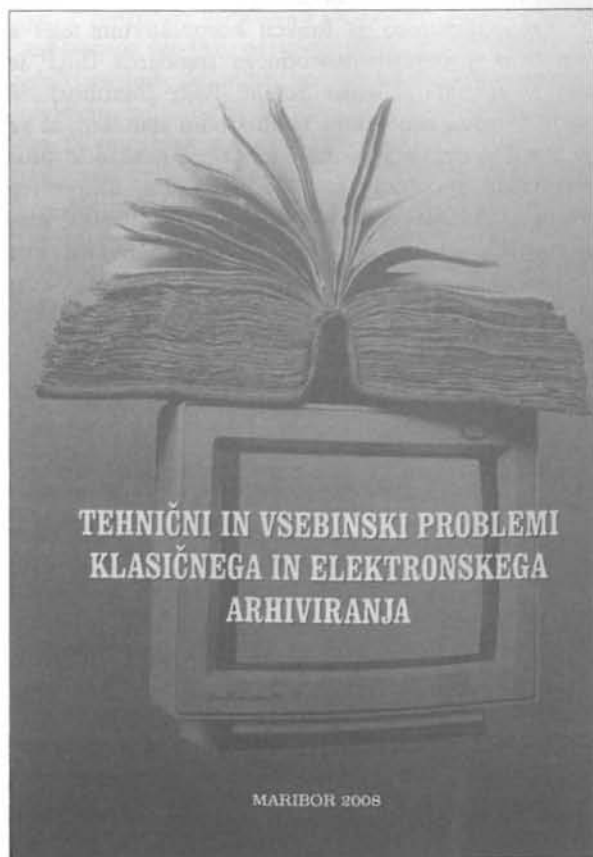
Leopold Auer (Dunaj) je pripravil referat *Zum Wandel der Archive in Wandel der Gesellschaft*; objavljen je tudi v prevodu (*O spremembi arhivov v okviru družbenih sprememb*). V prispevku predstavlja velike družbene spremembe v zadnjih desetletjih in posledice za arhive. Raziskuje vidike demokratizacije in množico arhivskih zakonov od sedemdesetih let naprej. Prav tako opozarja na vpliv novega tehnološkega razvoja in napredka. Arhivisti so v primerjavi z zgodovinarji arhivisti iz preteklosti danes v novi vlogi kot skrbniki in posredniki informacij za prihodnost in preteklost. Za tak informacijsko-znanstveni menedžment in za to potrebna pravna in informacijska znanja so arhivi kadrovske podhranjeni.

Branko Šuštar (Ljubljana) je pripravil referat z naslovom *Arhiv so ljudje ali o identiteti arhivistov*. V njem avtor ob pomoči vsebine objavljenih biografij arhivskih delavcev išče odgovore na vprašanje, kaj je pravzaprav arhivist. Poleg biografij analizira tudi 25-let spremljanja arhivistike. Poklična podoba arhivista, zasidranega tradicionalno v zgodovini in predvsem raznovrstnem delu z arhivskim gradivom, postaja vedno bolj multidisciplinarna. Z razvojem novih

medijev in tehnologij ter stroke se identiteta arhivista še dopolnjuje, posamezni arhivisti pa so vedno bolj specializirani.

Kje smo dve leti po sprejemu ZVDAGA je naslov referata Tatjane Hajtnik (Ljubljana). ZVDAGA je Arhivu Republike Slovenije in ne nazadnje tudi drugim, tako javnopravnim osebam kot podjetjem, ki se ukvarjajo z upravljanjem dokumentarnega gradiva v digitalni obliki, naložil vrsto novih strokovnih nalog. V prispevku je predstavljen pregled nalog, ki jih je Arhiv RS opravil dve leti po sprejetju ZVDAGA, in način njihove realizacije.

Tomaž Lavrič (Ljubljana) je pripravil referat z naslovom *Zaupni podatki v dokumentarnem in arhivskem gradivu*. Prispevek obravnava zaupnost, saj se s tem področjem srečujemo pri poslovanju; zaupnost je obravnavana v zvezi z dokumentarnim gradivom. Gradivo, ki je označeno kot zaupno, je potrebno zavarovati pred dostopom oseb, ki do njega niso upravičene. Vse gradivo pa postane v javnih arhivih po določenem času dostopno tudi preostali zainteresirani javnosti.

Naslednji referent je bil Azem Kožar iz Tuzle. V prispevku z naslovom O nekim značajkama arhivističke informacije; v prevodu (O nekaterih značilnostih arhivskega gradiva). V njem poudarja, da so arhivske informacije v modernem svetu informacij pomembno področje, ki pa, se v nasprotju z drugimi področji (npr. naravnimi) z uporabo ne izrablja, temveč nenehno povečuje. Arhivska informacija je nedvomno v marsičem osebna. Pomembna je ne le za trenutne potrebe, ampak je pomembna in nujno potrebna tudi za prihodnost. Prav na pomen arhivske informacije opozarja tudi avtor. Pomembna je za kulturo in znanost sedaj in v prihodnosti, pa tudi za aktualne centre oblasti na vseh ravneh, saj jim lajša delo v njihovih osnovnih funkcijah. Arhivske informacije je potrebno popularizirati, da bo na ta način arhivistika dobila pomen, ki ga je imela pred 60 leti v socialističnih državah, ko je bila klasična pomožna zgodovinska znanost.

Referent Žarko Bizjak (Ljubljana) je pripravil prispevek o standardih z naslovom ISIAH – Mednarodni standard za opis organizacij, ki hranijo arhivsko gradivo. V njem v grobih orisih predstavlja nov mednarodni standard "ISIAH – International Standard For Institutions with Archival Holdings", ki ga je pripravil Komite za dobro prakso in profesionalne standarde pri Mednarodnem arhivskem svetu (ICA). Standard bo uradno sprejet na 16. kongresu Mednarodnega arhivskega sveta, ki bo potekal v Kuala Lumpurju v Maleziji od 21. do 27. julija 2008.

Opis aktivnosti in funkcij korporativnih teles s pomočjo novega mednarodnega standarda ISAF je naslov referata Zdenke Semlič Rajh (Maribor). V njem avtorica predstavlja mednarodni standard, ki ga je razvil in pripravil Komite za dobro prakso in profesionalne standarde pri Mednarodnem arhivskem svetu (ICA/CBPS) za opis dejavnosti in funkcij korporativnih teles ISAF (International Standard For Activities/Functions of Corporate Bodies). Ta standard dopolnjuje in nadgrajuje popisovanje arhivskega gradiva na podlagi standarda ISAD(G) in ustvarjalcev arhivskega gradiva na podlagi standarda za popisovanje ustvarjalcev arhivskega gradiva (korporativnih teles oseb in družin) ISAAR (CPF). Ta standard bo uradno sprejet na 16. kongresu Mednarodnega arhivskega sveta v Kuala Lumpurju v Maleziji.

Srdan Gažević in Aleksandar Đokić (oba iz Beograda) sta pripravila referat o standardih z naslovom Praktična primena standarda ISO 15489 u vođenju kancelarijskog poslovanja uz podršku računarskih sistema kod stvaralaca – nove mogućnosti za arhivsku službu; v prevodu (Praktična uporaba standarda ISO 15489 pri vođenju pisarniškega poslovanja pri ustvarjalcih – nove možnosti za arhivsko službo). Poudarjata nujnost uvedbe standarda ISO 15489 kot osnove za pripravo aplikacije za podporo pisarniškem in arhivskemu poslovanju. Pripravila sta analizo po-

nudbe programske opreme, ki je uradno dosegljiva v Srbiji. Pojasnila sta prednosti in pomanjkljivosti pripravljenih aplikacij programske opreme, kot so DMS, ERMS in RMS. Natančno sta opisala vsebino projektne naloge v skladu s priporočili standarda ISO 15489 in vlogo arhivske službe pri pripravi standarda.

Naslov referata Janeza Kopača (Kranj) je Arhivska zakonodaja in centri za socialno delo. Ob začetku uvajanja novega enotnega načrta klasifikacijskih znakov za centre za socialno delo je bilo potrebno ugotoviti, kako centri uresničujejo določila arhivske zakonodaje. V prispevku so povzeti z zakonodajo določene obveznosti in podatki slovenskih regionalnih arhivov o uslužbencih in njihovi strokovni usposobljenosti za delo z dokumentarnim gradivom centrov. Stanje je razmeroma dobro. Zadovoljiva je tudi urejenost dokumentacije centrov. Mnogo bolj problematično pa je izvajanje predpisanih standardov za prostore t. i. stalne zbirke, v katerih je gradivo z zelo občutljivo vsebino. Veliko bo potrebno storiti tudi pri izročanju arhivskega gradiva centrov pristojnim regionalnim arhivom. Zelo racionalno bo delo, ko bo strokovna skupina slovenskih arhivov za preučevanje vprašanj zdravstva in socialnega varstva pripravila tipsko navodilo za odbiranje; določilo bo vrste arhivskega gradiva centrov.

Koriščenje i objavljivanje arhivske građe koja se odnosi na zarobljenike i logoraše iz drugog svetskog rata – Moralna i pravna zaštita njihovih ličnosti; v prevodu (Uporaba in objavljivanje arhivskega gradiva, ki se nanaša na vojne ujetnike iz druge svetovne vojne – morala in pravna zaščita), je naslov referata Jovana Popovića (Beograd). Roki hrambe, postopek in pogoji za uporabo gradiva, ki ga hrani Arhiv Srbije in Črne gore, so navedeni v predpisih, ki urejajo delo v arhivih z arhivskim gradivom državnih in drugih organov od leta 1918 do razpada Jugoslavije. Zakonodajalec pa ni predpisal omejene uporabe in objavljanja imen oseb, ki so bile zverinsko mučene in izpostavljene medicinskim, spolnim in drugim poskusom; to bi lahko nepopravljivo škodovalo osebnosti, morali in dostojanstvu prizadetih.

Branka Doknić (Beograd) je pripravila prispevek Novi status Arhiva Jugoslavije. V njem predstavlja novi status Arhiva Jugoslavije, ki je po več desetletjih obstoja kot upravna organizacija postal sestavni del ministrstva za kulturo, in to kot del korpusa kulturne dediščine. Formalna sprememba statusa pomeni vsebinske spremembe (najprej so bile vidne v internem delu institucije), ki bodo omogočile ustrezno vrednotenje dela Arhiva Jugoslavije v okviru ministrstva za kulturo oziroma v že vzpostavljenih odnosih v sistemu kulturnih institucij.

Predstavitvi madžarskih arhivov je Ibolya Foki (Zalaegerszeg, Madžarska) dala naslov Archives in Hungary (Arhivi na Madžarskem). V prispevku pred-

stavlja zgodovino in razvoj arhivov na Madžarskem od začetkov do sedanjosti. Podaja kratek pregled različnih vrst arhivov, ki jih imajo na Madžarskem, in podrobno opisuje odgovornosti, organizacijo in klasifikacijo fondov madžarskega narodnega in županijskih arhivov.

Arhivi in etika je naslov referata Živane Hedbeli (Zagreb). V njem pojasnjuje nekatere osnovne pojme in temeljne vrednote, razlaga o odnosu med etiko in arhivi ter utemeljuje, zakaj je arhivom in arhivistom etika potrebna. Etika mora ponuditi odgovor na vprašanje, kaj je v določeni okoliščini pravilen postopek. Leta 1996 je bil v arhivih sprejet prvi etični kodeks. Nekatere situacije je težko rešiti le s sklicevanjem na določila etičnega kodeksa, saj je odločitev prepuščena vesti posameznika.

Zadnji prispevek v tej skupini sta pripravila Žarko Štrumbli in Vojko Brunček (oba iz Ljubljane), in sicer prispevek z naslovom Razvoj državnih upravnih organov s področja šolstva, visokega šolstva in znanosti v RS med leti 1991 in 2008. V njem prikazujeta razvoj upravnih organov od osamosvojitve naprej, in sicer organov s področja šolstva, visokega šolstva in znanosti z vsemi reorganizacijami in prevzemi arhivskega gradiva v Arhiv Republike Slovenije. Avtorja opozarjata tudi na klasifikacijske načrte z vsemi roki hranjenja, navodili in gradivom, ki ni zajeto v klasifikacijskih načrtih omenjenih organov, kakor tudi na gradivo, ki je začelo nastajati v digitalni obliki.

V drugem sklopu, sklopu Avdiovizualni arhivi, so štiri referati:

Uporabniku prilagojeno iskanje medijskih vsebin je naslov referata Cirila Galeta (Ljubljana). Uporabniku prilagojeno iskanje vsebin ali personalizacija je postopek, s katerim iz množice dostopnih vsebin izberemo tiste, ki so za uporabnika najprimernejše (uporabniku "všečne" vsebine). To naredimo na podlagi poznavanja uporabnikovih preferenc, ki so sicer zapisane v uporabniškem modelu. Tega gradimo in posodablamo ob pomoči informacij o v preteklosti izbranih/neizbranih vsebinah, ki jih dobimo z analizo interakcije uporabnika s sistemom prek uporabniškega vmesnika.

Marta Rau Selič in Dušica Kunaver (obe iz Ljubljane) sta pripravili referat o filmskem gradivu z naslovom Prestop meje starega alpinizma – Lhotse, južna stena leta 1981 in 1990. Poudarjata pomen arhiviranja, restavriranja in prikazovanja filmskega arhivskega gradiva (slikovno in zvočno gradivo) o odpravi v južno steno osemstisočaka Lhotse leta 1981. Ta jugoslovanska alpinistična odprava je dosegla rob stene, ki je bila največji alpinistični izziv tistega časa. Referat predstavlja vsebinski del te odprave, predvsem pa nas seznanja s problematiko arhiviranja in restavriranja tega občutljivega filmskega gradiva, ki je del naše ter svetovne kulturne in alpinistične dediščine.

Radmila Nedeljković (Beograd) je pripravila referat o filmskem arhivu z naslovom Arhiv filmskih novosti (Arhiv filmskih novic). V njem predstavlja stanje in problematiko zaščite in uporabe filmskega gradiva na primeru Filmskih novosti. Novo je lahko v arhivu tudi to, kar je bilo pozabljeno. K temu je pripomoglo tudi različno razlaganje arhivske zakonodaje, saj je bilo vzrok za nekonsistentno varovanje filmskega arhiva.

Aleksander Lavrenčič (Ljubljana) je pripravil referat z naslovom Uporaba molekularnih sit za varno hrambo filmskega arhivskega gradiva. V njem predstavlja problematiko materialnega varstva filmskega gradiva in dejavnike, kot so vlaga, temperatura, kisline in hlapi iz ozračja v skladišču, ki lahko pogubno vplivajo na življenjsko dobo filma. Sindrom ocetne kisline je kemična reakcija, ki nastane zaradi razpada triacetatnega celuloznega filma. Nizka temperatura in uporaba molekularnih sit reakcijo upočasnita. Molekularna sita lahko uporabimo pri hrambi filma na katerikoli stopnji, najbolj pa je, da jih priložimo v škatle že ob koncu laboratorijske obdelave in preden film shranimo v skladišče.

V tretjem sklopu, Materialno varstvo, je trinajst referatov:

Minimalni standardi za materialno varovanje gradiva, ki ima značaj arhivske dediščine je naslov referata, ki ga je pripravila Jedert Vodopivec (Ljubljana). V prispevku so predstavljene minimalne zahteve, ki jih je potrebno upoštevati pri materialnem varovanju arhivskega gradiva, nastalega na klasičnih in elektronskih medijih, ki je ali bo – tako je mogoče predvidevati, kulturna dediščina. Zahteve pri trajni hrambi so za podobne materiale povsod enake, ne glede na imetnika oz. skrbnika.

Marjeta Černič (Ljubljana) je pripravila referat z naslovom Dokumentno gradivo na papirju – specifikacija lastnosti zaščitne embalaže. V njem opozarja, da vse vrste zgodovinsko in umetniško dragocenega gradiva, ki sestavljajo arhivske, knjižnične in muzejske zbirke, potrebujejo ustrezno zaščitno embalažo iz papirja, kartona, lepenke (škate, ovoji, mape, paspartuji). V prispevku predstavlja najnovejša priporočila in zahteve na tem področju ter specifikacijo lastnosti, ki jih predpisuje standard ISO/CD 16245 za kakovost zaščitne embalaže za dolgotrajno hrambo dokumentov na papirju.

O vprašanih reprodukcije arhivskega gradiva je Jozef Hanus (Bratislava) pripravil referat z naslovom Photography and Copying of Archival Documents in Archives' Reading Rooms; v prevodu (fotografiranje in kopiranje arhivskega gradiva v čitalnicah arhivov). V njem opozarja, da hiter razvoj informacijske tehnologije in s tem povezana uporaba skenerjev, modernih digitalnih fotoaparatorov in drugih pripomočkov za enostavno zajemanje slik vpliva tudi na povpraševanje

obiskovalcev v čitalnicah arhivov po fotografiranju arhivskega gradiva. Določila, ali lahko obiskovalci arhivskih čitalnic uporabijo različno opremo za zajemanje slik arhivskega gradiva, niso poenotena in niso različna le v raznih državah ampak tudi znotraj držav samih. Takšne razmere so posledica različnih zakonskih meril, različnega razvoja, tehnične opreme idr.

Svetlana Perović Ivović (Beograd) je v prispevku 55-godišnje iskustvo Arhiva Jugoslavije u tehničkoj zaštiti kulturne baštine i buduća strategija nacionalne zaštite, v prevodu (55 letne izkušnje Arhiva Jugoslavije pri tehnični zaščiti kulturne dediščine in bodoča zaščita nacionalne strategije), predstavila 55 let izkušenj s tehnično zaščito arhivskega gradiva in razvoj Laboratorija za konservacijo in restavracijo v Arhivu Jugoslavije. Znanje, izkušnje in delo so predstavljeni, da bi seznanjali z reševanjem konservatorsko-restavratorskih problemov, preventivno zaščito in vzgojo strokovnjakov iz drugih arhivov z območja nekdanje SFRJ. Sodobna konservacija pisne kulturne dediščine, – to je tudi arhivsko gradivo kot zgodovinski vir neprecenljive vrednosti – je vključena v nacionalni program zaščite. Predloga za ustanovitev Centralnega instituta za konservacijo (CIK) je za razvoj zaščite kulturne dediščine v Arhivu Jugoslavije najbolj sprejemljiva strateška rešitev.

Referat z naslovom Selitev arhivskega gradiva Oddelka za gradivo uprave po letu 1945 v prenovljeno "vojašnico na Roški" sta pripravili Alenka Starman in Jasmina Kogovšek (obe iz Ljubljane). Ob predstavitvi postopkov selitve predstavljata dosedanje prostorsko problematiko Oddelka za gradivo uprave po letu 1945 Arhiva Republike Slovenije. Vse do selitve je oddelek hranil arhivsko gradivo v petih skladiščih na različnih lokacijah v Ljubljani. Z delnim prevzemom novih skladiščnih prostorov v prenovljeni vojašnici na Poljanski cesti 40 v decembru 2006 so bile razmere za izvedbo selitve arhivskega gradiva Oddelka za gradivo uprave po letu 1945 ustrezne.

Mehansko varovanje v arhivski praksi je naslov referata Zlatka Vezjaka (Maribor). V njem predstavlja tehnično varovanje dokumentarnega in arhivskega gradiva, ki je pogoj, za zavarovanje gradiva pred izgubo ali okrnitvijo ter dostopom nepooblaščenih oseb. S tem ga ohranimo za prihodnje rodove. Osnovno tehnično varovanje zagotavlja že prostor in zgradba, oprema (varnostne omare, blagajne in varnostni prostori v kombinaciji s protivolmnimi javljalnimi napravami) pa je zagotovilo, da bo ta cilj tudi dosežen.

Problematiki arhivskih zgradb je bil namenjen referat Ivana S. Klanečka (Maribor) z naslovom Problematika neustreznih zgradb za arhive. V njem opozarja, da je vzrok za neustrezne zgradbe, namenjene arhivom, slabo poznavanje arhivske stroke v preteklosti in manjkajoče zakonodaje, ki bi določala način delovanja arhivske stroke. Razlogi za obstoječe stanje

v starih zgradbah nekaterih arhivskih služb so v pomankanju finančnih sredstev.

Stanje v skladiščih v bavarskih državnih arhivih je v referatu z naslovom Die Situation der Magazine bei den staatlichen Archiven Bayerns. Mit einem Ausblick auf den kommunalen und kirchlichen Bereich, v prevodu (Arhivska skladišča državnih arhivov na Bavarskem z dodatnim pregledom občinskega in cerkvenega področja), predstavil Joachim Kemper (München). Prispevek, ki temelji na zgodovinskem pregledu, predstavlja zidave zgradb, namenjenih arhivom in arhivskim skladiščem na Bavarskem. Poudarjeni so pogoji in tehnične zahteve pri novogradnjah, zlasti klimatizacija arhivskih skladišč. V prispevku so na koncu predstavljene številne arhivske novogradnje za državne, občinske in cerkvene arhive.

V referatu Adaptacija nenamjenskog prostora za arhivsko spremište na primjeru Državnog arhiva u Zagrebu, v prevodu (Adaptacija nenamenskega prostora za arhivsko skladišče na primeru Državnega arhiva v Zagrebu), je Mirjana Gulić (Zagreb) predstavila adaptacijo prostorov za arhivsko skladišče. V njem so predstavljene razmere in postopki za urejanje pridobljenega novega ali nenamenskega začasnega kletnega prostora za arhivsko skladišče in delovne prostore ter analiza pozitivnih in negativnih učinkov začasnih rešitev.

Nina Gostenčnik in Jožica Bajgot (obe iz Maribora) sta o stanju v skladiščih pripravili referat Problematika ustreznosti arhivskih skladišč v Pokrajinskem arhivu Maribor. V njem predstavljata dve arhivski skladišči Pokrajinskega arhiva Maribor, ocenjeni po metodologiji za pregled stanja arhivov in muzejev, ki sta jo izdelala kanadska strokovnjaka Stefan Michalski in Robert Waller. V referatu so poudarjeni in opisani samo dejavniki, ki najresneje ogrožajo gradivo v obeh arhivskih skladiščih.

V referatu Vrednotenje materialnega varstva arhivskega gradiva v Zgodovinskem arhivu Celje: skladišče za posebno gradivo, fototeka in skladišče v prvem nadstropju sta Borut Batagelj in Sonja Jazbec (oba iz Celja) predstavila problematiko arhivskih skladišč v Celju. V njem upošteva metodologijo vrednotenja razmer v slovenskih arhivskih skladiščih predstavljata stanje treh ločenih skladišč v stavbi Zgodovinskega arhiva Celje: skladišče v prvem nadstropju, fototeko in skladišče za posebno gradivo.

Vojko Brunček, Gašper Šmid in Žarko Štrumbil (vsi iz Ljubljane) so predstavili oceno skladišč. Referat ima naslov Ocena stanja skladišč Ministrstva Republike Slovenije za šolstvo in šport in Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo na Kotnikovi ulici in Masarykovi cesti v Ljubljani. V njem opozarja, da je arhivsko gradivo na različnih nosilcih zapisov neizogibno prepuščeno procesom staranja in počasnega propadanja. Na to zelo vplivajo njihova materialna sestava in še posebej razmere, v katerih so

ti nosilci shranjeni. K dejavnikom, ki najbolj ogrožajo arhivsko gradivo, štejemo neposredno fizično silo, krajo in vandalizem, ogenj, vodo, biološke škodljivce, onesnaženost ozračja, nepravilno osvetlitev in razna sevanja, neustrezno temperaturo in relativno vlago. Možen dejavnik tveganja izgube arhivskega gradiva je tudi neustrezna tehnična in strokovna obdelava.

To poglavje končuje prispevek Gašperja Šmida (Ljubljana) z naslovom Predstavitev in ocena pogojev za hrambo arhivskega gradiva v dveh skladiščih Arhiva RS na Dunajski cesti 48 v Ljubljani – na Petrolu. Kot že prejšnji referenti opozarja na neizogibno prepuščenost arhivskega gradiva procesom staranja in počasnega propadanja, kot posledice materialne sestave in posebnih razmer v katerih je gradivo shranjeno. Negativni dejavniki so neposredna fizična sila, kraja, vandalizem, ogenj, voda, biološki škodljivci, onesnaženost ozračja, nepravilna osvetlitev in razna sevanja, neustrezna temperatura in relativna vlaga ter neustrezna tehnična in strokovna obdelava.

V četrtem sklopu, sklopu Iz arhivske prakse, je devet referatov.

Varstvo arhivskega in dokumentarnega gradiva na klasičnih in digitalnih nosilcih informacij pri ustvarjalcih je naslov referata Marijana Gerdeja (Maribor). V njem predstavlja opažanja in spoznanja o stanju arhivskega in dokumentarnega gradiva na klasičnih in elektronskih nosilcih informacij pri ustvarjalcih. Analizira nastajanje klasičnih in digitalnih informacij pri ustvarjalcih gradiva in hrambo dokumentacije na klasičnih in elektronskih nosilcih informacij ter uvajanje novih, varstvo in skladiščenje arhivskega in dokumentarnega gradiva ter probleme, ki se pri tem pojavljajo.

Stanko Čufer (Ljubljana) v referatu Procesni pristop k izdelavi klasifikacijskega načrta obravnava procesni pristop pri izdelavi klasifikacijskega načrta. Postopek izdelave klasifikacijskega načrta je sestavni del notranjih pravil za hrambo klasičnega in elektronskega dokumentarnega gradiva v skladu s pravnimi podlagami varstva dokumentarnega in arhivskega gradiva s poudarkom na Enotnih tehnoloških zahtevah, Ver. 1.0 (ETZ, Arhiv RS, 1/12-2006). Postopek izdelave klasifikacijskega načrta je standardiziran: Vsebuje opis postopka, določa pogoje za izvajanje postopka, cilje in rezultate, kontrolno kakovosti, način poročanja in obvezno dokumentacijo. Model klasifikacijskega načrta je zasnovan po shemi povezav procesov, ki jo lahko opredelimo skladno s standardom kakovosti ISO 9001:2000.

Irma Majerle (Ljubljana) je pripravila referat o evidentiranju z naslovom Vpliv načina evidentiranja na odbiranje in izločanje. V njem objavlja pregled dveh načinov evidentiranja gradiva in njun vpliv na odbiranje in izločanje dokumentarnega gradiva ter primerja evidence na karticah z elektronsko evidenco (torej ročno in elektronsko evidenco).

Naslednji prispevek o arhivski praksi je referat Izeta Šabotića (Tuzla) z naslovom Mjesto i uloga vanjske službe arhiva i potreba njene modifikacije, v prevodu (Vloga arhivske zunanje službe in potreba za njeno prilagoditev). V njem avtor predstavlja nekatera osnovna dejstva o pomenu in vlogi zunanje službe arhiva ter nujnost spremembe njene vloge in nalog ter prilagoditve novim okoliščinam in arhivskemu področju, zaradi dinamičnih sprememb v vodstvu arhivske službe in tehnološkega razvoja informacijskih tehnologij.

Omer Zulić (Tuzla) je pripravil referat o tranzicijskih procesih; naslov je Uticaj tranzicijskih procesa na preuzimanje arhivske građe – Iskustva arhiva Tuzlanskog kantona Tuzla, v prevodu (Vpliv tranzicijskih procesov na prevzemanje arhivskega gradiva – izkušnje arhiva Tuzelskega kantona). Prevzemanje arhivskega gradiva v arhive je končni cilj arhivskih inštitucij. Prevzemanje arhivskega gradiva je posebej pomembno med tranzicijo. Razlog za to tiči v kompleksnosti tranzicijskega procesa, ki je v veliki meri vplival in še vedno vpliva na problematiko prevzemanja arhivskega gradiva. Zato je skušal avtor na podlagi izkušenj Arhiva Tuzle opozoriti na nekatere težave ter rezultate, ki so jih dosegli pri tem. Arhiv v Tuzli si dosledno prizadeva za dolgoročno in sistemsko rešitev tega pomembnega vprašanja.

Mina Kujović (Sarajevo) je pripravila referat z naslovom Sređivanje arhivskih fondova najvišjih organa zakonodavne upravne vlasti Bosne i Hercegovine (1878–1956); v prevodu (Urejanje arhivskih fondov najvišjih organov upravno zakonodajne oblasti Bosne in Hercegovine (1878–1956)). Opozarja na problematiko arhivskega gradiva najvišjih organov pravosodja in uprave Bosne in Hercegovine, ki je nastalo v obdobju od 1878. do 1956., na to, da ga v Arhiv Bosne in Hercegovine prevzemajo neurejeno, ker je bilo izpostavljeno propadanju, primarni cilj Arhiva pa je bil gradivo zavarovati. V referatu je predstavljen le segment strokovnega dela v Arhivu Bosne in Hercegovine – ob vzorcih urejanja velikih fondov, ki so nastali pri delovanju najvišjih organov oblasti Bosne in Hercegovine od ustanovitve Arhiva do leta 1992.

Mogućnosti primene međunarodnih arhivskih standarda za opisivanje arhivske građe ISAD(G) u arhivima u Srbiji; v prevodu (Možnost uporabe Splošnega mednarodnega standarda za popisovanje arhivskega gradiva ISAD(G) v srbskih arhivih), je naslov referata Boriše Radovanovića (Kragujevac). V njem avtor opisuje standardizacijo arhivske službe v Srbiji z upoštevanjem mednarodnih primerjav in možnostjo upoštevanja Mednarodnih arhivskih standardov za popisovanje arhivskega gradiva ISAD(G).

Miroslav Dučić (Užice) je pripravil referat z naslovom Arhivski fondovi organa uprave – Neki problemi uočeni u praksi praćenja registratura organa

uprave u Istorijском arhivu u Užicu; v prevodu (Arhivski fondovi organov uprave – Nekateri praktični problemi pri ustvarjalcih s področja uprave v Zgodovinskem arhivu Užice). Avtor je v prispevku predstavil učinkovitost arhiva v službi dela po javnem poblastilu na podlagi le ene spremembe predpisov v okviru družbenih sprememb in kako v praksi izvajajo vse predpise o pisarniškem poslovanju, in sicer od navodila za uvajanje enotnega delovodnika iz leta 1950 do uredbe o kategorijah pisarniškega gradiva iz leta 1993. Referat je rezultat analize arhivskih fondov organov uprave v Zgodovinskem arhivu Užice v primerjavi s stanjem v drugih arhivih Republike Srbije. Ob tem so v referatu predstavljene nekatere pomembne informacije o stanju fondov organov uprave v arhivu v Užicah.

O izkušnjah znanstvenoraziskovalnega dela v arhivih je Bojan Balkovec (Ljubljana) pripravil referat z naslovom Na oni strani arhivskega pulta. V njem je predstavil raziskavo – študentje zgodovine namreč, ko se seznanjajo z osnovami raziskovalnega dela in ohranjanjem gradiva, obiščejo arhive. Potem v arhivih izdelajo seminarske in diplomske naloge. Študentje prvega letnika so opravili tri naloge ob pomoči spletnih strani arhivov. Avtor je ugotavljal spretnost študentov pri iskanju gradiva na spletnih straneh. Tretja naloga je bila ocena odziva arhivov na dopise študentov, ki so arhive spraševali o njihovem gradivu.

V petem sklopu, Informatika, je osem referatov, ki osvetljujejo to arhivsko problematiko tudi z mednarodno primerljivimi izkušnjami:

Vladimir Drobnyak (Koper) je pripravil referat z naslovom Uvajanje odprtokodnih sistemov v Pokrajinskem arhivu Koper. V njem predstavlja odprtokodne sisteme, ki so v razvoju dosegli visoko stopnjo zrelosti, saj na njih tečejo številni pomembni spletni portali v svetu (tudi komercialni), velika univerzitetna omrežja in tudi nekatere državne uprave. Ob nenehnem pomanjkanju sredstev so se zato v Pokrajinskem arhivu Koper odločili za prehod na odprtokodne sisteme; tako so zmanjšali ne le stroške, povezane z nakupom programske opreme, ampak tudi nevarnost napačne oziroma nepopolne licenčne pokritosti. Prehod je postopen. Najprej so ga izpeljali na strežnikih, v letu 2008 pa ga bodo postopno tudi na delovnih postajah. To ima številne posledice in ena pomembnejših je ta, da morajo aplikacije za delo z bazo podatkov (register, popisi ipd.) prav tako prenesti na odprtokodne tehnologije. Zato so se odločili za razvoj spletnega portala, ki jim bo omogočal integracijo njihovih javnih spletnih strani z arhivskim strokovnim delom v hiši in na terenu.

EU Standards – Member States' Solutions – The changes of the legal framework and the adoption of MoReq in Hungary, v prevodu (Evropski standardi in predpisi držav članic – madžarske izkušnje z refor-

miranjem RM kontrole), je naslov referata Zoltána Szatucseka (Budimpešta). V njem omenja, da je na Madžarskem med letoma 2003 in 2005 potekala modernizacija strukture upravljanja dokumentov na najvišji ravni kot tudi usklajevanja njenih komponent z določili Evropske unije. Projekt je prinesel dva pomembna zaključka. Za nadzor nad vladnimi dokumenti je bil ustanovljen Vladni urad za upravljanje dokumentov, v zakonodajo pa so bile vključene poenostavljene specifikacije Moreqa. Poleg tega je bil vzpostavljen sistem akreditacij zasebnih podjetij, na podlagi katerega poteka nadzor nad uporabo elektronskih sistemov za upravljanje dokumentov v javnem sektorju. Novi elementi so poostriili nadzor nad zgodnjo fazo življenjskega cikla dokumentov, toda v sistemu morajo doseči več. Narediti bo potrebno bolj natančno ločitev dela med arhivi in vladnim uradom ter razviti proces akreditacij, ki bo arhivom dajal več odgovornosti. Madžarski akreditacijski sistem se bo moral odzvati tudi na načrtovano testiranje skladnosti z Moreqom 2.

O novem hrvaškem informacijskem sistemu sta Hrvoje Čabrajić (Split) in Vlatka Lemić (Zagreb) pripravila referat z naslovom Implementacija ARHiNET sistema – normiranje i ujednačavanje rada arhiva, v prevodu (Implementacija sistema ARHiNET – normiranje in poenotenje dela v arhivih). V njem predstavljata, kako je z uvajanjem ARHiNET-a, mrežnega informacijskega sistema za popisovanje, obdelavo in uporabo arhivskega gradiva, Hrvaški državni arhiv konec leta 2006 začel postavljanje informacijskega sistema in sistema evidence hrvaške arhivske službe. Z uvedbo tega sistema je omogočena integracija podatkov in dela v arhivu, uporabnikom pa so na enem mestu dostopni vsi podatki o evidentiranem gradivu, ustvarjalcih in o tem, kdo ga hrani. Zbiranje vseh podatkov na enem mestu oziroma uvajanje preprostege načina evidentiranja in izdelave zapisov o arhivskem gradivu je prineslo velike spremembe pri delu v državnih arhivih in celotni arhivski službi. Avtorja sta predstavila dosedanje rezultate dela pri najpreprostejših postopkih popisovanja, standardizirane evidence in iskanje podatkov o gradivu ter normiranje postopkov na nekaterih področjih arhivske dejavnosti.

Branka Molnar (Zagreb) je pripravila referat z naslovom LECTOR, web-aplikacija čitaonice Državnog arhiva u Zagrebu, v prevodu (LECTOR, web-aplikacija v čitalnici Državnega arhiva v Zagrebu). V njem predstavlja delovanje spletne aplikacije LECTOR, ki je bila pripravljena za potrebe čitalnice Državnega arhiva v Zagrebu in je integrirana v arhivski informacijski sistem. Z aplikacijo so avtomatizirani procesi evidentiranja uporabnikov arhivskega gradiva v čitalnici in njihovih naročil za uporabo ter postopek odobritve naročil. Aplikacija omogoča funkcionalno povezovanje skladišč in vodenje enotne skladiščne

evidence. Prav tako omogoča pripravo statistike uporabnikov in njihovih želja za uporabo gradiva.

Digitale Reproduktion und Inhaltsschließung von historischen Tageszeitungen im Steiermärkischen Landesarchiv, v prevodu (Digitalne reprodukcije in vsebinsko zajemanje Zgodovinskega časopisa v Štajerskem deželnem arhivu), je naslov referata Josefa Rieglerja (Gradec). V njem je predstavil pravne, tehnične in organizacijske plati velikega projekta digitalizacije in indeksiranja pribl. 2,5 milijonov strani štajerskih časnikov v Štajerskem deželnem arhivu. Osvetlil je tudi parametre, ki so jih izbrali in upoštevali pri realizaciji projekta, ter poudaril pomen tovrstnega dela.

Mladen Ratko Vujović, Aleksandar Đokić (oba iz Beograda) sta pripravila referat z naslovom Sačuvati i podeliti pamćenje sa drugima – Projekat digitalizacije, mikrofilmovanja, obrade i korišćenja delova zaostavštine Nikole Tesle, v prevodu (Ohraniti in deliti spomin z drugimi – Projekt digitalizacije, mikrofilmanje, obdelave in uporabe dela zapuščine Nikole Tesle). V njem predstavljata razloge za nadaljevanje pregleda in popisa zapuščine Nikole Tesle. Predstavljata opis in razdelitev zbirk ter strokovna in metodološka načela, na katerih temelji celotni projekt – digitalizacija, mikrofilmanje, popisovanje in uporaba delov zapuščine. Poudarjena je potreba po uvajanju sodobnih informacijskih tehnologij na vseh področjih dela v Muzeju Nikole Tesle in praksa, še posebej popisovanje zaokroženih zbirk dokumentarnega gradiva.

Aleš Bagič (Ljubljana) je svojemu referatu dal naslov Arhivirajmo varno! V njem opozarja, da arhiviranje ne pomeni samo priskrbiti ustrezne arhivske prostore z ustrezno opremo. Arhiviranje pomeni tudi poskrbeti za strokovnjake, usposobljene za ravnanje z dokumentarnim in arhivskim gradivom, jih vedno znova izobraževati ter seznanjati z novo zakonodajo, seveda, kolikor si želimo arhivirati varno; to pa je zagotovo želja vsakogar.

Zadnji referat v tem poglavju je referat z naslovom Akreditirana programska oprema za elektronsko arhiviranje in potrebni postopki za uskladitev z zakonodajo. Pripravila sta ga Boštjan Gaberc in Sandi Rožman (oba iz Novega mesta). V njem sta avtorja predstavila praktične zakonske podlage za uvedbo elektronskega arhiviranja ter poudarila predvsem praktičnost in pomen uporabe orodij, s katerimi organizacija uvede elektronsko arhiviranje, ki je skladno z zakonom.

V zborniku sta objavljena tudi sestavka v spomin na pokojna starosta arhivistike, dolgoletna udeleženca posvetovanj, prof. Antošo Leskovca, ki ga je pripravila dr. Slavica Tovšak, in mag. Martina Modrušana, ki ga je pripravil dr. Miroslav Novak.

Na koncu zbornika je objavljena Predstavitev avtorjev. Predstavitev posameznih avtorjev so bolj ali manj obširne ter opremljene s portreti.

Na posvetovanju je svoj prispevek predstavil tudi Marjan Vogrin, a ni pripravil referata za tisk. Njegov pregled stanja skladišč Škofijskega arhiva Koper in župnijskega arhiva v Piranu bo katalogiziran kot izvedeno delo na posvetovanju.

Referate so delavci v Pokrajinskem arhivu Maribor oblikovali v publikacijo, natisnili pa so jo v Tiskarni Saje, Maribor.

Referati, objavljeni v sedmem zborniku dopolnilnega izobraževanja s področja arhivistike, dokumentalistike in informatike v Radencih, pomenijo dragoceno pridobitev za slovensko arhivsko javnost, in to ne samo za izmenjavo množice teoretičnih mednarodnih izkušenj arhivske teorije, ampak predvsem zaradi bogatih izkušenj arhivske prakse, ki so jih avtorji v njih posredovali.

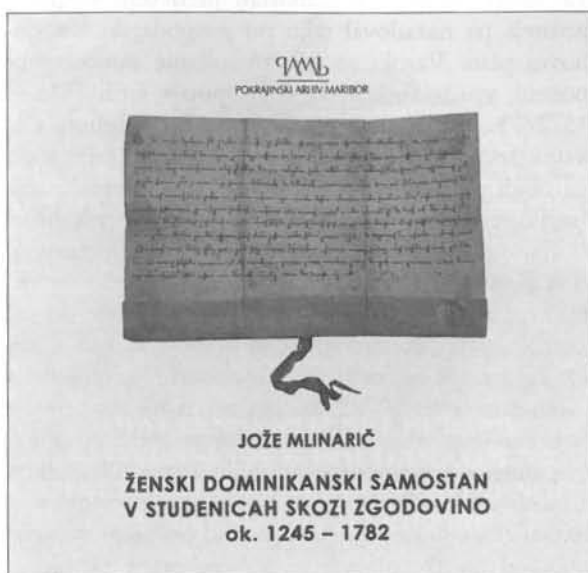
Leopold Mikec Avberšek

Jože Mlinarič, Ženski dominikanski samostan v Studenicah skozi zgodovino ok. 1245–1782, Pokrajinski arhiv Maribor, Katalogi 23, Maribor 2006, 27 strani;

razstava Pokrajinskega arhiva Maribor z enakim naslovom v razstavišču Archivum, avtor Jože Mlinarič, otvoritev razstave 27. januar 2006

Še eno v nizu znanstvenih monografij o samostanih na Slovenskem, ki jih neutrudno piše akademik dr. Jože Mlinarič, je ob izdaji Pokrajinski arhiv Maribor (PAM) počastil s postavitvijo razstave in izdajo kataloga.

Katalog je klasično zasnovan. Predgovoru takratne v. d. direktorice dr. Slavice Tovšak sledi Mlinaričev oris zgodovine ženskega dominikanskega samostana v

Studenicah, končuje pa ga seznam razstavljenega arhivskega, slikovnega in kartografskega gradiva.

Predgovor je v največji meri posvečen pomenu listin za zgodovinsko stroko in pomenu teh kot nacionalnega bogastva. Tiste, ki zadevajo preteklost Maribora in njegovo bližjo ter tudi nekoliko širšo okolico, danes hranijo v PAM-u, precej pa jih je še v arhivih na Dunaju, v Gradcu, Celovcu ter različnih samostanih in knjižnicah. PAM se lahko pohvali z zavidanja vredno zbirko 1100 listin iz obdobja med letoma 1246 in 1865. Po vsebini jih je večina le-teh vezanih na mesta Maribor, Ptuj in Slovenj Gradec. Gre za kupoprodajne in zamenjalne pogodbe; tiste novejšega datuma so predvsem različna ščitna pisma, torej potrditve pravic do uporabljanja zemlje oz. vinogradov. Vidno mesto v tej zbirki poleg židovskih listin zavzemajo tudi listine ženskega dominikanskega samostana v Studenicah. Vseh je 34, najstarejša med njimi pa je hkrati tudi najstarejša listina, kar jih hrani ta institucija.

Mlinaričev oris zgodovine samostana je bolj ali manj nekoliko dodelan povzetek njegove knjige z enakim naslovom. Na 11 straneh, malo večjih od A5-formata, je predstavljena ustanovitev samostana. Največ zaslug za to ima Zofija Rogaška, vdova po Rihertu z Ženka. Za gmotno podlago in kot posledico za obstoj samostana so v 13. in 14. stoletju poleg ustanoviteljice in njenih sorodnikov z darovanji zemlje in letnih dohodkov poskrbeli fevdniki krške škofije ter posamezniki iz Maribora, Kozjega in Arveža. V samostan so vstopale predvsem hčerke razmeroma blizu živčih plemiških rodbin. Avtorjeve navedbe Rajhenburških, Kunšperških, Planinskih, Konjiških itd. družin držijo, pa zapis, da je v 14. stoletju v samostan vstopila tudi hčerka nekega plemiča iz Podčetrka, pa ne drži. Gre namreč za Angelo, hčerko gradiščana Gerloha iz Deutschlandberga. V 15. in 16. stoletju je samostan predvsem stagniral, pozneje pa nazadoval tako po gospodarski kot duhovni plati. Vzroki so bili zmanjšanje samostanske posesti, vpadi Turkov, kmečki upori v letih 1515 in 1572/73, kriza redovnega življenja in podobno. Čas katoliške preнове je prinesel revitalizacijo samostana na obeh področjih, med drugim se je povečalo tudi število redovnic. Vendar pa je povečanje števila hčera iz vrst ogrsko-hrvaškega plemstva povzročilo nenavaden pojav. Redovnice so se razdelile glede na narodnost na dve strani, in to je kmalu pripeljalo do več kot 20 let trajajočega spora in sovraštva med njimi. Orisa zgodovine avtor ne končuje z razpustitvijo samostana v letu 1782, ko je postala njegova posest last verskega sklada ali z nadaljnjo prodajo in še številnimi menjavami lastnikov do konca 19. stoletja. V zadnjem odstavku nam na kratko pojasnjuje še nacionalizacijo samostanske posesti po drugi svetovni vojni in nakaže prizadevanja Mariborske škofije za

vrnitev (denacionalizacija). Ta se je zgodila na prelomu tisočletja in od takrat na vrnjenih objektih že potekajo obnovitvena in gradbena dela.

Razstava – katere izbor listin in fotografij je pripravil Jože Mlinarič, za postavitev pa so imeli zasluge tudi nekateri drugi člani kolektiva PAM-a – je imela vse značilnosti kakovostne razstave. Manjkali niso tudi originalni arhivski dokumenti, fotografije, karte in seveda uvodna kronološka predstavitev zgodovine samostana. Težišče razstave so predstavljale originalne, po večini pergamentne listine, ki jih danes hrani omenjena institucija. Po vsebini so si listine precej podobne. Po večini so v zvezi z gospodarskimi zadevami, kot so npr. podelitve kupnih in ščitnih pisem za vinograde, hube in dominikalno posest, zakupi gorskopravnih vinogradov ipd. Arhivsko gradivo so predstavljali še trije redki in več kot zanimivi viri. O puntanju studeniških kmetov v letu 1654 je neposredno pričal dopis oskrbnika Kremerja, duhovno plat samostana pa sta predstavljala še antifonar iz leta 1768 in knjiga udov Roženvenske bratovščine iz obdobja 1688–1794. Notranjost in vsebino te so predstavljali še fotografiji naslovnice in seznama prvih članov omenjene bratovščine.

Fotografij resda ni bilo na pretek, so pa bile te skrbno izbrane in so popestrile oz. dopolnile razstavo. Na ogled je bila reprodukcija Vischerjeve grafike samostana iz druge polovice 17. stoletja, prav tako pa tudi za primerjavo današnja podoba samostana, in sicer vhod ter cerkev, portal in glavni oltar. Tudi redovnice so dobile svoje mesto na razstavi, seveda ne v stvarni obliki. Na 11. panoju je bila fotografija podobe z nunami, pet panojev naprej pa nagrobnika dveh znanih prioric iz 16. in 17. stoletja, Uršule Patačič in Magdalene Rehtaler.

Trije panoji so bili namenjeni kartam. Dve sta prikazovali gradove na širšem studeniškem območju in župnije oz. vikariate med Dravo in Dravinjo pred letom 1782, na karti na 14. panoju pa je bilo mogoče prepoznati urbarialna naselja samostana na Štajerskem na osnovi popisa glavarine iz leta 1527 ter vinske gorice, torej gorskopravno posest, na osnovi imenjske cenitve iz leta 1542.

Deveta vitrina je bila "posvečena" enemu od vzrokov za postavitev razstave in izdajo kataloga. Že skozi steklo vitrine je bilo vidno, da je znanstvena monografija akademika dr. Jožeta Mlinariča z naslovom Studeniški dominikanski samostan ok. 1245–1782 natančno in podrobno delo. Za tiste, ki se s tovrstno tematiko ne ukvarjajo ali jih podrobnosti te vrste ne zanimajo, omenjena knjiga ni najboljša večerno branje. Upam, da so si vsaj pogledali razstavo ali pa (bodo) prebrali katalog.

Jože Mlinarič, Malteški viteški red na Slovenskem s poudarkom na malteški postojanki (komendi) v Melju pri Mariboru, Pokrajinski arhiv Maribor, Katalogi 29, Maribor 2008, 20 strani; razstava Pokrajinskega arhiva Maribor z enakim naslovom v razstavišču Archivum, avtor Jože Mlinarič; 15. april 2008–september 2008

Sodelovanje Pokrajinskega arhiva Maribor (PAM) in akademika dr. Jožeta Mlinariča sega že daleč v preteklost. Če odmislimo njegovih 20 let službovanja v tej instituciji, se nam v prvi vrsti pred očmi prikazujejo 32 zvezkov Gradiva za zgodovino Maribora in Zbirka listin 1246–1865, poleg tega pa je akademik tudi avtor različnih razstavnih katalogov, ki so izšli pri omenjeni instituciji. Množica različnih projektov in njihovi dobri rezultati kažejo, da je to sodelovanje uspešno, kakovostno in predvsem potrebno.

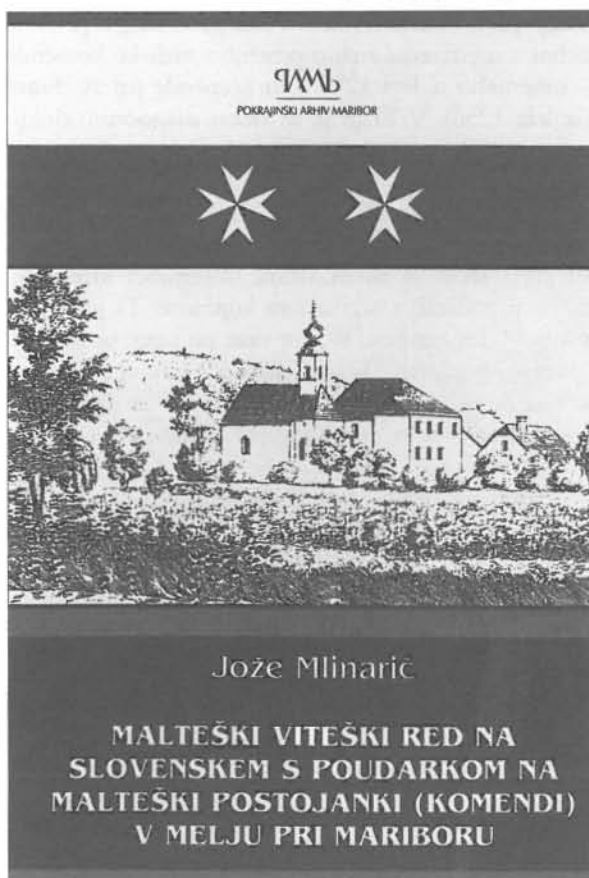
Čeprav se na prvi pogled zdi, da predstavitev malteškega viteškega reda na Slovenskem ne more biti trd oreh, pa v resnici ni povsem tako. Kako prenesti nekaj stoletij trajajoče in bogato redovno dejavnost na tem prostoru na malo več kot polo papirja in postaviti razstavo, torej prikazati le nekaj ohranjenih fizičnih pričevanj v razstavnih vitrinah ob vsega dveh 10-metrskih zidovih, je lahko vprašanje, ki še kako izkušnemu razstavljalcu in avtorju povzroči nemalo preglavic in vzame precej časa.

Kataloga, po vsebini zaradi manjkajočih sprotnih opomb sicer ne moremo označiti za znanstveno delo; to pa ne nazadnje sploh ni pomembno, saj so tovrstne publikacije namenjene predvsem širši javnosti in so navadno napisane poljudno. Znanstvenost daje katalogu uporaba različnih virov. Oris zgodovine malteškega reda na Slovenskem tako ni zasnovan samo na osnovi obstoječe literature, ampak se je avtor še dodatno potrudil in ga izpopolnil z uporabo določenih virov, ki so shranjeni v tukajšnjem arhivu, v deželni arhivu v Gradcu ter nekoliko bolj oddaljenem Osrednjem državnem arhivu v Pragi.

S turško osvojitvijo nekaterih območij arabskega kalifata v 11. stoletju so bila potovanja romarjem in trgovcem v Palestino močno otežena. Zavzetje Jeruzalema je sprožilo t. i. križarske vojne, katerih cilj je bila v prvi vrsti "osvoboditev svetih krajev". V teh vojnah so pomembno vlogo odigrali viteški redovi. Eden izmed njih, ivanovci, se je sprva sicer ukvarjal le z oskrbo duhovnih in telesnih potreb romarjev na poti v Jeruzalemu, kmalu pa si je po zgledu drugih redov za enega svojih ciljev zastavil tudi obrambo v Palestini osvobojenih krajev. Ivanovci so tako odslej imeli nov tip redovnikov, in sicer t. i. redovnike – bojevnike, ki so v obrambi krščanskega sveta v naslednjih letih in stoletjih sodelovali še v bojih zoper Mongole in Turke. Prelomnico v zgodovini reda, ki se je po preselitvi redovnega sedeža na Malto leta 1523

imenoval tudi Malteški viteški red, predstavlja v evropskih deželah sreda 12. stoletja. Takrat so namreč predvsem plemiške družine darovale svoje posesti in letne dohodke za ustanovitev novih redovnih postojank.

Na prostoru današnje Republike Slovenije so bile v 13. stoletju ustanovljene tri postojanke malteških viteзов, imenovane komende. Komenda v Melju je bila prvič omenjena leta 1217, tista pri sv. Petru leta 1256, polzelska pa je nastala že zagotovo pred letom 1297. Ker ni ohranjenih virov, je o tukajšnjih komendah v srednjem veku malo znanega. Še največ listin je ohranjenih v zvezi z meljsko, pa še to predvsem v zvezi z gospodarsko dejavnostjo. Ta je z omenjenima komendama upravno sodila k Velikemu češkemu prioratu in je bila v začetku 16. stoletja združena s komendo v Fürstenfeldu. Konec 17. in v začetku 18. stoletja so imeli obe komendi v rokah člani znanih plemiških družin. Med temi je treba omeniti Bolfenka Sebastijana, grofa Pöttinga (1691–1694), in pa Karla Leopolda, grofa Herbersteina, ki je dal postaviti mlin na Dravi, delno obnoviti poslopja komende in njeno svobodno hišo v mestu Maribor itd. Ker so imeli predstojniki komend oz. komturji sedeže bivališč zunaj naših dežel, so za upravljanje obeh spodnještajerskih in kranjske komende nastavljali upravitelje ali pa so komende dajali v zakup.

Zaradi nedonosnosti pa so komturji že v 17. stoletju razmišljali o prodajah, vendar pa so se prodaje začele šele v prihodnjih dveh stoletjih. Redovno vodstvo je polzelsko komendo prodalo leta 1779, meljsko leta 1800, komendo pri sv. Petru pa leta 1892. Avtor razstave je sprehod po več stoletij trajajoči zgodovini Malteškega viteškega reda na Slovenskem predstavil z originalnimi viri in reprodukcijami, kartami, slikovnim gradivom in redovnim oblačilom malteških vitezov.

Posebno pozornost razstave vsekakor pritegne 14 originalnih, večinoma pergamentnih listin, ki so bile napisane med letoma 1434 in 1742 in so danes shranjene v zbirki listin v PAM-u. Listine so predvsem povezane z gorskopravniimi vinogradi meljske komende in zadevajo prodajo gorskopravnih vinogradov (7), podelitev vinograda v zakup (1), dovoljenje za zastavo vinograda (1), nekaj je ščitnih pisem za vinograde pri Razvanju, Košakih in na Meljskem hribu (4), najstarejša listina pa predstavlja naznanilo meljskega komturja Ivana iz Mauerberga, da mu je mariborski mestni magistrat za obhajanje obletnice smrti daroval mlin na čolnih na Dravi (1). Med viri, ki so danes v tujih arhivih, je avtor razstave izbral samo najbolj reprezentativne. Ti sicer niso originalni, ampak so na panojih razstavljeni le reprodukcije. Avstrijski državni arhiv na Dunaju tako hrani listino s trenutno najstarejšo znano omembo Melja z datumom 20. oktober 1164, Osrednji državni arhiv v Pragi pa v fondu Arhiv Velikega češkega priorata listini z najstarejšo znano omembo meljske komende – omemebo iz leta 1217 – in komende pri sv. Petru (iz leta 1256). V Pragi je še nekaj dragocenih dokumentov v zvezi s to komendo. Obseg posesti in z njo vezanih prihodkov je viden iz urbarja iz leta 1753, ko je bil njen zakupnik Peter Pavel Glavar, znani dobrotnik ljudstva, šolnik, kulturnik in strokovni pisatelj. Precej starejši je osem strani obsegajoči inventarni popis premičnin s seznamom knjižnice. Ta je bil napisan 14. septembra 1593, in sicer po smrti upravitelja Janeza Murmairja. Leta 1786 se je začela prenova komende pri sv. Petru. Kakšna naj bi bila oz. kakšno naj bi bilo prenovljeno poslopje komende videti, natančno kažejo gradbeni načrti Jožefa Hofferja.

Tri razstavljenе karte so delo avtorja. Na njih je vidna urbarialna posest vseh treh malteških postojank, in sicer polzelske leta 1704, tiste pri sv. Petru leta 1753, karta urbarialne in gorskopravne posesti meljske komende pa je narejena na osnovi urbarja iz leta 1684.

Poslopja vseh treh komend v stoletjih so kot slikovno gradivo prikazana na panojih kot reprodukcije. Štajerski komendi je v drugi polovici 17. stoletja v grafični obliki upodobil Vischer v svojem znanem delu *Topographia Ducatus Styriae*, grafika komende pri sv. Petru pa je nastala na gradu Bogenšperk in je bila izdana v Valvasorjevi Slavi vojvodine Kranjske leta

1689. Podoba meljske malteške postojanke je mogoče najti tudi na različnih slikah Maribora. Najstarejša znana upodobitev je na sliki mesta Maribor približno iz leta 1657. Potrebno pa je opozoriti še na dvoje gradiv. Zadovoljivo število sodobnih fotografij prikazuje klavno stanje ostankov zgradb nekdanjih štajerskih komend, graščina in cerkev sv. Petra v Komendi pa sta vsaj po fotografijah sodeč v razmeroma dobrem stanju. Na obnovo ostanka zgradbe meljske komende še ni mogoče računati, kljub temu pa spomin nanjo še ni zamrl. To dokazuje 12 fotografij Feliksa Kolarja s slavja ob postavitvi spominskega zamenja ob 790. obletnici prve omembe le - te. Med drugim je bilo na kraju nekdanje malteške postojanke 23. junija 2007 postavljeno še posebno znamenje. Izvirnost razstave dokazuje še ena od obeh razstavljenih oljnih slik. Gre za podobo sv. Katarine Aleksandrijske iz 18. stoletja, ki je nekoč krasila glavni oltar kapele malteške komende v Melju. Če sliko natančno pogledamo, vidimo v ozadju ob vznožju hriba morebitne obris zgradbe. Ali je to meljska komenda ali samo pretirana domišljija, je stvar presoje.

Zadnji dve vitrini je avtor razstave namenil prikazu obstoječe literature o komendah na Slovenskem. Poleg treh zvezkov Dauberjevega dela o Malteškem viteškem redu v Avstriji in Srednji Evropi, so na ogled še štiri razprave, ki jih je v različnih časopisih in zborniku objavil Jože Mlinarič. Zanj upravičeno velja, da je ta hip brez dvoma avtoriteta tudi pri raziskovanju Malteškega viteškega reda in njegovih postojank pri nas.

Da je ta hip v Mariboru malo mest, na katerih bi bilo na nekaj kvadratnih metrih na ogled tolikšno materialno in duhovno bogastvo, ne gre dvomiti. Ker pa ima razstava določno oz. omejeno dobo trajanja, bo njeno poslanstvo ostalo trajno "na ogled" v katalogu, izdanem za ta namen.

Dejan Zadravec

Borut Holcman, Mojca Horvat, Gospočina Negova: izbor gradiva iz fonda za obdobje med letoma 1543–1941, Pokrajinski arhiv Maribor, Katalogi XXVII, Maribor 2007, 63 strani; razstava v razstavišču Archivum, avtorja: Mojca Horvat in Borut Holcman, 7. 5.–30. 9. 2007

Svojo pestro razstavno dejavnost je Pokrajinski arhiv Maribor v letu 2007 obogatil z odmevno predstavitevjo arhivskega gradiva gospočine Negova, tokrat v razstavišču *Archivum* – del gradiva je bilo namreč mogoče videti že na razstavi v Negovi ob

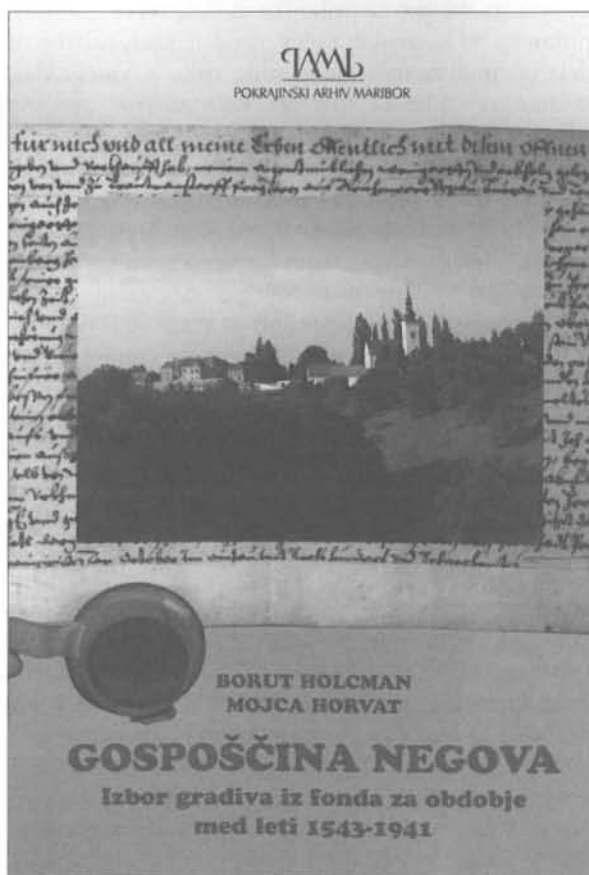
900. obletnici prve omembe kraja leta 2006 – ter z vsebinsko zajetnim in strokovno podprtim razstavnim katalogom. Avtorja tako razstave kot kataloga sta bila arhivistka Mojca Horvat, poznavalka arhivskega gradiva starejše provenience, in strokovnjak za pravno zgodovino dr. Borut Holcman s Pravne fakultete v Mariboru.

Arhiv gosposčine Negova je eden najbolj ohranjenih fondov v Pokrajinskem arhivu Maribor, saj obsega več kot trinštirideset metrov gradiva. Na podlagi tega gradiva je po mnenju zgodovinarjev mogoče natančno rekonstruirati življenje v obdobju med letoma 1543 in 1941 – iz tega obdobje je namreč ohranjeno gradivo. Fond omogoča zlasti poznavalcem, pa tudi vsem drugim, ki se resneje poglobljajo v obdobje fevdalizma, odličen vpogled v krajevne razmere in vsakdanje življenje, tako iz zornega kota lastnikov gradu kot prebivalstva območja med Pesnico in Muro, za katero je bila gosposčina pristojna. Je odličen vir za preučevanje sistema, ki na eni strani kaže razmerje med fevdalnim gospodom in neposrednimi proizvajalci, to je podložniki, hkrati pa prikazuje vlogo fevdalnega gospoda v organizacijski obliki fevdalne države. Ohranjeno gradivo je ne le zanimivo po vsebini, pač pa, kot je v uvodu kataloga zapisala dr. Slavica Tovšak, "predstavlja zaradi strukture gradiva, pisave, pridiha časa, v katerem je nastalo, materiala, na katerem so zapisi in provenience, vizualno lepe razstavne eksponate."¹

V prvem delu kataloga dr. Borut Holcman predstavlja pojem zemljiško gospodstvo s pravnozgodovinskega vidika; to gospodstvo "predstavlja hrbtenico ustavnega, civilno-, kazensko-, upravno- in procesnopravnega, socialnega in gospodarskega življenja v tisočletnem obstoju."² Pri tem je treba ločevati tri pravne kategorije, in sicer gospodstvo, gosposka in gosposčina. Bralcem brez temeljitejšega poznavanja prava in zgodovine je nedvomno nekoliko težje slediti pravniškim opredelitvam in razumevanju omenjenih terminov. Pri prvem gre za zemljiško gospodstvo z ustavnopravnega in pravnozgodovinskega stališča kot "oblastvo", katerega pristojnost izvorno izhaja iz oblasti nad zemljo in neposrednimi proizvajalci – kmeti v posameznih deželah. Zemljiško gospodstvo je torej oblast, vendar samo kot del in člen znotraj dežele. Kot zemljiška gosposka je bila gosposka pristojna v zadevah krajevnega sodišča, uprave in upravnega okraja ter v prenesenih zadevah; torej za vse naloge, ki jih je država prenesla na uradnika gosposčine za svoje podložnike. Pojem gosposčina pa je treba razumeti predvsem s stališča gospodarskega urada oziroma gospodarskih nalog, ki jih je opravljala. Zapletene

definicije jasneje osvetljujejo preglednice. Z njimi poskuša dr. Holcman sistematično in pregledno predstaviti ustavnopravni položaj zemljiškega gospodstva, upravno in sodno oblast gospodarskega urada ter pristojnosti zemljiške gosposke.

V nadaljevanju nam Mojca Horvat približa arhivsko gradivo v fondu Negova. Tako olajša bralcu vedenje o tem, kakšne so bile dejanske naloge gosposčine ter kako jih je ta izvajala. Kljub temu menim, da bi bilo za nepoznavalce koristno pojasniti oziroma dodatno opredeliti razlike med nekaterimi ponavljajočimi se pojmi, kot so recimo *pristava*, *imenje*, *nepri-viligran burgfried v kazenskih zadevah*, *stiftregister* ali *rek-tificiran urbar* in nekateri drugi. Gradivo je razdeljeno v več smiselnih kategorij, upošteva dejavnost gosposčine. V prvo sodi *korespondenca*, tako uradno kot osebna. Kot piše avtorica, je razumljivo, da ni ohranjene veliko osebne korespondence, saj so se lastniki gradu Trautmansdorfi le redko zadrževali v Negovi. Upravne posle gosposčine so namreč opravljali vsakokratni oskrbniki, pozneje pa so gosposčino dali v najem. V nasprotju z osebno korespondenco je ohranjenih veliko več prispelih in odposlanih uradnih dopisov. Poslane so prepisovali v posebne knjige – korespondenčne zapisnike – prejete pa so marsikdaj že vsebinsko povezali in uredili v nekakšne dosjeje. Med *normalije* so uvrščeni patenti in kurende, nekateri so

¹ Borut Holcman, Mojca Horvat: Gosposčina Negova – izbor gradiva iz fonda za obdobje med letoma 1543–1941.

Katalogi XXVII. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2007, str. 3.

² Prav tam, str. 5.

celo iz 16. stoletja. Z njimi so vladarji uresničevali svoje zakonske pravice. Največ ohranjenih izvira iz obdobja vladarice Marije Terezije, nanašajo pa se večinoma na šolstvo, mitnine, carine ter poštno službo. V kategoriji *naborni okraj* so podatki o pobiranju davkov od podložnikov za vojaške namene ter zapisi o živežu in prevozu, ki so ju podložniki morali zagotoviti vojski. Nekatera gospostva so namreč kot delegirana gospostva prevzela nalogo nabornih okrajev in s tem pravico do novačenja vojakov. Naborni okraji so sčasoma dobivali še več splošnoupravnih nalog, in sicer skrb za statistiko, graditev cest, vzdrževanje reda in leta 1785 tudi izdelavo katastra. Tako so postali dejansko najnižje upravne oblasti in se poimenovali v *okrajne gosposke*. V tej skupini so zanimivi zapisi v zvezi s civilnim sodstvom in sodstvom, ki je obravnavalo prestopke. Celovit pregled gospodarjenja in dela *gospodarskega urada* dajeta letna obračuna kaščarja in oskrbnika. V obračunskem letu 1607/08 je imela na primer gosposčina 4.025 goldinarjev denarnih dohodkov ter 3.242 goldinarjev izdatkov. Značilni obračuni dohodkov iz 17. stoletja so ohranjeni v knjigah. Te imajo večinoma okrepljene hrbte s starimi pergamentnimi listinami, sicer pa so papirne. Na naslovnici je zapis, da gre za računsko knjigo gosposčine Negova. Zapisani so tudi številni nazivi lastnika Trautmannsdorfa, ime upravnika gosposčine in obračunsko leto. Nekatera poglavja so razdeljena na rubrike za prihodke in dolgove v gotovini, prihodke od kazenskih zadev, prodaje vina, izdatke za dela po posameznih vinogradih, tlako v vinogradih, izdatke za sodarska dela, za kole za trse, sprotne izdatke, izdatke za govedino, teletino, perutnino, jajca, ribe, ptice, mast, olje, sol in druge. Gospodarski urad kot poravnalna instanca je reševal poleg zemljiško-knjižnih in skrbstvenih tudi pravdne in nepravdne zadeve. Med gradivom najdemo več zapisov o poravnavi dolgov ali dogovorov o skupni rabi pašnikov. Na delitev posesti na dominikalno in rustikalno opozarjajo knjižice izdatkov za dominikalne vinograde ter registri primščin oziroma dajatev, ki so jih plačali podložniki ob spremembi užívalca podložnega zemljišča. Sledi skupina *cerkvene zadeve in odvetništvo*. Sem so uvrščeni letni obračuni župnij in vikariatov, za katere je negovska gosposčina opravljala odvetništvo. Med najzanimivejše gradivo nedvomno uvrščamo *urbarje, gorninske registre in pogodbe o tlaki*. Urbarji predstavljajo dober pregled gospodarskih, družbenih in drugih sprememb, zanimivi pa so tudi za krajevne zgodovinarje in rodoslovce. V katalogu so kronološko popisani vsi urbarji od leta 1560 naprej. Za negovsko gosposčino so zaradi njene lege imela velik pomen številna gorskopravna zemljišča. Ta niso bila sestavni del kmetij, ampak jih je zemljiško gospostvo dajalo hasnovalcem v zakup po posebnem gorskem pravu. Gorninski registri so po svojem namenu in

videzu sicer povsem podobni urbarjem, ker pa gre za dajatve od gorskopravnih zemljišč, predstavljajo posebno vrsto arhivskega gradiva. Pogodbe o tlaki so največkrat izraz samovolje zemljiškega gospoda. Čeprav je bila ta že določena v urbarjih, so jo zemljiški gospodje velikokrat zviševali. Gosposčina Negova je od svojih podložnikov pobirala tudi *desetino*; delila se je na vinsko in žitno. V fondu so ohranjeni še *katastri, zemljiške knjige*, pa tudi obravnave civilnopravnih zadev podložnikov ter gorske pravde. Te imajo poseben pomen, saj je za slovenski del Štajerske znanih le malo tovrstnih dokumentov. O nepravdnih zadevah govorijo inventarji po umrlih, oporoke, ženitna pisma in sirotinski spisi.

Vrednost fonda Gosposčina Negova je po avtoričinem mnenju prav "*v celoviti ohranjenosti arhivskega gradiva, ki raziskovalcu omogoča res dober in kontinuiran pregled zgodovine kraja ter na eni strani širše regije, na drugi strani pa usode posameznika*".³

Na razstavi skrbno predstavljeno, večinoma originalno gradivo, je povzelo že omenjene funkcije gosposčine, kot so bili *gospodstva, gosposčine* in *gosposke*. Naj omenim le nekaj zanimivejših in privlačnejših razstavnih eksponatov na panojih in vitrinah: deželni ročin za Štajersko (1697), davki podložnikov (1568–1608), zemljevid negovske katastrske občine, obračunska knjiga z računskimi prilogami gradbenih stroškov (1603–1612), urbar gosposčine Negova (1602–1608) in štifregister (1797–1824), deželni ročin za Štajersko (1583), gorninski register gosposčine Negova, zapisnik gorske pravde, pogodbe o tlaki med gosposčino in podložniki (18. stoletje), računsko knjigo oskrbnika gosposčine, obračuni in računске priloge: Franc Karel Vizjak (1770–1771), zapisnik poravnave, zemljiška knjiga negovskih gorskopravnih zemljišč (1800–1882), ščitno pismo grofa Trautmannsdorfa (17. stoletje), ženitno pismo in knjiga z zapisniki o spremembi lastništva, cenilni zapisnik ali inventarji po umrlih podložnikih (1650–1791), Jožefinski in Terezijanski kataster, patent Jožefa II. o katastru, Constitutio criminalis Theresiana – navodilo za izvajanje torture in zapisnik obravnave pretepa v vinjenem stanju v gostilni pri Sv. Antonu (1801–1813), kresija – dopisi v zvezi z vojaškimi zadevami in knjižica s seznammi za vojsko nesposobnih nabornikov.

Množičen obisk in širši odmev razstave v javnosti prav gotovo obvezujeta Pokrajinski arhiv Maribor, da bo tudi v prihodnje razstavljal neprecenljivo bogastvo starejšega arhivskega gradiva in na ta način popeljal obiskovalce v sicer prikrito in pozabljeno zgodovinsko dogajanje. Pri tem se v Pokrajinskem arhivu Maribor zavedamo občutljivosti predstavitev tako starega, vrednega in občutljivega gradiva. Le želimo si lahko, da bi lahko v prihodnje ob pomoči države pri-

³ Prav tam, str. 60.

merneje uredili razstavne prostore, predvsem varovanje, zagotavljanje ustrežnejših klimatskih razmer (vlaga, svetloba), ter omogočili za obiskovalce privlačnejši prikaz gradiva.

Jure Maček

Zadavec Dejan, Obračun prihodkov in izdatkov Tattenbachove svobodne hiše v Mariboru: 1. julij 1699–9. januar 1700: kritična objava arhivskih dokumentov, Pokrajinski arhiv Maribor, Viri 7, Maribor 2007, 135 strani

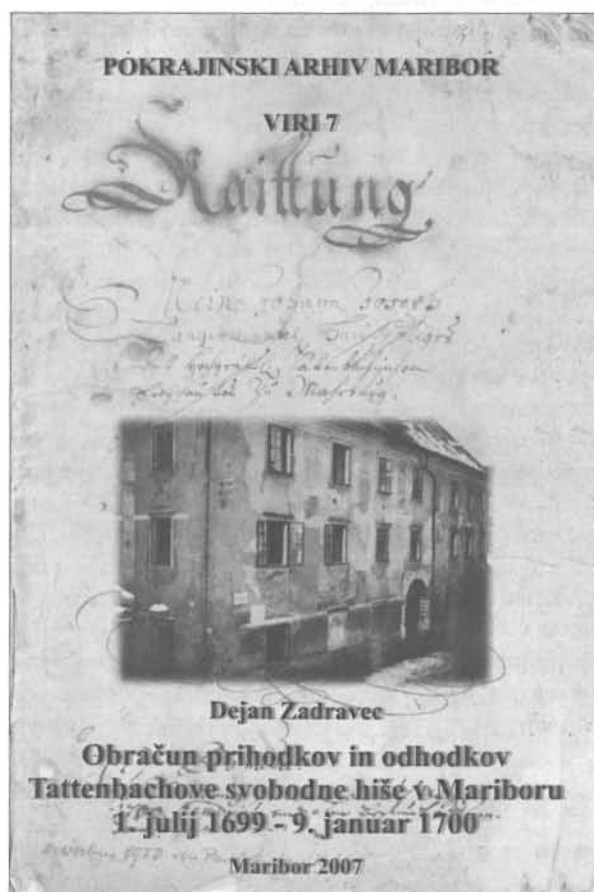
Izdaje virov predstavljajo pomemben del nacionalnih zgodovinskih. V slovenskem zgodovinoписju so se prve zasnove tovrstne znanstvene dejavnosti pokazale že konec 19. stoletja s Kosovim delom Doneski k zgodovini Škofje Loke, ki jih je izdala Matica Slovenska leta 1894. Za to sicer še ni mogoče reči, da ustreza znanstveni objavi virov, saj temelji bolj na registri obliki objave virov. Prvo pravo znanstveno objavo je slovensko zgodovinoписje dobilo v začetku prejšnjega stoletja, in to izpod peresa istega avtorja. Franc Kos je z Viri za zgodovino Slovencev, ki so izšli v petih knjigah (zadnjo knjigo je uredil njegov sin Milko Kos), postavil temelje in norme za druge objave virov in zato ostaja njegovo delo na nacionalni ravni do danes neprekosljivo. Njemu ter njegovemu delu lahko, seveda, ko govorimo o zgodovini mest, ob bok postavimo ali pa ga celo prekaša, 32 zvezkov gradiva za zgodovino mesta Maribor, ki jih že kar tri desetletja pripravlja Jože Mlinarič, izdaja pa Pokrajinski arhiv Maribor. Vsekakor se glede tega z Mariborom niti približno ne more kosati nobeno drugo slovensko mesto, v evropskem merilu pa le redka.

Slovensko zgodovinoписje je mestom na Slovenskem namenilo že kar nekaj črnih, pa vendar še vedno obstaja precej neznank v njihovi zgodovini. Ena je zagotovo ustroj in delovanje svobodnih hiš in dvorov, ki so jih imeli predvsem različni plemiči ali pa določene cerkvene institucije. Tudi zgodovina mariborskih svobodnih hiš je bolj ali manj še zavita v temo. Delno "razsvetlitev" te zapostavljene teme omogoča zelo skrbno popisani in 39 folijev obsegajoči obračun oskrbnika za pol leta ene izmed teh, in sicer Janeza Jožefa Langermantla. Obračun se nanaša na obdobje celotnega Langermantlovega službovanja v tej hiši; sestavljen je bil za čas od 1. julija 1699 do 9. januarja 1700. Njeni lastniki so bili takrat grofje Tattenbach, in sicer tista veja, katere večina posesti na Štajerskem sta bili združeni gospodstvu Bizeljsko in

Kunšperk. V tem času si ju je lastil Ivan Krištof, grof Tattenbach, bratranec bolj znanega, takrat že nekaj časa obglavljenega in enega izmed prejšnjih lastnikov te hiše, Ivana Erazma, grofa Tattenbacha. Ivan Krištof v obračunu sicer ni omenjen, pogosto pa je omenjen njegov sin Žiga, ki se je v tistem času nekajkrat ustavljal v hiši v Mariboru med svojimi potovanji predvsem z Bizeljskega v Gradec in nazaj.

Obračun je vsebinsko sestavljen tako kot večina obračunov tedanjega časa oz. predvsem tistih, ki so zadevali upravo gospostev. V njem so v obliki neke vrste poročila zelo podrobno popisani prihodki in izdatki v denarju, vinu, pšenici, rži, prosu, ječmenu, ajdi, ovsu, stročnicah, belem in črnem kruhu, pšenični in ajdovi moki, ječmenovem zdrobu in proseni kaši ter masti, *vormachet* in podkvam. Na podlagi tega je mogoče spoznati upravo in vsakdanje delovanje hiše, njeno posest, družabno življenje ter hrano in pijačo, ki so ju nosili na mizo, kadar sta se tukaj mudila lastnikova otroka, ter manjši in večji gradbeni ter obrtniški posegi na hiši.

Vir kot tak je pomemben za poznavanje delovanja tovrstnih hiš, na splošno pa ugotoviti tudi način življenja v novoveških mestih na Štajerskem, natančneje pa v tem primeru v Mariboru. Tako posreduje vir poleg že omenjenih splošnih dognanj tudi konkretne informacije, ki se posredno kot tudi neposredno

nanašajo na mesto. V njem so poimensko omenjeni nekateri prebivalci mesta, vidna je višina dnevnih plačil obrtnikom in dninarjem, iz nakupov živil, dobrin in blaga pa je mogoče ugotoviti, kaj vse je bilo mogoče kupiti konec 17. stoletja v Mariboru in kakšno prodajno ceno so imeli ribe, raki, svinjsko in goveje meso, različne vrste zelenjave in sadja, začimbe, gradbeni material itd.

Čeprav je časovni razpon ohranjenega vira precej kratek, pa ne gre podcenjevati njegove zgodovinske vrednosti. Kot tak sicer ne more v popolnosti razjasniti pojma svobodna hiša in dvor v Mariboru, lahko pa kot do sedaj edini te vrste znani in objavljeni vir delno zapolni še kakšno luknjo v mozaiku, ki riše bogato zgodovino mesta ob Dravi.

Objava vira je koristna za razjasnitev in hkrati tudi spodbuda drugim zgodovinarjem za objavljanje in pisanje znanstvenih komentarjev zgodovinskih virov. Z objavo vira, ki obsega v transliteraciji rokopisa 64 strani, je objavljena tudi uvodna študija na 66 straneh. Študija vira predstavlja, oziroma ga je "pripravila" za nadaljnjo študijsko uporabo tako zgodovinarjem kot tudi laikom. Podrobneje je razložen pojem svobodna hiša in seveda na podlagi virov in literature, ki so na voljo, predstavljena celotna zgodovina omenjene hiše. Norme, uporabljene pri prepisu, to je tiste, ki se nanašajo na uporabo velikih začetnic, kratic, pisave itd., so podobne tistim, ki jih je uporabil že dr. Jože Mlinarič pri objavi virov za zgodovino Maribora. To pa preprosto zato, ker se avtorju zdijo ustrezne in se s tem sam prepis vira oblikovno ne razlikuje preveč od že omenjenih izdaj virov, saj je v osnovi namen tega prepisa vira isti kot izdaja prejšnjih virov, to je pospeševanje vedenja o bogati preteklosti mesta ob Dravi. Izdaja vira je opremljena s fotografijami samega vira, fotografijami detajlov iz vira, številnimi preglednicami in grafi. Študiji je dodan seznam virov, tako objavljenih kot še neobjavljenih, kot literature. Avtor je pripravil tudi seznam kratic in okrajšav.

Na naslovnici je objavljena fotografija frajovške vojašnice, nekoč Tattenbachove svobodne hiše, v Mariboru pred letom 1906. V podtisku ali na sliki v ozadju pa je naslovna stran polletnega obračuna prihodkov in izdatkov Tattenbachove svobodne hiše v Mariboru. Na zadnji platnici je današnja fotografija z označenim mestom, kje je stala hiša. Ta izdaja vira je avtorjev prvenec, ki ga je sam odkril v Deželnem arhivu v Gradcu in ga predlagal za objavo. To je bila nedvomno dobra izbira in dopolnitev znanstvenoraziskovalnega dela in objav detajlov mariborske zgodovine.

Leopold Mikec Avberšek

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

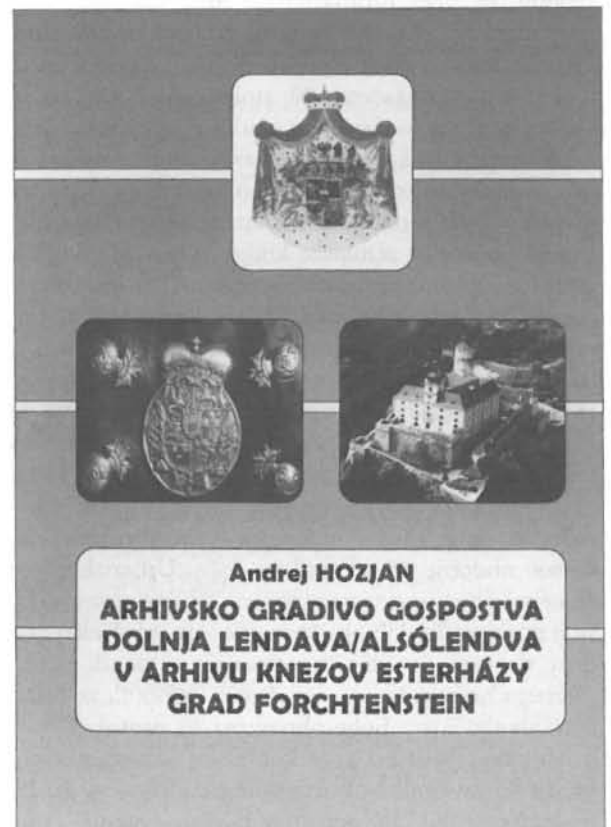
Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

Andrej Hozjan, Inventar arhivskega gradiva zemljiškega gospostva Dolnja Lendava/Alsólendva v arhivu knezov Esterházy, grad Forchtenstein, Pokrajinski arhiv Maribor, Inventarji 13, Maribor 2006, 124 strani

Ena izmed temeljnih nalog arhivov je popis gradiva. Seveda tu ni mišljen samo popis gradiva, ki ga določena tovrstna institucija hrani, pač pa tudi popisovanje tistega, ki je drugje in je vezano na območje, ki ga določen arhiv pokriva. Pokrajinski arhiv Maribor (PAM) poleg severovzhodne Štajerske in dela Koroške pokriva še Prekmurje. Arhivskega gradiva za zgodovino Prekmurja je danes, žal, v različnih slovenskih arhivih, knjižnicah, muzejih in v osebnih zbirkah malo. Zaradi že znanih zgodovinskih okoliščin ga je večina shranjenega v deželnih, državnih, cerkvenih ali osebnih arhivih po Avstriji ter Madžarski in še kje.

Še dobro desetletje nazaj je bilo redkokateremu arhivarju in zgodovinarju, kaj šele komu drugemu, znano, kakšno bogastvo za nekoliko starejšo prekmursko zgodovino se skriva v zasebnem arhivu knezov Esterházy na gradu Forchtenstein na Gradiščanskem. Še dobro, da je nekaj o tem slišal zgodovinar dr. Andrej Hozjan na svojih prvih obiskih Gradiščanskega deželne arhiva v Eisenstadtu. Ker mu kot arhivarju in raziskovalcu starejše prekmurske zgodovine to seveda ni dalo miru, je v prvi polovici

Uredništvo portala Sistory nima soglasja avtorja za objavo članka

leta 2001 sprožil postopek za pridobitev dovoljenja za evidentiranje omenjenega gradiva. Pet let pozneje so v tiskarni Saje že tiskali 100 izvodov inventarja gradiva, ki ga je založil PAM.

Dejstvo je, da za popise različnih vrst gradiva še ni bila "uzakonjena" popolna metodologija popisovanj, če ta sploh obstaja, oziroma ni povsem jasno določeno, kaj vse naj bi popis določenega arhivskega inventarja vseboval. Pa tu ni mišljen samo način evidentiranja gradiva, pač pa tudi krajše spremne študije, ki bi popis dodatno obogatile. Seveda pri inventarjih nima smisla govoriti le o enem kriteriju za sestavo, saj je gradivo tako raznovrstno, da tega ne dopušča. Kakorkoli, Andrej Hozjan se je sestave inventarja arhivskega gradiva za gospostvo Dolnja Lendava lotil tako, da ga je razdelil na tri različne sklope oz. poglavja. Če odštejemo njegov predgovor, ki je zaradi ciljnih bralcev napisan v slovenskem, nemškem in madžarskem jeziku, sta v uvodni strokovni študiji predstavljena knežja družina Esterhazy in gospostvo Dolnja Lendava v dobi, ko so bili Esterhazyji lastniki, nekaj pa je povedanega tudi o zgodovini arhiva v gradu Forchtenstein, zlasti upošteva gradivo, ki zadeva dolnjelendavsko gospostvo. V drugem poglavju, ki je tehnične vsebine, so analitično opisane vrste in vsebina gradiva. To je nekak pripomoček za lažje in natančnejše razumevanje naslednjega, najobširnejšega poglavja, torej dejanskega popisa arhivskega gradiva.

Avtor je popisano gradivo razvrstil v dve osnovni skupini, in sicer protokolirano in neprotokolirano, skupini pa se potem delita še na različne podskupine. Protokoliranega gradiva je precej manj, v večini pa se nanaša na 19. in začetek 20. stoletja. Med tem so na omenjenem gradu shranjeni uradni gosposočinski protokoli in personalije oz. popisi zaposlenih v upravi in delu gospostva, inventarji gosposočinskih poslopij ter grajske kapele, urbarialni dokumenti in različna blagajniška poročila, zemljiške knjige in zemljiškoknjižni izpisi ter karte območja dolnjelendavskega gospostva, posamičnih krajev in gozdnih gospodarstev. Od starejšega gradiva, torej tistega, ki zadeva 18. stoletje, je treba poleg personalij omeniti še rokopisno knjigo različnih privilegijev gospostev Dolnja Lendava in Nempti ter inventar premožnin dolnjelendavskega gradu, ki je bil spisan ob menjavi upravitelja leta 1792.

Neprotokolirano gradivo sestavljajo različni urbarialni in drugi spisi, sodne zadeve in obračuni. Zadevajo obdobje od 18. stoletja dalje. Urbarialni spisi se nanašajo na cenitve gospostva, posesti, stanovanjskih in gospodarskih objektov, mostov itd. Nekaj gradiva v zvezi s sodnimi zadevami je zaradi neprimerne hranjenja oziroma vlage v delno ali zelo slabem stanju. Tisto bolje ohranjeno so protokoli gosposočinskega sodišča, protokoli sodb, kazenske zadeve, spiski zapornikov v ječi dolnjelendavskega gradu, podelitve svoboščin, potrditve plemenitenja, zade-

ve v zvezi s francoskimi vojnami, zadeve tržanov, razmejitvene zadeve, urbarialni spori ter različne odredbe in izvršilni akti, oblastni dekreti, županijske sodbe in podobno. Najvidnejše mesto v gradivu imajo vsekakor letni obračuni. Ti so skoraj v celoti ohranjeni – razen za manjše število let od srede 18. stoletja pa do konca prve svetovne vojne. Vsak letni obračun je povezan v sveženj, ki obsega od 130 do 400 in še več listov in lističev različnega formata, vezane in nevezane zvezke, popisne pole in drugo. So, v grobem rečeno, dveh vrst. Skupino obračunov za celotno gospostvo Dolnja Lendava sestavljajo letni obračuni računskega urada omenjenega gospostva, skupni enotni obračuni za gospostvi Dolnja Lendava in Nempti, obračunski zaostanki, četrletni izvlečki dolnjelendavskega računskega urada in distriktna blagajna, oskrbniški obračuni, gradbena blagajna, skupni obračuni naravnih dajatev in materialnih dajatev, obračuni gozdarske uprave, predlogi za lesne takse, četrletni in letni obračuni kašćnega urada ter letni obračuni gosposočinske kleti in kuhinje. Drugo skupino obračunov predstavljajo obračuni posamičnih uradov in več uradov skupaj. Tu gre za letne, nekaj malega tudi četrletne, obračune – tudi ovčarskih – uradov Dolnja Lendava, Kerka Szent Miklós, Žitkovci, Rédics in Ujfalu.

V sklop *Miscellanea* oz. razno je avtor uvrstil protokole delovne obveze podložnikov 1770–1804, dolgove, popise vinogradov, zapisnike gozdvov, potrdila o nakupih žita in vina in še marsikaj.

Že ničkolikokrat omenjeni inventar je potrebno gledati iz dveh zornih kotov. Kot popis gradiva ter kot vzorec oz. primer, kakšen bi bil lahko ali moral biti inventar gradiva določene gosposočinske posesti. V obeh pogledih je njegov avtor zadel v polno. Popis gradiva vsebuje vse tiste elemente, ki so nujni, torej je le-to razvrščeno v sicer poljubne kategorije, popisano na ravni posameznega dokumenta, marsikje pa sta navedena še število strani in ohranjenost. Mogoče ne bi bilo slabo, če bi avtor popis dokumentov podal še v slovenskem jeziku, saj bi s tem bistveno pripomogel k obogatitvi ter mogoče še modernizaciji dosedanje arhivske terminologije, ki zadeva gosposočinsko arhivsko gradivo. Kar zadeva inventar kot celoto – poleg popisa še daljši znanstveni ali strokovni uvod s predstavitevjo kratke zgodovine gospostva in lastnika oz. plemiške družine ter opis načina popisa in vrst gradiva – vsebuje ta več dodatnih podatkov kot večina drugih in je lahko potemtakem vzorec oz. izhodiščna točka za prihodnje delo te vrste.

Dejan Zadravec

Viri za gradbeno zgodovino Maribora po letu 1850, Pokrajinski arhiv Maribor, Viri 2/18, Maribor 2006, 331 strani

Z 18. zvezkom Virov za gradbeno zgodovino Maribora po letu 1850, ki smo ga v Pokrajinskem arhivu Maribor izdali v okviru zbirke Viri, končujemo to številko Virov. Do sedaj so v okviru zbirke izšle številne publikacije. Gradbeni zgodovini Maribora je bila namenjena tudi prva številka virov z naslovom Viri za gradbeno zgodovino Maribora do 1850 – Viri 1, avtorja Jožeta Curka, ki jo je Pokrajinski arhiv Maribor izdal leta 1985.

Viri 2 so bili že od začetka rezervirani za podatke iz arhivskega gradiva za novejšo gradbeno zgodovino Maribora iz obdobja po letu 1850. Glede na količino podatkov smo oblikovali zbirko Viri 2, ki šteje ob koncu izhajanja že osemnajst zvezkov, izdanih v obdobju 1990–2006.

Podatkovno-informacijski temelj Virov 2 predstavljajo obsežna arhivska urejevalna dela v arhivskem fondu Uprava za gradnje in regulacijo Maribor 1840–1963 in 18. zvezek fonda Uprava za gradnje in regulacijo Maribor okolica 1840–1963. V zvezkih od 2/1 do 2/6 so objavljeni podatki o ohranjeni gradbeni dokumentaciji za stavbe, ki so bile zgrajene v ožjem mestnem jedru, v zvezkih od 2/7 do 2/9 za stavbe, ki so bile zgrajene na območju Studencev, v zvezkih od 2/10 do 2/12 pa za stavbe z območja Pobrežja in to v zvezku 2/10 za ulice in ceste z začetnicami od A do K, v zvezku 2/11 za ulice z začetnicami od L do R, v zvezku 2/12 pa z ulicami z začetnicami od S do Ž. V zvezkih 2/13 do 2/16 so objavljeni podatki o gradbeni dokumentaciji za stavbe z območja Tabora, in to v trinajstem zvezku z začetnicami od A do G, v štirinajstem zvezku od H do O, v petnajstem zvezku od P do R, v šestnajstem zvezku pa od S do Ž. V sedemnajstem zvezku so objavljeni podatki o gradbeni dokumentaciji z območja Kamnice.

V osemnajstem zvezku Viri 2 so objavljeni podatki o gradbeni dokumentaciji z območja Maribor okolica, in sicer za kraje: Bezena do Žikarce, to je skupno 143 krajev.

Objavljeni podatki v okviru zbirke Viri 2 so zbrani in obdelani po enotni metodologiji. Na koncu vsakega zvezka sta kazalo stavb in projektov po ulicah ali krajih ter abecedni indeks arhitektov projektantov in stavbnih mojstrov. Tako je v 18. zvezku objavljen seznam kar 190 projektantov in stavbnih mojstrov. Nekateri so navedeni le pri eni vstavbi, spet drugi pa pri številnih stavbah: Maks Hlad (82 navedb), Stane Lovše (98 navedb) in Jože Požauko (32 navedb). Celota informacij je analitične narave in se omejuje predvsem na tiste gradbene posega, za katere je bilo potrebno pridobiti s takratno zakonodajo določene

priglasitve ali ustrezna dovoljenja od pristojnih upravnih organov.

Informacije o projektih, ki načrtov ali spisov nimajo ohranjenih, so pa znani podatki o njihovem obstoju, so označene z zvezdico (*).

S stališča arhivskega urejevalnega dela je poudarjena prvotna ureditev fonda; ki je temeljila na razdelitvi območij Uprave za gradnjo in regulacije, na katerih so bili projekti tudi realizirani. Tako je najobsežnejši del namenjen staremu mestnemu jedru in nosi oznako MA. Gradivo za območje Tabora nosi oznako TA, gradivo za območje Studencev STU, gradivo za območja Kamnice pa KA. Vsaka arhivska enota je definirana na podlagi ohranjene logične celote arhivskega gradiva ustvarjalca (načrti in spisi skupaj). Popisana je na podlagi posebne metodologije; upoštevani so: originalna signatura arhivske enote, znane oblike poimenovanja ulic v zgodovini, katastrska občina, letnice uporabnih dovoljenj, številke gradbenih parcel, vsi znani lastniki, leto zidave, ohranjeni gradbeni načrti po fazah, skupno število ohranjenih gradbenih načrtov. Omenjeni so projektanti, splošni spisi z mejnimi letnicami, jezik gradiva in seveda opombe.

V 18. zvezku je gradivo popisano tako, da so gradbene zadeve razvrščene po krajih v okolici Maribora in tako tudi popisane. V okviru krajev so hiše razvrščene po zaporedju hišnih števil, te pa so

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

VIRI 2
18. ZVEZEK

VIRI
ZA GRADBENO ZGODOVINO
MARIBORA
PO 1850

MARIBOR 2006

povzete iz gradbenih spisov. Sledijo spisi, v katerih ni bilo hišne oznake in nazadnje spisi, ki se nanašajo na objekte družbenega pomena.

Vsebinsko 18. zvezka sta s požrtvovalnim in marljivim strokovnim delom pripravili in vsebinsko oblikovali višja arhivistka Lučka Mlinarič in arhivska tehničarka Irena Žugaj. Urednica tega kot tudi številnih prejšnjih zvezkov serije Virov je direktorica Pokrajinskega arhiva Maribor dr. Slavica Tovšak, ki je tudi za ta zadnji zvezek (18. zvezek) zbirke Viri 2 pripravila predgovor; povzet je v predstavitvi publikacije.

Leopold Mikec Avberšek

Sabina Lešnik, Prazniki na voščilnicah, Pokrajinski arhiv Maribor, Katalogi XXVI, Maribor 2006, 24 strani;

razstava v razstavišču Archivum, avtorica Sabina Lešnik, 14. december 2006 do 31. januar 2007

Sredi decembra leta 2006 smo v razstavišču Archivum Pokrajinskega arhiva Maribor pripravili razstavo razglednic, ki so bile odposlane kot voščilnice ob različnih praznikih. Gradivo za razstavo je izbrala in pripravila arhivska strokovna sodelavka Sabina Lešnik. Na razstavi so bile prvič zbrane in prikazane voščilnice, ki jih Pokrajinski arhiv Maribor hrani v različnih fondih in zbirkah. Namenjene so bile posameznikom ob osebnih, cerkvenih in drugih praznikih. Razstava je bila tematsko razdeljena v več delov: miklavževo, božič, novo leto, velika noč, binkošti, god, rojstni dan, valentinovo.

Na prvem panoju je bila razstavljena litografija – novoletna voščilnica za leto 1834. Predali so jo osebno in ne po pošti. Najdena je bila v Mariboru, hrani pa jo mariborski zbiratelj Primož Premzl. Kot zanimivost si je bilo mogoče ogledati tudi krajevno razglednico Maribora z natisnjениm voščilom za veliko noč. Razglednica v nemškem jeziku je bila izdana leta 1907 v Gradcu.

Voščilnice za miklavževo so v gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor redkost. Le nekaj, v nemškem jeziku, jih je v zbirkah Fototeka in Albumi. Odposlane so bile leta 1903, okoli leta 1910 in 1920. Poleg razglednic je bilo razstavljeno tudi drugo gradivo. V osebnem fondu upravnika mariborske moške kaznilnice Nika Vrable so šolski zvezki njegovih otrok. Leta 1934 je njegov sin Niko v pismu sv. Miklavžu med drugim zapisal, da mu naj ta prinese risanko, plastelin v vseh barvah, lep svinčnik in peresa. Miklavžev in božični sejem je bil tudi priložnost za skromen zaslužek sejmarjev. Spisi o organiziranju sejma leta 1934 so v fondu Mestna občina Maribor.

Voščilnice za božič in novo leto so zelo številne tako v zbirkah kot tudi v različnih fondih Pokrajinskega arhiva Maribor. Razstavljene so bile voščilnice iz albumov družine Zabeo, lastnikov falskega gradu, in družine mariborskih tovarnarjev Badlov. Razglednice v tujih jezikih (nemškem, italijanskem) so bile odposlane v letih od 1898 do 1906. Voščila za božič in novo leto je prejemal tudi Pavel Turner, mecen, publicist in vzgojitelj. Razglednice v različnih jezikih, tudi slovenskem, so bile odposlane med letoma 1900 in 1920. Razstavljenih je bilo tudi veliko razglednic iz tridesetih let 20. stoletja in obdobja med letoma 1954 in 1990, ki so v zbirkah Fototeka in Albumi.

Veliko velikonočnih voščilnic z najrazličnejšimi motivi je prav tako v gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor. Predstavljene so bile voščilnice v različnih jezikih (slovenskem, nemškem, madžarskem) iz let 1900–1980.

Pokrajinski arhiv Maribor hrani zelo malo voščilnic za binkošti, pa še te so le v nemškem jeziku. Voščilnica s pomladnim motivom je bila leta 1902 odposlana iz Gradca na naslov Anton Badl, tovarnar, Maribor.

Za god in rojstni dan so ljudje pošiljali voščilnice z različnimi motivi. Voščilnice so imele voščilo natisnjeno, pogosto pa so za ta praznika uporabili tudi voščilnice brez napisa. Čestitke h godu so leta 1899 izrazili tudi na krajevni razglednici Ljutomera. Razstavljene so bile voščilnice v različnih jezikih, ki so bile odposlane med letoma 1903 in 1980. Pokrajinski arhiv Maribor jih hrani v zbirkah in fondih.

Na koncu razstave pa so bile predstavljene še razglednice z ljubezenskimi motivi. Spoštovanje in prijateljstvo so ljudje izražali tudi z voščilnicami brez napisa. Razstavljen je bil album z razglednicami iz

obdobja okoli leta 1900 in druge voščilnice iz obdobja okoli leta 1900 do leta 1960.

Razstavo je budno spremljal poštar v uniformi Pošte Slovenije, razstavljeni pa so bili tudi ovitki prvega dne, ki jih izdaja Pošta Slovenije.

Ob razstavi je izšel tudi katalog. Uvodnik je napisala direktorica dr. Slavica Tovšak. V nadaljevanju je avtorica razstave Sabina Lešnik predstavila voščilnice v gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor in opisala simboliko obravnavanih praznikov. V katalogu je objavljenih tudi 23 reprodukcij razstavljenega gradiva.

Leopold Mikec Avberšek

Emica Ogrizek, Sodni register Okrožnega sodišča Maribor 1898–1941: Trgovski register, Pokrajinski arhiv Maribor, Inventarji 12/2, Maribor 2006, 564 strani

Pokrajinski arhiv v Mariboru je izdal drugi del inventarja sodnega registra z zavidanja vrednim obsegom. Prav tako kot njegov predhodnik zajema obdobje od leta 1898 do druge polovice štiridesetih let prejšnjega stoletja. Obsežno delo je napisala Emica Ogrizek, ki je dokazala, da je ni strah listanja po debelih in zaprašenih straneh sodnih registrov. V prejšnji predstavitvi je bila že omenjena bogata vsebina registrov, ki raziskovalcu kot na pladnju posreduje gospodarsko preteklost naše države v različnih zgodovinskih obdobjih, podjetnost in sposobnost prednikov, ki so postavili temelje poznejšemu družbenemu razvoju.

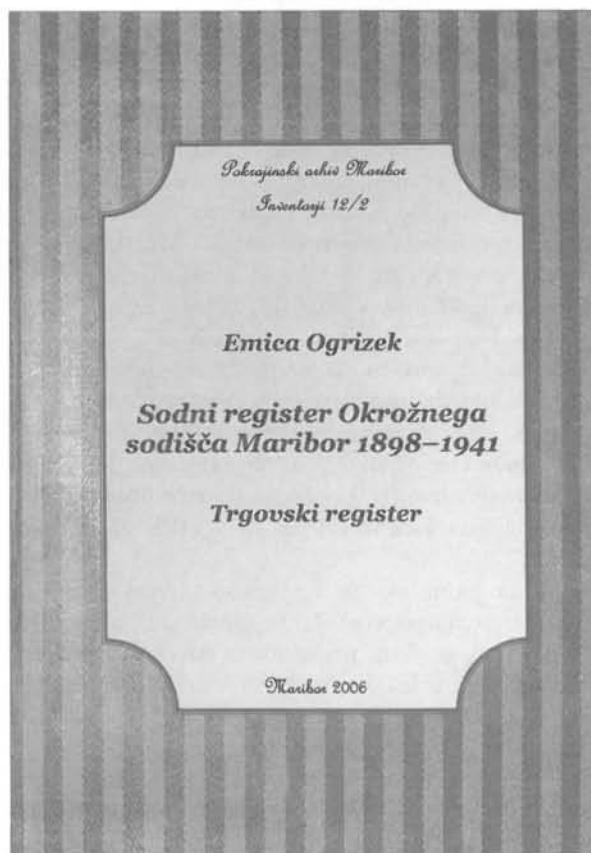
Tudi v drugem delu nas avtorica seznanja z osnovnimi pojmi sodnega registra, ki so nujno potrebni za razumevanje tovrstnega gradiva. Opredeljuje pojme trgovec kot nosilec menjave blaga, avstrijski in jugoslovanski trgovski zakonik, ki ureja status trgovcev ter njihova medsebojna razmerja, družba kot povezava več oseb pod skupno firmo, družbena pogodba, ki je dogovor med družabniki, konkurz ali stečaj kot postopek ob prezadolženosti gospodarskega obrata in prisilna poravnava kot poskus sporazuma med upnikom in prezadolžencem.

Trgovski registri Okrožnega sodišča Maribor so bili, tako kot preostali registri tega sodišča, nastavljeni šele po letu 1898. Do tega leta, kot je bilo omenjeno že v prvem delu, Maribor ni imel svojega okrožnega sodišča. Naj omenimo še enkrat, da je sodno pristojnost nad tem delom Slovenije imelo okrožno sodišče v Celju kot drugostopenjsko sodišče. Višje instance so delovale zunaj današnjega slovenskega ozemlja – višje sodišče v Gradcu in vrhovno na Dunaju. Ker so spadali sodni registri v pristojnost

okrožnih sodišč, so se vsa podjetja, firme, pozneje pa še zadruga in drugi, vpisovali v trgovski in združni register celjskega okrožnega sodišča. Postopek prepisovanja v nove registre je avtorica obravnavala že v prvem delu, zato mu tu ni posvečala pozornosti.

Spisi so dobili v Mariboru novo oznako, ki se je ujemala z oznako v glavni knjigi, na spisih pa je še vedno vidna oznaka celjskega okrožnega sodišča. Po letu 1918 so bili še vpisi trgovskih subjektov iz Mežiške doline in Prekmurja. Spisovnega gradiva iz Avstrije je malo, iz Madžarske pa nič.

Inventar bi moral biti zaključen z letom 1941, vendar težko nasilno prekinemo tok dogajanja, ki mu sledimo v gradivu. Nemška okupacija predstavlja posebno poglavje v vodenju registrov. Ukinjeni sta bili obe registrski sodišči, tako v Mariboru kot tudi v Murski Soboti. Nemci so ustanovili svoja sodišča z izpostavami v manjših sodnih okrajih. Nastavili so nove registre. Vpisi so se pojavljali od leta 1942 naprej. Do tega leta so vpisovali spremembe še v stare registre. Predvsem so bile to zadeve, ki so se navezovala na zaplembo slovenskega premoženja. Za vsak sodni okraj so vodili svoj register, ta pa je dobil ime po njemu npr. Pettau HRA 5. Zanimivo je primerjati te vpise z vpisi, ki jih je nova jugoslovanska oblast naredila po letu 1945. Med okupacijo je okupator tisti, ki je zaplenil slovensko premoženje, v povojni Jugoslaviji, pa nova oblast. Enaka zgodba se je ponovila

tudi v rudarskih knjigah – zasebna lastnina je hitro menjala lastnike, seveda v skladu z oblastnikom, ki je imel tisti trenutek vjeti v svojih rokah. Sodne registre za Prekmurje so vodili v Szombathelyju in Zalaegerszegu. Registri so ohranjeni, del sodnih spisov pa nikoli ni bil vrnjen.

Trgovski registri so bili javne knjige s podatki o podjetjih, njihovih pravnih značilnostih, obliki organiziranosti, njihovih lastnikih, pravnih spremembah ipd. Zanje je bilo značilno, da so bili javni in vsem dostopni. Pravno sta obliko in vsebino registrov urejala trgovski zakon iz leta 1862 in uredba o vpeljavi in vodenju trgovskega registra iz leta 1863. V trgovski register so vpisovali več vrst podjetij (firm), in sicer firme posameznih trgovcev, javne trgovske družbe, komanditne družbe, akcijske družbe (delniške), komanditne družbe na akcijo in družbe z neomejeno zavezo. Leta 1906 je sledil še nov zakon o družbah z omejeno odgovornostjo.

Trgovski register je torej drugi, obširnejši del gradiva registrskega sodišča. Obsega več glavnih knjig. V različnih obdobjih delovanja so trgovske registre različno označevali, seveda v skladu z njihovo vsebino. Z vsakim novim zakonom so se oznake glavnih knjig spremenile. Leta 1898 sta sodni register predstavljali dve knjigi – ena je imela oznako Einz-Einzelfirmen (Pos), vanjo so vpisovali trgovce posameznike, druga pa Ges-Gesellschaften, vanjo so vpisovali družbe. Zaradi razvoja trgovske dejavnosti in širitve novih oblik trgovskega združevanja so obstajali po letu 1908 trije registri. Prvi nosi oznako A. Vanj so vpisovali posamezne trgovce, javne ter komanditne družbe. V drugega – z oznako B – pa so vpisovali delniške in komanditne družbe, ki so temeljile na delnicah. V zadnjega, tistega z oznako C so vpisovali družbe z omejeno zavezo. V Inventarju najdemo tudi trgovske registre Okrožnega sodišča Murska Sobota. Vedeti moramo, da je bilo to sodišče ustanovljeno šele leta 1938 in je opravljalo tudi posle trgovskega sodišča. Po vojni njegovo poslovanje ni bilo več obnovljeno, registri pa so bili po vojni odisejati priključeni okrožnemu sodišču v Mariboru. Poleg osnovnih oznak imajo še začetnico MS. Po letu 1942 so bile ohranjene oznake A in B za glavne knjige, za spisovno gradivo pa 9 HRA za trgovce posameznike, javne in komanditne družbe in 9 HRB za delniške družbe.

Firme pa ni bilo treba priglasiti za vpis v trgovski register vsem trgovcem. To so morali storiti le tisti, ki so plačevali enoletni pridobitveni davek v višini vsaj 120 dinarjev v krajih z več kot 10.000 prebivalci, v krajih z 10.000 prebivalci vsaj 80 din ter v krajih z manj kot 10.000 prebivalci vsaj 50 din (podatki za trideseta leta dvajsetega stoletja). Da so trgovci prijavili firmo za vpis v register, je poskrbelo sodišče po uradni poti. O zneskih obrtnopridobitvenega davka je

sodišče izvedelo iz podatkov, ki so jih trgovskemu registru pošiljale vsak mesec davčne oblasti. Prijava za vpis v trgovski register je morala biti podana pisno ali ustno, in sicer pri tistem trgovskem sodišču, v okolišju katerega je imelo podjetje svoj sedež. Vsi vpisi so morali biti objavljeni v Uradnem listu. Pozneje so objavljali vpise le, če so se z vpisom spremenile navedene točke. Pri vpisu družbe z omejeno zavezo so morali poslati prepise prijave prilog finančni prokuraturi. Za to je obstajala posebna pristojbina.

Če se malo poigramo s številkami, je vseh vpisov v posamezne trgovske registre približno 2.658. Največ vpisov zasledimo v registrih Einz I in Ges I, v vsakem po okoli 300, preostalih pa med 30 in 100. Pri vsakem vpisu je avtorica označila nivo popisa, naziv in sedež posameznega trgovskega subjekta, obstoj gradiva, kratko zgodovino firme ali posameznika, povezave z preostalimi registri, količine spisovnega gradiva ter številko tehnične enote.

Inventar vsebuje tudi krajevno kazalo. Hiter pogled nam pokaže, od kod so bili posamezni trgovski subjekti in do kod so segali njihovi poslovni stiki. Odličen pripomoček je tudi kazalo v trgovski register vpisanih pravnih oseb, saj skrajša dolgotrajno listanje po debelih knjigah. Poznavanje imena trgovca ali družbe nam olajša iskanje.

Povojna zgodovina je pometla s trgovskimi sodišči in njihove naloge prenesla na upravne organe, predvsem zaradi prenosa lastnine v splošno ljudsko premoženje. Z uničenjem zasebne pobude, predvsem pa zasebnega kapitala, se je nadzor prenesel na zvezne in republiško ministrstvo za finance, pozneje na okrajne ljudske odbore, leta 1954 pa so pravico do registracije prenesli na okrožna gospodarska sodišča. Kontinuiteti posameznih firm ni več možno slediti tako kot pri starih registrih.

Ob prebiranju inventarja se mi utrne misel, da je uspelo Pokrajinskemu arhivu v Mariboru prevzeti zelo dobro ohranjeno gradivo, čeprav je tok zgodovine ubiral včasih čudne poti. Jedro gradiva in vse pozneje pridružene enote iz Koroške in Prekmurja so dobro ohranjene, za celjsko registrsko sodišče pa tega ne moremo trditi. V osnovi vsak vpis v register podpira spis. Čeprav najdemo del gradiva pri naslednikih trgovskih subjektov, ki so včasih v drugi obliki in pod drugim imenom delovali še vse do časa tranzicije in še dlje, ali v fondih ministrstev za gospodarstvo v državnem arhivu, moram poudariti, da je primarno gradivo tisto, ki pritegne raziskovalca. Želja vsakega uporabnika in raziskovalca je, da bi na enem mestu našel in osvojil zgodbo, ki je zapisana v uradnem dokumentu in ne vzbuja dvoma o resničnosti pričevanj.

Simona Velunšek, Osnovna šola Fram 1854–2000, Pokrajinski arhiv Maribor, Inventarji 14, Maribor 2006, 328 strani

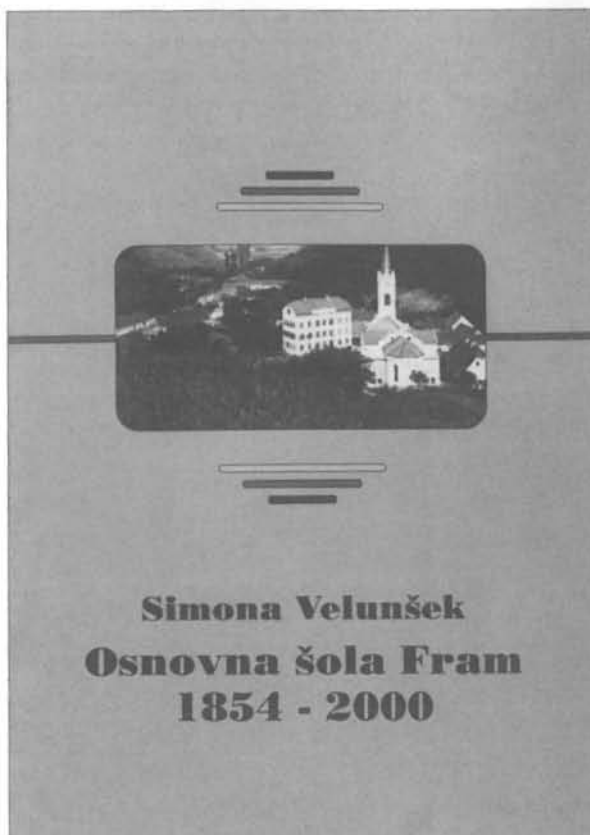
Zbirka Inventarji Pokrajinskega arhiva Maribor je bogatejša za Inventar Osnovne šole Fram, ki ga je napisala višja arhivistka Simona Velunšek.

Uvodu direktorice Pokrajinskega arhiva Maribor dr. Slavice Tovšak sledi besedilo, katerega avtorica je Simona Velunšek. V *Uvodu* je predstavila splošen zgodovinski razvoj šolstva od leta 1869, ko je tretji avstrijski zakon o osnovni šoli uvedel splošno šolsko obveznost, do leta 1960, ko so vse šole uvedle nove učne načrte za osemletno osnovno šolo. Uvodu so dodane tudi tri tabele: *Predmetnik za osnovne šole, uveden leta 1953, Predmetnik za višje razrede osnovnih šol v šolskem letu 1954/55 in Predmetnik za nižje gimnazije v šolskem letu 1954/55.* Uvodu sledi *Kratek pregled zgodovine Osnovne šole Fram.* Začetki segajo v leto 1802, ko je otroke začel poučevati čevljar in tkalec Andrej Eberl. Leta 1816 je slivniški grof dal za šolo na voljo eno sobo v svojem skladišču in tam so poučevali vse do leta 1862. Tega leta je župnik Franc Rat odkupil poslopje od grofa ter ga preuredil v šolo. Leta 1873 so na istem mestu zgradili novo šolo s stanovanji za učitelje. Leta 1882 je šola dobila tudi podružnico na Planici; eden izmed framskih učiteljev je tja hodil trikrat na teden. Zaradi velikega števila otrok se je šola leta 1895 razširila v štirirazrednico. Pred začetkom druge svetovne vojne je delovala kot šestrazrednica. Med okupacijo je vodstvo šole prevzel nemški učitelj Adolf Reinbacher, pouk je potekal v nemškem jeziku. Po vojni je skrb za vzdrževanje šole prevzel krajevni ljudski odbor Fram, vendar pa ni mogel priskrbeti vseh šolskih potrebščin, učil in niti kurjave za zimo. V šolskem letu 1948/49 je šola postala sedemletka, v šolskem letu 1950/51 pa so uvedli program nižje gimnazije. Nižjo gimnazijo so v šolskem letu 1952/53 ukinili in jo ustanovili v Račah. V šolskem letu 1957/58 je šola postala nepopolna osemletka. V dveh tabelah lahko spremljamo število učencev od šolskega leta 1955/56 do leta 1959/60 ter splošni učni uspeh od šolskega leta 1960/61 do leta 1964/65. Besedilo o zgodovini šole se končuje s predstavitev pomembnih učiteljev in ravnateljev, ki so delovali na šoli. To so bili: Andrej Eberl, Franc Pirkmajer, Leopold Šerbinek, Franc Domanjko, Valentin Ivanuša, Ludvik Grafenauer in Oskar Štern. Sledi še tretji del besedila, in sicer *Historiat fonda Osnovne šole Fram.* Iz njega izvemo, da je gradivo fonda predala Osnovna šola Fram 27. maja 1979 in da obsega 37 arhivskih škatel. Ob koncu je avtorica predstavila značilno šolsko gradivo, ki se pojavlja v fondu: katalog ali imenik, razrednica, katalog šolskega dela, vpisnica, matični list in šolska matica (matična knjiga).

Uvodu sledi najobsežnejše poglavje inventarja, in

sicer *Popis arhivskega gradiva* (str. 13–308). Gradivo fonda je popisano na ravni združenega dokumenta ali dokumenta. Urejeno je kronološko, znotraj tega pa vsebinsko. Jeziki gradiva so slovenski, nemški in srbohrvaški.

Najstarejše gradivo predstavljajo katalogi, vpisnice in matični listi učencev. Matični listi in spričevala so popisani imensko. Najstarejši dokument je popisni list šoloobveznih otrok v župniji Fram iz leta 1854. Posebno kategorijo gradiva predstavljajo različni zapisniki učiteljskih konferenc, šolskega sveta, krajevnih učiteljskih konferenc ter opravilni zapisniki. Posamezni zapisniki, v katerih so opisani pomembnejši dogodki, ki so zaznamovali kulturno, politično ali "moralno" dogajanje na šoli, so tudi natančno vsebinsko popisani. Pomemben del gradiva so tudi razna poročila in statistični listi za posamezna šolska obdobja, saj iz njih lahko izvemo podatke o številu učencev, o njihovi narodnosti, veroizpovedi, učnem uspehu, učiteljih, šolskih zgradbah ipd. Posebej so poudarjene tudi šolske kronike od leta 1941 do 2000 in dokumentacija, ki se nanaša na učitelje, ki so poučevali na šoli. Gre za zbirko dokumentov, ki so jih učitelji prinesli s seboj, ko so začeli opravljati službo: krstni, rojstni in poročni listi, razne odločbe, dekreti o namestitvi na osnovno šolo, spričevala, razrešnice učiteljske službe, ... Korespondence je zelo malo, večinoma gre za obvestila in sporočila šolskemu upraviteljstvu.

Na koncu knjige je še *Kazalo osebnih imen*. Gre za osebe, ki so obiskovale Osnovno šolo Fram in katerih vpisnice oz. matični listi in spričevala so ohranjeni v fondu.

Pokrajinski arhiv Maribor hrani gradivo približno 170 različnih šol, ki so delovale ali še delujejo na njegovem območju. Inventar Osnovne šole Fram je prvi in upamo, da ne tudi zadnji s tega področja. Lahko bi mu sledil inventar katere od mariborskih srednjih šol.

Gordana Šovegš Lipovšek

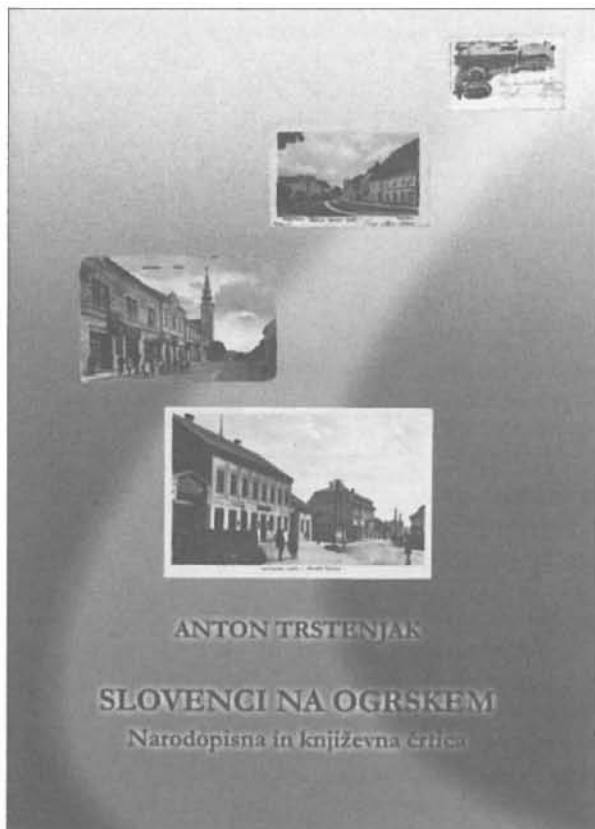
Anton Trstenjak, Slovenci na Ogrskem, Narodopisna in književna črtica, Pokrajinski arhiv Maribor, Viri 5, Maribor 2006, 234 strani

Malokdo pozna Antona Trstenjaka. Ne filozofa, antropologa, psihologa in teologa, ampak njegovega soimenjaka, ki se je rodil in ustvarjal dobrega pol stoletja prej (* 1853 v Krčevini, † 1917 v Ljubljani). Bil je pisatelj, gledališki zgodovinar in organizator. Gimnazijo je končal v Varaždinu, študij pa je nadaljeval na učiteljskišči na Dunaju; vpisal se je na klasično filologijo in slavistiko. Na Dunaju je usta-

novil tudi Slovensko literarno društvo. V njem so se zbirali slovenski študentje in na srečanjih brali svoja dela. Z njegovim odhodom z Dunaja je društvo prenehalo delovati. Prvo službo si je našel pri grofu Csákyju na Slovaškem; bil je domači učitelj. Tam se je prvič srečal z Madžari in njihovim odnosom do drugih narodnosti (Slovnanov). Po vrnitvi v Slovenijo se je želel zaposliti kot tajnik pri Slovenski matici, vendar mu zaradi neopravljenih zaključnih izpitov na univerzi to ni uspelo. Nekaj časa je bil zaposlen na Mahrovem trgovskem učilišču v Ljubljani, pri Trgovski in obrtniški zbornici in Mestni ljubljanski hranilnici kot kontrolor. Nekaj časa je bil tudi urednik Slovana, katerega lastnika sta bila Ivan Hribar in Ivan Tavčar, vendar jima zaradi gorečega rodoljubja in pripadnosti vseslovenski ideji ni bil po godu. V Ljubljani je sodeloval v kulturnih in političnih društvih, pri Slovenski matici je spodbujal izdajanje slovenskega slovstva, bil je predsednik Pevskega društva Ljubljana (leta 1895 je organiziralo srečanje 60 pevskih društev iz Slovenije, Hrvaške in Češke), postavljal je temelje pevskega opernemu zboru, skrbel za razvoj slovenske operete in zbiral gradivo za zgodovino slovenskega gledališča.

Posebno se je zanimal za Slovence, ki so živeli na Madžarskem. Lahko trdimo, da je spadal med tiste Slovence, ki so zelo dobro poznali Prekmurje s potovanj ter iz dopisovanj in študija literature. Po Božidarju Raiču, ki je leta 1860 prehodil Prekmurje do reke Rabe, je bil Anton Trstenjak prvi, ki je v drugi polovici 19. stoletja dvakrat obiskal skoraj vse prekmurske kraje, ki so bili tedaj del Ogrske. Svoje popotovanje je začel avgusta 1883. Na terenu zbrano gradivo je dopolnjeval do leta 1903. Njegovo besedilo o Slovencih na Ogrskem bi moralo skupaj z opisom Štajerske iziti v knjigi Slovenske matice že pred 1. svetovno vojno, vendar se to ni zgodilo, ker "štajerski del" še ni bil pripravljen. Na začetku prve svetovne vojne je bila Slovenska matica razpuščena. Medtem je Trstenjak umrl, njegovo besedilo pa ni več ustrezalo programu Slovenske matice, ker je manjkalo poglavje o fizični geografiji, v pozabo pa je šlo tudi zato, ker ni bilo dostopno javnosti.

Na besedilo o Slovencih na Ogrskem je Pokrajinski arhiv spomnil nekdanji sodelavec Viktor Vrbnjak. Zapuščino Antona Trstenjaka hrani rokopisni oddelek Narodne in univerzitetne knjižnice v Ljubljani pod signaturo Ms 1449. Gradivo je leta 1940 daroval knjižnici dr. Albin Stele, mož Trstenjakove hčerke. V zapuščini so Trstenjakova korespondenca, tuja dela, gradivo, zbirka narodnega blaga, Martjanska pogodba in tiski. Gradivo "*Ogrski Slovenci: narodopisna in književna črtica*" in gradivo za delo "*Ogrski Slovenci*" sta vključeni v Dela. Iz NUK-a je Pokrajinski arhiv Maribor pridobil fotokopije omenjenega besedila. Gradivo je bilo izdano brez pravopisnih in jezikovnih poprav-

kov. Obsežne opombe oz. spremno besedo je napisal Viktor Vrbnjak. V njej je predstavil Antona Trstenjaka, njegova dela in zanimanje za prekmurske Slovence. Obsežno je predstavil tudi usodo njegovega gradiva o ogrskih Slovencih ter druga dela in dela drugih avtorjev, ki so pisali o prekmurskih Slovencih, npr. Božidarja Flegeriča v pesmi Prekmurški glasovi (Zora 1878), kapelskega župnika Jakoba Meška v informativni črtici Prekmurci (Kres 1882), kaplana Andreja Fekonjo v članku Književnost ogrskih Slovencev (Dom in svet 1892), Božidarja Raiča v spisih Črtice o Prekmurcih in njihovem govoru (Naprej 1863) in Prekmurški književniki pa knjige (Letopis matice slovenske 1869). Vrbnjakovemu besedilu je dodan tudi grafični prikaz prvega in drugega popotovanja Antona Trstenjaka, tako da lahko spremljamo natančni vrstni red krajev, ki jih je obiskal.

Na koncu Trstenjakove črtice je še obsežno kazalo imen in geografskih pojmov v madžarski in slovenski različici, ki so omenjeni v besedilu. Pripravili sta ga Metka Vrbnjak in Gordana Šovegeš Lipovšek.

Trstenjakov rokopis o ogrskih Slovencih obsega devet poglavij: I. Prebivališče Slovencev med Muro in Rabo, II. Potopisne črtice, III. Vas in dom, IV. Narodne jedi, V. Narodna noša, VI. Ženitovanje, VII. Pogreb, VIII. Šolstvo in IX. Književnost.

V poglavju Prebivališče Slovencev med Muro in Rabo (str. 4–16) Trstenjak predstavlja ozemlja, poseljena s Slovenci in Hrvati na Ogrskem (Prekmurje, Medžimurje, Banat, Baranja), dodal je tudi podatke o številu Slovencev, Srbov, Hrvatov, Nemcev, Slovakov in Madžarov v županijah, predstavlja pa še verske in upravne razmere ter asimilacijo Slovencev in Hrvatov.

Najobširnejše je drugo poglavje (str. 17–91) Potopisne črtice. Je tudi najzanimivejše, saj predstavlja avtorjeva doživetja v 24 katoliških in evangeličanskih župnijah oz. v 26 krajih, ki jih je obiskal, njegova srečanja z duhovniki, učitelji in kmeti. Obiskal je: Cankovo, Pertočo, Sveti Jurij, Grad, Gornji in Dolnji Senik, Monošter, Števanovce, Dolence, Gornje Petrovce, Križevce, Kančevce, Pečarovce, Bodonce, Puconce, Martjanje, Mursko Soboto, Tišino, Beltince, Lendavo, Črenšovce, Turnišče, Dobrovnik, Bogojino, Tešanovce in Moravce.

Vsak kraj je natančno opisal ter tudi kakšno posebnost ali svojo dogodivščino. Zlasti je bil pozoren na narodnostne razmere med Madžari, Slovenci in Nemci, na socialno podobo naselij, na odnose med pripadniki različnih veroizpovedi ter na sam razvoj v kraju, zapisal pa je tudi najznačilnejša osebna imena in priimke v krajih. Spoznamo lahko posamezne župnike, pastore in učitelje (Jožef Borovnjak, Blaž Zelko, Ivan Berke, Evgen Terplan, Aleksander Jambrikovič, Rudolf Cipot, Jožef Bagari, Imre Agustič, Marko Žižek, Franc Ivanocy) in njihov odnos do slovenskega jezika in slovenstva. Citiral je besede zna-

nega prekmurskega zgodovinarja, tedanjega župnika na Tišini in narodnega voditelja dr. Franca Ivanocya, ki mu je rekel: *"Mažarščina ne bode zmagala, ker narod bolj ljubi slovenščino. Na sodišču je potreben mažarski jezik; drugod ga kmet ne potrebuje. Učitelji so med seboj radi Slovenci. Učitelji, rojeni Mažari, naučili so se slovenski, ker brež nje nimajo uspeha. Pred petnajstimi leti je trdil vsak "gospod", da se mora slovenski narod uničiti. Danes je vsak človek uverjen, da slovenskega jezika ni moči zatreči. Prevideli so to sami Mažari."*

Njegovo potovanje po slovenskih krajih je hitro prišlo na ušesa Madžarom, zato je Prekmurje moral zapustiti, še preden je obiskal vse kraje, saj je od madžarske vlade prišla brzojavka, da je treba Trstenjaka prijeti in pregledati vsa njegova pisma, ker domnevajo, da je agitator. Pri begu na štajersko stran mu je pomagal beltinški župnik Marko Žižek, ki mu je tudi povedal za telegram. Katerega leta se je ponovno vrnil v Prekmurje, ni znano, saj opisu kraja, iz katerega je zbežal (Črenšovci), sledi že nov opis (Lendava).

V poglavju Vas in dom (str. 92–103) opisuje prekmursko hišo in hlev, notranjost z inventarjem, gospodarska poslopja in midsosedske odnose. Z etnografskega stališča je ta opis zelo natančna slika notranjosti prekmurske hiše in je odličen vir za rekonstrukcijo bivalne kulture prekmurskega Slovenca ob koncu 19. stoletja.

Četrto poglavje je namenjeno narodnim jedem (str. 110–116), saj spoznamo značilno orodje, poljščine in jedi ter poimenovanja v slovenskem in madžarskem jeziku.

V poglavju Narodna noša (str. 117–120) Trstenjak predstavlja moško in žensko obleko: srakico, prténe lače, kijkljo, janko, oplečnjek, fodroš, firtük, ...

Šesto poglavje, poglavje Ženitovanje (str. 121–127), opisuje krst otroka, botra, koline ter poroko, nevestino balo, poročni jedilnik in obleko.

Sedmo poglavje, Pogreb (str. 128–132), opisuje pogrebne obrede, posebno obširno navado na Gornjem Seniku.

Osmo poglavju je namenjeno šolstvu (str. 133–141). Zapisal je, da šole niso bile na "zdravi podlagi", ker niso temeljile na maternem jeziku učencev, ampak je bil njihov edini cilj pomadžarjenje slovenskih otrok. Opisuje tudi spremembo zakonov o šolstvu, učbenike, učni uspeh učencev, načine in (ne)uspehe madžarizacije, šolska poslopja, nekaj odstavkov pa je namenil tudi šolam na Štajerskem in Primorskem. Skrbela sta ga predvsem nemški in italijanski jezik.

Zadnje, deveto poglavje, Književnost (str. 142–194), opisuje razmere, v katerih se je rodila prekmurska književnost in vpliv protestantskih in katoliških pisateljev na razvoj književnosti v Prekmurju. Podrobno opisuje kar 22 piscev ter predstavi njihova dela: protestantskega pisca Franca Temlina, učitelja

Mihala Severja, pisatelja, prevajalca in učitelja Štefana Kuzmiča, nabožnega pisatelja in učitelja Mihala Bakoša, protestantskega teologa in pisatelja Mikloša Kuzmiča, pisatelja Štefana Szijártoja, nabožnega pisatelja Mihala Barlo, pastora Jurija Cipota, pisatelja in župnika Jožefa Košiča, evangeličanskega pastora in pisca Aleksandra Terplana, pastora, učitelja in pisatelja Janoša Kardoša, učitelja Štefana Lülika, nabožnega in zgodovinskega pisatelja Franca Žbulla, kaplana in pisca Jakoba Sabarja, pisatelja Štefana Slamarja, prvega prekmurskega slovenskega novinarja Imreta Augustiča, župnika Marka Žižka, nabožnega pisatelja Štefana Žemljica, župnika Ivana Berketa, nabožnega pisatelja Jožefa Borovnjaka, župnika Jožefa Bagarija in zgodovinarja dr. Franca Ivanocya.

Rokopisu je dodana tudi kopija tretje strani vprašalnika, ki ga je Trstenjak najverjetneje sestavil sam, da bi ga poslal možnim informatorjem, da bi odgovorili na različna vprašanja, povezana z etnologijo določenega kraja. Dr. Helena Ložar Podlogar domneva, da bi naj to bil prvi etnološki vprašalnik v slovenskem jeziku. Poleg vprašalnika je objavljeno tudi pismo, ki ga je Anton Trstenjak pisal župniku Jožefu Borovnjaku na Cankovo dne 28. oktobra 1883, dva meseca po svojem prebegu na Štajersko.

Z izdajo Trstenjakove črtice o Slovencih na Ogrskem so Prekmurci dobili še en pomemben vir za raziskovanje svoje zgodovine ob koncu 19. stoletja. Njegov rokopis ima velik pomen za razvoj kulturnozgodovinskega, jezikovnega, narodopisnega in sociološkega raziskovanja Prekmurja in je zanimivo branje za vsakega Prekmurca, ki želi spoznati življenje, ki so ga živeli Prekmurci pred slabimi sto dvajsetimi leti.

Gordana Švegeš Lipovšek

Jure Maček, Korespondenca dr. Lavoslava Gregorčca, Pokrajinski arhiv Maribor, Inventarji 15, Maribor 2007, 213 strani

Knjiga višjega arhivista Jureta Mačka v zbirki Inventarji 15 predstavlja prvo knjigo inventarja fonda Lavoslava Gregorčca. To je eden od 320 osebnih fondov, ki se nahajajo v Pokrajinskem arhivu Maribor. Gregorčcova ohranjena korespondenca obsega devet tehničnih enot.

Jure Maček je gradivo fonda strokovno popisal na ravni dokumenta ter ga obogatil z dodatnimi podatki, ki so za uporabnike oziroma javnost koristni. Na 213 straneh predstavlja korespondenco Lavoslava Gregorčca (1839–1924), enega pomembnejših štajerskih Slovencev 19. in 20. stoletja. Rodil se je v Destrniku v

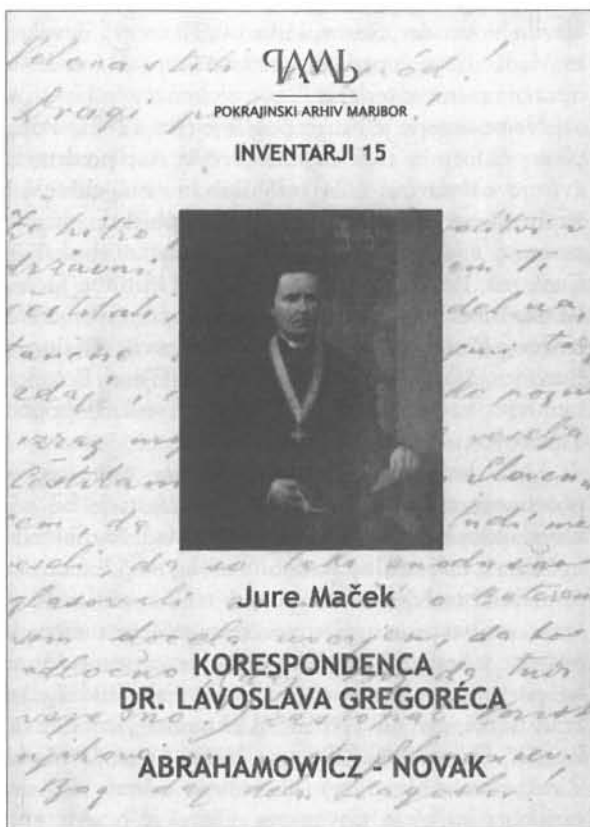
Slovenskih gorah, postal kaplan, profesor teologije, dekan, knezoškofijski svetnik, kanonik in poslanec državnega zbora, uveljavil pa se je tudi kot borec za slovenske narodnostne pravice ter interese kmečkega prebivalstva.

Gregorčcovi korespondenti so v tej prvi knjigi razvrščeni po abecednem redu od A do N, korespondenca pošiljateljev pa je urejena kronološko. Vsaka popisna enota vsebuje najprej signaturo (tj. številka tehnične enote oziroma arhivske škatle, v kateri je pismo, vsebinska razdelitev fonda po posameznih korespondentih in zaporedna številka dokumentov, kot so fizično razvrščeni v fondu. Signaturi sledi naslov (tj. priimek in ime pošiljatelja; vendar v redkih primerih ju ni bilo mogoče povsem razbrati), kraj in datum (kolikor sta bila navedena in čitljivo napisana), obseg popisne enote (velikost lista in število strani), jezik in pisava poslanega pisma ter (na kratko) vsebina oziroma zadeva.

Kot jezik korespondence je bila največkrat uporabljena slovenščina, uporabljene pa so bile tudi nemščina, latinščina, italijanščina in hrvaščina.

Pisava je največkrat latinica, vendar se najde tudi gotica. Največ je rokopisov, nekaj pa tudi tipkopisov.

V opombah so pojasnjeni nekateri splošni pojmi oziroma bistveni vsebinski elementi, ki se pojavljajo v posameznih pismih, prav tako so predstavljene nekatere osebnosti, o katerih je govor v korespondenci. Podrobneje se lahko bralec seznanil tudi s pošiljatelji

pisem. Med njimi najdemo osebnosti, kot so Anton Aškerc, Ivan Dečko, Andrej Einspieler, Lambert Einspieler, Simon Gaberc, Ivan Geršak, Simon Gregorčič, Lavrencij Herg, Ivan Hribar, Anton Korošec, Ivan Križanič, Ivan Kukovec, Fran Levec, Dragutin Lončar, Jakob Meško, Jakob Missia, Jože Muršec, Mihael Napotnik idr., ki so Gregorecu pisali tako iz oddaljenih krajev (Dunaja, Plovidva, Brescīe, Sarajeva, ...) kot tudi iz bližnjih in domačih krajev. Manj znana krajevna imena, ki so se v preteklosti večkrat spremenila, so dopolnjena in pojasnjena z današnjim poimenovanjem. Tematika pisem je zelo različna in se razteza od uradnih pisem oziroma dopisov do posameznih pisem, čestitk, zahval in pozdravov. Pisma so datirana od šestdesetih let 18. stoletja pa vse do zadnjih let Gregorečevega življenja.

V uvodnem delu knjige je v strnjeni obliki predstavljen pregled Gregorečevega političnega delovanja, prav tako so podane glavne značilnosti dobe, v kateri je politično deloval.

Knjigo je avtor obogatil tudi s slikovnim gradivom.

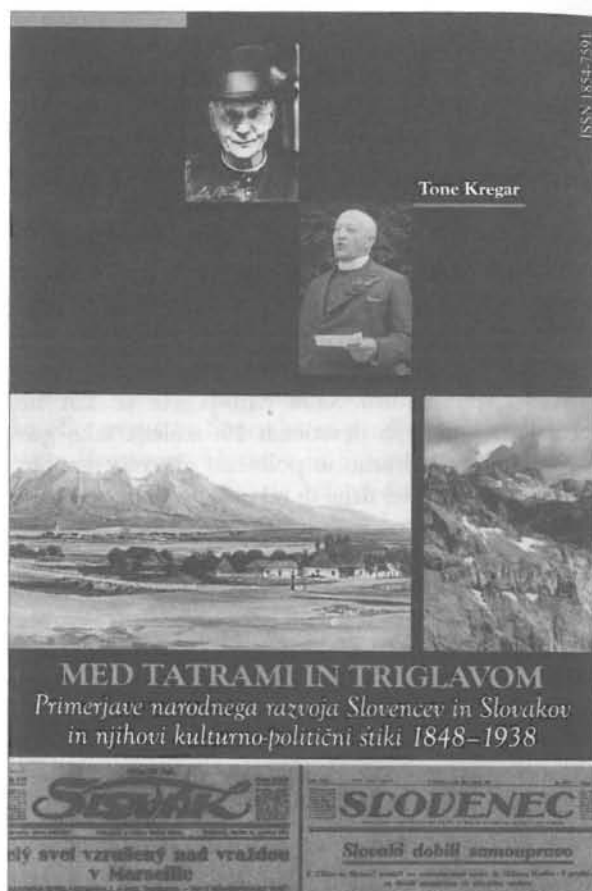
Iz vseh osnovnih in dodatnih podatkov, ki se nanašajo na pisma, lahko spoznamo Gregorečev način razmišljanja in njegove nazore, spoznamo njegove sodobnike ter dobimo vpogled v lokalne in širše politične ter družbene okoliščine tedanjega časa.

V pripravi je že tudi drugi del knjige; izšel naj bi v letu 2008.

Boštjan Zajšek

Tone Kregar, Med Tatrami in Triglavom, Primerjave narodnega razvoja Slovencev in Slovakov in njihovi kulturno-politični stiki 1848–1938, Zgodovinsko društvo Celje, Celje 2007, 352 strani

Od leta 2003 Zgodovinsko društvo Celje v okviru književne zbirke Zgodovini.ce izdaja dela mlajših raziskovalcev slovenske zgodovine, ki se nanašajo na zgodovino Celja in okolice ali pa po svojem konceptu sodijo v kategorijo novega in svežega v slovenskem družboslovju. Do konca leta 2007 je izšlo pet knjig (Andrej Pančur, V pričakovanju stabilnega denarnega sistema; Aleksander Žižek, Našim zvestim, ljubim celjskim meščanom; Branko Goropevšek, Slovenska politika na Štajerskem v letih 1900–1914; zbornik Štefan Kočevar – rodoljub slovenski; Mojca Marija Peternel, Cillier Wochenblatt (Zeitung), Celjski nemški časopis iz leta 1848). Sledi, do sedaj najobsežnejša v zbirki, objava doktorske disertacije Toneta Kregarja, ki prinaša primerjavo narodnega razvoja Slovencev in Slovakov in opis njihovih kulturno-političnih stikov 1848–1938.

V celjskem Muzeju novejšje zgodovine zaposleni Kregar je velik del dosedanjega raziskovalnega dela posvetil slovensko-slovaškimi političnim in kulturnim stikom v drugi polovici 19. in prvi polovici 20. stoletja. S to tematiko se je ukvarjal v diplomski nalogi in magisteriju; njegovo zadnje delo je nadgraditev dosedanjih izsledkov.

Knjiga je razdeljena na štiri poglavja. V prvem, po umestitvi v časovni in prostorski okvir, podaja bistvene poteze razvoja obeh narodov v habsburški monarhiji v obdobju 1848–1918. Pri tem črpa predvsem iz novejših pregledov zgodovine izpod peres slovenskih in slovaških avtorjev. Slovaški in slovenski narodni razvoj, tako gospodarski kot kulturno-politični, je bil poln vzponov in padcev, včasih sočasnih in vzporednih, drugič zopet v različnih obdobjih in "mimoidočih". Osnovna okoliščina, ki je določala njun položaj, je bila umestitev obeh v monarhiji po uvedbi dualizma. Eni pod Nemci, drugi pod Madžari, pri tem je predlog "pod" v zvezi s Slovaki potrebno razumeti veliko bolj dobesedno. Raznarodovalni pritisk Madžarov nanje je bil veliko ostrejši. Navedimo le nekaj zgovornih primerov. Ob uvedbi splošne in enake volilne pravice v avstrijskem delu so madžarske oblasti – zavedajoč se morebitne izgube vodilnega položaja zaradi manj kot polovice lastnega deleža v prebivalstvu – to vztrajno zavračale. Slovaška narod-

na zavest je bila pod hudim pritiskom tudi v šolstvu. Na tem področju so bili v veliko slabšem položaju kot Slovenci, saj so še ob zlomu monarhije zelo malo uporabljali slovaški jezik v ljudskih šolah, poleg tega pa niso imeli nobene srednje ali visoke šole v lastnem jeziku. Hud je bil pritisk na državne uslužbence.

Kljub vsemu pa so Slovaki v nekaterih primerih – vsaj začasno – prehiteli Slovence. Leta 1848 so oblikovali jasen narodni program, 1. svetovno vojno pa so na njenem začetku sprejemali, če smemo danes to šteti kot prednost, mnogo manj navdušeno kot Slovenci. Več kot razlik pa je v razvoju obeh narodov vendarle podobnosti. Oba naroda sta se kot nevladajoča v zadnjih desetletjih 19. stoletja tako gospodarsko kot kulturno in politično okrepila. Pri Slovencih je razvoj šel dalje in tako so Slovaki ob koncu stoletja na vseh področjih zaostajali za svojimi slovanskimi brati podobnega imena. Oboji so kljub hudim zameram svojo prihodnost videli v Avstro-Ogrski. Pri obeh se je zaradi gospodarskih razlogov – pri Slovakah pa je bil vzrok še nacionalni pritisk – pojavilo izseljevanje iz domovine tako znotraj avstro-ogrškega okvira kot v evropske in čezmorske dežele. Na političnem področju so se razdelili – Slovaki malce pozneje – ob koncu 19. stoletja najprej na dva, takoj potem pa z oblikovanjem socialdemokratskega tabora na tri tabore. Znotraj obeh narodov so se pojavljali renegati. Podobna sta tudi načrta povezave s sorodnimi sosedi: pri Slovakah se je tako razvila češko-slovaška, pri Slovencih pa jugoslovanska ideja.

Poglavje prinaša tudi opis usode obeh narodov med 1. svetovno vojno, njun odnos do nje in razpadanja monarhije ter njun prispevek pri tem. Opisuje tudi šibke stike in povezave med Slovenci in Slovaki do leta 1918 in slabo medsebojno poznavanje kot posledico.

Naslednje poglavje (Slovenci in Slovaki med avtonomijo in centralizmom 1918–1938) ima že dovolj zgovoren naslov. V njem spoznamo ureditev, ali bolje rečeno, urejanje narodnega vprašanja in ustavnopravnega položaja obeh v novih državnih okvirih, socialni položaj ter njunemu gospodarski in politični razvoj. Predstavljene so opredelitve političnih strank do centralizma in unitarizma v češko-slovaški in jugoslovanski družbi. Avtor nam znova prikazuje množico paralel v razvoju. Oba naroda sta z vstopom v novo (večnarodno) državno povezavo veliko pridobila. Rešena pritiska germanizacije in madžarizacije sta se gospodarsko, kulturno, politično razvijala. Bila sta konstitutivni narod v svojih državah, njuna jezika sta bila enakopravna (toda Slovenci so se morali kasneje otepati z agresivno srbsčino in cirilico). Vendar je pri obeh opazno tudi razočaranje, saj sta od nove skupne države veliko pričakovala. Tako prva Češko-slovaška kot Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev (Jugoslavija) sta bili unitarno in centralistično urejeni. Ves

čas so bili navzoči nasprotni pogledi in zahteve. Različni usodi sta naroda doživljala v 2. svetovni vojni: Slovakom je namenila lastno državo (o njeni naravi veliko pove podatke, da je v prvih dveh mesecih njene obstoja prenehala izhajati polovica periodičnih publikacij), Slovincem okupacijo.

Druga polovica knjige je namenjena prikazu poročanja slovenskega časopisja med obema vojnoma o Slovakah in narobe. S primeri naslovov izbranih člankov, ki pomenijo le iztočnico za opis časovnega okvira, nas avtor vodi med osnovnimi temami in potezami pisanja poglobljenega slovenskega in slovaškega časopisja. Tretje poglavje (Slovaški politični tisk o Slovencih 1918–1941) prinese sedem naslovov, četrto (Slovenski pogledi na Slovaško vprašanje 1918–1938) pa enajst. V prvi polovici dela prevladuje zgodovina političnega delovanja, v drugi pa se ji z večjo težo pridružuje še drugo. V njej se nam razgrinjajo še poročila o kulturnih dogodkih, delu društev, življenju univerz, odzivih na mednarodne dogodke, mesto v njih so našli tudi pomembni posamezniki ipd. Vse to pa se velikokrat tudi ni moglo izogniti političnim predznakom.

Avtor je pri delu uporabil slovaške in slovenske časopise in revije, uradne liste obeh držav iz obravnavanega časa, nekaj objavljenih virov ter obsežno število knjig in člankov. Knjiga je tudi bogato ilustrirana. Kazalo bi morda uporabiti še (morebiti obstoječe) arhivsko gradivo iz zapuščin posameznikov iz obravnavanega časa. Vendar ta namig ni mišljen v slabšalnem pomenu, saj ne dvomim, da ni prišel na misel tudi avtorju samemu ali da se morda avtor celo že ne pripravlja na kaj takega. Ob primerjavi z drugimi spoznavam zgodovino lastnega naroda v novi luči.

Bojan Himmelreich

Jure Maček, Človek ne more mimo, ne da bi pustil sled ..., Pokrajinski arhiv Maribor, Katalogi XXIV, Maribor 2006, 48 strani; razstava v razstavišču Archivum, avtor Jure Maček, 25. maja 2006 do 10. decembra 2006

V letu 2006 je višji arhivist Jure Maček v Pokrajinskem arhivu Maribor pripravil razstavo in katalog arhivskega gradiva, izbranega predvsem iz osebnih fondov nekaterih za Maribor pomembnih oseb, ki so delovale v obdobju med obema vojnoma. V katalogu je ob uvodniku direktorice dr. Slavice Tovšak avtorjevo besedilo. V njem je najprej osvetlil zgodovino zbiranja gradiva privatne provenience ter zakonodajo, ki se je nanašala na tovrstne arhivalije,

nato pa je opisal stanje osebnih fondov v Pokrajinskem arhivu Maribor. Še pred ustanovitvijo arhiva je mnogo pomembnega gradiva zbralo že Zgodovinsko društvo za slovensko Štajersko, ki je predvsem na podlagi osebnih poznanstev pridobilo in skrbno shranilo mnogo privatnih dokumentov, ki bi se v nasprotnem primeru najbrž izgubili. Tako je mariborski arhiv že med obema vojnama pridobil gradivo dr. Franja Rosine, Franca Feušca, Lavoslava Gregorčca, Lovra Herga, Ivana Križaniča, Mihaela Lendovška, Martina Meška, Ljudevita Pivka, Frana Jankoviča, Jakoba Zemljiča, Vekoslava Spindlerja, Antona Trstenjaka, Nika Vrable, Rudolfa Maistra, Franca Kovačiča in drugih. Po drugi svetovni vojni se je položaj spremenil in oblasti niso bile ravno naklonjene zasebni lastnini, vseeno pa je arhiv pridobil nekaj pomembnih privatnih fondov: Janko Serbec, Božidar Kryl, Ožbalt Ilauig, Anton Korošec, Avguštin Stegenšek, Lenart Boezio idr. Omenja pa še fonde iz novejšega časa: Franca Vogelnika, Antona Medveda, Romana Savnika, Radoslava Pipuša, Ivana Krambergerja, Štefke Cobelj, Edvarda Glaserja, Franca Lastavca, Ivana Kosa, Vaneka Šiftarja, Emane Pertla, Zlate Vokač, Leona Štuklja.

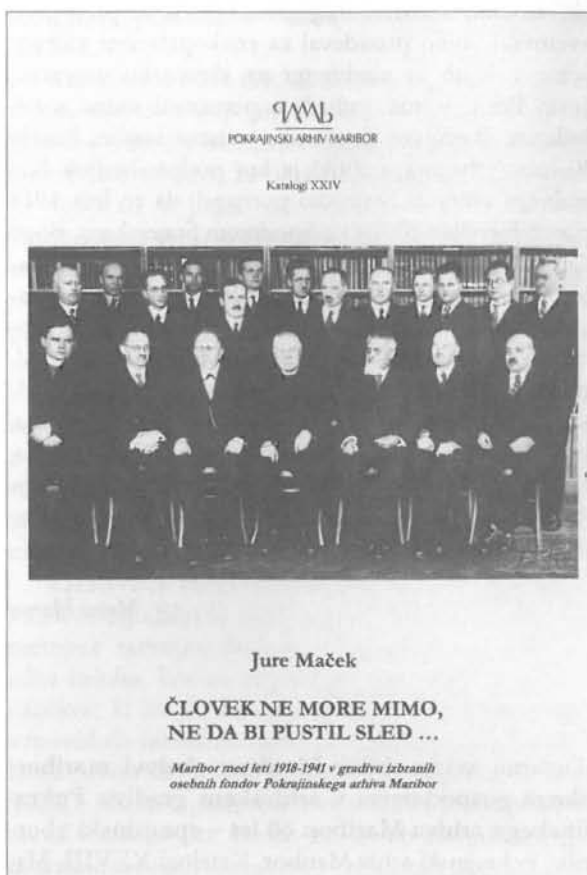
Glavna skupna značilnost privatnih fondov je fragmentarnost vsebine, pogosto tudi neurejenost in nepreglednost gradiva. Vendar pa ne gre prezreti pomena, ki ga ima v teh fondih ohranjeno gradivo za raziskovalce, saj lahko pogosto, posebej s prebiranjem ohranjene korespondence, "obogatijo, osmislijo ter priprišejo življenjsko noto drugače suboparno nanižanim zgodovinskim dejstvom in podatkom. Nastavljajo osebno ogledalo vsakokratnemu zgodovinskemu dogajanju ter pripomorejo k bolj s človeško podobo obarvanemu pogledu na preteklost".¹

V naslednjem poglavju je avtor orisal Maribor med letoma 1918 in 1941, ki se je prav takrat rešil prevladujoče nemške podobe. Na družbenopolitičnem, kulturnem, gospodarskem in znanstvenem področju so se pojavili slovensko usmerjeni posamezniki, odpuščene nemške uradnike in učitelje pa so nadomestili slovenski, številni tudi priseljeni s Koroškega in Primorskega. V kulturi so se Mariborčani v želji po oddaljitvi od Nemcev zgledovali po angleških, francoskih, najraje pa čeških vzorih. Kar zadeva znanost so bili dejavni predvsem na političnem, kulturnem, cerkvenem, literarnozgodovinskem, arheološkem, jezikoslovnem, etnološkem in geografskem področju.

V sklepu je avtor zapisal še, kako je izbral gradivo za razstavo: iz celote osebnih fondov je izluščil 22 posameznikov, ki so vsak na svojem področju opazno vplivali na razvoj Maribora med obema vojnama. Ta-

ko kot na sami razstavi so tudi v katalogu posamezne osebnosti razvrščene v abecednem redu, ob vsaki pa so dodani še fotografije, skice in zanimivi dokumenti iz njihovega življenja:

Franjo Baš (etnolog, geograf in zgodovinar) je bil med drugim banovinski arhivar; Egon Baumgartner (numizmatik) je bil eden najpomembnejših raziskovalcev srednjeveške numizmatike v Sloveniji; Aleksander Dev (arhitekt), čigar najbolj znano delo je še danes cenjeni Hutterjev blok v Mariboru; Janko Glaser (pesnik, literarni zgodovinar in bibliotekar) je bil ravnatelj Študijske knjižnice v Mariboru; Anton Korošec (teolog in politik), ustanovitelj Slovenske kmečke zveze za Štajersko in predsednik Narodnega sveta Slovencev, Hrvatov in Srbov v Zagrebu; Ivan Kos (slikar in grafik) je bil predstavnik ekspresionizma in nove stvarnosti; Franc Kovačič (teolog, zgodovinar, urednik) je dal pobudo za ustanovitev Zgodovinskega društva za Slovensko Štajersko, ki je

Odbor Zgodovinskega in Muzejskega društva v Mariboru ob 70-letnici dr. Frana Kovačiča leta 1937. Od leve proti desni stojijo: A. Trstenjak, B. Stupan, J. Šedivy, V. Petkovšek, J. Glazer, E. Baumgartner, F. Žužek, F. Minařik, I. Jančič, V. Novak, I. Kos, F. Baš, A. Dolar. Od leve proti desni sedijo: A. Osterc, N. Vrabl, J. Tomiņšek, F. Kovačič, L. Poljanec, A. Vales, M. Heric.

¹ Jure Maček: *Človek ne more mimo, ne da bi pustil sled: Maribor med letoma 1918 in 1941 v gradivu izbranih osebnih fondov Pokrajinskega arhiva Maribor*. Maribor: Pokrajinski arhiv, 2006 (Katalogi/Pokrajinski arhiv Maribor; 24).

nato izdajalo Časopis za zgodovino in narodopisje, katerega urednik je bil; Rudolf Maister (general in pesnik), ki je zasedel slovensko narodnostno območje na Štajerskem, po katerem je po sklenitvi mirovne pogodbe z Avstrijo bila potegnjena državna meja; Gabrijel Majcen (šolnik in zgodovinar) je napisal več učnih knjig, ukvarjal pa se je predvsem z lokalno zgodovino; Anton Medved (teolog, pisatelj in govornik) je bil profesor na mariborski klasični gimnaziji, dejaven je bil v številnih narodnozavednih društvih in seveda kot duhovnik; Franc Minařik (farmacevt, zgodovinar medicine in farmacije) je bil lastnik lekarne, zbiral in preučeval pa je farmacevtsko zgodovinsko gradivo; Fran Mišič (avtor potopisov, koroški narodnjak) je objavljaj potopise iz slovenskih Alp, s Pohorja, Slovenskih goric in Jadrana; Ljudevit Pivko (narodni delavec in politik) je bil soustanovitelj mariborskega Sokola, bil pa je tudi poslanec v narodni skupščini; Oton Ploj (narodnjak, notar) je bil eden od prvih notarjev v teh krajih, ki so dosledno uradovali v slovenščini; Miroslav Ploj (politik) si je že pred prvo svetovno vojno prizadeval za enakopravnost slovenščine v šolah in uradih ter za slovensko univerzo; Josip Priol (šolnik, sadjar) je preučeval sadne sorte, bolezni, škodljivce in tehniko varstva rastlin; Franjo Rosina (odvetnik, politik) je kot podpredsednik Narodnega sveta za Štajersko pomagal, da so leta 1918 prevzeli civilno oblast na Spodnjem Štajerskem; Bogo Teplý (zgodovinar, muzealec) je bil ravnatelj Pokrajinskega muzeja v Mariboru; Alojzij Trstenjak (krajevni zgodovinar) je napisal številne članke o zgodovini Ormoža in okolice; Niko Vrabl (pravnik, kulturni delavec) je bil sodnik in pozneje upravnik Moške kaznilnice v Mariboru; Franjo Žebot (časnikar, politik) je bil vodja Tiskarne sv. Cirila in Metoda; Davorin Žunkovič (publicist) je bil polkovnik, a se je ljubiteljsko ukvarjal z jezikoslovjem, toponomastiko in slovansko arheologijo.

Mojca Horvat

Tovarna avtomobilov Maribor: sledovi mariborskega gospodarstva v arhivskem gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor: 60 let – spominski zbornik, Pokrajinski arhiv Maribor, Katalogi XXVIII, Maribor 2007, 99 strani;

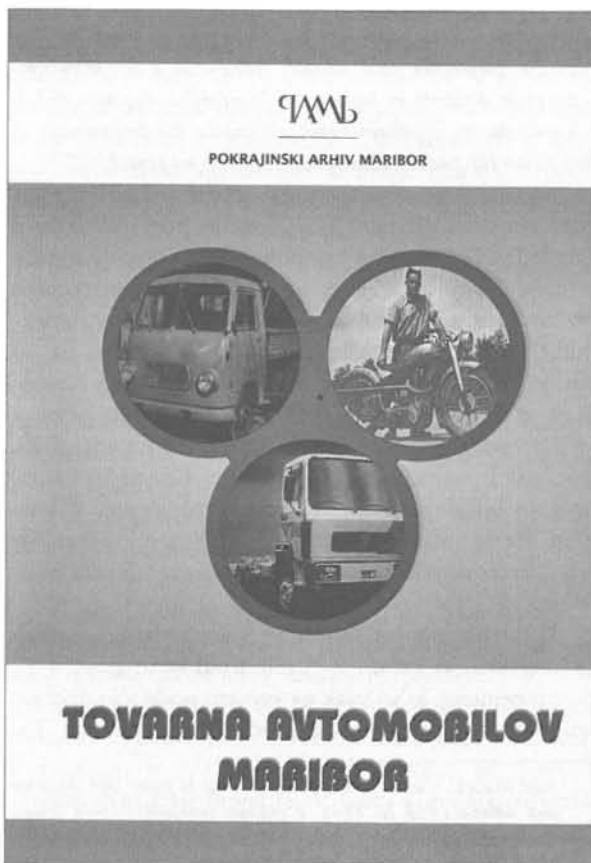
razstava v razstaviščih Archivum, Had in Per gradus, avtorji: Jure Maček, Sabina Lešnik, Stanislav Ajdič, Anton Vagner, 5. oktober do 23. december 2007

O pomenu TAM-a

Tovarna avtomobilov Maribor je uradno dobila to ime v začetku leta 1947, industrijska dejavnost pa v

resnici sega v leto 1941, ko je okupacijska oblast začela tu graditi tovarno letalskih delov za nemško vojno letalstvo. Leta 1943 je tako stekla proizvodnja gonil letalskih vijakov. Po osvoboditvi je minilo precej časa, preden je ministrstvo za industrijo v Beogradu izdalo sklep o namestitvi avtomobilske tovarne v Mariboru in prenosu licenčne izdelave tovarnjaka PRAGA, poznejšega PIONIRJA, v Maribor. S tem je bil položen temelj tovarni, ki se je v naslednjih letih razvila v enega najprepoznavnejših in najuglednejših industrijskih in gospodarskih sistemov v državi Jugoslaviji; gospodarska vozila z blagovno znamko TAM je (bilo) namreč mogoče videti na cestah štirih kontinentov sveta. Tovarna avtomobilov Maribor, skrajšano TAM, ni bila le tovarna cestnih vozil, ampak tudi valilnica strokovnjakov – v njej so nastajali, rasli ter svoje znanje in izkušnje prenašali v druge gospodarske sisteme, šolstvo, raziskovalne in razvojne oddelke, na univerze ter končno tudi na odgovorna mesta tedanjega družbenega in političnega življenja.

TAM (stal je na Teznu) je zaposloval okoli 9 tisoč ljudi, še vsaj toliko delovnih mest pa je bilo vezanih na proizvodne programe v okolici Maribora in po vsej državi. Letna proizvodnja je dosegala število 9 tisoč vozil in motorjev in več. Primerno pa je bila organizirana tudi skrb za zaposlene. V raznih ob-

dobrih obstoja je zajemala dejavnosti, kot so lastni vrtec, poklicna šola, zdravstvena ambulanta, gostinstvo in sindikalni turizem, rekreacija, prevoz delavcev ... Posebno se je TAM odlikoval s skrbjo za graditev stanovanj za zaposlene; za to je namenil velikanska sredstva. V okolici tovarne so nastajala naselja stanovanjskih blokov in individualnih hiš, zidavo pa je kreditirala tovarna. Veliko mladih ljudi, in to ne samo izobraženih strokovnih kadrov, si je lahko v razmerno kratkem času omislilo družino v stanovanju, ki jih je dajal TAM svojim delavcem v najem.

Lahko bi rekli, da je bil TAM eden od značilnih gospodarskih sistemov takratne socialistične graditve v Jugoslaviji. Vzpenjal se je z rastočimi potrebami gospodarstva po prometnih sredstvih in dosegel svoj vrh v obdobju navidezne blaginje. V letih, ko so se zamajali tudi temelji državne družbene ureditve in ko se je z razpadom le-te porušil zagotovljeni trg proizvodov, pa je zašel v krizo.

Razmere po letu 1991 v samostojni Sloveniji so se za velike gospodarske sisteme zelo spremenile, trg se je skrčil na minimalni obseg, mednarodna konkurenca pa je povzela večino srednjih avtomobilskih tovarn ne samo v Jugoslaviji in Sloveniji, temveč tudi bolj razvitih evropskih državah. Tako je TAM leta 1996 po nekaj neuspešnih poskusih države Slovenije in lokalnih dejavnikov za rešitev dokončno prispel v stečaj.

Glede na nekdanjo moč in pomen, je bil stečaj hud udarec za Maribor, a tudi za slovensko gospodarstvo. Še huje so doživljali propad svoje tovarne zaposleni, ne glede na to, kdaj so bili v njej dejavni. Čutili so veliko pripadnost svoji tovarni, kajti biti tamovec je vedno pomenilo nekaj več, kot biti zaposlen v dobri tovarni.

Tako ne preseneča, da je razstava o Tovarni avtomobilov Maribor v Pokrajinskem arhivu Maribor jeseni leta 2007 doživela tolikšen odziv med prebivalstva tega dela Slovenije. Razstava je bila ne le priložnost za spominski pogled v preteklost tovarne TAM, bila je tudi nabita s čustvi. Ni bilo malo obiskovalcev, ki so bili po ogledu razstavljenega gradiva nadvse ganjeni. To dejstvo lahko Pokrajinski arhiv Maribor kot ustvarjalec razstave šteje še za dodaten presežek.

Ob razstavi je izšel tudi spominski zbornik, ki z nekaj avtorskimi prispevki obravnava ključne razvojne in krizne faze TAM-a od let nastajanja do današnjih dni, ko se je na tem prostoru razrasel kompleks Poslovno-proizvodne cone Tezno v Mariboru z nekaj tisoč zaposlenimi.

Nekaj podatkov o "dogodku razstava"

Razstava je bila postavljena v treh prostorih Pokrajinskega arhiva na Glavnem trgu v Mariboru, zaokroženo po temah ali glede na vrsto in izvor gradiva.

Razstavišče ARCHIVUM: dokumenti in predmeti iz zgodovine TAM-a. Izbor je bil delo Jureta Mačka in Sabine Lešnik. Potrebno je povedati, da izbiranje nikakor ni moglo biti preprosto in lahko, saj je gradiva fonda TAM-a v PAM-u za več kot 150 m, poleg tega pa še ni povsem urejeno. Na petnajstih panojih in v petnajstih vitrinah so bili razstavljeni dokumenti in fotografije, ki so nastajali od začetkov pod nemško zasedbo in jih je v svojih arhivih hranila in dopolnjevala služba za propagando TAM. Pisni dokumenti so omogočali bogat vpogled v pravno urejanje statusa tovarne, vpliv partije na dogajanje v tovarni, pa tudi v način uvajanja in izvajanja delavskega samoupravljanja od leta 1950 naprej. Prikazani so bili tudi poslovna poročila, organizacijske strukture, ki so se kar pogosto spreminjale, tehnična poročila o preizkušanjih proizvodov, študije razvoja proizvodov in podjetja, plakete in priznanja tovarni in delavcem. Slikovno gradivo je obsegalo predvsem fotografije proizvodov; teh pa ni bilo malo, zabeleženi pa so bili tudi razni pomembni obiski, dogodki in obletnice TAM-a.

Razstavišče PER GRADUS: Razstavljeno gradivo je bilo delno iz depojev PAM-a delno pa iz arhiva Društva strojnih inženirjev Maribor, ki je v zadnjih letih veliko naredilo za ohranjanje industrijske kulturne dediščine in hrani tudi urejeno zbirko o TAM-u. Predstavnika društva Stanislav Ajdič in Anton Vagner sta na tem razstavišču predstavila svoje videnje nosilcev razvoja TAM-a. To pa je po mojem mnenju precej enostransko, saj je od osmih predstavljenih tehničnih strokovnjakov in razvijalcev le eden s področja razvoja in projektiranja vozil, čeprav je bilo to nenazadnje osnovna dejavnost TAM-a; vsi drugi so s področja razvoja proizvodnje ali proizvodnih sredstev. Vsekakor pa drži nekaj: nobenemu od predstavljenih ni mogoče oporekati mesta med pomembnimi za TAM.

Razstavišče HAD: Na tem razstavišču smo lahko videli fotografsko in pisno gradivo, ki predstavlja pomembne razvojne dogodke v TAM-u, med osnovnimi izdelki, kot so vozila, pa tudi stroje orodja in naprave, ki so jih razvijali in izdelovali strokovnjaki vzporednih tehničnih služb za vzdrževanja in opremljanje proizvodnih linij. Ugotoviti je mogoče, da se je TAM z izdelavo proizvodne opreme za lastne potrebe razvil v izdelovalca visoko zahtevnih strojnih naprav in najsodobnejših numerično krmiljenih obdelovalnih strojev. V tem prostoru je bilo razstavljeno tudi gradivo, ki so ga prinesli – in številni arhivu tudi darovali – nekdanji zaposleni v TAM-u: fotografije, priznanja, diplome, makete in druge drobne predmete, ki spominjajo na dogodke v tej tovarni v vsem obdobju obstoja. Gradivo za ta razstavni prostor in razstavo je uredila Sabina Lešnik.

Vsekakor je treba zapisati nekaj besed tudi o od-

prtju razstave. PAM se je odločil, da zaradi samega ozračja pripravi otvoritev razstave v eni od nekdanjih proizvodnih dvoran TAM-a, ki je danes prazna, nema in gluha sameva sredi porajajočega se novega poslovnega središča na Teznu. Prostor v PAM-u bi bili zaradi pričakovanega obiska na otvoritvi pretesni. Otvoritev je privabila več kot 300 ljudi; v več kot uro trajajočem programu so z nagovori in analizami sodelovali – poleg PAM-a in nekaterih avtorjev proslave – tudi predstavnik mestne oblasti ter nekateri nekdanji in današnji vodilni poslovnega sistema TAM. K nostalgijem razpoloženju tamovcev so pripomogli kadri iz filma *TAM – umrlji gigant*, ki ga je Bojan Labovič posnel pred leti v spomin na slavne dni tega pomembnega gospodarskega sistema v Mariboru.

Katalog ob razstavi je zaradi okrogle, šestdesete obletnice uradne razglasitve TAM-a dobil ime zbornik, saj se je zanj nabralo precej pisnega gradiva, tako spominskega kot študijskega. Tako bo prihodnjim raziskovalcem povojnega gospodarskega razvoja in ob osamosvojitvi padca Maribora lahko koristil kot bogato napotilo in smernica za poglobljeno raziskovalno in znanstveno delo. Avtorji v zborniku so: dr. Slavica Tovšak, Šest desetletij od začetkov Tovarne avtomobilov Maribor; mag. Martin Prašnički, Oris glavnih razvojnih mejnikov in proizvodov Tovarne avtomobilov Maribor; Stanislav Ajdič, Nekateri tehnični ustvarjalci v Tovarni avtomobilov Maribor; Anton Vagner, Kooperanti Tovarne avtomobilov Maribor; Jure Maček, Tovarna avtomobilov in motorjev v obdobju prve petletke; mag. Martin Prašnički, Vodilni kadri v Tovarni avtomobilov Maribor – direktorji in uprave; Gorazd Bende, Nekoč TAM, danes cona Tezno; Izbrani dokumenti z razstave; Seznam razstavljenih dokumentov in predmetov; Stanislav Ajdič, Drobni zapisi iz kronike.

Martin Prašnički

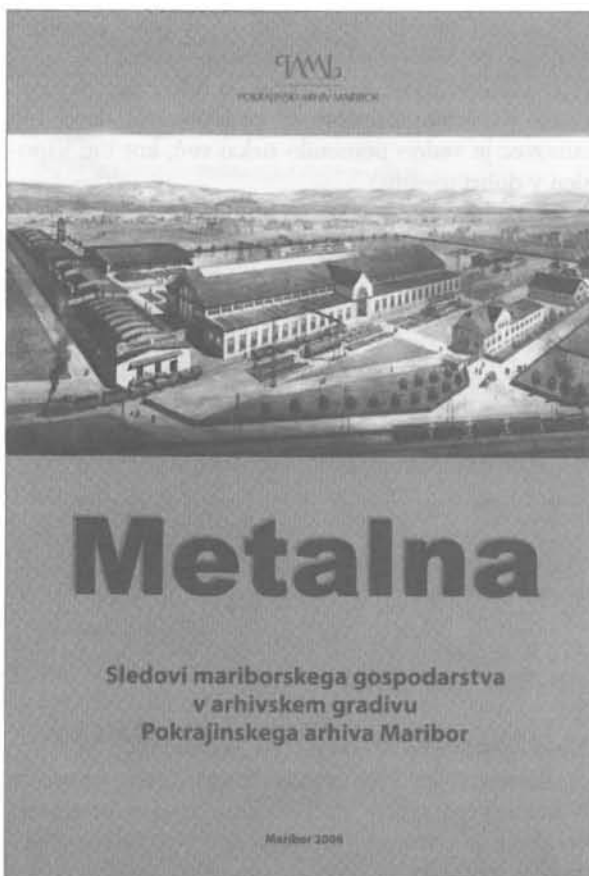
Jure Maček, Metalna Maribor: sledovi mariborskega gospodarstva v arhivskem gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor, Pokrajinski arhiv Maribor, Katalogi XXV, 76 strani; razstava v razstaviščih Archivum in Had, avtorji: Jure Maček, Sabina Lešnik, mag. Borivoj Breže, 26. september 2006 do 7. december 2006

Pokrajinski arhiv Maribor je v letu 2006 začel niz razstav *Sledovi mariborskega gospodarstva v arhivskem gradivu Pokrajinskega arhiva Maribor*; razstave predstavljajo preteklost mariborskega gospodarstva v obdobju rasti in razvoja.

Maribor in njegovo ožje zaledje sta bila v preteklosti izrazito industrijsko naravnana in zato ni naključje, da so se prav tukaj razvila podjetja, ki so svojo dejavnostjo in rezultati Slovenijo in nekdanjo Jugoslavijo uvrščala v krog pomembnih in zanesljivih, ne le evropskih, temveč tudi zunajevropskih partnerjev. Zato je bilo za mariborsko območje obdobje, ko je začela usihati moč mariborskih velikanov, kot so npr. Metalna, Tovarna avtomobilov Maribor, Mariborska tekstilna tovarna, Hidromontaža idr. eno najbolj pretresljivih, zaradi prenehanja proizvodnje, pa tudi zaradi množice zaposlenih, ki je izgubila delo in se znašla na robu eksistence.

Eden izmed razlogov za pripravo serije razstav je tudi dejstvo, da arhivski fond s področja gospodarstva v Pokrajinskem arhivu Maribor zavzemajo posebno mesto, saj je število le-teh med vsemi arhivskimi fondy in zbirkami največje. Fondy s področja gospodarstva namreč predstavljajo kar 31,8% vsega gradiva in 25,3% vseh fondov in zbirk.

Razstave o propadlih mariborskih velikanih predstavljajo podjetja in njihovo zgodovino na podlagi arhivskega gradiva, hkrati pa pri njih sodelujejo tudi ljudje, ki so sodelovali v delovnem procesu in ga zaznamovali. Ob vsaki od razstav Pokrajinski arhiv Maribor javno povabi nekdanje zaposlene, naj prispevajo tudi dokumente, ki jih morda še hranijo doma

ter tako zapolnijo vrzeli, ki jih predstavljajo manjkajoči podatki. Med arhivskim gradivom podjetij je namreč tudi velika količina slikovnega gradiva, ki ni označeno. Obiskovalci razstav imajo tako možnost dodati informacije o času, ljudeh in objektih na slikah.

Kot prva v seriji razstav je bila izbrana Metalna, Splošna stavbena družba, ki je zaznamovala Maribor – tako prostor kot tudi zgodovino. S svojim proizvodnim programom – dvigali v pristaniščih, industrijskimi dvigali, žerjavi, zapornicami v elektrarnah, tlačnimi cevovodi – je bila navzoča v vsem svetu. Avtorja razstave sta prikazala zanimivejše smeri razvoja Metalne od njenega nastanka leta 1921 pa do sedemdesetih let prejšnjega stoletja, ko je bila na podlagi uvajanja samoupravnih odnosov v gospodarstvo in združevanja dela preoblikovana v posamezne temeljne organizacije združenega dela. Le-te so delovale kot samostojne pravne osebe do konca leta 1989. Takrat so jih formalno ukinili in združili v enovito podjetje Metalna, d.d.

Ob razstavi je izšel tudi katalog. Strokovna besedila so prispevali Jure Maček, dr. Slavica Tovšak ter mag. Borivoj Breže. Katalog predstavlja zgodovino Metalne od ustanovitve do sedemdesetih let prejšnjega stoletja. Večjo pozornost je avtor Jure Maček posvetil ustanovitvi in prvem letom delovanja, zlasti pa obdobju ponovne uvedbe proizvodnje in delovanja v prvih letih novega političnega in ideološkega sistema po drugi svetovni vojni. Dr. Slavica Tovšak je v uvodnih besedah poudarila pomen gospodarstva in arhivskega gradiva s področja gospodarstva za Maribor in njegovo preteklost. V svojem prispevku je obravnavala problematiko prevzema tehnične dokumentacije Metalne Maribor in njenih naslednic (prevzelo jo je podjetje Montavar metalna nova, d.o.o. pri katerem je Pokrajinski arhiv dejavno sodeloval). Mag. Borivoj Breže, univ. dipl. inž. metal., višji kustos za tehniško dediščino v Muzeju narodne osvoboditve Maribor, je predstavil nekaj izvirnih zamisli sodelavcev Metalne, ki so se kazale v njenih konstrukcijah in so na področju hidromehanske opreme in transportnih naprav vzbujale pozornost mednarodne strokovne javnosti. V katalogu so objavljeni tudi izbrani dokumenti z razstave ter seznam vseh razstavljenih dokumentov.

Kot pravni naslednik Metalne se v katalogu predstavlja tudi podjetje Montavar metalna nova, d.o.o., ki nadaljuje tradicijo Metalne. Kot poslovni sistem v Mariboru in okolici zaposluje okoli 900 ljudi. Podjetje Montavar metalna nova, d.o.o. je prevzelo v hrambo celotno tehnično dokumentacijo podjetja Metalna in jo hrani v skladu z zahtevami pristojnega arhiva od leta 2005.

Ivanka Zajc Cizelj, Občinski komite Zveze socialistične mladine Slovenije Šentjur pri Celju 1960–1991, Zgodovinski arhiv Celje, Inventarji 11, Celje 2007, 179 strani

*"V ZSM se usposabljate za bodoče življenje"*¹

V času brez papirja, ko se tudi arhivisti s svojimi pomagali vedno bolj selimo v virtualna vesolja binarnega kaosa, je prišel med poklicne kolege in vedoželjno občinstvo nov inventar iz istoimenske zbirke, ki je pred dobrimi dvajsetimi leti pomenila prvi poskus predstavitve celjskih arhivskih dragotin uporabnikom.

Dr. Ivanka Zajc Cizelj se pri svojem strokovnem delu v Zgodovinskem arhivu Celje (ZAC) ukvarja ne le s šolstvom, ampak tudi z gradivom ustvarjalcev, ki zadeva nekdanje družbenopolitične organizacije, in prav njeni pobudi, trudu (ter nesebični udarniški pomoči sodelavcev!) gre zahvala za več deset tekočih metrov novih prevzemov. Z "izbruhom" svobode je bilo namreč treba čez noč razčistiti s preteklostjo; čistilne akcije so se "družbenopolitični delavci na terenu" lotili s pravo brigadirsko vnemo. Gradivo zvezde vodnice delavskega razreda in njenih satelitov, ki

¹ Ivanka Zajc Cizelj: Občinski komite Zveze socialistične mladine Slovenije Šentjur pri Celju 1960–1991. Celje: Zgodovinski arhiv, 2007, str. 49.

so skoraj pol stoletja bdeli nad našo lepšo prihodnostjo in skrbeli za primerno ideološko podporo in oskrbo vseh naših delovnih ljudi in občanov, je ponekod postalo redko kot inkunabule ali listine, ki jih je grbasti Miklavž iz Gaberja škrabljal v pisarni Celjskih.

Med ključnimi družbenopolitičnimi organizacijami je bila tudi Zveza socialistične mladine, zveza, ki ji je bila, kakor že ime pove, zaupana ideološka vzgoja mladih med 14. in 25. letom starosti. Da je šlo za organizacijo velikega družbenega pomena in priznane kakovosti, je videti še dandanes, saj nekateri njeni najuspešnejši člani še vedno bdijo nad našo lepšo prihodnostjo in skrbijo za primerno ideološko podporo in oskrbo vseh volivcev, enakomerno posejani na obeh krilih strankarskega panteona.

Spodbudo za začetek poglobljenega prikaza šentjurskega občinskega komiteja te organizacije je avtorici ponudilo gradivo samo. Gradivo OK ZSMS Šentjur je namreč edino ohranjeno na celotnem območju 14 upravnih enot, ki jih pokriva ZAC. Spisovno in drugo arhivsko gradivo (stenčasi, fotografije, priznanja) OK ZSMS Šentjur je torej nekakšen pravzorec za delovanje tudi preostalih OK ZSMS, katerih gradivo je za zmeraj izgubljeno.

Avtorica se je inventarja lotila po vseh pravih obrti – začenja s historiatom ustvarjalca, nadaljuje s historiatom arhivskega fonda, sledi pa izčrpen popis. Na koncu sta seznam kratic in krajevno kazalo.

Navadno arhivisti v inventar niti ne uvrščajo veliko več – zlasti pri najboljšejšem delu, popisu, se ljubosumno drže "molilnega obrazca": signatura tehnične enote, signatura arhivske enote, naslov, letnica nastanka in tu in tam še obseg gradiva. Redkobesedno, korektno in resnobno.

Včasih pa to po arhivistovem mnenju preprosto ni dovolj in bralec ter (morebitni) uporabnik za sivotnimi platnicami resnega inventarja doživita tudi prvo srečanje z gradivom. To srečanje je lahko protokolarno hladno zburjanje strahospoštovanja staroslavskih prič preteklosti, saj v bralca (uporabnika) zro skrbno naličene in fotografirane lepopisne listine in diplome, ovešene s polkilogramskimi pečatnimi skledicami, polnimi pomembnega voska, ali pa skrbno dodelan napad s tistim najsočnejšim, kar uporabnika čaka med gradivom fonda. Zagotavljam vam, da je prvi način popolnoma ustrezen in zadosten, v drugem primeru pa bo bralec z veseljem prelistal (prebral) celoten inventar in ga morebiti vzel v roke tudi tedaj, ko ne bo nujno potreboval točno določenega dokumenta in pisal vloge za izposojlo arhivskega gradiva. Na srečo smo dobili s tem inventarjem žlahtnega predstavnika druge vrste arhivskih pomagal.

Čeprav je mogoče drugi način razširjenega popisa uporabiti za vsakršno arhivsko gradivo, ima tak popis z objavami celotnih dokumentov ali pa odlomkov še posebno draž pri fondih mlajšega obdobja, ko iz za-

pisov vstajajo že zbledele podobe, asociacije in spomini.

Spomini na ... slovesen sprejem v ZSMS (z izletom v Kumrovec vred), na čakanje Titove štafete ali akcije Nič nas ne sme presenetiti, ko smo se "pripravljali, kakor da bo že jutri vojna, in delali, kakor da bo še sto let mir". Vse to so podoživeli tudi nekdanji šentjurski mladinci in brigadirji, ki so se zbrali na predstavitvi inventarja v šentjurski knjižnici in prisluhnili avtoričinemu prebiranju najudarnjših odlomkov. Brigadirski kitarist je zabrenkal dve, tri iz tega obdobja (dotlej nisem vedel, da je obstajala tudi slovenska verzija pesmi Jugoslavija!), nekdanji mladinci pa so se razgovorili o stvareh, ki jih popisuje inventar (krepitvi bratstva in enotnosti, prirejanju športnih tekmovanj, štafetovanj, plesov in predvsem o odhodih na mladinske delovne akcije). Zlasti to zadnje je krasilo tiste najbolj prave mladince. Obsežne delovne akcije po vsej Jugoslaviji (na teh so sicer tudi delali) so bile najbolj množične politične šole jugoslovanske mladine. Samo tu in v JLA je obstajal nekakšen enoten jugoslovanski mikrokozmos, dvignjen nad nacionalno determinanto in prežet z nauki o avantgardni Titovi mladini in njenem poslanstvu. Še danes večina nekdanjih mladincev, ki so se udeležili katere izmed "pravih" delovnih akcij, prav to razume kot najpomembnejši del svojega članstva v ZSM, z nostalgijo pa se jih spominjajo tudi kot obdobja, ko so zorele jagode in je bilo dovoljeno zvečer kdaj pa kdaj "v partizane".

Inventar o gradivu OK ZSMS Šentjur je dvoje – je arhivski pripomoček in hkrati pričevanje o času, ki so ga zaznamovale tovrstne organizacije. Prav je, da se je ZAC odločil za objavo izčrpnije verzije tega pomagala, saj nam zaradi uničevanja arhivskega gradiva množičnih organizacij socialističnega obdobja grozi, da bomo o njih dobivali le informacije iz "druge roke" – brez virov pa je pot manipulaciji široko odprta.

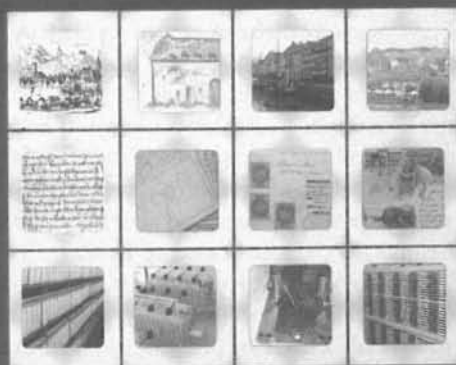
Aleksander Žižek

Miroslav Novak, Preslikave vsebin v arhivskih strokovnih postopkih, Pokrajinski arhiv Maribor, Maribor 2007, 224 strani

V Pokrajinskem arhivu Maribor so leta 2007 izdali publikacijo z naslovom Preslikave vsebin v arhivskih strokovnih postopkih avtorja dr. Miroslava Novaka. Knjiga formata B5 obsega 224 strani in je izšla v nakladi 150 izvodov.

Avtor v uvodnem razmišljanju utemeljuje razloge za nastanek dela ter predstavlja osnovno metodo-

logijo, ki jo je uporabil pri obravnavanju kompleksnega področja preslikav v arhivskih strokovnih postopkih ne glede na tehnološke izvedbe ter vsebinske ali postopkovne omejitve. Tako razvija izhodiščni model obravnavanja podatkov na podlagi preslikav zapisanih vsebin. Predstavljeni model je utemeljil na podlagi splošnih zakonitosti splošne komunikacijske sheme (oddajnik, komunikacijski kanal, prejemnik, šum in povratna zveza). Za logično uskladitev zakonitosti arhivskega gradiva s splošno komunikacijsko shemo opredeljuje tega kot komunikacijski kanal v enosmerni komunikaciji z znanim vektorjem, ki poteka izključno med preteklostjo in sedanostjo. Avtor izvaja nadaljnje modifikacije osnovne komunikacijske sheme ob pomoči substitucije tako, da namesto oddajnika postavlja "izvorni sistem" in namesto prejemnika "ponorni sistem". Na ta način je dobil potreben teoretični model razumevanja množice različnih tehnološko-tehničnih, pa tudi vsebinskih preslikav, ki jih izvajajo arhivski strokovni delavci v arhivskih ustanovah pri strokovnem delu, pa naj gre za popisovanje, objavlanje, fotografiranje, skeniranje, mikrofilmanje arhivskega gradiva ali kakršno koli drugačno prenašanje vsebin arhivskega gradiva iz enega v drugo okolje.

Miroslav Novak

**PRESLIKAVE VSEBIN V
ARHIVSKIH STROKOVNIH
POSTOPKIH**

Za uvodnim razmišljanjem se avtor dotika organizacije dela javnih arhivskih služb s posebnim poudarkom na uvajanju strokovnih arhivskih postopkov, v okviru katerih generirajo in oblikujejo ali kako drugače obdelujejo različne vsebine. Ob tem pa je poudaril tudi problem dodeljevanja vlog, ki jih arhivski strokovni delavci opravljajo pri svojem delu v arhivskih ustanovah. Vprašanja, povezana z vlogami in procesi, so na prvi pogled preprosta, a imajo pomembne posledice na številnih področjih. Omenim naj samo racionalizacijo arhivskih strokovnih del, zagotavljanje javne vere ohranjenih dokumentov ter poizvedovanje po arhivskem gradivu in uporabi le tega. Osnovno avtorjevo sporočilo v tem kontekstu je, da so ustrezno razdeljene vloge in strokovni in tehnološko-tehnični postopki prvi pogoj za uspešno izvajanje preslikav vseh vrst v arhivskih ustanovah.

V nadaljevanju so predstavljeni problemi zaradi preslikav vsebin arhivskega gradiva in njihovih kontekstov. Dr. Miroslav Novak je s tem načel področje, za katero marsikdo meni, da je razumljivo in jasno, vendar sodobne teorije upravljanja podatkov v praksi kažejo, da se vse preveč uporabljajo različne "ad hoc" rešitve, ki na informacijski, postopkovni ali tudi podatkovni ravni niso kompatibilne. To pa onemogoča neposredno širšo obdelavo oz. izmenjavo podatkov med različnimi informacijskimi otoki, pogosto celo znotraj posamezne arhivske institucije, kaj šele med različnimi arhivskimi ustanovami.

Pomembno področje v slovenski javni arhivski službi, ki se doslej še nismo poglobljeno lotili iz pravega zornega kota, predstavlja teoretično in praktično zahtevno in obsežno pripravo gesel in oblikovanje geslovníkov in tezavrov. Posebno pozornost namenja oblikovanju tako kontroliranih kot tudi nekontroliranih gesel in nizov le-teh.

Že nekaj časa se v profesionalnih arhivskih ustanovah srečujemo z vprašanjem klasifikacij in klasifikacijskih načrtov. To je široko področje problemov ustvarjalcev dokumentarnega gradiva v upravi, šolstvu, gospodarstvu, družbenih dejavnostih, kot posledica pa tudi v slovenski javni arhivski službi. Tega kompleksnega vprašanja in iskanja skupnih imenovalcev, zlasti v regionalnih arhivih, se v zadnjem času lotevamo z vso resnostjo.

Publikacijo končuje poglavje o oblikovanju kazal, ki predstavlja najbolj reducirane oblike preslikav. Za uporabnika arhivskih informativnih pomagal so zelo uporabna, zato jih ne smemo zanemarjati ne glede na tehnologijo ali način izvedbe preslikav vsebin.

Poglavju Zaključne ugotovitve sledita seznam strokovnih pojmov, ki pojasnjuje številne strokovne izraze, uporabljene v knjigi, in obširni seznam uporabljenih virov in literature.

Mariborski arhivisti so s tem delom utemeljili ob že obstoječih serijah še novo serijo z naslovom Studia

archivistica et informatica. Z njo želijo vzpostaviti potrebno strokovno "območje" za izmenjavo strokovnega znanja, hkrati pa tudi spodbuditi kompleksnejša razmišljanja o strokovnih problemih, rešitvah le teh in praktični uporabi, o strokovni terminologiji in metodologiji arhivskega strokovnega dela,

pa tudi prenosu znanj z drugih področij ter načelih in metodah znanstvenoraziskovalnih dejavnosti v okviru arhivske teorije in prakse.

Slavica Tovšak

Tuji časopisi in revije

ARHIVSKI VJESNIK, št. 50/2007

Hrvaški državni arhiv je leta 2007 izdal petdeseti letnik arhivske strokovne revije Arhivski vjesnik. Vsebinska je tudi tokrat razporejena v rubrike *Razprave in članki* s podpoglavjema *Arhivska teorija in praksa* in *Zgodovina institucij* ter rubrike *Dogodki*, *Ocene in recenzije*, *Nekrologi* in *Pridobitve*.

O arhivski teoriji in praksi so pripravili prispevke Vida Pavliček, Snježana Mihačić, Luka Vukušić, Branka Marija Tanodi de Chiapero ter Ladislav Dobrica.

Metodologijo dela pri pripravi publikacije *Pregled arhivskih fondov in zbirke Republike Hrvaške. Zbiranje in obdelava podatkov* je predstavila Vida Pavliček. Publikacija je svojevrstni kataster oziroma register hrvaške kulturne dediščine, saj je v njej predstavljeno arhivsko gradivo, ki ga hranijo tako državni arhivi kot tudi nearhivske ustanove, kot so knjižnice, muzeji, cerkvene ustanove, zavodi itd. *Pregled* se naslanja na *Register arhivskih fondov in zbirke*; vodi ga Hrvaški državni arhiv in je bil predpisan z zakonom o arhivih in arhivskem gradivu Republike Hrvaške ter zakonom o zaščiti in ohranjanju kulturnih dobrin iz leta 1999. Leta 1998 in 1999 so pripravili aplikacijo za opis podatkov o arhivskem gradivu in arhivskih ustanovah v računalniški bazi, in sicer najprej le za arhivske ustanove, kasneje pa tudi za nearhivske ustanove. Podatke so začeli vnašati leta 2001. Leta 2002 so aplikacijo dopolnili tako, da je bil omogočen zasebni vpis podatkov za potrebe *Pregleda*; ta se je potem avtomatsko povezal s podatki v *Registru*. Strokovne osnove za *Pregled* in *Register* so pripravili Josip Kolanović, Melina Lučić in Vida Pavliček, računalniško aplikacijo pa Tomislav Čepulić in Suzana Grubešić. Pri samem delu je sodelovalo veliko arhivistov, zajeto pa je tudi delo več generacij arhivskih delavcev. V *Pregledu* so predstavljeni fond in zbirke Hrvaškega državnega arhiva, trinajstih regionalnih arhivov, enajstih zbirnih centrov oziroma oddelkov ter arhivsko gradivo, ki ga hranijo Hrvaška akademija znanosti in umetnosti, Narodna in univerzitetna knjižnica, znanstvene knjižnice v Dubrovniku in Zadru, univerzitetne knjižnice v Pulju, Splitu in na Reki ter mestne knjižnice v Čakovcu, Varaždinu, Zagrebu in na Reki. Center za zgodovinska raziskovanja Rovinj, Center za likovno vzgojo mesta Zagreba, Ekonomski inštitut, Inštitut za etnologijo in narodopisje, Inštitut za zgodovino umetnosti Zagreb, Staroslovanski inštitut Zagreb, Uprava za zaščito kulturne dediščine Ministrstva za kulturo v Zagrebu, konservatorski oddelki Uprave za zaščito

kulturne dediščine na Reki in v Splitu, Hrvaški glasbeni zavod Zagreb ter zasebni arhiv družine Brlić. V publikaciji je predstavljeno še arhivsko gradivo 54 muzejskih ustanov, od mestnih in občinskih muzejev do muzejskih ustanov državnega značaja ter 98 ustanov katoliške cerkve in drugih verskih skupnosti. Pri vsakem arhivu oziroma ustanovi so na začetku opisani zgodovinski razvoj ter pristojnost in organiziranost. Sledita prikaz literature o arhivu oziroma ustanovi ter literatura o arhivskih fondih in zbirkah. Avtorica v prispevku obravnava strokovna vprašanja in probleme, ki so se pojavljali pri pripravi *Pregleda*, predvsem problematiko klasifikacije fondov ter sistem matičnih števil posameznih fondov. Zbrali so podatke o 15.937 fondih in zbirkah. V samih arhivskih ustanovah je 93.883 metrov gradiva oziroma 12.545 fondov in zbirke. Gradivo izvira iz časa od 10. do začetka 21. stoletja. Največ fondov zadeva upravo (30% vsega gradiva), po količini sledijo fondi z zadevami v zvezi z gospodarstvom in bančništvom, nato vzgojo in izobraževanjem ter političnimi strankami oziroma družbenopolitičnimi organizacijami in sindikati. Najmanj je gradiva v zvezi z vojaškimi ustanovami in organizacijami (2%) ter zbirke originalnega arhivskega gradiva (3%).

Avtorica je naredila tudi primerjavo med strukturo in količino gradiva, ki je bilo prikazano v vodniku *Arhivski fond in zbirke v arhivih v SRFJ: SR Hrvaška* iz leta 1984. V tokratnem pregledu je dodatnih 37.660 tekočih metrov gradiva oziroma 7.002 fonda in zbirke. *Pregled* je ne le monumentalno delo (v prvem delu so na 1300 straneh predstavljeni fond in zbirke ter ustanove, ki jih hranijo, v drugem pa na 1256 straneh različna kazala ter bibliografija arhivskih publikacij), temveč tudi pomemben vir informacij za številne raziskovalce.

Informativni program Hrvaške radiotelevizije ima svoj arhiv. Snježana Mihačić je pripravila strokovni članek z naslovom *Audiovizualni arhiv informativnega programa hrvaške televizije v digitalnem okolju. Naloge in pomen*. Mihačićeva poudarja, da je vloga audiovizualnega arhiva v lesku produkcije in ekskluzivnih oglašanj novinarjev pogosto potisnjena v ozadje. Doslej se je to najočitnejše kazalo v nesodelovanju med arhivisti in novinarji, ker so bili le-ti prepričani, da se materiali, ki jih bodo predali arhivu, ne bodo ohranili oziroma ne bodo več dostopni. Tako so novinarji in realizatorji informativnega programa ustvarjali svoje zasebne arhive na škodo skupnega, uradnega arhiva, ki je na ta način ostal brez precej vrednejšega gradiva. Z digi-

talno tehniko se je položaj precej spremenil, ker je sedaj vse gradivo mogoče hraniti na skupnem "serverju" in ga lahko uporablja večje število uporabnikov. Tehnika tudi omogoča, da se originalni "izvod" ne spreminja ali celo briše. Pri digitalizaciji arhiva pa moramo vedeti, da bomo še nekaj časa živeli v hibridnem svetu med analogno in digitalno tehnologijo – v istem trenutku imamo gradivo, nastalo z uporabo nove digitalne tehnologije, in analogne zapise s hranjenjem na medijih, ki zahtevajo "čitalce", ki jih je čas v veliki večini že povozil. Zato je zelo pomembno prenašanje podatkov z analognih zapisov v digitalne, toda ta proces je dolgotrajen, organizacijsko zahteven, predvsem pa drag. Pri ustvarjanju digitalnega arhiva je zelo pomembno, da je izvirno gradivo opremljeno s tako imenovanimi metapodatki. Toda v praksi je prav neodgovorni odnos novinarjev do tega dela "arhiviranja" eden od večjih problemov. Brez natančnih podatkov o kraju (država, mesto, ustanova), času (datum), avtorjih (novinar, snemalec, montažer), soudeležencih (ime, priimek, naziv, funkcija) ter dogodku (naslov, tema priloga in gradiva), avtorskih pravicah in še čem drugem, je proces iskanja določenega podatka ali dogodka lahko dolgotrajen (in drag). Kolikor metapodatki ne bodo organizirani učinkovito, bomo ustvarjali "digitalno smetišče", kot so se izrazili norveški arhivisti. Eden od standardov za opis informativnih virov se imenuje "dublin core"; predpisuje te podatke: naslov, ustvarjalec (avtor), predmet, opis, izdajatelj, sodelavec, datum, tip, oblika, identifikator, izvor, jezik, odnos, zunanje značilnosti ter pravne norme. Tako v verigi digitalne proizvodnje arhiv ni več na koncu, temveč je sestavni del produkcije. Arhivisti ne smejo biti več neopazni, manj pomembni sodelavci, temveč "media asset manageri", ki s svojim strokovnim znanjem upravljajo informacije – jih pregledujejo, odbirajo, obdelujejo in arhivirajo (zagotovijo trajno hrambo). Pri svojem delu sodelujejo s produkcijskim in tehničnim kadrom. Avtorica v nadaljevanju prispevka predstavlja nekaj računalniških programov, ki so potrebni za obdelavo in arhiviranje avdiovizualnega gradiva ter potek tega dela. Bistvo arhiviranja pa je ostalo isto od časa zapisov na glinenih ploščah do danes: ohraniti čim bolj za čim daljši čas, zapustiti sled obstoja, pismenosti, delovanja, verovanja, pomena, skratka predstaviti sebe v negotovi prihodnosti. Torej ohraniti sliko, zapis, zvok – ohraniti digitalni zapis. Nova "vsenavoča" tehnologija, digitalizacija, je prišla do nas z veliko obljubami, toda le tistemu, ki jo bo znal obvladati, osvojiti in izkoristiti.

Luka Vukušića iz Hrvaškega državnega arhiva (HDA) je leta 2006 kot klasičnega filologa in arhivista Odseka za starejše gradivo HDA Osrednji laboratorij za konservacijo prosil, naj obdela in opiše komentirano in dopolnjeno latinizirano izdajo *Geografskega*

navodila (Geographike hyphegesis) Klavdija Ptolemeja (Claudius Ptolemaios) iz leta 1525. Klavdij Ptolemej (okoli leta 100–okoli 170) je bil grški matematik, fizik, astronom, astrolog in geograf in je napisal več del. *Geografija* hrani frančiškanski samostan v Hvaru. Vukušić je delo opravil v desetih dneh. *Geografija* se mu je zdela tako zanimiva in dragocena, da jo je sklenil predstaviti javnosti v strokovnem članku *Ptolemejeva geografija v Frančiškanskem samostanu v Hvaru, izdaja iz 1525. leta*. Gre za neke vrste priročnik za risanje geografskih kart. Največja vrednost Ptolemejevega dela je v tem, da je zbral in sintetiziral raziskovanja iz prejšnjih stoletij ter jim dal obliko, ki je nato veljala stoletja kot standard za astronomijo in geografijo. Ptolemejeva *Geografija* je prikazovala zemljo kot kroglo, zato jo cerkev do 15. stoletja ni dovolila predstavljati javnosti. Sredi 15. stoletja pa je postala osnovni učbenik za geografijo na vseh evropskih visokih šolah. Takrat so se pojavili tudi tiskarski stroji in so omogočili dostop do tiskanih del velikemu krogu ljudi. Že konec 15. stoletja je bilo izdanih več latiniziranih izdaj Ptolemejevih del, v 16. stoletju kar 34. Seveda so bile Ptolemejeve karte tedaj že precej zastarele, zato so nove izdaje dopolnjene z novimi geografskimi podatki, dodane pa so nove moderne karte. *Geografija* je razdeljena v več delov. Najprej je Uvodno posvetilo prevajalca Wilibalda Pirckheimerja briksenškemu škofu Sebastijanu. Nato sledi *Geografsko navodilo* Klavdija Ptolemeja, razdeljeno v osem knjig, sledijo priložene karte. Najprej so prikazane karte za katere je dal navodilo za risanje Ptolemej, in sicer: pregledna karta sveta in 26 regionalnih kart Evrope, Azije in severne Afrike; med njimi je tudi karta na kateri so npr. Norik, Zgornja in Spodnja Panonija, Ilirija itd. Sledi 23 kart območij, ki Ptolemeju niso bila poznana. Na koncu sta še kazalo, ki je bilo narejeno v srednjem veku ter besedilo, ki ga razlaga kot način merjenja razdalje med posameznimi mesti z zemljepisno širino in dolžino. Priložene so še beležke matematika Johanna de Regio Monteja (1436–1476), ki je analiziral napake, ki jih je naredil pri svojem prevodu leta 1406 Italijan Jacopo d'Angelo in jih je prevajalec Pirckheimer upošteval pri prevajanju.

Branka Marija Tanodi de Chiapero, ravnateljica Splošnega in zgodovinskega arhiva Nacionalne univerze v Cordobi ter profesorica paleografije in diplomatike na tej univerzi, je Arhivskemu vjesniku posredovala besedila, ki so objavljena v članku z naslovom *Aurelio (Zlatko) Tanodi. Prispevek k biografiji in bibliografiji del*. Aurelio Tanodi je njen oče, sicer pa hrvaški arhivist in zgodovinar, rojen leta 1914 blizu Varaždina. Po šolanju v Varaždinu in študiju zgodovine na Filozofski fakulteti v Zagrebu se je leta 1940 zaposlil v Državnem arhivu v Varaždinu. Ukvarjal se je zlasti z arhivističnim delom ter paleografijo, diplomatiko in zgodovinskim raziskovanjem. Leta

1945 bi moral začeti predavati na katedri za pomožne zgodovinske vede Filozofske fakultete v Zagrebu, toda zaradi strahu pred novo komunistično oblastjo se je konec leta 1945 izselil prek Avstrije v Italijo in nato 1948. leta v Argentino. Zaslužen je za utemeljitev moderne arhivske službe v Argentini in drugih državah Južne Amerike. Skoraj trideset let je bil direktor Argentinskega državnega arhiva, na Univerzi v Cordobi pa je ustanovil katedro za paleografijo in diplomatiko. Bil je znanstveni raziskovalec Državnega sveta za znanost in tehnična raziskovanja v Buenos Airesu (od leta 1961 do 1991) ter opravljal še številne druge funkcije. Od leta 2003 je njegov rojstni dan tudi dan arhivistov Južne Amerike. Njegova hčerka Branka je šla po njegovih stopinjah. V tem prispevku so objavljeni njeni spomini na očeta ter pismo Zlatka Tanodija Césarú Gutierrezu, pomembnemu arhivistu v Peruju, v katerem opisuje svojo življenjsko pot. Leta 1984 ga je objavil v publikaciji *Mundo Archivístico* v Limi. Tretje objavljeno besedilo pa je bibliografija njegovih del (155 enot); sestavila jo je hčerka Branka. Pri vsaki enoti je navedena tudi kratka vsebina. S temi besedili so želeli pokazati glavne značilnosti Tanodijevega strokovnega dela kot arhivista: od problematike diplomatike in paleografije, objavljanja virov do organizacije arhivske službe (v Južni Ameriki), utemeljitve arhivske teorije ter ukvarjanja z vprašanji sodobne arhivistike.

Tudi v prispevku *Bartol Zmajič. Življenje in bibliografija. Ob stoti obletnici rojstva (1907–1984)* je Ladislav Dobrica predstavil življenje in delo tega pomembnega hrvaškega arhivskega delavca ter strokovnjaka za pomožne zgodovinske vede, kot so latinska in nemška paleografija, heraldika, pečatoslovje, veksilologija, numizmatika ter genealogija. Vrsto let je bil zaposlen v Hrvaškem državnem arhivu. Delal je tako v čitalnici, kot tudi pri strokovni obdelavi gradiva (uredil in popisal je večje število arhivskih fondov in zbirk) ter bil tudi raziskovalec. V čitalnici je sodeloval s številnimi pomembnimi zgodovinarji. Bibliografija je sestavljena iz teh virov: Arhivski vjesnik. Bibliografija 1899–1979 (avtorice Ružice Kolarević - Kovačić), Numizmatičke vijesti, št. 5–38 (1955–1984), Bilten Hrvatskog numizmatičkog društva v Zagrebu, št. 6–26 (1965–1974), CROLIST Narodne in univerzitetne knjižnice, kartoteka člankov Leksikografskega zavoda "Miroslava Krleža" ter HR-DA-1799 (osebni fond Bartola Zmajiča), ki obsega 167 bibliografskih enot.

Egon Kraljević v preglednem članku *Prispevek k zgodovini uprave: Komisija za razmejitev pri predsedstvu vlade ljudske republike Hrvaške 1945–1946* predstavlja nastanek in delovanje te komisije. Predstavitev je narejena izključno na podlagi arhivskega gradiva, ker niti v Uradnih listih niti v strokovni literaturi ni nobenih podatkov o ustanovitvi take komisije. Ministrstvo za konstituantno Demokratične federativne Jugoslavije je

že 17. aprila 1945 poslalo vsem republiškim oblastem "*Navodilo za sodelovanje vrhovnih pokrajinskih oblasti z Ministrstvom za konstituantno*". Navodilo v fondu komisije ni ohranjeno, je pa del besedila navedenega v dopisu št. 96/45, ki ga je Ministrstvo za konstituantno Demokratične federativne Jugoslavije 2. maja 1945 poslalo vsem republiškim organom, med drugim tudi predsedstvu Narodne vlade Hrvaške. Dopis najprej navaja del *Navodila*, ki kot prvi korak v oblikovanju upravno-teritorialne ureditve države zahteva od predsedstev republiških vlad, da ustanovijo oddelek za oblikovanje ljudske oblasti in oddelek za ustavna vprašanja. Nato pa navaja: "... eno od važnejših vprašanj, ki zahteva hitro rešitev, je vprašanje teritorialne razdelitve federalnih enot in razmejitev med federalnimi enotami", to naj bi bilo v pristojnosti oddelka za oblikovanje ljudske oblasti. Predsedstvo Ljudske Republike Hrvaške (LRH) je na podlagi navodila pristojnost za ustanovitev komisije za razmejitev zapalo ministrstvu za pravosodje, to pa je že 25. aprila 1945 obvestilo podrejene organe, da se pri predsedstvu LRH ustanavlja "... *Komisija za razmejitev z inozemstvom (Italija, Madžarska) in Komisija za razmejitev federalnih enot znotraj meja federativne Jugoslavije*". Iz dokumentov o ustanavljanju komisije je vidno, da je ministrstvo za pravosodje, ki je komisijo ustanovilo, pri tem sodelovalo s številnimi ustanovami (predsedstvom LRH, ministrstvom za notranje zadeve, ministrstvom za prosveto, številnimi ljudskimi odbori itd.) ter posamezniki na Hrvaškem. Sodelovalo je tudi z ustanovami drugih federalnih enot ter zveznimi ustanovami, predvsem z ministrstvom za zunanje zadeve ter Inštitutom za preučevanje mednarodnih vprašanj v Beogradu. Komisija je delovala od 1. junija 1945 do 31. decembra 1946 oziroma 17. februarja 1947. Vsa dokumentacija komisije za razmejitev je bila po prenehanju delovanja predana Jugoslovanski akademiji znanosti in umetnosti.

Razlogi za ustanovitev komisije so bili dvoji. Prva naloga je bila, da v času, ob koncu druge svetovne vojne, ko so na novo nastajale meje evropskih držav, z zbiranjem znanstveno podprtih podatkov podpre jugoslovanske teritorialne zahteve. Druga smer nje-nega delovanja pa je bila določanje notranjih mej LRH. Pristojnosti komisije so bile izključno strokovne. Zbirala naj bi znanstveno gradivo, ki naj bi bilo podlaga za sprejemanje političnih odločitev o spornih vprašanjih. Glede na to se je komisija delila na dva dela. Prvi del komisije – ukvarjal se je z vprašanji mednarodne razmejitev – je pri svojem delu zbral obširno znanstveno dokumentacijo. Člani komisije so sodelovali s strokovnjaki različnih področij: statistiki, zgodovinarji, ekonomisti, strokovnjaki za mednarodno pravo itd.

Drugi del komisije je tudi zbiral strokovno gradivo in argumente za razpravo o mejah LRH. Glede na to,

da je bilo uradno stališče komunistične oblasti, da je bilo nacionalno vprašanje v Jugoslaviji rešeno z razglasitvijo federativne države, so ta vprašanja reševali za zaprtimi vrati. Na zunaj enotna Komunistična partija Jugoslavije ni želela, da bi se z razpravo o republiških mejah pokazalo, da stališča posameznih republiških vodstev niso enotna, saj bi se s tem omajala verodostojnost propagiranega bratstva in enotnosti jugoslovanskih narodov. V nasprotju s številnimi objavami mednarodnega dela komisije, ki so imele namen vplivati na politike in javnost držav, ki so v teh procesih sodelovale, pa rezultati dela komisije, ki se je ukvarjala z vprašanji med republikami, niso bili javno objavljeni. Namenjeni so bili ozkim partijskim krogom, ki so o teh vprašanjih razpravljali daleč od oči javnosti.

Vsak del komisije je bil potem razdeljen še na več skupin oziroma podkomisij, te so se ukvarjale s posameznimi področji. Tako se je "mednarodni" del komisije delil na skupino, ki se je ukvarjala z zahodno oziroma severno mejo, "medrepubliški" del komisije pa na skupine strokovnjakov za vsako republiko posebej.

V zvezi s sodelovanjem komisije z različnimi ustanovami, inštitucijami in posamezniki je treba poudariti poseben pomen sodelovanju z Jadranskim inštitutom na Reki, ker je bila to strokovna znanstvena ustanova. Komisija za razmejitve je številne publikacije izdajala pod njegovim imenom, ne pod imenom komisije, ker naj ne bi bila znanstveno dovolj močna. Poleg tega so člani pod njegovim imenom nastopali tudi pred mednarodnimi komisijami (npr. v Istri).

Arhivski fond Komisije za razmejitve (HR-HDA-1166) se deli v serijo Meje LR Hrvaške s sosednjimi državami ter serijo Razmejitve med republikami. Prva serija se potem deli še na meje z Italijo, meje z Avstrijo: gradiščanski Hrvati in razmejitve z Madžarsko. Spisi, ki se nanašajo na razmejitve z Italijo, se delijo na te enote: Celotna Istra kot predmet razmejitve, Trst, Podatki o nepremičninah v coni A, Pulj, Reka, Cres, Lošinj, Dalmacija. V tej seriji so še spisi, ki se nanašajo na predlog razmejitve po Wilsonovi črti, spisi sveta ministrov za zunanje zadeve velikih sil v zvezi s predlogom o uvedbi Svobodnega tržaškega ozemlja, spisi medzavezniške komisije strokovnjakov za razmejitve ter spisi pariške mirovne konference. Sledi še literatura.

Znatno manj je gradiva v zvezi z mejami z Avstrijo in Madžarsko (splošno o razmejitvi, Međimurje, Prekmurje, Baranja, Bajski trikotnik).

Gradivo o razmejitvi med republikami se deli na razmejitve s Slovenijo, Srbijo ter Črno goro (Boka Kotorska). Vsega tega gradiva je zelo malo (o Boki Kotorski le 2 dokumenta). Očitno gradiva za meje z Bosno in Hercegovino ni.

Pregled organiziranja in delovanja hrvaških železnic v domovinski vojni je pripravil za objavo Siniša Lajnert iz Hrvaškega državnega arhiva. V uvodu sta kronološko prikazana razpad Socialistične federativne Jugoslavije ter nastanek Republike Hrvaške ter (v nasprotju z ustavo) Republike Srbske krajine. Sledi še predstavitev ministrstva za promet in zveze, ki je bilo pristojno tudi za železniški promet, ter organiziranosti Hrvaškega železničarskega podjetja in Hrvaških železnic. Navedene so vse njihove organizacijske enote ter službe (vodstveni organi ter direkcije in prometne sekcije). Sledi še "kratek" (24 strani) pregled dogajanj na hrvaških železnicah v domovinski vojni (1990–1995).

Anka Ranić objavlja članek *Vrednotenje in izločanje knjižnega gradiva v knjižnici Hrvaškega državnega arhiva* (8. novembra 2006–12. maja 2007). V Hrvaškem državnem arhivu so leta 2006 uredili nov pisarniški prostor v glavni zgradbi, zato je knjižnica ostala brez velikega dela skladiščnega prostora. Zato so del knjižnega gradiva preselili v novo skladišče v Kerestincu. Tja so preselili zbirko tujih časopisov in vse neobdelane knjige ter del časopisne zbirke, ki so jo hranili na galeriji velike čitalnice. Pri izbiranju gradiva za preselitev je bilo eno od glavnih meril pogostost njegove uporabe. Delo je potekalo sicer nekoliko počasneje, kot je bilo načrtovano, vendar so bili na koncu zadovoljni, saj so ob selitvi vse pregledali in evidentirali – in ob tem tudi "na novo našli" nekatere dragocenosti. Na galeriji velike čitalnice so zbrali vso pomembno arhivsko strokovno literaturo in pripomočke. Izvode, ki so jih izločili, so ponudili na spletu. Odziv je bil velik.

Kaj je resnica? To je naslov govora Vaclava Havla; Prevedla in objavila ga je Živana Heđbeli. Havel je imel ta govor prvič 5. septembra 2000, ko je sprejemal častni akademski naslov Univerze v Michigeanu v ZDA, bil pa je objavljen tudi v časopisu *Comma*, publikaciji mednarodnega arhivskega sveta. V njem se Havel ob primeru srednjeveških rokopisov, ki naj bi pričali o starodavnih koreninah češkega naroda in Masarykovem zanikanju njihove avtentičnosti sprašuje, ali se je vredno boriti za svoje prepričanje oziroma resnico, četudi s tem tvegaš izgubo ugleda in popularnosti. Masarykovo ravnanje je pokazalo, da predanost resnici pomeni neomajnost ne glede na posledice. Opozarja pa tudi na to, kako pomembno je, da se v dobi informacijske revolucije, ko vsako sekundo kroži po našem planetu na milijone informacij, zavedamo, da obstaja razlika med informacijo in resnico. Prepričan je, da je prvi Čeh, ki je to povedal tudi Billu Gatesu.

Sledi devet poročil o domačih in mednarodnih arhivskih dogodkih, ocene in recenzije pa so zajele sedemnajst publikacij, med njimi so tudi Arhivi (št. 29, 2006), Atlanti (št. 1–2, 2006) in Vodnik po ar-

hivskem gradivu Studia Slovenica Andreje Klasinc Škofljanec.

Nekrologa sta posvečena arhivskima kolegoma Martinu Modrušanu (1935–2007) in Ivu Ficoviću (1947–2007).

Na koncu Arhivskega vjesnika je objavljen še seznam novega arhivskega gradiva v HDA, pridobljenega s prevzemi po službeni dolžnosti, odkupi in darili (29 fondov oz. delov fondov in zbirk) ter prevzemi, ki jih je opravil Filmski arhiv Hrvaške kinoteke od 1. oktobra 2006 do 31. julija 2007.

Darinka Drnovšek

LA GAZETTE DES ARCHIVES, št. 179

Tokratna številka Gazette des archives vsebuje prispevke s študijskih dni s temo Znanstveni arhivi, ki so potekali v organizaciji ustanove "*Centre de recherche en histoire et des techniques der Cité des sciences et de l'industrie*" v dveh delih, in sicer 18. 3. 1993 ter 9. 2. 1996.

Znanstveni arhivi pokrivajo obsežno področje, ki ga je mogoče razdeliti v tri skupine; arhive znanstvenoraziskovalnih ustanov in uprave; arhive znanstvenoraziskovalnih inštitutov ter zasebne arhive znanstvenikov. Pri prvih gre največkrat za arhive državnih ustanov, se pravi ministrstev in ustanov, ki imajo neke vrste upravljalsko funkcijo ter lahko okvirno določajo raziskovalno politiko. Arhivsko gradivo znanstvenoraziskovalnih in izobraževalnih inštitutov je največkrat administrativne, lahko pa tudi znanstvene narave,

saj pokriva tako uresničevanje kot udejanjanje raziskovalne politike. Zasebni arhivi znanstvenikov in raziskovalcev omogočajo pa vpogled ne le v končne rezultate dela znanstvenikov, ampak tudi v njihovo družinsko, socialno in duhovno okolje, vsebujejo pa tudi pomembne informacije o znanstvenih ustanovah, v katerih so delovali.

V prvem sklopu so organizatorji udeležencem podrobneje predstavili gradivo, ki ga hranijo ustanove oblasti s tega področja, saj jim je bilo v veliki meri neznano, malce bolj pa so bili slušatelji seznanjeni z zasebnimi arhivi in stanjem le-teh.

Drugi sklop se je lotil vprašanja, kako arhivsko gradivo raziskovalcev, ne glede na to, ali gre za zgodovinarje naravoslovnih, družboslovnih znanosti ali pa za znanstvene raziskovalce, naprej obdelovati. Navedli so nekaj primerov iz prakse: zgodovino učiteljstva, astronomije in zdravstva. Arhivsko gradivo raziskujejo glede na oceno, ki jo gradivo ima za določeno področje ter na probleme, povezane z njim. Pozno objavljane teh besedil navadno ne povzročajo zmanjšanja zanimanja za določeno področje.

Tretji sklop študijskih dni se je dotaknil dejstva, da gradivo različnih ustanov odraža podobne značilnosti, tako da je pri raziskovanju pomembno povezovanje raziskovalcev z osebjem, ki se ukvarja z ohranjanjem gradiva pri ustanovah, upoštevati pa je treba tudi ustno izročilo, avtobiografije in strokovne kompetence znanstvenikov. Vse skupaj pripomore k oblikovanju sklepa, da je lahko arhivsko gradivo ustanov mogoče obravnavati le kot del znanstvenoraziskovalne kulturne dediščine, ki je v službi spomina določene ustanove.

Polona Mlakar

Razstave

KRANJSKI DEŽELNI PRIVILEGIJI 1338–1736.

Razstava Arhiva Republike Slovenije. Soorganizatorja razstave: Narodna galerija in Festival Ljubljana. Narodna galerija, razstavišče Narodni dom, 3. april–4. maj 2008. Peterokotni stolp ljubljanskega gradu, 3.–29. april 2008.

Ob razmišljanju, kako naj tudi slovenski državni arhiv zaznamuje predsedovanje Republike Slovenije Evropski uniji, je dr. Andrej Nared, poznavalec najstarejših arhivskih fondov, hkrati pa tudi specialist za (u)pravno zgodovino osrednje slovenske dežele – Kranjske v 15. in 16. stoletju, predlagal, naj bi pripravili razstavo srednje- in novoveških listin, ki pričajo o naši tisočletni, a ne le kulturnocivilizacijski, ampak tudi upravno-politični umeščenosti v nekoč največjo evropsko državno tvorbo – Sveto rimsko cesarstvo, ki so mu skoraj šest stoletj s krajšimi presledki vladali Habsburžani. Pri tem je imel v mislih listine tiste vrste, s katerimi so suvereni (deželni knezi) s pečati in podpisi ob prevzemih oblasti od predhodnikov potrjevali deželnemu plemstvu stare pravice (privilegije); tem pa so po lastni presoji lahko dodajali tudi nove. Te listine so urejale predvsem pravno plat fevdnih odnosov in druga pravna vprašanja. Ta so zadevala civilno, procesno in kazensko področje. Ob pomoči teh listin lahko spremljamo tudi upravne in teritorialne spremembe dežele Kranjske od prve polovice 14. stoletja, ko še ni zajemala teritorijev pod suverenostjo grofov Goriško-Tirolskih in še ni imela statusa vojvodine; tega je dobila šele v drugi polovici 14. stoletja, šele v 1. pol. 16. stoletja pa je bil odpravljen posebni položaj Grofije v Marki in Metliki ter Istrske grofije, ki so ju Habsburžani v preteklosti nasledili po Goriško-Tirolskih.

Razstava Kranjski deželni privilegiji je v Arhivu Republike Slovenije prva, ki je bila postavljena na dveh lokacijah hkrati; osrednji del, del s predstavivijo

originalnih pergamentnih listin, je bil na ogled v razstavišču Narodni dom v Narodni galeriji. Hkrati so bile v peterokotnem stolpu ljubljanskega gradu razstavljene reprodukcije najpomembnejših v Narodnem domu razstavljenih originalov in nekaj drugih dokumentov.

Razstava je bila skupno delo dr. Andreja Nareda in Jureta Volčjaka ter oblikovalca Daneta Petka. Bila je zanimiva in poučna za vso izobraženo javnost, nekaj novosti pa je prinesla tudi strokovnjakom (zgodovinarjem, ki se ukvarjajo s pravom). Gre predvsem za prva slovenska prevoda celotnih besedil dveh najstarejših privilegijskih listin; prevoda sta delo A. Nareda.

Osrednji del razstave v Narodni galeriji so predstavljale originalne privilegijske listine, ki so se kljub številnim naravnim nesrečam, požarom in drugim nevarnostim stoletja ohranile skoraj v celotnem številu, in to upoštevajoč okoliščine, v katerih so preživele, tudi v fizično dokaj dobrem stanju. Poleg tega so jih prav za to priložnost polepšale delavke Centra za restavriranje in konserviranje arhivskega gradiva Arhiva Republike Slovenije pod vodstvom dr. Jedert Vodopivec, ki so tudi sodelovale pri zagotavljanju ustreznih tehničnih in mikroklimatskih razmer na razstavi.

V dveh prostorih razstavišča Narodni dom je bilo razporejenih (precej na tesno) 24 vitrin; v njih je bilo razstavljenih 38 originalnih dokumentov. Vse hrani Arhiv Republike Slovenije. Med njimi so prevladovali (pergamentne) privilegijske listine v ožjem smislu (25), dopolnjevali pa so jih nekateri drugi dokumenti, ki so dodatno pojasnjevali odnose med deželnimi knezi in kranjskim plemstvom oz. stanovi. Med privilegijskimi listinami jih je bilo sedem namenjenih plemstvu habsburške "osrednje" Kranjske v obdobju, preden sta bili vanjo pravno vključeni nekdanja goriška Grofija v Marki in Metliki (del današnje Dolenjske in Bela krajina), ki jo predstavlja deset privilegijev, ter Istrska grofija (osrednja Istra okrog Pazina), o kateri govorijo štiri listine. Vsi trije sestavni deli so bili dokončno združeni šele pod nadvojvodo Ferdinandom I.; pozneje so se dogajale le še manjše teritorialne spremembe.

Najstarejši privilegij je tisti, ki ga je kranjskim "deželskim gospodom, vitezom in oprodam" izstavil avstrijski, štajerski in koroški vojvoda ter gospod Kranjske Albreht II. leta 1338. Z njim je uzakonil dotedanje običajno pravo in nekatere pravice, ki jih je povzel po pravo štajerskega plemstva.

Najpomembnejša vsebina privilegija je določitev funkcije in pristojnosti različnih ravni sodišč v deželi.

Na prvem mestu je ograjno sodišče, se pravi razsojanje v premoženjskopравnih pravicah in dolžnostih plemstva vseh stopenj na podlagi fevdnih odnosov (določanje pravnega postopka v sporih glede fevdov in druge lastnine, pogojev za priposestvanje, določanje glob, rubeža ...). Precej pozornosti privilegij namenja tudi deželskim sodiščem, ki so poleg sodnih opravljala tudi upravne, vojaško-mobilizacijske in "policijske" naloge; k tem je sodilo predvsem preganjanje "deželnoškodljivih" ljudi ter kaznovanje – oblike in višine kazni so bile natančno določene za vsako vrsto kaznivega dejanja posebej. Deželna sodišča so bila pristojna za plemstvo, deželska pa vmesna stopnja med deželnimi sodišči in patrimonialnim sodstvom. To je uzakonil prav Albrehtov privilegij. S tem je Albreht vsem zemljiškim gospodom dal pravico do opravljanja nalog nižjega sodstva, torej so lahko odločali o podložniških zadevah (dajatve, delitve in odtujitve zemljiške posesti) in nižjih kazenskih zadevah (za kazniva dejanja, za katera ni bila zagrožena smrtna kazen).

Albrehtov deželni privilegij pomeni (skupaj s privilegiji za plemstvo v Marki in Metliki ter istrsko plemstvo, ki so jih v letih 1365 in 1374 izdali grofje Goriško-Tirolski in Habsburžani) jedro vseh naslednjih privilegijev. Poznejši deželni knezi so njegove določbe sicer še nekoliko dopolnjevali, v svoje ročine pa so vedno vključevali kot bistveni del določbe svojih predhodnikov. Ta proces sta na razstavi zelo nazorno pojasnjevali grafični shemi na dveh velikih panojih. Tako je bilo mogoče zlahka ugotoviti, da so privilegije (ročine) kranjskemu plemstvu pozneje izdali (potrdili) še nadvojvoda Ernest (leta 1414), cesarji Friderik III. (1460), Maksimilijan I. (1494) in Karel V. (1520), nadvojvodi Ferdinand I. (1523) in Karel II. (1567), cesar Rudolf II. (1593) – v njegovem ročinu so bili prvič združeni stari privilegiji za (osrednjo) Kranjsko, Marko in Metliko ter Istro – nadvojvoda Ferdinand II. (1597) ter končno cesarja Leopold I. (1660) in Karel VI. (1736).

Poleg 25 privilegijskih listin oz. (deželnih) ročinov je bilo razstavljenih še 13 drugih originalnih dokumentov, ki so dodatno ilustrirali zapletene odnose med deželnimi stanov (plemstvom) in deželnimi knezi. Kronološko so si sledili takole: iz leta 1374 sta listini vojvod Albrehta III. in Leopolda III., s katerima sta potrdila plemstvu v (Slovenski) Marki in Metliki eksempcijo (izvzem izpod jurisdikcije) od ljubljanskega ograjnega sodišča. Z listino iz leta 1463 je cesar Friderik III. v zahvalo za pomoč v sporu z nadvojvodo Albrehtom VI. "izboljšal" kranjski deželni grb, tako da je orel dobil namesto srebrnega pasu zlatega in cesarsko krono. Leta 1505 je bil na prošnjo kranjskega plemstva izdan vidimus (uradni prepis) privilegija Friderika III. iz leta 1460. Sledila sta t. i. prvi in drugi augsburški libel, v katera so leta 1510

zapisali pritožbe deželnih stanov Avstrije pod in nad Anizo, Štajerske, Koroške in Kranjske ter njihove cesarske rešitve, le-tema pa t. i. prvi, drugi in tretji innsbruški libel iz leta 1518, ki vsebujejo obrambni red za vse avstrijske dežele proti Turkom in sklepe o denarni pomoči deželnih stanov cesarju Maksimilijanu I., urejajo vzdrževanje njegovega dvora ter prinašajo rešitve pritožb vseh nižjeavstrijskih in gornjeavstrijskih dežel na zboru stanovskih odborov v Innsbrucku. Leta 1520 sta komisarja cesarja Karla V. z reverzom potrdila, da poklonitev (plemstva deželnemu knezu) ne sme prejudicirati deželnih privilegijev, omenjenih v listini.

Končno sta bili tu še dve knjigi tiskanih Deželnih ročinov vojvodine Kranjske. V prvi je natisnjenih 21 listin (od leta 1338 do leta 1597), v drugi pa dodatno še listina iz leta 1660.

Bolj kot zanimivost je bil dodan še kartular bistriške kartuzije, odprt na straneh, ki vsebujejo prepis privilegija Albrehta II. iz leta 1338.

Poleg arhivskih dokumentov sta bila razstavljeni še dva originalna muzejska eksponata: oljna slika cesarja Maksimilijana I. neznanega avtorja (last Narodne galerije) in "prestol" nadvojvode Karla II., na katerem je sedel ob poklonitvi kranjskih stanov leta 1564 v Ljubljani (last Narodnega muzeja Slovenije); pisno je bil njegov privilegij potrjen šele z leta 1567 v Gradcu izdano listino.

Originalne pergamentne listine spadajo v razstavnem smislu med najatraktivnejše arhivsko gradivo, in to tako po svoji vsebini kot tudi po vizualni plati, zlasti tiste večjega formata, z zanimivimi inicialami in dobro ohranjenimi visečimi pečati. Ne nazadnje vzbujajo spoštovanje že zaradi svoje starosti. Zato so nedvomno predstavljale vsebinsko jedro razstave.

Vendar je obiskovalec ob vstopu v razstavno prostor najprej opazil na stenah nad originali viseče velike panoje (v prvem prostoru jih je bilo šest in v drugem pet), ki so na vinsko rdeči podlagi prikazovali reprodukcije (večinoma povečave) nekaterih razstavljenih originalov, prepisa z že omenjenima prevodoma dveh najstarejših privilegijev, grafične upodobitve vseh deželnih knezov, ki so privilegije pisno potrdili, Laziusov (iz leta 1561) in Valvasorjev zemljevid Kranjske in enega od njegovih prikazov Ljubljane, dve upodobitvi kranjskega deželnega grba, tiskano določilo o pogojnosti dedne poklonitve, ki ga je Rudolf Habsburški leta 1277 uvrstil med pravice štajerskega plemstva in je subsidiarno veljalo tudi na Kranjskem, besedilo dedne prisega kranjskih deželnih stanov komisarjema cesarja Karla V. iz leta 1520, tiskano besedilo dedne poklonitve nadvojvodi Ferdinandu II. 1597, scenarij dedne poklonitve cesarju Leopoldu I. 1660 v Ljubljani ter še reprodukcije nekaterih drugih z razstavno temo povezanih dokumentov. Reprodukcijske so poleg Arhiva Republike Slove-

nije priskrbeli še: Avstrijska nacionalna biblioteka ter Hišni, dvorni in državni arhiv z Dunaja, Koroški deželni arhiv v Celovcu in arhiv Mladinske knjige – Založbe. Poleg tega je bilo na panojih prikazanih še nekaj prav za razstavo izdelanih grafičnih ponazoritev: dva shematična zemljevida Kranjske in zemljevid ozemlja grofov Goriško-Tirolskih na Dolenjskem in v Beli krajini ter Istri, ki so prikazovali politično pripadnost ozemlja v 14. ter v 16. in 17. stoletju, domiselna grafična prikaza sestave vsebine privilegijev Karla II. iz leta 1567 in Karla VI. iz leta 1736 ter (delni) rodovnik Habsburžanov.

Že omenjena vzporedna postavitvev razstave na ljubljanskem gradu je bila v bistvu nekoliko bolj strnjena varianta razstave v Narodni galeriji, seveda brez arhivskih originalov. Na sedmih velikih panojih, po obliki enakih tistim v Narodni galeriji, so bile prikazane reprodukcije najpomembnejših originalnih dokumentov, ki so bili razstavljeni v Narodni galeriji, bilo pa je tudi tu nekaj drugih reprodukcij. Tako je nastala povsem samostojna razstava, primerna za gostovanja tudi v prostorih, ki ne izpolnjujejo strogih varnostnih in mikroklimatskih zahtev. Zato bi razstavo (brez originalov) lahko postavili v skoraj vsakem dovolj velikem prostoru, celo na dveh lokacijah hkrati. To možnost bi morali izkoristiti, saj je razstavna tematika gotovo zanimiva ne le za domače, ampak tudi za tuje obiskovalce, še zlasti pa za avstrijski deželi Štajersko in Koroško, s katerima je bila Kranjska nekoč povezana v t. i. Notranjo Avstrijo, pa tudi za našo nekdanjo skupno prestolnico, Dunaj.

Ob razstavi je Arhiv Republike Slovenije izdal tudi katalog, ki tako po vsebinski in oblikovalski plati kot tudi po obsegu (160 strani) brez dvoma sodi v sam vrh med 31 razstavnimi katalogi, izdanimi v tej ustanovi od začetka sedemdesetih let 20. stoletja dalje. Zunanjo podobo mu je tako kot razstavi v celoti dal oblikovalec Dane Petek, s katerim Arhiv sodeluje že poldrugo desetletje. V zadnjih letih si zaradi njegovih izkušenj in poznavanja arhivskega dela skoraj ne more predstavljati uspešne razstave brez njega.

Vsebinsko je katalog sestavljen iz dveh delov. V prvem delu sta poleg predgovora uredniškega odbora, v katerem sta orisana namen in vsebina razstave, objavljeni dve tehtni, v lepem, tekočem jeziku pisani razpravi dr. Andreja Nareda. V prvi, Kranjska in njeni deželni stanovi, najprej razlaga teritorialno-upravni razvoj Kranjske pod Habsburžani, nato pa formiranje, strukturo, pravni položaj in pristojnosti kranjskih deželnih stanov. V drugi razpravi, Kranjski deželni privilegiji (ročini) 1338–1736, pa najprej predstavlja pomen ročinov v deželnem pravu, nato pa natančno analizira vsebino vseh treh "osnovnih" privilegijev: privilegij vojvode Albrehta II. kranjskemu plemstvu iz leta 1338 ter privilegija goriškega grofa Albrehta III. plemstvu v Marki in Metliki (Dolenjska

in Bela krajina) ter v Istri (oba iz leta 1365). Najobsežnejši pa je tretji del te razprave. V njem avtor poleg izčrpne sinteze vseh pomembnejših dosedanjih razprav o pravnem pomenu dednih poklonitev plemstva deželnim knezom ter o nastanku in razvoju kranjskih deželnih ročinov dodaja tudi nekatere svoje izvirne ugotovitve o tej problematiki. K visoki strokovni ravni kataloga prispevata tudi z znanstvenim aparatom podprta že omenjena slovenska prevoda dveh najstarejših privilegijev istega avtorja. Med besedili so razvrščene reprodukcije, ki so prikazane na razstavnih panojih.

Drugo polovico publikacije sestavlja katalog razstave v ožjem pomenu besede. Na fotografijah so predstavljeni vsi razstavljeni privilegiji, drugi razstavljeni arhivski dokumenti in obe muzealiji. Posebna vrednost tega dela kataloga pa je v obširni dokumentaciji, ki jo je zelo vestno in natančno pripravil mladi diplomatik Jure Volčjak. Obseg in vrsta podatkov se razlikujeta od listine do listine. Pri vsaki so navedeni datum in kraj izdaje, kratek regist z navedbo izstavitelja, prejemnika in vsebine, signatura ter kratek zunanji opis listine in pečata (ki v več primerih ni ohranjen). Sledijo podatki o insertih, neoverjenih prepisih, tiskih, (kritičnih) objavah, registih in fotografijah. Vseh teh podatkov ni za vse listine, za pomembnejše pa jih je zelo veliko. Tako je za najstarejši privilegij iz leta 1338 navedenih kar 12 insertov v poznejših privilegijskih listinah. Citirani so: šest neoverjenih prepisov, dve izdaji v tiskani obliki, dve znanstveni objavi, štiri objave registov v tiskani obliki in dve publikaciji z objavljenima fotografijama listine.

Po oblikovalski plati katalog lepo dopolnjuje razstavo, po vsebinski pa ga z objavo znanstvenokritičnega aparata k razpravam in razstavnim eksponatom celo prekaša. S popolno dokumentacijo razstave in objavo tematsko povezanih znanstvenih razprav izpolnjuje vse temeljne naloge dobrega kataloga.

Vladimir Kološa

GOVOR MINISTRA ZA KULTURO DR. VASKA SIMONITIJA OB OTVORITVI RAZSTAVE "KRANJSKI DEŽELNI PRIVILEGIJI 1338–1736"

Ljubljana, Narodna galerija, 3. april 2008

Spoštovani visoki gostje,
spoštovana avtorja razstave,
spoštovani gospe in gospodje!

Pred nami je razstava Kranjski deželni privilegiji, razstava stanovskih listin, ki imajo pomembno pravnogodovinsko vsebino in pomen. Razstava je pri-

pravljena v okviru predsedovanja Slovenije Svetu Evropske unije. Pred nami je torej razstava in imeniten katalog, ki vsakemu lahko omogoča vpogled v zgodovinski snov, ki jo verjetno premalo poznamo in se je premalo zavedamo.

S kakšnimi pojmi se dejansko srečujemo ob tem, če na hitro in v reducirani obliki opozorim na razsežnost sporočila te razstave: s pojmi kot so dežela, skupina dežel, plemstvo, privilegiji, plemstvo kot korporacija, deželni stanovi, vladar, knez, cesar, stanovsko monarhični dualizem, stanovska država, dualistična država, teritorialna država, vojska, uprava, finance, pravo; srečevati pa se začnemo tudi s pojmi deželna zavest, domovina in pripadnost.

Govorim torej o tistih stvareh, ki jih še najbolj prepoznamo prav v času od konca 15. stoletja naprej in ki so značilne in pomembne za nastanek in obstoj modernih držav vse do danes. Te stvari so: strategija, to je politika, ki načrtuje kako zagotoviti preživetje države; to je pravo, ki ureja medsebojne odnose in zakonitost v državi in to je zgodovina, ki omogoča samozavedanje in identiteto. In da ne govorim o nastanku dežel tam od 13. stoletja naprej, plemstvu, nastajanju njihovih privilegijev in povezavi plemstva v stanove ter o odnosu stanov do njihovega kneza, pa je vredno bolj poudariti prav 16. stoletje, ko se cepi vladarska dinastija na avstrijsko vejo Habsburžanov, ko se dežele bolj ali manj dokončno oblikujejo, se povezujejo in povežejo, ko se začne in kasneje oblikuje Avstrijska monarhija (*Monarchia Austriaca*), ko doživijo stanovi svoj višek v 16. stoletju, ki jim absolutizem nato v 17. stoletju še pušča pomen, a jim ga v 18. stoletju odvzame. Vse to utrjuje pot, ki vodi v nove in nove oblike ter nastavke državnosti vse do najnovejših dni.

O stanovskih listinah – deželni ročinih in stanovih, so pisali številni zgodovinarji od Arnolda Luschna von Ebengreutha in Vladimirja Levca v 19. stoletju, do najmlajših dr. Matevža Koširja in avtorja razstave dr. Andreja Náreda. A rad bi izpostavil akademika dr. Sergija Vilfana, ki je napisal ogromno o tej

problematiki, a posebej velja omeniti njegovo razpravo "Deželni ročini kot vir naše ustavne zgodovine". Ne seveda zgolj zaradi njene kvalitete, ampak zaradi časa v katerem je nastala. Med drugo svetovno vojno jo je Vilfan napisal in objavil v Glasniku Muzejskega društva za Slovenijo, pri čemer ima ta objava izjemen simbolni pomen. Vilfan je torej v času 2. svetovne vojne predstavil deželne ročine, kot podlago naše ustavne zgodovine – naše državnosti! Izjemni simbolni pomen pripisujem torej tej razpravi, tako kot je tudi ta razstava pomembna prav na simbolni ravni, ko Slovenija kot samostojna država predseduje Evropski uniji, ko se torej dogaja nekaj, če gledamo v tem dolgem časovnem loku, kar se zdi skoraj neverjetno. Tega se namreč vse premalo zavedamo. Gre za to, kar sem že omenil: gre za strategijo, gre za pravo in gre za zgodovino.

Čestitke vsem, ki so razstavo pripravili in oblikovali.

S tem je razstava odprta. Hvala.

Razstavna dejavnost zgodovinskega arhiva in muzeja Univerze v Ljubljani

Letos jeseni bo minilo štirideset let, odkar Univerza v Ljubljani sama zagotavlja varstvo svojega arhivskega in muzejskega gradiva. Leta 1968, ko je veljavni zakon o arhivih in muzejih v veliki meri onemogočal organizacijo specialnih arhivov, kot je v svojem prispevku v zborniku referatov s posvetovanja na Univerzi zapisal Jože Ciperle, je bila s sporazumom s takratnim Arhivom Slovenije v okviru tajništva Univerze organizirana posebna služba za hranjenje univerzitetnega arhivskega in muzejskega gradiva. Specifična ustanova, ki je zasnovana po zgledu sorodnih evropskih ustanov, s svojo dejavnostjo sega na področje arhivistike, muzealstva in bibliotekarstva. Osebe

arhiva in muzeja Univerze se ukvarja tudi z raziskovalno dejavnostjo, ob tej pa se je v zadnjih letih zelo razmahnila razstavna. Čeprav v prenovljenem Deželnem dvorcu ni stalnega razstavnega prostora, so občasne razstave postale že nepogrešljiv dogodek v okviru prireditve, ki jih ljubljanska univerza pripravlja za začetek decembra ob Tednu Univerze.

Razstava *"Univerza v Ljubljani in njeni rektorji"* je bila postavljena v decembru 2001 v Vogalni sobi. Predstavlja 40 rektorjev, ki so od leta 1919 vodili ljubljansko univerzo. Uvodni pano je posvečen "razvoju" ustanove rektorja; ta funkcija ima prav tako kot univerze same že skoraj tisočletno zgodovino. Funkcija rektorja univerze se je v zgodovini spreminjala. S pojavom modernih univerz v 18. in 19. stoletju je rektor postal zaščitnik avtonomije univerze in neodvisnosti pedagoškega in raziskovalnega dela. Ljubljanski rektorji so predstavljeni s portreti in dokumenti iz obdobja njihovega delovanja. Razstava je v letu 2006 gostovala v Križevcih, hkrati pa je bila v sodelovanju z občino Križevci ob njenem občinskem prazniku v prostorih župnišča odprta stalna razstava *"Dr. Matija Slavič, rektor ljubljanske univerze"* v spomin na slovenskega bibliocista, narodnoobrambnega delavca, dekana Teološke fakultete v letih 1930/31 in 1937/38 in dvakratnega rektorja ljubljanske univerze (1932–1934 in 1939–1941). Pripravil jo je vodja Zgodovinskega arhiva in muzeja Univerze v Ljubljani dr. Jože Ciperle. Razstava *"Univerza v Ljubljani in njeni rektorji"* (spremlja jo tudi razstavní katalog), je še vedno na ogled na hodniku v drugem nadstropju osrednjega univerzitetnega poslopja. Spremljajoči katalog v obliki portretov predstavlja življenje, delo in rektorsko dejavnost štiridesetih rektorjev prve slovenske univerze. Z njihovimi portreti spremljamo tudi osnovne poteze razvoja ljubljanske univerze od ustanovitve v letu 1919 do konca druge svetovne vojne, ko je bil rektor zadolžen za upravljanje te ustanove. Po letu 1945 so njegov položaj za-

znamovale številne reforme, ki so mu vzele njegove temeljne pristojnosti. Rektorska funkcija je bila do demokratičnih sprememb v začetku devetdesetih let, ko je bila obnovljena univerza v tradicionalnem pomenu, zgolj predstavniške narave. V začetku maja 2008 je razstava gostovala v prostorih Slovenskega kulturnega centra Korotan na Dunaju. Razstavní katalog je izšel tudi v nemškem jeziku.

Ob stoti obletnici dograditve Deželnega dvorca in ob zaključku prenove poslopja je dr. Ana Benedetič, nekdanji vodja Arhivsko-muzejske službe v razkošni monografiji predstavila sadove svojega dolgoletnega zanimanja in zbiranja gradiva o zgodovini osrednjega poslopja Univerze v Ljubljani. Ob predstavitvi knjige je pripravila tudi razstavo – še vedno je na ogled v prvem nadstropju zgradbe.

V letu 2003 sta svoje moči pri pripravi razstave *"Prvi koraki pravnega študija na Univerzi v Ljubljani"* strnila vodja Zgodovinskega arhiva in muzeja dr. Jože Ciperle in Tea Anžur. Razstavo (postavljena je bila v historični Balkonski dvorani) je odprl takratni dekan pravne fakultete prof. dr. Marko Ilešič. Predstavitve je kronološko posegla v čas pred ustanovitvijo Pravne fakultete in nanizala zgodovinske drobce študija prava na bolonjski univerzi (tam so predavanja za notarje potekala že sredi 14. in v 15. stoletju), predstavila prva prizadevanja pravnik Janeza Gregorja Dolničarja za ustanovitev vseučilišča v Ljubljani leta 1704, matrike ljubljanskih centralnih šol iz leta 1811 in spričevala ljubljanskega pravoslovnega tečaja iz leta 1849, ko so bila v Ljubljani prvič juridična predavanja. Razstava se je odlikovala z nekaterimi doslej še nepredstavljenimi historičnimi dokumenti iz začetka 17. stoletja. V nadaljevanju so bili predstavljeni ustanovitev Pravne fakultete Univerze v Ljubljani, ureditev prostorov, imenovanje matičarjev in oblikovanje predavateljskega zbora, fakultetna knjižnica in študentje prava. Ob razstavi je izšel tudi katalog.

Decembrske dogodke Tedna Univerze v letu 2004 je popestril zunanji sodelavec – zbiralec Zmago Tančič, saj je v Balkonski dvorani ljubljanske univerze iz svoje bogate zbirke starih razglednic izbral več kot sedemdeset razglednic stavbe, ki je bila sicer zgrajena na prelomu stoletja kot Deželni dvorec, v letu 1919 pa je v svoje okrilje sprejela tedaj ustanovljeno ljubljansko univerzo. Naslov razstave je bil *"Stare razglednice Deželnega dvorca in Univerze v Ljubljani 1900–1950"*. Poleg različnih pogledov na dvorec je razstava prikazala tudi širši kulturni prostor med Kongresnim trgom ter Gosposko in Vegovo ulico v prvi polovici dvajsetega stoletja.

Razstava avtorja dr. Jožeta Ciperleta, odprta decembra 2005, imela je naslov *"Gradove svetle zida si v oblake ... France Prešeren v ljubljanskih latinskih in višjih šolah 1813–1821"*, predstavlja Franceta Prešerna kot študenta v Ljubljani, kjer je obiskoval gimnazijski

Predstavitve knjižnih izdaj Zgodovinskega arhiva in muzeja Univerze v Zbornični dvorani Deželnega dvorca. (Fototeka ZAMU)

Otvoritev razstave "Biotehniška fakulteta skozi čas in prostor" decembra 2007 v prostorih Univerze v Ljubljani. (Fototeka ZAMU)

pouk in dve leti predavanja filozofskega študija na ljubljanskem liceju; to je bila takrat najvišja stopnja študija na domačih tleh. Avtor nas je najprej seznanil s predmarčno Ljubljano; takrat je mladi Prešeren začel obiskovati zadnji razred osnovne šole, ki je omogočala prehod na višji študij. V nadaljevanju smo spoznavali avstrijski gimnazijski šolski sistem v prvih dveh desetletjih 19. stoletja in Franceta Prešerna kot dijaka na ljubljanski gimnaziji (1813–1819), Prešernov gimnazijski razred in Prešernov gimnazijski učni uspeh. Po končanih gimnazijskih študijih je France Prešeren nadaljeval filozofski študij na ljubljanskem liceju (1819–1821). Avtor je predstavil tudi študijski sistem, študijski proces in profesorski zbor filozofskih študijev. Na osnovi Prešernovih potrdil o opravljenih izpiti in osebnih izkazov slušateljev je bilo mogoče spoznati študijske obveznosti in preverjanje znanja. Pri teh se je pesnik, ki je veljal za ubožnega študenta, redno izkazoval z odličnim uspehom. Razstava je v decembru 2006 gostovala v Gorenjskem muzeju v Kranju, v februarju 2007 pa je bila ob slovenskem kulturnem prazniku postavljena v prostorih Slovenskega znanstvenega inštituta na Dunaju.

V začetku decembra 2006 je bila v sejnih prostorih ljubljanske univerze odprta razstava "Dogodki iz študentskega gibanja 1968–1972 v Ljubljani" avtorice Tatjane Dekle. Namen razstave je bil mlajši univerzitetni in širši javnosti predstaviti dogodke izpred skoraj štiridesetih let, ki so s svojo izjemnostjo v takratni stvarnosti vznemirili javnost, danes pa lahko rečemo, da so tudi že napovedovali gospodarsko in politično krizo v Jugoslaviji. Naslov "Dogodki ..." je omejil vsebinski okvir razstave le na izbrane najodmevnejše dogodke; v ozadju teh pa so se prepletale številne dejavnosti študentov na raznih področjih; na primer: študentsko in študijsko problematiko – študentje so se zavzemali za reformo Univerze in so preoblikovali svojo organizacijo – družbenoekonom-

ska problematiko in politični položaj v Jugoslaviji. Razstava in razstavni katalog sta v besedi in sliki kronološko spremljala študentsko zborovanje v menzi Študentskega naselja leta 1968, dejavnosti študentov ob mednarodnih političnih dogodkih in zaostrenem položaju slovenskih manjšin – nanje so opozorili tudi z uličnimi manifestacijami – množičnemu protestnemu shodu pred Filozofsko fakulteto zaradi prometa in hrupa na Aškerčevi cesti in represivnih ukrepov tedanje oblasti, ki so bili povod za teden dni trajajočo zasedbo Filozofske fakultete v dneh od 26. maja do 2. junija 1971 ter zatonu študentskega gibanja v študijskem letu 1971/72. Del razstavljenega fotografskega gradiva je delo mojstrov slovenske fotografije iz zbirk Muzeja novejšje zgodovine Slovenije in fotodokumentacije Dela, precejšen delež pa predstavljajo fotografije amaterske roke tedanjega udeleženca dogodkov, dr. Bogomirja Mihevc. Tudi večina razstavljenih dokumentov prihaja iz njegove zbirke, ki jo je zaupal v hrambo Zgodovinskemu arhivu in muzeju Univerze v Ljubljani. V vitrinah so bili predstavljeni izbrana literatura in objave virov obravnavane tematike ter študentski tisk.

Ob šestdeseti obletnici začetka univerzitetnega študija agronomije na ljubljanski univerzi, ki ga štejejo za matični študij današnje Biotehniške fakultete je bil pripravljena razstava iste avtorice z naslovom "Biotehniška fakulteta skozi čas in prostor". Odprta je bila v decembru 2007. leta. Razstava je v uvodnem delu (prispeval ga je dr. Jože Ceperle) najprej vodila do začetkov študija kmetijstva na ljubljanskem liceju konec 18. in v prvi polovici 19. stoletja. Predavanja so študentom, ki so se poleg poklica, za katerega so se izobraževali, nameravali ukvarjati tudi s kmetijstvom, posredovala osnovna kmetijska znanja. Začetki modernega študija biotehniških znanosti segajo v leto 1947, ko je bila v okviru ljubljanske univerze ustanovljena Agronomska fakulteta. Po ustanovitvi njenega gozdarskega oddelka se je – kot je predstavila

Razstava "Biotehniška fakulteta skozi čas in prostor" v sejnih prostorih Univerze v Ljubljani. (Fototeka ZAMU)

razstava – razvila Agronomska in gozdarska fakulteta (1949–1953). Z ustanovitvijo veterinarskega oddelka je nastala Fakulteta za agronomijo, gozdarstvo in veterinarstvo (1953–1961). Po priključitvi oddelka za biologijo (začetki oddelka segajo v leto 1919) se je leta 1961 oblikovala današnja Biotehniška fakulteta in se v naslednjih letih z ustanavljanjem novih oddelkov intenzivno razvijala. Razvoj je v letu 1990 pripeljal do izločitve veterinarskega oddelka in oblikovanje tega v samostojno fakulteto. Biotehniška fakulteta je pod Rožnikom od začetka šestdesetih let gradila fakultetno središče. Danes tam deluje šest od njenih sedmih oddelkov. Razstava je na ogled v sejnih prostorih Univerze v Ljubljani.

V letu 2007 je Zgodovinski arhiv in muzej Univerze v Ljubljani predstavil tudi dve knjižni deli. Fotografski zbornik *"Ljubljanska univerza in njeni študenti 1945–1960"* Tee Anžur in sodelavcev je v nekoliko spremenjeni vsebinski zasnovi nadaljevanje dveh zbornikov, ki sta izšla v osemdesetih in devetdesetih letih in sta zajela obdobje 1919–1941 in 1941–1945. Tretji del fotozbornika z govorico fotografij prikazuje razgibano povojno obdobje v življenju prve slovenske univerze in njenih študentov do leta 1960 in predstavlja obdobje, ki so ga zaznamovale številne organizacijske, kadrovske in študijske spremembe. Organizacijske spremembe so nazorno prikazane v uvodnem delu, tem pa sledi slikovni pregled vseh rektorjev in dekanov. Osrednji vsebinski del predstavljajo dogodki iz življenja fakultet obravnavanega obdobja, posebna poglavja pa so posvečena tudi študentski organiziranosti, študentskim protestom, športnim in kulturno-umetniškimi dejavnostim študentov, študentskim delovnim akcijam, graditvi študentskega naselja, študentskim menzam in okrevališčem.

V zborniku *"Varstvo arhivske in muzejske kulturne dediščine Univerze v Ljubljani"* so objavljeni prispevki, ki so bili v obliki referatov predstavljeni na posvetovanju, ki ga je na Univerzi v Ljubljani v sodelovanju z Arhivom Republike Slovenije oktobra 2006 organizirala Arhivsko-muzejska služba. Prvi vsebinski sklop, Varovanje in arhiviranje zapisov zajema prispevke arhivistov Arhiva Republike Slovenije: Suzane Felicijan Bratož, Vladimirja Žumra, Marije Grabnar, Jedert Vodopivec in Tatjane Hajtnik. Prispevek o varovanju premične (muzejske) kulturne dediščine je delo Jerneje Batič. Tretji del zbornika pod naslovom Arhiv in muzej Univerze ter varstvo kulturne dediščine pa sestavljajo prispevki strokovnih delavcev Arhivsko-muzejske službe Univerze v Ljubljani.

Tatjana Dekleva

GrenzenLos. Österreich, Slowenien und Ungarn 1914–2004. Ausstellung im Gerberhaus in Fehring (Steiermark) (Mai bis Oktober 2007)

Eine Ausstellung im sog. Gerberhaus der österreichischen Stadt Fehring widmete sich im Jahr 2007 der wechselhaften Geschichte dieser Grenzregion im Länderdreieck Österreich, Slowenien und Ungarn. Auftraggeber für die Ausstellung war die Stadtgemeinde Fehring. Das Projekt – Valentin Inzko, Österreichischer Botschafter in Slowenien, sollte es in seinem Vorwort zum Begleitband mit dem Satz *"Drei Staaten, drei Gemeinden, eine Region, eine Idee"* zusammenfassen – wurde auch vom österreichischen Außenministerium unterstützt. Die wissenschaftliche Leitung der Ausstellung oblag dem Grazer Historiker Stefan Karner, Leiter des renommierten Ludwig-Boltzmann-Instituts für Kriegsfolgenforschung in Graz, der in seinen Forschungen das österreichisch-slowenische Verhältnis immer wieder von verschiedenen Perspektiven aus beleuchtet hat – in diesem Zusammenhang mag der Hinweis auf seine Funktion als Vorsitzender jener Kommission zur Lösung der Kärntner Ortstafelfrage ebenso genügen wie auf seine Tätigkeit als Herausgeber von zwei Bänden der umfassenden Darstellung *"Kärnten und die nationale Frage"*. Die Mühen der Organisation vor Ort trug Karners Mitarbeiter am Boltzmann-Institut, der junge steirische Historiker Wolfram Dornik, der auch für den Begleitband zur Ausstellung verantwortlich zeichnete, den er gemeinsam mit Stefan Karner und dem Historiker Rudolf Grasmug (Tabormuseum Feldbach) herausgab. Mit Grasmug konnte ein Histo-

riker als Mitarbeiter für Ausstellung und Publikation gewonnen werden, dem die Steiermark und insbesondere die Region, deren Entwicklung im 20. Jahrhundert Thema der Ausstellung war, nicht nur zahlreiche fundierte historische Forschungen verdanken, sondern der auch durch Jahrzehnte im Rahmen der Jugend- und Erwachsenenbildung einen wertvollen Beitrag in der Heranführung dieser Gruppen an Geschichtsforschung und Geschichtswissenschaft geleistet hat.

Die Ausstellung selbst näherte sich dem Thema vorerst in sechs Räumen chronologisch an, während der letzte Teil der Ausstellung den Menschen in diesem Dreiländereck gewidmet war. Der erste Abschnitt der Ausstellung galt der *Habsburger-Monarchie und dem Ersten Weltkrieg*. Die dramatische Jahre nach dem Ende des alten Österreich, die Entstehung der Nationalstaaten und die nicht minder dramatische Zwischenkriegszeit skizzierte der zweite Teil der Schau. Der Zeit des Nationalsozialismus und dem Zweiten Weltkrieg waren die beiden nächsten Abschnitte gewidmet. Der "Kalte Krieg" und die Teilung Europas, die bis zur Demokratisierung Ost- und Südosteuropas, die Politik bestimmt hatte, rief jene Zeit bis zum Ende der 1980er-Jahre in Erinnerung, in der selbst der private und kulturelle Austausch zwischen einzelnen Ländern vor und hinter dem "Eisernen Vorhang" in der Anfangsphase nahezu unmöglich und über lange Jahre mit zum Teil erheblichen Schwierigkeiten verbunden war. Den Umbrüchen des Jahres 1989 und des Endes der Teilung Europas galt jener Teil der Schau, der den Titel "Demokratie und europäische Integration" trug. Gleichsam Nachspann und Ausblick zur Ausstellung bildete der siebente Abschnitt "Die Menschen des Dreiländerecks".

Zur Ausstellung selbst, die nicht nur das Schicksal dieses Dreiländerecks deutlich ins Bewusstsein rückte und nachdrücklich auf die Funktion der Steiermark als Tor in den Osten und Südosten Europas verwies, ist auch ein 284 Seiten starker Begleitband erschienen – Wolfram Dornik/Rudolf Grasmug/Stefan Karner (Hg.), *GrenzenLos. Österreich, Slowenien und Ungarn 1914–2004*. Beitragsband zur Ausstellung im Gerberhaus Fehring, Graz-Fehring 2007 –, für den Dornik

als Herausgeber hauptverantwortlich war, als dessen Mitherausgeber Karner und Grasmug fungierten und für den eine Reihe von Autoren aus Österreich, Ungarn und Slowenien gewonnen werden konnten.

Insgesamt zwölf Autoren aus den drei Ländern, darunter der ehemalige österreichische Vizekanzler und Außenminister Alois Mock, spannen im Band einen breiten Bogen, in dem sie die wechselvolle Geschichte dieses Raumes und die Phasen einer durchaus komplizierten Nachbarschaft darstellen. Dorniks erster Beitrag ist der Geschichte Österreichs zwischen 1914 und 2004 gewidmet. Marko Stepec, Mitarbeiter des Nationalmuseums für Zeitgeschichte an der Universität in Ljubljana, beschäftigt sich in seinem Beitrag mit den Slowenen im 20. Jahrhundert, in dem er den Weg von *Österreich-Ungarn zur Republik Slowenien* nachzeichnet. Ein Überblick über die ungarische Geschichte zwischen 1918 und 2004 wird von Szabolcs Szita (Holocaust-Museum in Budapest) geboten. Zur Darstellung der Geschichte einzelnen Staaten treten in weiteren Studien Abhandlungen über die Geschichte und Schicksal des unmittelbaren Lebensraumes. Dornik und Grasmug skizzieren die Entwicklung, die die Südoststeiermark im 20. Jahrhundert genommen hat, Metka Fujs (Regionalmuseum/Pokrajnski muzej Murska Sobota) widmet sich dem Übermurgebiet in diesem Zeitraum. Das ungarische Autorenkollektiv Csák/Horváth/Kolnhofer/Móricz zeichnet die Geschichte des südwestlichen Teils des Komitats Vas im 20. Jahrhundert nach. Einen persönlichen Zugang zum Thema der Ausstellung lassen die Beiträge von Alois Mock, dem Grazer Polizeioffizier Helmut Leopold und das Interview mit dem Oststeirer Max Wratschgo zu. Am Ende des Bandes stellt Dornik zehn Exponate der Ausstellung vor, die stellvertretend für die im Rahmen der Ausstellung gezeigten Exponate stehen und einen *Einblick in die "dingliche" Geschichte des Dreiländerecks* geben sollen. Ein Exponatverzeichnis, gegliedert nach dem Aufbau der Ausstellung, schließt den Band ab, der die Geschichte einer Region in den politischen, wirtschaftlichen, militärischen und historischen Rahmen des 20. Jahrhunderts einbettet.

Peter Wiesflecker

Lístina 1407 junij 17., Dunaj: Avstrijski vojvoda Leopold IV. potrjuje vitezom in opradam v (Slovenski) Marki in Metliki privilegij goriškega grofa Alberta III. iz leta 1365, posebno pa še določbo, s katero je prepovedana selitev podložnikov. (ARS, AS 1063, št. 396).

ARHIVSKO DRUŠTVO SLOVENIJE

1000 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1
telefon: (01) 241 42 00
e-pošta: andrej.nared@gov.si
domača stran: www.arhivsko-drustvo.si

ZGODOVINSKI ARHIV CELJE

3000 Celje, Teharska cesta 1
telefon: (03) 428 76 40
telefaks: (03) 428 76 60
e-pošta: zg.arhiv-celje@guest.arnes.si
domača stran: www.zgarhiv.celje.si

POKRAJINSKI ARHIV KOPER

6000 Koper, Kapodistrijsov trg 1
telefon: (05) 627 18 24
telefaks: (05) 627 24 41
e-pošta: arhiv.koper@guest.arnes.si
domača stran: www.arhiv-koper.si

Enota Piran

6330 Piran, Župančičeva 4
telefon: (05) 673 28 41

ŠKOFIJSKI ARHIV KOPER

6000 Koper, Trg Brolo 11
telefon: (05) 611 72 04
telefaks: (05) 627 10 59
e-pošta: arhiv.kp@rkc.si
domača stran: www.rkc.si/arhiv-kp

ZGODOVINSKI ARHIV LJUBLJANA

1001 Ljubljana, Mestni trg 27, p. p. 1614
telefon: (01) 306 13 06, 306 13 03
telefaks: (01) 426 43 03
e-pošta: zal@zal-lj.si
domača stran: www.zal-lj.si

Enota za Gorenjsko

4000 Kranj, Savska cesta 8
telefon: (04) 280 59 00
telefaks: (04) 202 44 48

Enota za Dolenjsko in Belo krajino

8000 Novo mesto, Skalnickega ulica 1
telefon: (07) 394 22 40
telefaks: (07) 394 22 48

Enota v Škofji Loki

4220 Škofja Loka, Partizanska c. 1c
telefon: (04) 506 07 00
telefaks: (04) 506 07 08

Enota v Idriji

5280 Idrija, Prelovčeva ulica 2
telefon: (05) 372 22 70
telefaks: (05) 372 22 71

NADŠKOFIJSKI ARHIV LJUBLJANA

1000 Ljubljana, Krekov trg 1
telefon: (01) 234 75 70
telefaks: (01) 234 75 80
e-pošta: arhiv.lj@rkc.si

**ZGODOVINSKI ARHIV IN MUZEJ
UNIVERZE V LJUBLJANI**

1000 Ljubljana, Kongresni trg 12
telefon: (01) 241 85 80
telefaks: (01) 241 86 60

POKRAJINSKI ARHIV MARIBOR

2000 Maribor, Glavni trg 7
telefon: (02) 228 50 00
telefaks: (02) 252 25 64
e-pošta: slavica.tovsak@pokarh-mb.si
domača stran: www.pokarh-mb.si

Enota za Koroško

2390 Ravne na Koroškem, Čečonje 12a
telefon: (02) 822 05 29
telefaks: (02) 252 25 64
e-pošta: enota.ravne@pokarh-mb.si

Enota za Prekmurje

9220 Lendava, Glavna ulica 5,
Dolina pri Lendavi
telefon: (02) 575 14 05
telefaks: (02) 575 14 03
e-pošta: enota.lendava@pokarh-mb.si

NADŠKOFIJSKI ARHIV MARIBOR

2000 Maribor, Koroška cesta 1
telefon: (05) 90 80 120
telefaks: (02) 252 30 92
e-pošta: skofijski.arhiv@slomsek.net
domača stran: www.slomsek.net

POKRAJINSKI ARHIV V NOVI GORICI

5000 Nova Gorica, Trg Eduarda Kardelja 3
telefon: (05) 335 87 60
telefaks: (05) 302 77 38
e-pošta: pa-ng@pa-ng.si
domača stran: www.pa-ng.si

ZGODOVINSKI ARHIV PTUJ

2250 Ptuj, Murgejski trg 1
telefon: (02) 787 97 30
telefaks: (02) 787 97 40
e-pošta: zgod.arhiv-ptuj@guest.arnes.si;
zgodovinski.arhiv.ptuj@siol.net
domača stran: www.poctovio.net/portal

ARHIV REPUBLIKE SLOVENIJE

1127 Ljubljana, Zvezdarska ulica 1, p. p. 21
telefon: (01) 241 42 00
telefaks: (01) 241 42 69
e-pošta: ars@gov.si
domača stran: www.arhiv.gov.si

Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo I

1000 Ljubljana, Kongresni trg 1
telefon: (01) 241 42 91

Oddelek za dislocirano arhivsko gradivo II

1000 Ljubljana, Kongresni trg 1
telefon: (01) 241 42 87

INŠPEKTORAT RS ZA KULTURO IN MEDIJE

1000 Ljubljana, Metelkova 4
telefon: (01) 478 79 01

